

შ. ვადაჭკორია, ი. კუტუბიძე, ფ. ლომაშვილი

საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის
ისტორია

სამშობლო

2019

წინამდებარე წიგნი ტექნიკური უნივერსიტეტის სტუდენტებისთვის საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის დამხმარე სახელმძღვანელოს წარმოადგენს. იგი ძირითადად პროფ. ფ.ლომაშვილის ავტორობით 2012 წელს დაბეჭდილი მონოგრაფიის— „ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია ტ. III“ საფუძველიანი გადამუშავებისა და ახალი მასალებით გამდიდრების შედეგად შეიქმნა. დამხმარე სახელმძღვანელო ადვილად გასაგები ფორმითაა შესრულებული. იმედროულად, მთელ რიგ მნიშვნელოვან საკითხებთან მიმართებაში შეძლებისდაგვარად შენარჩუნებულია პროფ. ფ.ლომაშვილის შეხედულებები.

ჩვენს მიერ გადადგმული ეს გაბედული ნაბიჯი, იმ დიდი საქმის გაცოცხლების მცდელობას წარმოადგენს, რომელსაც საძირკველი ბატონმა ფ.ლომაშვილმა ჩაუყარა. მეორე მხრივ, ამ საგნის სპეცკურსის სახით შემოღება, გარკვეული ფორმით მისი ფუძემდებლის ხსოვნის უკედვეყოფის სიმბოლურ სახესაც მიიღებს.

რედაქტორი: პროფ. ირაკლი კალანდია

რეცენზენტები: პროფ. არსენ ბურჯალიანი
პროფ. კახა ქეცბაია

წიგნი დაიბეჭდა ავტორების ხარჯით

© „სამშობლო“
თბილისი 2019

რედაქტორისგან

როგორც ცნობილია, ქართული ფილოსოფიური აზროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. უძველესი დროიდან (IV ს.) საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ არსებობდა კულტურის კერები, ფილოსოფიური განათლების ცენტრები, სადაც მიმდინარეობდა ინტენსიური მოღვაწეობა, კულტურულ ღირებულებათა შექმნა. აკად. ნ.მარის შეფასებით, შეიძლება დაბეჭდვით და თამამად ითქვას, რომ ქართველი მოაზროვნეები თავისი დროის ფილოსოფიური განათლების დონეზე იდგნენ. ისინი თარგმნიდნენ ცნობილი ფილოსოფოსების თხზულებებს, კომენტარებს ურთავდნენ მათ, წერდნენ ორიგინალურ შრომებს და ამით წინ სწევდნენ ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარების საქმეს. ამ მხრივ უადრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კოლხეთის ფილოსოფიურ სკოლას, ათონის, სირიის, პალესტინის კულტურულ კერებს, გელათისა და იყალთოს აკადემიებს.

ამავე დროს, ცნობილია ისიც, რომ სამწუხაროდ, ყოველთვის როდღი არსებობდა ხელსაყრელი პირობები ფილოსოფიური აზრის გავრცელებისა და განვითარებისათვის. მტრის ხშირი შემოსევები, ეკონომიკური დაცემა, სოციალურ-პოლიტიკური კრიზისები აფერხებდა ფილოსოფიური აზრის განვითარებას. შემოსეული მტერი ვერაგულად და დიდი მონდომებით ანადგურებდა, სპობდა საუკუნეების განმავლობაში შექმნილ ერის მატერიალურ და სულიერ ფასეულობებს. მიუხედავად ამისა, მტერმა საბოლოოდ მაინც ვერ შეძლო ჩვენი ერისა და ქვეყნის ვერც ფიზიკური განადგურება, ვერც სულიერი გატეხვა; ჩვენმა ხალხმა მაინც მოახერხა და შეინარჩუნა ეროვნული სული და ღირსება. ეკონომიკური თუ პოლიტიკური კრიზისიდან გამოსული, იგი კელავ უბრუნდებოდა თავის კულტურულ კერებს, ანახლებდა მათ და ეწეოდა აღმშენებლობით საქმიანობას.

ქართულმა ფილოსოფიამ და ფილოსოფიურმა აზრმა განსაკუთრებულ სიმაღლეებს XI- XII და XIX- XX საუკუნეებში მიაღწია.

ჩვენს ეპოქაში ფილოსოფიური აზროვნების აღორძინებისა და ეროვნული ფილოსოფიური მემკვიდრეობის შესწავლის თვალსაზრისით უადრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებას (1918 წ.), რომელიც თავიდან

ერთადერთი— „სიბრძნისმეტყველების, ანუ საფილოსოფოსო ფაკულტეტი“ იყო წარმოდგენილი. სწორედ უნივერსიტეტის გახსნიდან რამდენიმე თვის შემდეგ აქვე დაარსდა „პეტრიწის სახელობის საფილოსოფიო საზოგადოება“, რომლის წესდებაში ხაზგასმით ეწერა, რომ საზოგადოების მიზანია „ფილოსოფიური ცოდნის გავრცელება ქართველ ერში.“

საქართველოში ფილოსოფიური აზრის განვითარებისათვის საეტაპო მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში ფილოსოფიის ინსტიტუტის დაარსებას (1946 წ.). ცნობილ ქართველ ფილოსოფოსთა უფროსი და საშუალო თაობის წარმომადგენელთა ძალისხმევით და მოღვაწეობით რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ფილოსოფიის ინსტიტუტი ჩამოყალიბდა ავტორიტეტულ და ანგარიშგასაწევ სამეცნიერო კვლევით დაწესებულებად, რომელიც მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით სამართლიანად ითვლებოდა ფილოსოფიური აზროვნების ერთ-ერთ გამორჩეულ ცენტრად, სადაც ფილოსოფიის აქტუალური პრობლემების პროფესიული კვლევა მიმდინარეობდა მეცნიერებაში თანამედროვე სტანდარტების მოთხოვნათა დონეზე.

ამ მხრივ მიღწეული წარმატებების სათანადოდ შეფასებისა და აღიარების გამოხატულებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ქართველ ფილოსოფოსთა მიერ შესრულებული და გამოცემული ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ოთხტომეულის ავტორთა ჯგუფი 2011 წელს ეროვნული (სახელმწიფო) პრემიით დაჯილდოვდა. ამ წარმატების ხაზგასმის პარალელურად უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიური გააზრების სფეროში. ამ საქმეში წარმატების მიღწევა მხოლოდ ქართველ ისტორიკოსთა და ფილოსოფოსთა ერთიანი ძალისხმევითაა შესაძლებელი.

ცხადია, არ უნდა დაგვაეციწყდეს ამ მიმართულებით ნ.მარის, ი.ჯავახიშვილის, კ.კეკელიძის, მ.გოგიბერიძის, ს.ჯანაშიას, ნ.ბერძენიშვილის, გ.მელიქიშვილის, ს.ხიდაშელის, ე.კოდუას, გ.კიღურაძის, ფ.ლომაშვილის, გ.ყორანაშვილის და სხვათა ნაყოფიერი საქმიანობა, მაგრამ საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის საკითხების სისტემური, კომპლექსური და ნაყოფიერი კვლევა ისევ საშურ, გადაუდებელ საქმედ და ამოცანად რჩება.

მისასალმებელია, რომ ამ გზაზე ერთი ნაბიჯი გადაიდგა ავტორთა ჯგუფის— პროფესორების შ.ვადატკორიას, ი.კუტუბიძისა და ფ.ლომაშვილის მიერ, რომელთაც შექმნეს სახელმძღვანელო (ლექციების კურსი) სახელწოდებით: „საქართველოს ისტორიის ფილო-

“სოფიის ისტორია“. ეს სახელმძღვანელო, რომელიც ამ სფეროში არსებული ხარვეზის გამოსწორების პირველი მოკრძალებული მცდელობაა, ბუნებრივია, არც თავად იქნება დახდეული ცალკეული ხარვეზებისგან. ავტორები მადლიერებით მიიღებენ და შეძლებისდაგვარად გაითვალისწინებენ ყველა სამართლიან შენიშვნას.

პროფ. ირაკლი კალანდია
2019 წლის 7 თებერვალი

შესავალი

საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის, როგორც სამეცნიერო დისციპლინის ჩამოყალიბების საფეხურებრივი პროცესი

ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია ქართულ სინამდვილეში ახალი დარგია და მისი სრულყოფილი განმარტება ჯერ-ჯერობით არაის მოუცია. ამ მხრივ განსაკუთრებულ სიძნელეს მეცნიერებათა დეფინიციის „ორწევრიანი“ სისტემა ქმნის, რომლის ერთ-ერთი სახეობა ისტორიის ფილოსოფიაა. ამ სფეროში შექმნილი ვაკუუმის შევსება პროფ. ე.კოდუამ სცადა. მისი მტკიცებით „ისტორიის ფილოსოფია არის მოძღვრება ისტორიულ სინამდვილეზე და წედომა მის გზებსა და საშუალებებზე. იმაედროულად საკუთრივ ისტორიის მეცნიერების შესაძლებლობებსა და არსებობის ფორმებზე.“ ისტორიის სფეროში ჩატარებული კვლევა-ძიებანი მას სრულყოფილად მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიაჩნდა, თუკი იგი ისტორიის ფილოსოფიის მიერ დადგენილ პრინციპებზე იქნებოდა აგებული.

რაც შეეხება ქართულ სინამდვილეში ისტორიის ფილოსოფიის საკუთრივ გააზრებას, იგი XII საუკუნის მოაზროვნის ნიკოლოზ კათალიკოსის სახელს უკავშირდება. პროფ. ფ.ლომაშვილის სამართლიანი მტკიცებით, ისტორიის ფილოსოფია, როგორც ისტორიულ ხდომილებათა ახსნა-განზოგადება, თავდაპირველად ისტორიის შემადგენელი ნაწილი იყო. ამ პოზიციას ცნობილი ფილოსოფოსი პროფ. რევაზ ბალანჩივაძეც იზიარებს. მისი აზრით, „ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის შიგნით ჩაისახა და იქვე ვითარდებოდა საუკუნეების განმავლობაში.“ (რ.ბალანჩივაძე, ფილოსოფიური და პუბლიცისტური წერილები. თბ. 2011.)

სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილია, რომ ისტორიის ფილოსოფიის ცალკე დისციპლინად გამოყოფის იდეის შემქმნელი იმანუელ კანტი იყო და არა იოჰან ჰერდერი. ეს ფაქტი შემდეგი გარემოებით დასტურდება: 1) იმანუელ კანტმა 1784 წლის 11 თებერვალს „გოთას პედაგოგიურ გაზეთში“ დაბეჭდილ ინტერვიუში აღნიშნული საკითხი გამოკვეთილი ფორმით დასვა. იგივე დებულებები გაიმეორა იმანუელ კანტმა 1784 გამოცემული ტრაქტატის ბოლო თეზისებში; 2) იოჰან ჰერდერმა თავისი ნაშრომი გამოცემლობას 1784 წლის 23 აპრილში ჩააბარა. ეს თარიღი ჰერდ-

ერის წიგნის— „კაცობრიობის ისტორიის ფილოსოფიის იდეები“ შესავალ ნაწილშია დაფიქსირებული. ეს იმას ნიშნავს, რომ კანტმა თავისი იდეა 2 თვით პერდერზე ადრე გაასაჯაროვა.

აღნიშნულ პრობლემას კანტი და პერდერი სხვადასხვა კუთხით მიუდგა. კანტმა იგი წმინდა თეორიულ- ფილოსოფიური მიმართულებით განიხილა, ხოლო პერდერმა ფილოსოფიურად გამართული მსოფლიო ისტორიის შექმნას მიანიჭა უპირატესობა.

ისტორიის ფილოსოფიურად გააზრებას და მის ანალიზს სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა ჰეგელმა. მხედველობაში გვაქვს მონოგრაფია— „ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაზე.“ ამ საკითხზე პირველი ლექცია მან 1822 წელს წაიკითხა. მისი მტკიცებით, ისტორიის პროცესების აზროვნებით განხილვა ისტორიის ფილოსოფიას ევალება. როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, ისტორიის ფილოსოფია, ჰეგლის ფილოსოფიური სისტემის (1. ლოგიკის მეცნიერება; 2. ბუნების ფილოსოფია; 3. გონის ფილოსოფია) აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია.

ჰეგელისეული ზემოაღნიშნული სამი სისტემიდან, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია „გონის ფილოსოფიის“ შემადგენლობაში შედის. ისიც ცნობილია, რომ „გონის ფილოსოფია“ სამ ქვე ნაწილად იყოფა: სუბიექტური გონი, ობიექტური გონი და აბსოლუტური გონი. 1)სუბიექტური გონი სწავლობს ანთროპოლოგიას, ადამიანს როგორც ბუნებით არსებას და ბუნების ფილოსოფიას; 2)ობიექტური გონი სამ ნაწილს შეიცავს: ა)სამართლის არსებობის სახეები, რომელიც სწავლობს— საკუთრებას, ხელშეკრულებებს, სამართლის დარღვევის ფორმებს, დანაშაულს და სასჯელს; ბ)მორალურობა— იგი სწავლობს განზრახვას, სინდისს; გ)ზნეობრიობა— სწავლობს ოჯახს, სამოქალაქო საზოგადოებას და სახელმწიფოს.

ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ჰეგელის ფილოსოფიური სისტემის მესამე ნაწილის— გონის ფილოსოფიის მეორე საფეხურის— ობიექტური გონის მესამე ნაწილში— ზნეობის ჩარჩოში ჯდება.

ჰეგელის „გონის ფილოსოფიის“ იმ მონაკვეთში სადაც განხილულია სახელმწიფო, იმავე სახელმწიფოს შინაგანი და გარეგანი სამართალი, მომდევნო მონაკვეთს „მსოფლიო ისტორია“ წარმოადგენს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიის ფილოსოფია სწავლობს ობიექტური გონის დროში განვითარებას, იმ სასრულ ფორმებსა და მოვლენებს, რომლებიც დროში

არიან გაშლილნი. ისტორიის ფილოსოფია, ხელოვნების, რელიგიის, ფილოსოფიის როგორც არსებული სასრული პროცესების წარმოშობისა და განვითარების ისტორიას სწავლობს.

ისტორიის ფილოსოფიაში ღმერთის ცნებას განსაკუთებული ადგილი უჭირავს. პეგელისთვის ისტორია პროგრესია, სელაა ისტორიის საბოლოო მიზნისკენ, თავისუფლებისკენ. ისტორიის ფილოსოფია გააზრებულია როგორც ხალხის გონთა ცალკეული ფაზების ერთობლიობა. ეს ფაზა დროში არასდროს რეალობად არ გვეძლევა. დროში გვეძლევა მხოლოდ ერთი ფაზა. მაგრამ ჭეშმარიტებაა ფაზათა განვითარებისა და მთლიანობის პროცესი. პეგელის თანახმად ჭეშმარიტია მთლიანად მთელი და არა მთელის ნაწილი. ყველა ფაზა წინა ფაზას ხსნის და ინახავს. ისტორიაში არაფერი არ იკარგება. იმავე პეგელის თანახმად, ფაზების ურთიერთგადასვლის პროცესში, უდიდეს როლს ისტორიული პიროვნებები თამაშობენ. ისტორიული პიროვნებები იგებენ და აცნობიერებენ ზოგადი პრობლემის მომწიფებისა და მისი გადაწყვეტის აუცილებლობას. ასეთი რთული და მნიშვნელოვანი ისტორიული ამოცანის ახსნას და შესაბამისად მოქმედებას ახდენენ ისტორიული პიროვნებები. ამ შემთხვევაში სახეზე გვაქვს პიროვნების როლი ისტორიაში, რასაც მარქსისტული ისტორიოგრაფია უარყოფდა ან ზოგჯერ უკანა პლანზე გადაქცნობდა.

ისტორიის ფილოსოფიურად გააზრების საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს პენრი ბოკლის ნაშრომი „ცივილიზაციის ისტორია ინგლისში“. ბოკლის მტკიცებით, კაცობრიობის ისტორიაში მომხდარი პროცესების შედეგები ძირითადად ორგვარზეა მოქმედებამ განაპირობა: ა) გარეშე მოვლენების გაელენამ ჩვენს სულიერებაზე და ბ) ჩვენი სულიერების ზემოქმედებამ გარეშე მოვლენებზე. ისტორიის საგანი არის ამ ორი მოვლენის ერთობლიობის კანონების გამოკვლევა.

თავის მონოგრაფიაში მან, ინგლისის ისტორია, ისტორიის ფილოსოფიის ტრილში გაიაზრა. წინა პლანზე შემდეგი საკითხები წამოსწია: ა) ბუნების კანონების ზემოქმედების როლი სახელმწიფოს სისტემაზე და კერძო პიროვნების ხასიათზე; ბ) გონებრივი აზროვნების საფეხურებრივი განვითარება ინგლისში, საფრანგეთში, ესპანეთში და შოტლანდიაში; გ) ბოკლიმ პირველმა შემოიღო ტერმინი „მფარველობითი სისტემის ისტორია“ და ახსნა ამ ცნების მწერლობაში დამკვიდრების განმაპირობებელი მიზეზები; დ) შედარებითი ანალიზის გამოყენებით მოახდინა საფრანგეთისა და ინგლისის XVIII საუკუნეების რევოლუციების მიზეზების ისტორი-

ულ- ფილოსოფიურ ჭრილში გააზრება და შესაბამისი დასკვნების გაკეთება.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენს წინაშე ისმება კითხვა: ისტორიის ფილოსოფიურ ჭრილში გააზრების თვალსაზრისით რა მდგომარეობა იყო საქართველოში, რამდენად შეძლო ქართულმა საისტორიო აზროვნებამ თავი გაერთვა იმ ურთულესი პრობლემისთვის, რომელიც საქართველოში და მის გარშემო მიმდინარე ისტორიული პროცესების ისტორიულ-ფილოსოფიურ ასპექტში გააზრებას საჭიროებდა. ამ თვალსაზრისით რა დონეზე იდგა იგი. რომელ საფეხურზე შეინიშნებოდა მისი აღმავლობისა და დაცემის ტენდენცია და რა განაპირობებდა ამ პროცესს. პრობლემის ამ კუთხით წარმოჩენა, შესაძლებლობას იძლევა სრული თუ არა, გარკვეული წარმოდგენა შეგვექმნას ქართული საისტორიო აზროვნების საფეხურებრივად განვითარების დონის შესახებ.

ქართველი მეცნიერების მიერ დადასტურებულია, რომ X- XI საუკუნეების ქართულმა საისტორიო აზროვნებამ, საზოგადოებრივი წარსულის ბუნებრივ ხდომილებებსა და ამ ხდომილებათა შესახებ ჩვენს ცოდნას შორის სერიოზული განსხვავების არსებობა მტკიცედ შეითვისა. ისტორიის ხდომილებათა ჯამი იმ უკიდურესო ოკეანეს მიაგავს, რომელსაც თავი და ბოლო არ უჩანს. ამიტომ არის, რომ მემპტიანეები მეფეთა ცხოვრებიდან მხოლოდ ცალკეული ფაქტების შერჩევით კმაყოფილდებოდნენ. მათ კარგად ესმოდათ, რომ ყველაფრის აღსაწერად ძალა და დრო არ ეყოფოდათ. აქედან გამომდინარე, ისინი შეძლებისდაგვარად ერიდებოდნენ თანადროულობისთვის ურთულეს ისტორიულ- ფილოსოფიურ პრობლემებს, რომლებიც ისტორიულ ხდომილებათა და მათ შესახებ ჩვენი ცოდნის სრული აღქმვატურობის შესაძლებლობის პრინციპს განსაზღვრავს.

ყველა ფაქტისა და მოვლენის მთელი ერთობლიობის აღწერის შეუძლებლობიდან გამომდინარე, მემპტიანეები ყურადღებას ყველაზე საინტერესო საკითხებზე ამახვილებდა. იგივეს აკეთებს თანამედროვე ისტორიკოსიც. ამ შემთხვევაში ისტორიკოსს, მემპტიანის ან წინამორბედი ისტორიკოსების მიერ შერჩეული ყველა ფაქტისა და მოვლენის ერთნაირად გამოყენება და შეფასება ნამდვილად არ შეუძლია.

საისტორიო აზროვნების წესი, როგორც ადამიანის ინტელექტუალური აზროვნების ერთ- ერთი ძირითადი სახეობა, თავის თავში შეიცავს ფილოსოფიურ აზროვნებასთან დაახლოებისკენ

მისწრაფების ტენდენციას. მითუმეტეს, აზროვნების ყველა ძირითადი წესი (მათემატიკური, ისტორიული, ფილოსოფიური...) ადამიანის ინტელექტუალური აზროვნების სპეციფიური სახეების დამახასიათებელი ნიშნებია, რომელთა შორისაც მჭიდრო კავშირი არსებობს. ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ძირითადი ელემენტები იმ საისტორიო ანალებშიაც მოიპოვება, რომლებიც დროში წინ უსწრებენ ანტიკურ ფილოსოფიას. აქედან გამომდინარე, ჩვენს წინაშე ისმება კონკრეტული კითხვა; რა ფუნქცია აკისრია საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის კურსის შესწავლას?

დასმულ კითხვას პასუხი შემდეგი ფორმით შეიძლება გაეცეს: ა) წარმოაჩინოს ქართული საისტორიო აზროვნების საერთო თეორიულ-ფილოსოფიურ დონემდე ამაღლების საფეხურებრივი პროცესები; ბ) განსაზღვროს მისი ადგილი მსოფლიო საისტორიო აზროვნების სისტემაში; გ) გაარკვიოს, თავდაპირველი პროვიდენციალიზმი ასრულებდა თუ არა ქართული ისტორიოგრაფიის შემდგომი განვითარების შემფერხებლის როლს; დ) ეურადრება მიაქციოს იმ პროვიდენციალისტურ ლიტერატურას, რომელიც ფილოსოფიური ელემენტების საკმაო რაოდენობის შემცველია.

ისტორიის ფილოსოფია, რამდენადაც ისტორიის ნაწილი იყო, იგი მთელი ისტორიის გამსჭვალავ (მიკერა, დაღურსმეა) თეორიად დარჩა და ფილოსოფიის ცალკე დარგადაც ჩამოყალიბდა. დეფინიციის თვალსაზრისით, ისტორიის ფილოსოფიის მხოლოდ ისტორიასთან, ან ფილოსოფიასთან მიმართების რამდენიმე სიტყვით, ან რამდენიმე წინადადებით მათემატიკური ფორმულით განსაზღვრა შეუძლებელია. ისტორიის ფილოსოფიის ელემენტები, თვით ისტორიის წიაღში ჩაისახა და მის განვითარებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა.

ისტორიასა და ისტორიის ფილოსოფიას შორის ურთიერთობის საკითხებს ფ. ლომაშვილი ორ საფეხურად მოიაზრებდა: ა) ისტორია, ისტორიის ფილოსოფიის დასკვნებითა და განზოგადებებით სარგებლობდა; ბ) ისტორიის ფილოსოფია, ისტორიის მიერ დადგენილ ფაქტებსა და მოვლენებს გარკვეულ „საშენ მასალად“ იყენებდა, რომელიც ქართულ საისტორიო აზროვნებაში გარკვეული ფორმით აისახა.

მიუხედავად ამისა, ისტორიის ფილოსოფიის ცალკე სამეცნიერო დარგად საქართველოში ჩამოყალიბება შეუძლებელი გახდა. ამაში განსაკუთრებული ხელშემშლელი როლი საბჭოთა იდეო-

ლოგიამ შეასრულა. რამდენადაც იმ პერიოდში ყველაფერი „ისტორიული მატერიალიზმის“ პრინციპებზე დაჰყავდათ, ისტორიის ტეშამარიტი ფილოსოფია, ფუნდამენტური ისტორიის ფარგლებში დარჩა. აქედან გამომდინარე, საქართველოში ერთმანეთისაგან განსხვავებული და ურთიერთდაპირისპირებული საისტორიო ფილოსოფიური კონცეფციები, ან სისტემები ნაკლებად იქმნებოდა. ამ ფაქტორის გამო, საისტორიო აზროვნების ტრადიციულობა ჩვენთან გაცილებით დიდ დატვირთვას იძენდა, რომელიც სხვადასხვა ეპოქის ქართველ ისტორიკოსთა შორის, მყარ მემკვიდრეობით კავშირს უზრუნველყოფდა. ამ გარემოებამ, ქართული საისტორიო აზროვნების თავისებურებების წინა პლანზე წამოსაწევად და ქართული საისტორიო აზროვნების მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში ადგილის გასარკვევად მეტი შესაძლებლობა შექმნა.

ისტორიის ფილოსოფიისთვის საესებით საკმარისია იმის დადგენა და შესწავლა, რაც ისტორიის დამახასიათებელ ზოგადთეორიულ და განმაზოგადებელ ნაწილს შეადგენს. მისი ძირითადი პრინციპები და დებულებები, ისტორიის ფარგლებშიაც და ფილოსოფიის შიგნითაც შეიძლება ჩამოყალიბდეს. ეს გარემოება ისტორიას შესაძლებლობას მისცემს, წარსული ფაქტებისა და მოვლენების ფოტოგრაფიული ასახვით არ დაკმაყოფილდეს და მათი თეორიული განზოგადების მეცნიერულ დონემდე ამაღლდეს. ამ მიმართულებით შესაბამისი კვლევითი სამუშაოს მაღალ დონეზე შესრულება, ისტორიის ფილოსოფიისთვის გარკვეული საფეხურის მომზადებას შეუწყობს ხელს. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ყველა საისტორიო ფაქტისა და მოვლენის „გაფილოსოფიურება“ არ შეიძლება. გადამწყვეტი მნიშვნელობა იმ საკითხების სწორად განსაზღვრას უნდა მიენიჭოს, რომლებიც ასეთ „გაფილოსოფიურებას“ ექვემდებარება. მაგალითად, ხალხის წარმომადგენლობა, ენა, სახელმწიფო და სხვა.

საისტორიო სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ ნებისმიერი ხალხები, თავისი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ამაღლების შემთხვევაში, მათთვის სასურველ ტერიტორიაზე მკვიდრდებოდა, საკუთარ ენასა და სახელმწიფოს ქმნიდა. იმ შემთხვევაში თუკი მათი ევოლუციური პროცესების საერთო ნიშნები დადასტურდება, მისი შესწავლა და განზოგადება ჯერ ისტორიამ, ხოლო შემდეგ მეცნიერების ცალკე დარგად ჩამოყალიბებულმა ისტორიის ფილოსოფიამ უნდა მოახდინოს. ამის საუკეთესო ნიმუში იე.ჯავახიშვილმა მოგვცა, რომელმაც ქართული საისტორიო აზროვნების ძირითადი პირობების (ქართული სახელმწიფოებრი-

ობის წარმოშობა და სხვა...) „გამსოფლიურების“ საფუძველზე, ქართველი ხალხის მეცნიერული ისტორიის შექმნის საფეხურებრივი პროცესების პარალელურად, მსოფლიო ისტორიაში მისი ადგილიც განესაზღვრა. ამ მიმართულებით არსებული საკითხების დამუშავებაში განუზომელი წვლილი სიმონ ჯანაშიამ, ნიკო ბერძენიშვილმა, გიორგი მელიქიშვილმა და სხვებმა შეიტანეს. მხედველობაში გვაქვს ისეთი უმნიშვნელოვანესი ისტორიულ-ფილოსოფიური საკვანძო პრობლემების დამუშავება, როგორიცაა ქართველთა წარმომადგენლობა და პირველსაცხოვრისი, სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის თავისებურებები და ა.შ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ ქართული საისტორიო აზროვნების სათავეები ძველი აღმოსავლეთის საისტორიო აზროვნებაშია საძიებელი. ბოლო პერიოდში ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიის შესახებ შექმნილ სახელმძღვანელოებში, საკითხის შესწავლა წარმოჩენას ძველი აღმოსავლეთით— შუამდინარეთით, ინდოეთით, ჩინეთით და ეგვიპტით იწყებენ.

ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების შემდგომი განვითარების საქმეში, როგორც ზემოთაც გექონდა აღნიშნული, საბჭოურმა მარქსისტულმა იდეოლოგიამ განსაკუთრებული უარყოფითი როლი შეასრულა. ქართველი ისტორიკოსების მთელი ენერგია, საქართველოს ისტორიის „მარქსისტულად გამართვას“ მოხმარდა. ანალოგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ქართველი ფილოსოფოსებიც. მათი უდიდესი შემოქმედებითი შესაძლებლობები, ისტორიის მატერიალისტური გაგების დასაბუთების მიმართულებით წარიმართა. მხედველობაში გვაქვს თავსმოხვეული მარქსისტული ფორმულირებები— ისტორია კლასთა ბრძოლაა, ფილოსოფია იდეალიზმისა და მატერიალიზმის ბრძოლის ასპარეზია, პროგრესული ფილოსოფიის დანიშნულება სამყაროს მატერიალისტური გაგების სამსახურში ჩაყენებაა და სხვა.

მაშინდელი უმძიმესი იდეოლოგიური წნეხის მიუხედავად, შალვა ნუცუბიძემ მაინც შეძლო ქართული ფილოსოფიის საკაცობრიო მნიშვნელობის წინა პლანზე წამოწევა და საერთაშორისო არენაზე გატანა. მისი მტკიცებით, თუკი პლატონმა იდეათა ფილოსოფია, ხოლო არისტოტელემ მიზეზთა ფილოსოფია შექმნა, ნეოპლატონიზმმა მათი სინთეზი განახორციელა და ფაქტობრივად ახალი ფილოსოფიური მიმდინარეობა დააფუძნა. ეს სისტემა, როგორც შნუცუბიძე წერდა, ფსევდო დიონისე არეოპაგელმა (პეტრე იბერმა), ქრისტიანული მოძღვრების ფილოსოფიური დას-

აბუთებისთვის გამოიყენა. მკვლევართა მტკიცებით, პეტრე იბერი-ქართლის მეფის ვარაზ-ბაკურის შვილი იყო. დაიბადა 409 წელს, გარდაიცვალა 488 წელს. ერის კაცობაში მას მურვანოზი ერქვა. ბიზანტიის კეისრის თეოდოსი მეორის მოთხოვნით, 12 წლის მურვანოზი მძევლად იქნა წარგზავნილი კონსტანტინოპოლში. სამეფო კარზე საუცხოო განათლება მიიღო. სიმწიფის ასაკში მყოფი მურვანოზი სასახლიდან გაიპარა და იერუსალიმში ბერად აღიკვეცა. მურვანოზს, ბერად აღკვეცისას სახელი შეუცვალეს და პეტრე უწოდეს. ამ პიროვნებასთანაა დაკავშირებული არეოპაგიტული თხზულებების („არეოპაგიტული წიგნები“, „არეოპაგიტული კორპუსი“ „არეოპაგიტია“) შექმნა. ეს წიგნები მხოლოდ VI საუკუნის 30-იან წლებში დიონისე არეოპაგელის ავტორობით მოვედინა ქრისტიანულ სამყაროს. ამოუცნობი რჩებოდა თუ ვინ იმალებოდა ამ ფსევდონიმის უკან. 1942 წელს შალვა ნუცუბიძემ გამოაქვეყნა ნაშრომი: „ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლო“. მის მიერ მეცნიერულად დასაბუთებული ფორმით შემუშავებული თეორიის მიხედვით, არეოპაგიტულ წიგნთა ნამდვილი ავტორად პეტრე იბერი იქნა გამოცხადებული. შნუცუბიძისგან დამოუკიდებლად, 1952 წელს ბელგიელმა მეცნიერმა ერნსტ ჰონიგმანმა იგივე თეორია წამოაყენა. მსოფლიო მეცნიერებაში ამ თეორიას ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორია ეწოდა. მას დასაველეთ ევროპის მეცნიერებმაც დაუჭირეს მხარი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ დიოფიზიტურ საქართველოში, პეტრე იბერის სახელის მიჩქმალვის ძირითადი მიზეზი, მისი მონოფიზიტობა იყო. მიუხედავად ამისა, როგორც შნუცუბიძე წერდა, მან უდიდესი გავლენა მოახდინა ქართული ფილოსოფიის განვითარებაზე. ამ პროცესმა თავი იჩინა ქართული და მთელი აღმოსავლური რენესანსის დროს (XI-XII საუკუნეები), რამაც თავისი პრაქტიკული გამოხატულება პეტრიწის ფილოსოფიურ და რუსთაველის მხატვრულ შემოქმედებაში პოვა.

XV- XVI საუკუნეებში, აღორძინების მუხტმა დაცემა განიცადა. ქართული კულტურის ახალმა რენესანსულმა ნიშნებმა მხოლოდ XVII- XVIII საუკუნეებში იჩინა თავი. გარკვეული დროით პირველ ხანებში XI- XII საუკუნეების რენესანსული გავლენის ელემენტები გააჩნდა. შნუცუბიძისეული ეს სწორი შეფასება ქართველი მეცნიერების შემდგომმა თაობამ არ გაიზიარა. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის შემდგომი კვლევა-ძიება განმანათლებლობის ხელოვნურად „დაბერების“, ფაქტობრივად

აღორძინებისა და განმანათლებლობის ერთმანეთში აღრევის გზით წარიმართა. XVI- XVIII საუკუნეების ყველა გამოჩენილი მოღვაწე განმანათლებლად გამოაცხადა. ამით, ქართულ აღორძინებასა და განმანათლებლობას შორის განსხვავება თითქმის მთლიანად წაშალა.

ცნობილმა მეკლევარმა კორნელი კეკელიძემ XVI- XVIII საუკუნეების ქართული მწერლობის მესამე პერიოდს, „გამოცოცხლება- გამოღვიძებისა“ და „აღორძინების“ ხანა უწოდა. ამ სწორმა შეფასებამ, XX საუკუნის ისტორიულ- ფილოსოფიურ და სხვა სახის სამეცნიერო ლიტერატურაში მხარდაჭერა ვერ ჰპოვა. მეცნიერთა ახალი თაობის წარმომადგენლებმა, XVI- XVIII საუკუნეების თითქმის ყველა თვალსაჩინო პიროვნება „განმანათლებლებად“ მიიჩნია. ამის ძირითად მიზეზად ფ.ლომაშვილმა საბჭოური იდეოლოგიის 70- წლიანი ბატონობა მიიჩნია. მისი მტკიცებით, მაშინდელი იდეოლოგიის თავეცათა ამოცანას ე.წ. „მეცნიერული სოციალიზმისთვის“ კანონზომიერი ხასიათის და ისტორიული გარდუვალობის მტკიცების დასაბუთება წარმოადგენდა. სოციალიზმის ისტორიული ფესვების გაფართოების მიზნით, მის დაკავშირებას წინამორბედ მოწინავე მოძღვრებებთან ცდილობდნენ. იქამდეც მივიდნენ, რომ სოციალიზმის ელემენტების იდეის ჩანასახს ბიბლიაშიაც ეძებდნენ. „მეცნიერული სოციალიზმის“ ისტორიის მეკლევარნი, მარქსიზმის უშუალო წინამორბედებად ევროპულ და რუსულ განმანათლებლობას აცხადებდა. ამ ტენდენციამ ქართველ მეცნიერბზეც მოახდინა ზეგავლენა. ამ ფაქტორმა განაპირობა საქართველოში აღორძინების ეპოქის თვალსაჩინო მოღვაწეების „განმანათლებლებად“ გამოცხადება.

თუკი საქართველოს ისტორიის ნარკვევების IV ტომში XVI- XVIII საუკუნეები აღორძინების პერიოდადაა მიჩნეული (ე.გუჩუა), იმავე ნარკვევების V ტომში XVIII საუკუნე „ადრინდელ განმანათლებლობადაა“ გამოცხადებული (მ.გაფრინდაშვილი). არადა, იგივე მ.გაფრინდაშვილი, განმანათლებლობის განმსაზღვრელ ნიშნად ფეოდალური წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლას მიიჩნევს. მისივე თქმით, ეს ბრძოლა საქართველოში პირველად ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო. ამ ფონზე, სავსებით სამართლიანად აკრიტიკებს ფ.ლომაშვილი იმ ისტორიკოსებს, ფილოლოგებსა და ფილოსოფოსებს, რომლებმაც XVI- XVIII საუკუნეების ქართული კულტურის აღორძინების ეპოქის მოღვაწეები (სულხან- საბას წინამორბედნი), „განმანათლებლებად“ რომ გამოაცხადეს.

საბჭოთა პერიოდში მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ბა-

ტონობის მიუხედავად, ქართული ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნება გარკვეულ დონეზე მაინც არსებობდა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და სხვა უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორა, საისტორიო აზროვნების ძირითადი ნიმუშების გარკვეული დოზით სტუდენტობამდე მიტანას ახერხებდა. ისიც ცნობილია, რომ პროფესორებმა: გ.კილურაძემ, გ.ყორანაშვილმა, ე.კოდუამ და სხვებმა, ისტორიის ფილოსოფიის საკითხების მეცნიერული კვლევისა და სავალდებულო სწავლების საკითხიც დააყენეს. ე.კოდუამ თსუ- ში ისტორიის ფილოსოფიის კურსის შემოღება სცადა. ეს კურსი ანტიმარქსისტული ხასიათის გამო აიკრძალა. შედარებით სიცოცხლისუნარიანი გამოდგა ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის კურსი, რომელსაც ფ.ლომაშვილი 1976- 2006 წლებში სულხან- საბას სახელობის პედაგოგიურ უნივერსიტეტში კითხულობდა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. თ.ბუაჩიძე. პეგელი ისტორიის ფილოსოფიის შესახებ. იხ. გ.პეგელი. ისტორიის ფილოსოფია. თბ. 2002 წ.
3. ე.კოდუა. ისტორიის ფილოსოფია. თბ. 1966 წ.
4. შ.ნუცუბიძე. შრომები. ტ.V. თბ. 1975 წ.

ლექცია I

ქართული საისტორიო აზროვნების უცხოური სათავეები

§1. ქართველ ტომთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანებების
ასახვა ასურულ- ბაბილონურ და ურარტულ წარწერებში

ქართველთა ისტორიის პრობლემატიკაზე მომუშავე ყველა მე-
ლევარი, უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით, ქართველური ტომე-
ბის სამეურნეო- ეკონომიკური განვითარების მაღალ დონეზე, და-
მპყრობლისადმი დიდძალი ხარკის გადახდის შესახებ მიუთითებს.
ყურადღების მიღმა ტოვებს ქართველთა ცივილიზაციასთან, პოლი-
ტიკურ და იდეოლოგიურ პრობლემებთან მიმართებაში არსებულ
საკითხებს.

ქართველური ტომების შესახებ უძველესი ცნობები ასურეთის
მეფის თიგლარფილესერ I- ის 1112 წლის (ძვ. წელთაღრ.) წარ-
წერაშია დადასტურებული. მხედველობაში გვაქვს მესხური ტო-
მების გაერთიანების წინააღმდეგ მის მიერ მოწყობილი ლაშქრო-
ბის ამსახველი ლურსმული წარწერა. იგი ქართველთა შესახებ
უძველესი წარწერა- დოკუმენტია. მას პირველად ყურადღება
იე.ჯავახიშვილმა და მიხ.თარხნიშვილმა მიაქცია.

ამ წარწერაში ქართველურ ტომთა გაერთიანების შედეგად შე-
ქმნილი პირველი სახელმწიფოა დადასტურებული. წარწერის
მიხედვით, თიგლარფილესერმა მესხების ჯარი დაამარცხა და
დიდძალი სიმდიდრე იგდო ხელთ. ასურეთის მეფის წინააღმდეგ
მებრძოლი მესხთა 20 ათასი მეომარი, ქართველური 5 სამეფოს-
გვართა და ტომთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანების მებრძოლე-
ბი იყვნენ. იმავე წარწერით დასტურდება, რომ ქართველური ტომები
50 წლის განმავლობაში ასურეთის ტერიტორიაზე იყო გაბატონე-
ული და მისი დამარცხება მხოლოდ თიგლარფილესერმა შეძლო.
ძველი წელთაღრიცხვის XII საუკუნეში ქართველური ტომები
თავდაცვიდან შეტევითი ხასიათის პოლიტიკურ კურსს ატარე-
ბდა.

დიაოხის წინააღმდეგ თიგლარფილესერ I- ის მიერ ძველი
წელთაღრიცხვის 1111 წელს ჩატარებული საბრძოლო მოქმედე-
ბების შესახებ გაკეთებული წარწერით ირკვევა:

ა) ძველი წელთაღრიცხვის 1111 წელს, თიგლარფილესერ I-ის წინააღმდეგ მებრძოლი 60 სამეფოდან, ყველაზე ძლიერი დიაოხტაოს ქართული სახელმწიფო იყო;

ბ) დატყვევებულ მეფეებს თიგლარფილესერმა ასურეთში გაბატონებული რელიგიის რწმენა-ჩვევები მიაღებინა და უკანვე დაბრუნა;

გ) დატყვევებული მეფეების მემკვიდრეები თიგლარფილესერმა მძევლებად იმ მიზნით აიყვანა, რომ ისინი მამების ნაცვლად არ გამეფებულიყვნენ. ეს ფაქტი იმაზე მიგვანისნებს, რომ ძველი წელთაღრიცხვის 1111 წელს, მესხებში მეფობა მემკვიდრეობით-მამიდან შვილზე გადადიოდა, რაც სახელმწიფოებრიობის მაღალ დონეზე არსებობის დამადასტურებელია;

დ) თიგლარფილესერისთვის ყველაზე დიდი წინააღმდეგობა, რელიგიური რწმენის შეცვლაზე დიაოხის მეფეს სენს გაუწევია. თიგლარფილესერმა იგი შებოროტი ქალაქ აშურაში ჩაიყვანა და მხოლოდ მას შემდეგ გაათავისუფლა, როცა რელიგიური რწმენა შეაცვლევინა. როგორც ჩანს, დიაოხის ქვეყანაში, იმ პერიოდში მკაცრად ჩამოყალიბებული სახელმწიფო რელიგია არსებობდა, იმავდროულად, როგორც სახელმწიფო, პოლიტიკურად გამართულ ერთეულს წარმოადგენდა;

ე) ომის დროს, თიგლარფილესერს ნადავლის სახით მოწინააღმდეგის 120 საბრძოლო ეტლი ჩაეარდნია ხელთ. ამ შემთხვევაში ქართველური ტომების სახელმწიფოებრივად გაერთიანებასთან გვაქვს საქმე, რადგან ასეთი ტექნიკური იარაღის ამ რაოდენობით დამზადება მხოლოდ სახელმწიფოს შეეძლო.

ქართული სახელმწიფოს არსებობის დამადასტურებელი ფაქტებია მოტანილი ასურეთ-ბაბილონისა და ურარტუს მეფეთა წარწერებში. მასში აღწერილია ამ მეფეთა ლაშქრობები დიაოხისა და ქართველ ტომთა სხვა გაერთიანებების წინააღმდეგ. ამ წარწერიდან ირკვევა, რომ დიაოხის ქვეყანას იმ ეტაპზე „სამეფო ქალაქები“, დიდი დასახლებები და სამხედრო სიმაგრეები ჰქონდა. დამპყრობლები ამ ქალაქებში აგებდნენ საკუთარ ძეგლებს და მასზე ტრიუმფალურ წარწერებს აკეთებდნენ.

ძვ. წელთაღრიცხვ. IX საუკუნეში ასურულ-ბაბილონური წარწერებიდან ირკვევა, რომ მესხებისა და სხვა ქართველური ტომების გაერთიანებული სახელმწიფო, ასურეთ-ბაბილონისა და ურარტუს სახელმწიფოთა შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლის ობიექტად იყო ქცეული. შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია ორ დამპყრობელს შორის ქართველური ტომების დიპლომატი-

ური ლავიერების და მოკავშირის სწორად ამოცნობის ძიების აუცილებლობაზე მიგვანიშნებს.

იმავე წარწერით ისიც ირკვევა, რომ ქართველ ტომთა გაერთიანებების მეთაურებმა ეს საპასუხისმგებლო მისია წარმატებით ვერ შეასრულა. მხარი დაუჭირეს იმ ეტაპზე ურარტუს სუსტ სახელმწიფოს, რის გამოც დიაოხის სახელმწიფო, ასურეთის მეფეთა მხრიდან რამდენჯერმე დალაშქრის ობიექტი გახდა. ამის შესახებ საუბარია სალამანსარ III- ის მეფობის XV წელს (ძვ. წელთაღრ. 845 წ.) გაკეთებულ წარწერაში.

ამ დოკუმენტის მიხედვით, ირკვევა, რომ ასურელი მეფეების მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში გამარჯვების სიმბოლოდ აღმართულ ქანდაკებებზე გაკეთებული ასურული წარწერები, ქართველთა წინაპრებისგან ამ ენის ცოდნაზედაც მიანიშნებს. ძვ. წელთაღრ. VIII საუკუნეში ასურეთს ურარტუმ სძლია. ურარტუს სახელმწიფო მენუა I- ის დროს დიაოხისთვის საშიშროებად გადაიქცა. მენუა I- ის ერთ-ერთი წარწერიდან ირკვევა, რომ მან სძლია დიაოხს და დაანგრია ქალაქები. დიაოხის მეფემ უტუფურშინმა ურარტუს მორჩილება გამოუცხადა და ხარკის გადახდა იკისრა. ურარტუს მეფემ არგიშთი I- მა ძვ. წელთაღრ. 785 წელს ისევ დალაშქრა ურჩი დიაოხი, აიღო ჯავახეთი, ოძრხე. დაატყვევა 52675 ადამიანი. ეს ლაშქრობა მან ღვთაება ხალდის მიუძღვნა.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ძვ. წელთაღრ. VIII საუკუნის ურარტული წარწერები. მასში წინა პლანზეა წამოწეული ქართველ ტომთა კულხას სახელმწიფოებრივი გაერთიანება. ურარტუს მეფის სარდურ II- ის წარწერაში აღნიშნულია, რომ იგი ღვთაება ხალდის შემწეობით სალაშქროდ წასულა კულხას სახელმწიფოს წინააღმდეგ. იმავე წელსვე დაულაშქრავს აბილიანიხის (თანამედროვე სომხეთის) სახელმწიფო და ერთ ღღეში დაუმორჩილებია იგი.

ძვ. წელთაღრ. 744- 741 წლებში, ურარტუს მეფემ სარდურ II- მ ილაშქრა კოლხეთში. ბრძოლით აიღო ქალაქი ილდამუში და მისი მოსახლეობა გაანადგურა. იმავე წელს მესამედ გაილაშქრა უტერუხის ქვეყანაზე. ოლქების მმართველებისგან მან მორჩილება მოითხოვა.

ამ წარწერიდან ირკვევა, რომ იმ ეტაპზე ძვ. წელთაღრ. VIII საუკუნის კულხას დასავლურ- ქართული სახელმწიფო საოლქო ადმინისტრაციულ ერთეულებად იყო დაყოფილი, რაც განვითარებული სახელმწიფოებრიობის არსებობაზე მიგვანიშნებს.

სემოაღნიშნული მასალები ადასტურებს, რომ ფარნავაზამდე

(ძვ. წელთაღრ. III საუკუნე), 500 წლით ადრე ქართული სახელმწიფოს მოწყობის პრინციპი— ადმინისტრაციულ- ტერიტორიებად— საერისთავოებად დაყოფით და ერისთავის ინსტიტუტის ფუნქციონირებით შემოიფარგლებოდა. დღევანდელი ტერმინოლოგიით, საოლქო ტერიტორიულ მმართველობასთან გვაქვს საქმე. ასეთ პოლიტიკურ ერთეულებს მეფის მიერ დანიშნული მოხელეები— „ერისთავები“ განაგებდნენ. ეს, ე.წ. „საჯარო“ ანუ სახელმწიფოებრივი მმართველობა იყო.

რაც შეეხება ასურულ და ურარტულ სახელმწიფოებს, რომლებთანაც ქართულ სახელმწიფოს ახლო პოლიტიკური ურთიერთობა ჰქონდა, ისინი განვითარებული სახელმწიფოს ნიშნებს ატარებდნენ. ძვ. წელთაღრ. IX- VIII საუკუნეებში მათში ისეთივე „დუალისტური“ (ბასილევსი და ქურუმი) ცენტრალური ხელისუფლების ფორმა იყო ჩამოყალიბებული, როგორიც იბერიის ქართულ სახელმწიფოში I საუკუნეში, რაც სტრაბონისეულ აღწერაში გვაქვს დადასტურებული.

ასურულ- ბაბილონურ- ურარტულ წარწერებში მოტანილი ფაქტების მიხედვით, ქართველი ტომების სახელმწიფო გაერთიანებები წინა აზიისა და შუამდინარეთის რეგიონში იწყებოდა და თანდათანობით ტიგროსისა და ეფრატის ზემო დინებათა მიმართულებით ვრცელდებოდა. იმავე მასალებიდან ისიც ირკვევა, რომ ძვ. წ. IX- VIII საუკუნეებში, ასურეთმა და ურარტუმ, მესხებისა და ტაოხების სახელმწიფოთა შევიწროება მოახდინა და მათ წინააღმდეგ დაპყრობითი ომები ტიგროსისა და ეფრატის სათავეთა ჩრდილოეთით ჩაატარა.

ეს ფაქტები ადასტურებს: ა) ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის პოლიტიკური და კულტურული ცენტრის სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ, საკაცობრიო ცივილიზაციის აკენიდან— შუამდინარეთიდან და წინააზიიდან კავკასიისკენ თანდათანობით გადმონაცვლებას; ბ) აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში, თანამედროვე მეცნიერთა თეორიას იგი ფაქტობრივი მასალით ამდიდრებს.

ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის ჩამოყალიბება განვითარებაზე განსაკუთრებული გავლენა აქემენიდთა ირანის სახელმწიფომ მოახდინა. მითუმეტეს, მის შემადგენლობაში ქართველურ ტომთა გაერთიანებები მე- 18 და მე- 19 სატრაპების სახით შედიოდა. ეს პროცესი განსაკუთრებით დარიოსის სამხედრო რეფორმების დროს უნდა განვითარებულიყო.

§2. პირველი ქართული სახელმწიფოების არსებობის დადასტურება ებრაულ და ბერძნულ ლიტერატურაში

ქართველი ტომების თუბალის შესახებ ცნობები ძველ ებრაულ ბიბლიაშია დადასტურებული. ეს გაერთიანება, ვკითხულობთ ბიბლიაში იყო „ყვერით ხუროი, მჭედელი რვალისა და რკინისა.“ ეს ფაქტი ქართველ ტომთა რკინის წარმოებაში მიღწეულ წარმატებაზე მიანიშნებს. მეორე მხრივ, რკინის წარმოების პროცესის განვითარების დონე, სახელმწიფოებრიობის არსებობასთანაცაა დაკავშირებული. იმავე ბიბლიის მიხედვით, წინასწარმეტყველი იეზიექელი მუშქებსა და თუბალებს ძველი მსოფლიოს სავაჭრო ცენტრთან ტოროსთან მოვაჭრეთა შორის მოიხსენიებს. ბიბლიის მონაცემებით, ძვ. წელთაღრ. VI საუკუნეში ქართველურ ტომებს საკუთარი ძლიერი სახელმწიფოებრიობა ჰქონდა, რომელიც უძველესი ებრაული სახელმწიფოსთვის საშიშროებას წარმოადგენდა. ქართველთა ამ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებებს ერთპიროვნული მთავარი ჰყავდა. ისრაელისა და ქართველთა სახელმწიფოს სასანიდური ირანის იმპერიის მსხვერპლად გახდომის ფაქტი ბიბლიაშია ასახული.

ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან მიმართებაში ძველი ბერძნული წყაროებიდან ყველაზე პოპულარულია არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის მითი. ეს თქმულება საინტერესოაა გადმოცემული ძვ. წელთაღ. III საუკუნის მოღვაწის აპოლონოს როდოსელის „არგონავტიკაში“.

იგი მხატვრულ ფორმებში მოგვითხრობს ბერძენთა რაზმის ჩასვლას კოლხეთში, იაზონის მიერ კოლხეთის მეფის აიეტის ქალიშვილის მედეას დახმარებით „ოქროს საწმისის“ მოტაცების ფაქტებს. ეს თქმულება რამდენადაც კონკრეტულ ისტორიულ თარიღსაა მოკლებული, მისი მეშვეობით კოლხური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების დადგენა შეუძლებელი ხდება.

ძველი ბერძენების ეპოსში „ილიადაში“ (ძვ. წელთაღრ. VI საუკუნე) კოლხეთი ნახსენები არაა. რაც შეეხება მეორე ეპოსს „ოდისეას“, იქ კოლხეთი ზოგადად იხსენიება.

ყოველივე ზემოაღნიშნული იმის დამადასტურებელია, რომ ძვ. წელთაღრ. VIII საუკუნეში არგონავტების მითი საბოლოოდ ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებული არ იყო.

ძვ. წელთაღრ. VI საუკუნეში მცხოვრები თეოპომპე ქიოსელის მიერ მოტანილი ბერძენი პოეტისა და ისტორიკოსის ევმელოს კორინთელს (ძველ. წელთაღრ. VIII საუკ.) ცნობის მიხედვით,

ბერძენთა მეფეს პელოს ჰიპერიონის ძეს, თავისი სამეფო ორ ნაწილად გაუყვია. ქვეყნის ერთი ნაწილი ალოვესისთვის მიუცია, ხოლო მეორე ნაწილი კორინთო-აიეტისთვის.

ამ უკანასკნელს თავისი ქვეყანა დროებით სხვისთვის (ბუნესისთვის) ჩაუბარებია და თვითონ კოლხეთში წასულა. თუკი ეს ფაქტი სინამდვილეს შეესაბამება, მაშინ, არგონავტების მითში ნახსენები აიეტი ბერძნული სამეფო ოჯახის პელიოსისა და ანტიოქეს ღვიძლი შვილია.

პროფ. რ.გორდენიანის მტკიცებით, ემმელოსის ეს ცნობა, ანტიკურ მწერლობაში სხვადასხვა ვარიაციებითაა გაერცელებული. ისიც ცნობილია, რომ კოლხეთმა ძვ. წელთაღრ. VIII საუკუნეში ძლიერების მწვერვალს მიაღწია, ხოლო შავი ზღვის სანაპირო ზოლი ბერძნული კოლონიებით დაიფარა. ამ საქმეში აიეტის როლი განსაკუთრებული უნდა ყოფილიყო.

ძვ. წელთაღ. VIII საუკუნის ძველ ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრდა აზრი აიეტის კორინთოდან კოლხეთში ჩასვლის შესახებ. ისტორიკოსი იოანე ცეცე (1110-1180) იმეორებდა პოეტი ისტორიკოსის ემმელოს კორინთელის შემოადნიშნულ ცნობას, აიეტის ეროვნებით ბერძენობასთან მიმართებაში. ძველი ბერძნები წარმატებით დგამდნენ თეატრში ევრიპიდეს ქმნილებას კოლხი მედეას შესახებ (ძვ. წელთაღრ. 431). თუკი აიეტი ბერძენი იყო, მაშინ მედეაც ბერძენი ყოფილა.

რაც შეეხება მითის იმ ვარიანტს სადაც აიეტი კოლხადაა წარმოდგენილი და ტროას ომამდელ პერიოდშია გადატანილი, თუკი უტყუარი ფაქტებით დადასტურდება, მაშინ ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის დაფუძნების პრიორიტეტი კოლხურ დაჯგუფებას უნდა მიეკუთვნოს.

აკად. გმელიქიშვილის აზრით, არგონავტების მითის რეალურ საფუძველად შეიძლება ძვ. წელთაღრ. XI- VIII საუკუნეების კოლხეთის ძველი სახელმწიფო გადაქცეულიყო. ამ პერიოდში გაეცნო ბერძნები კოლხეთის ზღვისპირეთის კუთხეს და თავის თქმულებაში საპატიო ადგილი მიუჩინა. იმავე ბერძნულ წერილობით წყაროებში, კოლხთა წარმომავლობა ძველ ეგვიპტელებთანაა დაკავშირებული. მხედველობაში გვაქვს ბერძენი ისტორიკოსის პეროდოტეს ცნობები. მისი მტკიცებით, კოლხები კავკასიაში ტროას ომამდე „მოსულან“. იგივე პეროდოტე არ ახსენებს კოლხური სახელმწიფოს არსებობას.

ძვ. წელთაღრ. XII- IX საუკუნეების ასურულ-ბაბილონურ-ურარტული, მოგვიანებით ებრაულ-ბერძნული წყაროებით დას-

ტურდება, რომ მესხურ- იბერიული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაცია უძველესია და მისი წარმოშობა გეაროვნულ- თემურ წყობილებას უკავშირდება, რომელიც კლასებსა და კლასთა ბრძოლას არ იცნობდა. უკლასო საზოგადოებად მოსჩანს ძვ. წელთაღრ. XI- VIII საუკუნეების კოლხეთიც, რომლის ცივილიზაციის ბრწყინვალეობა არგონავტების ზემოაღნიშნულ მითშიაც აისახა.

ქართულ ისტორიულ მეცნიერებაში ჯერ- ჯერობით დადგენილი არაა ქართული და აღმოსავლური სახელმწიფოების საერთო და სპეციფიური ნიშნები (გაკეთებული არაა შედარებითი ანალიზი). ეს პროცესი, პრობლემის ისტორიულ- ფილოსოფიურ ჭრილში შესწავლა- გააზრებას საჭიროებს და ისტორიკოს მკვლევართა საშურ საქმეს წარმოადგენს.

ცნობილი ფაქტია, რომ არისტოტელემ ბერძნული ქალაქ- სახელმწიფოების დამახასიათებელი ნიშნების შესასწავლად 53 ქალაქ- სახელმწიფოს მონაცემთა განზოგადება მოახდინა. ამ მიმართულებით უნდა განხორციელდეს ქართულ- აღმოსავლური სახელმწიფოების საერთო და განმასხვავებელი ნიშნების ძიება. მოხდეს მათი კლასიფიკაცია და კონკრეტულად გამოიკვეთოს უპირატესობის საფეხურები.

ანალოგიური მდგომარეობაა ქართულ- აღმოსავლურ რელიგიათა და წესჩვეულებათა სპეციფიური კანონზომიერებების შესწავლის ხასიათიც. ფ.ლომაშვილის სამართლიანი მტკიცებით, ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე არ მოგვეპოვება ფუნდამენტური სამეცნიერო გამოკვლევა ქართული წარმართული რელიგიის კონსერვატორული სიმტკიცის მიზეზთა შესახებ, რის გამოც დღემდე აუხსნელი რჩება:

ა) რატომ არ ჰქონდა ქართულ ეკლესიაში ადგილი გამოკვეთილ სხვადასხვა გადახრასა და მწვალებლობას (მკვლევარები მხოლოდ ზოგადი მითითებებით კმაყოფილდებიან);

ბ) რატომ მოხდა, რომ წმინდა ნინოს ენერგიული მოღვაწეობის, მირიან მეფის გაქრისტიანების და ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების (337 წ.) მიუხედავად, ქრისტიანობის- ამ ახალი მოძღვრების გავრცელება- გამრჯეებას ქართველებში 300 წელი დასჭირდა. მითუმეტეს, საქართველო აღმოსავლური ქრისტიანული სახელმწიფოების მახლობლად მდებარეობს;

გ) რით იყო განპირობებული საქართველოს მთელ რიგ რეგიონებში და განსაკუთრებით მთიან ზონაში წარმართული რე-

ლიგიის სიმტკიცე. ქართველმა მეფეებმა ქრისტიანობის მიღებაზე ადგილობრივი მოსახლეობა მხოლოდ ძალისმიერი მეთოდით იარაღის გამოყენებით დაითანხმა;

დ)რამ განაპირობა ქართულ მოსახლეობაში ქრისტიანობისადმი განსაკუთრებული ერთგულება. მისი შეცვლა არაბებმა, მონღოლებმა, სპარსელებმა და ოსმალებმა იარაღის ძალითაც რომ ვერ მოახერხეს.

ერთი რამ დაბეჭდებით შეიძლება ითქვას, რომ ქართველებში სახელმწიფოებრივი მისწრაფება, რელიგიური შეხედულებები და ცივილიზაციის დამახასიათებელი სხვა ნიშნები ქართველი ერის ეთნო- ფსიქიკურ და სხვა თავისებურებებთანაა დაკავშირებული. მისი ახსნა მხოლოდ ისტორიულ- ფილოსოფიურ საფუძველზეა შესაძლებელი. აქედან გამომდინარე, ამ და სხვა პრობლემების მეცნიერული დამუშავება და ფილოსოფიური გააზრება ქართული ისტორიოგრაფიის და ფილოსოფიური აზროვნების სამომავლო ამოცანად რჩება.

§3. ქართული ცივილიზაციის აღმოსავლური და დასავლური ელემენტების ურთიერთმიმართების საკითხი ქართულ მეცნიერებაში

ქართველი ხალხის კულტურის ისტორიის შესახებ ივ.ჯავახიშვილმა ორიგანალური კონცეფცია შეიმუშავა. მისი მტკიცებით, ქართველი ხალხი და მისი კულტურის ძირები აღმოსავლური წარმომავლობის იყო. ქართველები თავდაპირველად გარკვეულ ხალხად მახლობელ აღმოსავლეთში ჩამოყალიბდნენ. მათი სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციაც აქ ჩაისახა. ასურელების და ხეთების როგორც მონათესავე ცივილიზაცია საკმაოდ დიდხანს ვითარდებოდა. ქართული ცივილიზაციის კავშირი აღმოსავლეთთან მაშინაც არ შეწყვეტილა, როცა ქართველობა კავკასიაში დამკვიდრდა და ბიზანტიის საშუალებით, ქრისტიანულ დასავლეთს მჭიდროდ დაუკავშირდა.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით:

ა)ამ კომენტარული ისტორიული მოვლენების კვლევისას, ივ.ჯავახიშვილი ჭეშმარიტად ისტორიულ- ფილოსოფიურ დონემდე მაღლ-

დება;

ბ) იმავე იე-ჯავახიშვილის მოსაზრებით, საქართველო, რამდენადაც აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, აზიისა და ევროპის მიჯნაზე მდებარე სახელმწიფოს წარმოადგენდა, მან დასავლეთისა და აღმოსავლეთის (ბერძნული, სპარსული, არაბული, სომხური...) საეკლესიო კულტურის და მწერლობის შეთვისება, მისი ქართულ „ქურაში გადახარშა“ მოახდინა და თვითმყოფადი ეროვნული (ქართული) სახე შეიძინა.

ს.ჯანაშიამ, ნ.ბერძენიშვილმა, გ.მელიქიშვილმა და სხვებმა ქართველთა ახლო აღმოსავლეთიდან გადმოსახლების კონცეფცია უარყვეს. მათი აზრით, ადგილი ჰქონდა კავკასიიდან წინა აზიამდე გავრცელებული ქართული მოსახლეობის კულტურული ცენტრების კავკასიისკენ გადმონაცვლებას (შეკუმშვას). ასეთი პოზიციის მიუხედავად, ქართული ცივილიზაციის აღმოსავლურ ძირებს და სათავეებს ისინი არ უარყოფდნენ.

ქართული ცივილიზაციის აღმოსავლური და დასავლური ძირების ხასიათის შესახებ დისკუსია დღესაც გრძელდება:

ა) პირველნი ამტკიცებენ: ქართულ კულტურაში თავდაპირველად აღმოსავლური ელემენტი გაბატონდა. გარკვეულ საფეხურზე, დასავლურმა რენესანსულ-რეფორმატორულმა ცივილიზაციამ აღმოსავლური დაწრდილა და ქართულ კულტურაშიაც დასავლურმა ელემენტებმა უპირატესობა მოიპოვა;

ბ) მეორენი ამტკიცებენ, რომ ქართული ცივილიზაცია დასავლურია და იგი ძირითადად ქრისტიანულია;

გ) მესამენი შემრიგებლურ პოზიციაზე დგანან და ცდილობენ ქართული ცივილიზაციის „ჰიბრიდული“ (ნაჯვარი) ხასიათი დაამტკიცონ. საქართველო რამდენადაც ევროპა-აზიის მიჯნაზე მდებარეობს, მას დასავლურ-აღმოსავლურ ცივილიზაციათა საფუძველზე რაღაც განსაკუთრებული, უფრო მაღალი კულტურული ფასეულობები უნდა შეექმნა.

იე-ჯავახიშვილი კულტურათა მონაცვლეობის „შერწყმა-შეჯვარების“ თეორიას არ იზიარებდა. იგი საკითხს კულტურათა ურთიერთზეგავლენის ფონზე განიხილავდა. ხაზს უსვამდა მიმდინარე პროცესის ისტორიულობას, უშუალოდ ხალხის პოლიტიკურ ცხოვრებას. ქართველები ადრეულ ეტაპზე მახლობელ აღმოსავლეთში ცხოვრობდნენ, ქართველთა კულტურა ძველადმოსავლურ ცივილიზაციათა ელემენტებს ეცნობოდა. მომდევნო ხანაში იგი სპარსული, არაბული და ბერძნულ-რომაული კულტურის უმნიშვნელოვანესი მიღწევების ათვისებასაც ახერხებდა.

მიუხედავად ამისა, ქართველობა საკუთარი მეობის და თავისთავადობის შენარჩუნებისათვის იბრძოდა. ასე იყო მაშინაც, როცა საქართველოს აღმოსავლეთი და დასავლეთი ნაწილები ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებულ კულტურათა ზეგავლენას განიცდიდა. მართალია, დასავლეთ საქართველო 7 საუკუნე ბიზანტიის გავლენის ქვეშ იყო, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველო სპარსეთის, მაგრამ ქართველობას დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად მტრის წინააღმდეგ ბრძოლა არ შეუწყვეტია.

§4. ქართული ცივილიზაციის კორნელი კეკელიძისეული პერიოდიზაცია

ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის პირველ ტომში კ.კეკელიძემ ქართული ცივილიზაცია ოთხ პერიოდად დაყო:

ა) პირველი პერიოდი: IV- X საუკუნეები.

ქართული მწერლობის ასპარეზად აღმოსავლეთ საქართველოა. დასავლეთ საქართველო ზოგად ქართულ პოლიტიკურ- კულტურულ მშენებლობაში VIII- X საუკუნემდე აქტიურ მონაწილეობას ვერ იღებდა.

სპარსთა ბატონობამ ქართული სახელმწიფოებრიობა გააუქმა. არაბთა ბატონობამ ქვეყანა სამთავროებად დაშალა. ერთადერთ გამაერთიანებელ ძალად ქრისტიანული რელიგია და ეკლესია იქცა. ქართული ეკლესია სპარსთა მონოფიზიტობაზე მიდრეკილ სომხურ და სხვა აღმოსავლურ ეკლესიებს ჩამოცილდა და ბერძნულ- რომაულ დოგმატიზმს დაუახლოვდა. ამ ფაქტით, ქართველთა ეროვნული თვითშეგნება გაიზარდა. ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ იმძლავრა და ბერძნულ- რომაულსაც დაუპირისპირდა. ჩამოყალიბდა ქართული მესიანიზმი, რომელიც ლიტერატურაში და თეოლოგიურ- ფილოსოფიურ აზროვნებაში გამომჟღავნდა.

ქართული მესიანიზმი გამოვლინდა იოანე საბანიძის „აბო თბილელის წამებაში“ და განსაკუთრებით იოანე ზოსიმეს „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“- ში, სადაც ქართული ენის მსოფლიო მესიანიზმის მნიშვნელობის შესახებაა საუბარი;

ბ) ქართული ლიტერატურისა და აზროვნების განვითარების მეორე პერიოდი:

X- XIII საუკუნეები.

კ.კეკელიძის აზრით, ეს არის „განვითარებული და პატრონჟმული ფეოდალიზმის“ ხანა, რომელიც საქართველოს გაერთიანებით და ძლიერი მონარქიული სახელმწიფოს შექმნით დამთავრდა.

აღნიშნულ პერიოდში საერომ, სასულიერო დაჩრდილა, მაგრამ ისიც ვითარდებოდა (ეკლესია გამდიდრდა, სახელმწიფოებრივი მასშტაბით ეკლესია გაერთიანდა და ანტიოქიისგან დამოუკიდებელი გახდა, პატრიარქობის ინსტიტუტის აღდგენა განხორციელდა. ამ რეფორმებმა ეკლესია სახელმწიფოში სახელმწიფოდ გადააქცია და საკუთარი რიგების მორალურ წმენდას შეუწყო ხელი).

ეს არის ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული აყვავების, რენესანსული გზა. ქართული ლიტერატურის და კულტურის „კლასიკური ხანა“. სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდნენ: ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, ეფრემ მცირე და იოანე პეტრიწი, შოთა რუსთაველი, ბექა და ბეშქენ ოპიზარები....

გ)მესამე პერიოდი: ფეოდალური მონარქიის დაცემის ხანა, რომელიც XIII- XV საუკუნეებს მოიცავს.

იგი სპარსთა, მონღოლთა და თურქთა ხანგრძლივი ბატონობით, ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური დაშლად დაქუცმაცებით ხასიათდება. ამ ფაქტორებმა ქვეყნის კულტურის დაცემა დაქვეითება განაპირობა. ეროვნული ენერგია ხალხის ფიზიკური არსებობის შენარჩუნებას მოხმარდა. ადგილობრივი და საზღვარგარეთული კულტურის ცენტრები დაკნინდა და მთლიანად მოიშალა.

დ)მეოთხე პერიოდი. XVI- XIX საუკუნის 30- იან წლებამდე.

ამ პერიოდში გარკვეულ კულტურულ გამოცოცხლებას აქვს ადგილი. შეინიშნება აღორძინების ტენდენცია, ეროვნული ხასიათის ზრდა. შეიქმნა კაპიტალური საისტორიო თხზულებანი (ფარსადან გორგიჯანიძე, „სწავლულ კაცთა კომისია“, ვახუშტი ბაგრატიონი, სეხნია ჩხეიძე, პაპუნა ორბელიანი, ომან ხერხეულიძე)

კ.კეკელიძისეული ქართული ცივილიზაციის შინაგანი ისტორიის ეს პერიოდიზაცია, ფ.დომაშვილს ძირითადად სწორად მიაჩნდა. მისივე მტკიცებით, კ.კეკელიძე ქართული კულტურის აღმოსავლური ძირების დომინანტობას აღიარებდა. მას ეს ძიება V საუკუნეზე იქნა არ მიჰქონდა. მითუმეტეს, მისი მნიშვნელობა ქართულ კულტურაში კიდევ უფრო მკვეთრად იგრძნობა.

„საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“ (ტ. I), ქართველი ხალხის აღმოსავლურ- დასავლური ნაწილების ურთიერთობა პრინ-

ციპულად სწორადაა ასახული. ქართველ ტომთა შერწყმისა და გაერთიანების პროცესი 3000- 3500 წლის წინანდელი მოვლენების ზემოქმედების ფონზეა ახსნილი. საქართველოს მყარი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების შექმნა, ეთნიკური ერთობის-ეროვნების შექმნასთანაა დაკავშირებული. იმავე ნაშრომში გარკვევითაა მითითებული, რომ ამ პროცესებში წამყვანი როლი აღმოსავლურ ქართულ სახელმწიფოს და მის ფარგლებში მოქცეულ ქართულ მოსახლეობას ეკუთვნოდა (ქართლის- იბერიის მოსახლეობას). სამწერლო ენები- არამეული და ბერძნული ქართულმა ჩაანაცვლა. შეიქმნა ქართული ანბანი.

ქართველი ისტორიკოსების ზოგიერთი წარმომადგენლები, „ქართიზაციის“ თეორიის დრომოკმულ დოგმებზე დაფუძნების დამტკიცებას ცდილობს. ისინი ქართველი ერის VIII- IX საუკუნემდე 1500 წლით ადრე ჩამოყალიბების ფაქტს— ერთიანი ენით, დამწერლობითა და სახელმწიფოთი ანგარიშს არ უწევენ. ანალოგიური მდგომარეობაა ქართული კულტურისა და ცივილიზაციის „აღმოსავლურ- დასავლურობის“ საკითხთან მიმართებაშიაც. ეს პრობლემა, ისევე მომავალი თაობების ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების გადასაწყვეტ საგნად დარჩა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. იე.ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. I. თბ. 1979 წ.
3. გ.მელიქიშვილი. როგორ ამეტყველდნენ ლურსმული წარწერები. თბ. 1961 წ.
4. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია (ძველი მწერლობა). ტ. I. თბ. 1960 წ.
5. ჰენრი ბოკლი. ცივილიზაციის ისტორია ინგლისში (რუსულ ენაზე). სანკტ- პეტერბურგი. 1895 წ.
6. ე.აბაშმაძე. ქართული ინტელექტუალური ფენომენები. თბ. 1992 წ.
7. აკ.ურუშაძე. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებებში. თბილისი 1964 წ.

ლექცია II

უძველესი საისტორიო აზროვნების ეროვნული სათავეები

§1. ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ელემენტები ქართულ მითოლოგიაში

აღმოსავლური და ბერძნული მითოლოგიის მსგავსად, ფილოსოფიური აზროვნების ცალკეული ელემენტები ქართულ მითოლოგიაშიაც გვაქვს. წარმართული რელიგიის ისტორიული ეტაპების შესახებ ილ.ჭავჭავაძე მიუთითებდა. იმავდროულად იგი გვაროვნული და ტომობრივი ღვთაებების გვერდით, დროთა განმავლობაში ამა თუ ხალხების საერთო ეროვნული სალოცაეების შექმნაზედაც მიაწვდიდა. ამ პროცესის საფეხურებრივად განვითარების მაღალმა დონემ, საერთო სახელმწიფოებრივი ხასიათი შეიძინა.

ქართველი ერის ისტორიის პირველი ტომი იე.ჯავახიშვილმა ქართველთა წარმართული რელიგიის ანალიზით დაიწყო. ასე მოიქცა შალვა ნუცუბიძეც. იგი წერდა: „თუ ჰესიოდე და ჰომეროსი შეიძლებოდა განხილული ყოფილიყვნენ ევროპის ფილოსოფიის საწყისების შესწავლის დროს, არაფერი უშლიდა ხელს იმავე მეთოდის აღმოსავლეთის მიმართ გამოყენებას და მითოლოგიური ეპოსის ძეგლებში ფილოსოფიამდელი ადრინდელი, თუმცა ფანტაზიის ფორმებში ნააზრევის დანახვას.“ ამ დებულების სარეალიზაციოდ, იე.ჯავახიშვილმა და შ.ნუცუბიძემ შუმერული „გილგამეშინის“, ქართული „ამირანისა“ და ბერძნული „პრომეთეოსოს“ შედარებითი ანალიზი გააკეთეს. იმავე შ.ნუცუბიძის აზრით, უძველესი ქართული წარმომავლობის ძეგლები, რამდენადაც ქართველთა ფილოსოფიური აზროვნების სამზადისის ელემენტებს შეიცავდა და უფრო მაღალი სააზროვნო მოსამზადებელი საფეხურის შექმნას ითვალისწინებდა, ისინი ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში უნდა ყოფილიყო შეტანილი.

ქართველი ერის ისტორიის პირველ ტომში იე.ჯავახიშვილი წერდა, რომ ასეთი ელემენტები უხეად მოიპოვებოდა ქართულ წარმართულ რელიგიაში. მან ყურადღება მიაქცია სოფელ ბარაღეთის მასწავლებლის მიერ 1894 წელს „კავკასიის ადგილთა და ტომთა ამსახველი მასალების კრებულში“ დაბეჭდილ თქმულე-

ბაზე— „იესო ქრისტე, ელია წინასწარმეტყველი და წმინდა გიორგი“. ამ თქმულების მიხედვით, მეცხვარემ ამინდისა და ჭექა-ქუხილის ღმერთს— ელიას და თვით ქრისტესაც ერთი ბატკანიც არ დაუთმო, ხოლო წმინდა გიორგის— ყოფილი მთვარის ღვთაებას, მუხლმოყრილმა მთელი ფარა შესთავაზა საჩუქრად. მეცხვარეს სწამდა, რომ წმინდა გიორგი ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრების მფარველი და წარმმართველი იყო.

იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით: ა) ასეთი თქმულებები ადრე ქრისტიანულ ეპოქაში უნდა შექმნილიყო; ბ) უძველესი ქართული სარწმუნოება— საერთო ქართველური წარმართობა, რომელიც ქართველ ტომობრივ ღვთაებათა განსოგადების შედეგად ჩამოყალიბდა, ახლო ურთიერთობაში იყო წინა ასიისა და მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის წარმართობასთან.

იმავე იე.ჯავახიშვილის აზრით, თავდაპირველად ქართველთა უმაღლესი ღვთაება მთვარე იყო. იგი მოგვიანებით თეთრი გიორგიმ შეცვალა, რომელიც ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ წმინდა გიორგად იქცა.

როცა მეცხვარეზე განაწყენებულმა ქრისტემ, მეცხვარის ყანის განადგურება უბრძანა ელიას, წმინდა გიორგის რწმევით, იმავე მეცხვარემ ყანა სხვას მიჰყიდა. როცა ქრისტეს ბრძანებით აქ საუკეთესო მოსავალი აღდგა, იმავე წმინდა გიორგის შეგონებით, მეცხვარემ ეს ყანა შეისყიდა და გამდიდრდა. აქედან გამომდინარე, იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით, წმინდა გიორგის მზრუნველობა ადამიანზე და მისადმი მფარველობა განუზომლად დიდია. ამ ფონზე იგი ხაზგასმით მიუთითებდა: განიზრახავს თუ არა ღმერთი ადამიანის საწინააღმდეგოს, წმინდა გიორგი მაშინვე დაეშვება მიწაზე და ასწავლის კაცს განსაცდელის აცილების შესაძლებლობას. ე.ი. წმინდა გიორგი ქართველთა ცნობიერებაში, ყოველად კეთილი და ძლიერი ღვთაებაა, მას უმთავრესი ადგილი უკავია და თვით ღმერთსაც აღემატება (იე.ჯავახიშვილი. ტ. I. გვ. 88).

ქართველთა წარმართული ღვთაების პანთეონი, ძველი წელთაღრიცხვის პერიოდში ჩამოყალიბდა. მისი ფორმები ყველაზე მეტად ფშავე-ხევსურეთში მითოლოგიასა და ფოლკლორში იყო გამოკვეთილი. მათი კონკრეტული ფუნქციები, ღვთაებათა იერარქიის— უფროს-უმცროსობის ფონზეა განსაზღვრული.

ქართველ ტომებში და მათ სახელმწიფო გაერთიანებებში, უმაღლეს ღვთაებათ, სამყაროსა და საზოგადოების შემქმნელი და წარმმართველი ძალა— გამრიგე (მორიგე) ღმერთი ითვლებოდა.

იგი რიგსა და წესრიგს აწესებდა დედამიწაზე და რაც მთავარია, აგვარებდა დედამიწაზე ადამიანთა ურთიერთობებს. ამ მიზნით მის მიერ დედამიწაზე თავისი „შვილები“, „ღვთისშვილები“ იქნა გამოგზავნილი. მათი მოქმედება სიკეთისაკენ, ადამიანთა მფარველობისკენ იყო მიმართული. ივ.ჯავახიშვილის მტკიცებით, ქართველ ტომთა საერთო წარმართული სარწმუნოების არსებობას თითქმის ისეთივე შემაკავშირებელი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც მათ საერთო სამწერლობო ენას.

ქართულმა ფოლკლორმა ის გასაოცარი სიმბიოზი (თანაცხოვრება) ასახა, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ დამკვიდრდა. ფოლკლორული მასალების მიხედვით, ქართველთა ცნობიერებაში ქრისტიანული მამაღმერთის და წარმართული გამრიგეს გაერთიანებით, სამყაროსა და ადამიანის შემქმნელი „დამბადებელი“ ჩამოყალიბდა.

სამყაროსა და საზოგადოების გაგება წარმართებისა და ქრისტიანების ეპოქაში ისეთივე პროვიდენციალისტური იყო, როგორც ძველადმოსავლურ და ბერძნულ-რომაულ ანტიკურ ქვეყნებში. ისტორიის თეორიულ-ფილოსოფიური გაგება-გააზრების პირველ ფორმად, საქართველოშიაც პროვიდენციალიზმი გვევლინება. ქართული წარმართული პროვიდენციალიზმი პირველ ეტაპზე ძველადმოსავლური და ბერძნულ-რომაულის მაგავსად პოლითეისტურია (ე.ი. მრავალღმერთიანი). ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, ქართულმა პროვიდენციალიზმმა მონოთეისტური (ერთღმერთიანი) სახე მიიღო. აქ არცერთ ღვთაებას არ ენიჭებოდა უპირატესობა. პრიორიტეტი ეძლეოდა სამყაროს გამჩენ და წარმართველ ღმერთს („გამრიგეს“) ანუ „დამბადებელს“. ე.ი. ამ შემთხვევაში მთელი კაცობრიობის ბედ-იღბალის წინასწარ განმსაზღვრელად ერთი მთავარი ღმერთი იყო აღიარებული. „ღვთისშვილთა“ ცხოვრებისა და მოქმედების ხელმძღვანელობის პარალელურად, იგი ყოველი ადამიანისა და სახელმწიფოს ბედ-იღბალსაც წყვეტდა.

ქართულ მითოლოგიაში განსაკუთრებული ფორმით ჰპოვა ასახვა ისტორიზმის პრინციპებმა. ძველი ქართველების წარმოდგენით, დედამიწა დევებით და სხვა ავი სულებით ყოფილა დასახლებული. ღმერთმა შექმნა და დედამიწაზე გადმოუშვა დევებზე უფრო ძლიერი ღმერთკაცები, რომლებმაც ბასრი იარაღით დევები და ავი სულები ამოხოცა, ზოგი გამოქვაბულში შერეკა და კარი ამოუქოლა. როცა დევებისა და ავი სულების ბატონობა ადამიანთა „ნორმალურმა ცხოვრებამ“ ჩაანაცვლა, ეს პროცესი ღმერთის

წინასწარმეტყველებად იქნა აღქმული ქართველთა წარმოდგენაში. ზოგიერთი მითი, საქართველოს მთიანეთში, ასეთ ღმერთკაცად კოპალას, ზოგი ხმალს ასახელებს.

ძველი ქართული მითოლოგიის მიხედვით, „ღვთის შვილები“ ღმერთ-კაცები არიან. ისინი ღვთიურ და ადამიანურ თვისებებს ერთდროულად, თითქმის თანაბრად ატარებენ. იმავედროულად, ღმერთებივით უკვდავნი და უძლეველნი არიან, მაგრამ ადამიანისთვის დამახასიათებელ მატერიალურ და სულიერ თვისებებს ავლენენ. კერძოდ: ეჭვიანობენ, მტრობენ, ერთმანეთს ებრძვიან და ა.შ. ეს ფაქტები იმის დამადასტურებელია, რომ ქართული მითოლოგიური შრეების შემქმნელთა აზროვნება— პოლითეისტური და პროვიდენციალური ნიშნებით ხასიათდება.

მართალია, ქართული მითოლოგია საქართველოს ისტორიისათვის გარკვეულ რაციონალურ მარცვალს შეიცავს, მაგრამ იგი საისტორიო წყაროდ არ გამოდგება. მითოლოგიური ეპოსის ავტორმა— ქართველმა ადამიანმა, სამყაროში წესრიგის შემქმნელად ღმერთი გამოაცხადა. ქართველი კაცი რომელიც პასუხს ეძებდა სამყაროში წესრიგის შექმნის შესაძლებლობის შესახებ, ამ პრობლემის მომწესრიგებლის ფუნქციები ღმერთს დააქისრა.

იმავე ქართული მითოლოგიის მიხედვით, „ღვთის შვილთა“ შორის იერარქია იყო დაწესებული. მართალია, ისინი მორიგე ღმერთმა დედამიწაზე დევებისა და ავი სულების გასანადგურებლად, ადამიანთა შორის ურთიერთობების მოსაგეარებლად „გამოგზავნა“, მაგრამ თავიანთი ფიზიკური ძალით ერთმანეთისაგან განასხვავა.

იმავე მითოლოგიაში, ადამიანთა წინაშე წამოჭრილი საკითხების გადაწყვეტა, „ღვთის კრებაზე“ მორიგე ღმერთის თაემჯდომარეობით ხდებოდა. ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ აღნიშნული მითი, ქართველთა სახელმწიფოებრივი ჩამოყალიბების პროცესში იქმნებოდა და მაშინდელი „სამხედრო დემოკრატიის“ ცხოვრებისეული ფაქტის ანარეკლს წარმოადგენდა.

ქართული მითოლოგიით, პირველი ღვთისშვილი ადამიანთა „ბედნიერების“ გამგებელია. ფშავეხევესურეთში ადამიანთა ბედ-იღბალის განმსაზღვრელ ღმერთად მიჩნეულია კვირია. ამ ფაქტმა თავისებური ასახვა ქართულ ხალხურ მუსიკალურ ფოლკლორშიაც ჰპოვა. გავიხსენოთ ქართული ხალხური სიმღერა კვირია.

§2. ქართული ჰაგიოგრაფიის თეორიულ- ფილოსოფიური საფუძვლები

ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ანტიკური პოლითეისტური პროვიდენციალიზმიდან (მრავალღმერთიანობიდან) კრისტიანულ მონოთეისტურ პროვიდენციალიზმამდე (ერთღმერთიანობამდე) გადასვლა ჰაგიოგრაფიის ჩამოყალიბებამდე მოხდა. ამ მხრივ საყურადღებოა IV- V საუკუნეების ბერძენი ფილოსოფოსების თემისტიოსისა და ლიბანიოსის წერილები.

თემისტიოსი (IV საუკუნის ბერძენი მოღვაწე) ადიდებს ფაზისის აკადემიას. მკვლევართა მტკიცებით ამ აკადემიაში ნეოპლატონიკური და სტოიკური (სტოიციზმი) პროვიდენციალისტური მოძღვრება ისწავლებოდა. რაც შეეხება ლიბანიოსის წერილს, ამ დოკუმენტიდან კარგად ჩანს, რომ V საუკუნის ქართველ ფილოსოფოსს ბაკურს ღრმად სწამდა, რომ ყველაფერი რაც ქვეყანაზე ხდებოდა, ღმერთებმა იცოდნენ და ხედავდნენ.

ქართული სამეცნიერო ლიტერატურით დადასტურებულია, რომ ქართული ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნება მთელი ქართული კულტურის აღმავლობის პროცესს თანმიმდევრულად მისდევდა. მან გარკვეული ფორმით ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში ჰპოვა ასახვა. ქართულ საისტორიო აზროვნებაში ჰაგიოგრაფია იე.ჯავახიშვილმა შემოიტანა და ქართულ საისტორიო აზროვნებაში მას გარკვეული დატვირთვა მისცა. იე.ჯავახიშვილი კატეგორიულად აცხადებდა, რომ ჩვენამდე მოღწეული „მთელი ქართული საისტორიო მწერლობა მარტვილობათა და წმინდანთა ცხოვრებიდან წარმოიშვა. არც კეინკლოსებს, არც მატიანეებს ამ მხრივ მნიშვნელობა არ ჰქონია. სამხედრო და სამოქალაქო ისტორიაც საქართველოში ზემოაღნიშნული მწერლობის ნიადაგზე აღმოცენდა.“

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მსოფლიოს 5 ათასამდე ხალხის (ერის) მიერ შექმნილი 14 ანბანიდან ერთ- ერთი ქართულია. V საუკუნისთვის მიჩნეული 15 დამწერლობის მქონე ერიდან, ორი- ტაონი და ქართველნი არიან. კეკელიძემ V- XI საუკუნის მთელი ქართული მწერლობა სასულიერო მწერლობად გამოაცხადა. მისივე მტკიცებით, XII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე სასულიერო მწერლობის გვერდით საერო მწერლობაც ვითარდებოდა.

საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიური მიმდინარეობის ჩასა-

ხეა- განვითარების ისტორიის სწორად გაგებისათვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა წერილობითი ძეგლების ზუსტად დათარიღებას. ამ მხრივ, შედეგიანი აღმოჩნდა „ხაემეტი“ და „ჰაემეტი“ წერილობითი ძეგლების კლასიფიკაციის (რიგის) დადგენა. ივ.ჯავახიშვილმა, აკ.შანიძემ და სხვებმა პალიმფსესტური ძეგლების შესწავლის საფუძველზე, მათი ქრონოლოგიური ჩარჩოები გაარკვიეს. კ.კეკელიძის აზრით, 3- ს მეტობის ხმარება-ე.ი. პრეფიქსული ხმარება VII საუკუნის I ნახევრიდან ქართლური კილოსთვის უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი. რაც შეეხება ხ- მეტობას, იმავე კ.კეკელიძის მტკიცებით IX საუკუნიდან იგი ხმარებიდან ამოვარდა და მისი ადგილი 3 – პრეფიქსმა ჩაანაცვლა.

ნ.ბერძენიშვილის მტკიცებით, ქართული საერო საისტორიო მწერლობა უძველესი წარმართული მწერლობიდან წამოვიდა. ამ მოსაზრებას მხარი მ.ლორთქიფანიძემ დაუჭირა. მისი აზრით, „მოქცევაი ქართლისაი“ და „ქართლის ცხოვრება“ მარტო უცხოური წყაროების საფუძველზე ვერ შეიქმნებოდა. საქართველოს შესახებ მასში მოტანილი ცნობები, წინაქრისტიანული წარმართული ტრადიციებით უნდა აიხსნას. ივ.ჯავახიშვილის მტკიცებით, ჩვენამდე მოღწეული საისტორიო ლიტერატურიდან უძველესია ჰაგიოგრაფია, რომელიც სასულიერო ნაკადთან ერთად გარკვეული დოზით საერო ნაკადსაც შეიცავს. მათი განცალკევება, მხოლოდ XI საუკუნეში მოხდა. ე.ი. ვისაც შუა საუკუნეების ქრისტიანული საქართველოს ისტორიის შესწავლა სურს, მან ამ პერიოდის ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურაც უნდა შეისწავლოს. ივ.ჯავახიშვილმა პირველმა დააყენა ქართული ჰაგიოგრაფიის ფილოსოფიური საფუძვლების შესწავლის აუცილებლობა.

ქრისტიანობის სასტიკად დევნის პერიოდში, ჰაგიოგრაფიის მთავარი ჟანრი აღწერითი ხასიათისა იყო. გამარჯვებული ქრისტიანობის პერიოდში ასეთი ჟანრი აღარ მოსწონდათ და მის ნაცვლად ადგილი რიტორიკულმა მჭერმეტყველებამ და ფილოსოფიურმა მსჯელობებმა ჩაანაცვლა. ე.ი. ჰაგიოგრაფიის მთავარ ამოცანად ისტორიული ფაქტების არა ზუსტი აღწერა არამედ, მიმდინარე მოვლენების ფილოსოფიური ახსნა- განმარტება იქცა. ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლების დაწერილობითი ანალიზი ადასტურებს, რომ ისინი უხვად შეიცავენ ისტორიულ- ფილოსოფიურ დასკვნებსა და მოსაზრებებს.

ისტორიული პროვიდენციალიზმი ანტიკური და ძველადმოსა-

ელური ეპოქიდან მომდინარეობა. ქრისტიანობამ ისტორიის პროვიდენციული გაგება მხოლოდ ნაწილობრივად დაძლია, როცა ადამიანის ნების თავისუფლება დაუშვა იმ მოტივით, რომ, ყოველგვარი ამქვეყნიური ბოროტება და უბედურება თვით ადამიანის მიერ ჩადენილი ცოდვებით აეხსნა.

რელიგიური ქრისტიანული ისტორიულ-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის მიხედვით, ადამიანს თავისი მოქმედებით შეუძლია ისე განიწმინდოს, რომ სამოთხეში მოხედეს, ანდა ისე შესცოდოს, რომ ჯოჯოხეთში ჩავარდეს.

§3. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ (V საუკუნე)

შუშანიკის წამების ავტორი ქრისტიანული პროვიდენციალიზმის პრინციპებზე დგას. შუშანიკი ქრისტიანული მოძღვრებით მინიჭებულ უფლებას არ იყენებს და ბედისწერას ემორჩილება. მისი აზრით, იგი წამებისთვის ღმერთისგან იყო გამორჩეული და სამოთხეს დაიმსახურებდა. ამ ნაწარმოებში პროვიდენციალიზმის რწმენა უმაღლეს საფეხურზეა აყვანილი. შუშანიკს სჯერა, რომ ღვთის სამსჯავროს წინაშე ქალი და მამაკაცი თანასწორნი იქნებოდნენ და ეს მოხდებოდა საიქიოში. რაც შეეხება მის გაპიტიახშებულ ქმარს, იგი და შუშანიკი გარდაცვალების შემდეგ იმქვეყნად იქნებოდნენ თანასწორნი. პროვიდენციალიზმითაა დატვირთული შუშანიკის უკანასკნელი სიტყვები, რომლითაც ნაწამები შუშანიკი ამშვიდებს თავის თანამგრძნობებს.

იაკობ ცურტაველი, იმ პერიოდის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობის ჭეშმარიტად ისტორიულ-ფილოსოფიურ დახასიათებას იძლევა. იგი კარგად ხედავდა, რომ ახლად გაქრისტიანებული საქართველოს ხელისუფალნი სპარსული და ბიზანტიური დესპოტიების გზით მიდიოდა. სასულიერო წოდება, საერო მოხელეებისგან იყო დამორჩილებული. იაკობ ცურტაველი პირდაპირ მიუთითებს, რომ ვარსკენმა ეპისკოპოსის წინაშე დაგმო ღმერთი, ხოლო შენიშვნის მიცემის გამო, მან ერთ-ერთ ბერს კვერთხი ჩაარტყა „უხეთქა კვერთხი“. შუშანიკთან შეხვედრისას ხუცესს შუშანიკისადმი გასამხნეველად სათქმელი ფრაზა — „მტკიცედ სდექ“ პირველ სიტყვაზევე გაუწყდა, რადგან მას ვარსკენმა თვალი შეასწრო.

ვარსკენი, სპარსეთში 467 წელს წავიდა. იქედან 468 წელს მობრუნდა. შუშანიკი ვარსკენმა პირველად 469 წლის 8 იანვარს აწამა. მეორედ 469 წლის 13 აპრილს აწამა, ხოლო მესამედ 470 წელს აწამა. ქართული და სომხური ტექსტების შედარებითი ანალიზის შედეგად, ივანე ჯავახიშვილმა და ილია აბულაძემ დაადგინეს, რომ აღნიშნული ნაწარმოები ქართული წარმომავლობისაა და იგი ქართული ლიტერატურის ძეგლს განეკუთვნება.

§ 4. „ეესტათი მცხეთელის მარტვილობა“

(VI საუკუნე. ავტორი უცნობია)

ნაწარმოები სპარსთა მეფის ხუასრო ანუშირვანის მეფობის (531- 579) პერიოდს ეხება. მასში აღწერილია 541 წელს მცხეთაში სპარსელი ეესტათის მოსვლა. მისი დაოჯახება, შვილების გაჩენა, ქრისტიანობის მიღება (მონათვლის პროცესი).

ამ ნაწარმოების უძველესი ხელნაწერი X საუკუნით თარიღდება. ეესტათის წამება დაწერილია ეესტათის თანამედროვის და წამების თვითმხილველის მიერ. ეესტათი ორჯერ დააპატიმრეს. პირველად 547 წელს, მეორედ 550 წელს და 551 წელს აწამეს.

ნაწარმოების სიუჟეტი მარტვიია. მცხეთაში მცხოვრებ გაქრისტიანებულ ეროვნებით სპარსელს, საქართველოში გაბატონებული სპარსელები სიკვდილით სჯიან როგორც მათი სჯულის უარმყოფელს და მოღალატეს. ამ ნაწარმოებში საყურადღებო ისტორიულ- ფილოსოფიური მოსაზრებებია გამოთქმული. როცა ეესტათი დააპატიმრეს, ირანის ახალი შაჰი ხოსრო, ქრისტიანობას უღმობლად ებრძოდა. ამ შემთხვევაში ეესტათის ბედი მისთვის სრულიად შემთხვევითმა მოვლენამ გადაწყვიტა. ქრისტიანობაზე უარის თქმის შემთხვევაში ეესტათის თავის გადარჩენა შეუძლო. მან ეს ნაბიჯი არ გადადგა, მხოლოდ იმ მოტივით, რომ ბედისწერის წინააღმდეგ წასვლა შეუძლებლად მიაჩნდა. ნაწარმოების მიხედვით, ეესტათი წამებისა და სიკვდილისათვის ღმერთის მიერ იყო შერჩეული.

„შუშანიკის წამების“ მსგავსად, „ეესტათი მცხეთელის წამება“ ქართულ საეკლესიო საისტორიო მწერლობაში დამკვიდრებულ ტრადიციას იმეორებს. წამებულის როლში არაქართველი გამოყავთ. ამას იმ პერიოდში ორგვარი დატვირთვა ჰქონდა: ა)ეს ფაქტი მი-

უთითებდა ქრისტიანობის საყოველთაო- საკაცობრიო მნიშვნელობას; ბ)იმ პერიოდში გაბატონებულ სარწმუნოებებთან მიმართებაში ქრისტიანობის უპირატესობას. იმავდროულად იგი ქართველი ხალხისადმი ეროვნული თვითშეგნების გამტკიცებისკენ მოწოდებასაც წარმოადგენდა.

ამ ნაწარმოების ავტორის პროვიდენციალიზმი უკიდურესია. სიცოცხლის შენარჩუნებაზე ევსტათის მან არჩევანის გაკეთების უფლება წაართვა. მიუხედავად ამისა, ავტორს შემოაქვს ისტორიზმის პრინციპი და აყალიბებს საზოგადოების განვითარების მისეულ კონცეფციას. იგი უარყოფს წარმართობას, ანტიკური ეპოქის ასროვნებისთვის დამახასიათებელ უძრავობას და აღიარებს ღმერთისგან ცხოველების მსგავსად ადამიანების გაჩენის ფაქტს. მისივე მტკიცებით, ქრისტიანობის მეშვეობით ისინი ცხოველებს ჩამოშორდნენ, შექმნეს ადამიანური მორალი და ცხოვრების წესი, რომელიც ადამიანებს ცხოველებისგან განასხვავებდა. ეს არის პრობლემის პრიმიტიული ახსნა, რაც განსაკუთრებული პროვიდენციალიზმითაა განპირობებული. მხედველობაში გვაქვს ავტორისეული დასაბუთების მცდელობა, რომ თითქოს ცივილიზებული ადამიანური საზოგადოების ჩამოყალიბება და კანონზომიერი განვითარება მხოლოდ ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებით იწყება. ავტორისეული ეს მოსაზრება მის წინამორბედ ეპოქას უპირისპირდება. მიუხედავად ამისა, იმ პერიოდის ქართულ პაგიოგრაფიულ ასროვნებაში ისტორიზმს საპატიო ადგილი უჭირავს.

§5. „აბიბო ნეკრესელის წამება“ (VII საუკუნე. ავტორი უცნობია)

ეს ნაწარმოები დაახლოებით 626 წელს დაიწერა. კეკელიძის მოსაზრებით, ამ ნაწარმოების ავტორი ქართლის კათალიკოსი არსენ დიდი საფარელია.

სირიიდან VI საუკუნეში საქართველოში მოსული 113 მამებიდან, ერთ- ერთი აბიბო ნეკრესელი იყო. იგი სპარსული ცეცხლთაყვანისმცემლობის წინააღმდეგ ბრძოლას შეეწირა. მან ქართული ეკლესიის წმინდანის სახელი დაიმკვიდრა.

ამ ნაწარმოების დაწერისას საქართველოში კარგად ჰქონდათ ათვისებული ძველინდური, ანტიკური და არეოპაგიტული ფილო-

სოფიის საფუძელები. ეს კარგად ჩანს ნაწარმოების ავტორის მსოფლმხედველობიდან. მხედველობაში გვაქვს სპარსი მარსპანის პირისპირ მდგომი აბიბო ნეკრესელის პასუხი, სადაც ახსნილია თუ რატომ მოხდა მისგან სპარსი მოგვების მიერ ანთებული ცეცხლის ჩაქრობა (დაშრეტა). აქ კარგად ჩანს ძველინდური ვედების მოძღვრების— სამყაროს შემადგენელი 4 ელემენტის შესახებ „აბიბო ნეკრესელის წამების“ ავტორისეული ცოდნა. ამ ნაწარმოების ავტორი პროვიდენციალისტია და ეს იდეა ბოლომდე გასდევს ნაწარმოებს.

§6. იოანე საბანიძე „წამებაი წმიდისა და ნეტარისა ქრისტიისა ჰაბოისი“ (VIII საუკუნე)

ეს ნაწარმოები იოანე საბანიძემ, ქართლის კათალიკოსის სამოქალაქო დაკვეთით 786- 790 წლებში დაწერა. „აბოს წამება“ ჩვენამდე IX- XI საუკუნეების ხელნაწერებითაა მოღწეული. იგი მეტოქეობის სულისკვეთებით და ეროვნული ოპტიმიზმითაა დამკვიდრებული. ამ ფონზე, სანიმუშოდაა გამოკვეთილი ეროვნული თვითშეგნების ტენდენცია. ნაწარმოები ეხება ქართლში არაბთა ბატონობის პერიოდში ქართველთა მიმართ ეროვნული კატასტროფის მოსალოდნელ საფრთხეს, რომელიც ქართველობის წინაშე აისახებოდა იყო აღმართული და დაძრული. ისეთ მძიმე პოლიტიკურ სიტუაციაში, როცა „ქართველნი ირხედნენ ვითარცა ლერწამნი“, ამ ფონზე მოხდა აბო თბილელის მიერ ქრისტიანული სარწმუნოების მიღება და მისთვის თავშეწირვა. იოანე საბანიძემ ქართულ მწერლობაში პირველად დააყენა და გადაჭრა ისტორიის საზრისის შესახებ საკითხი. მართალია, მისი ისტორიული ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა რელიგიური ქრისტიანული პროვიდენციალიზმითაა შეფუთული, მაგრამ, მასში გამოკვეთილია ავტორის ლოგიკურ- ისტორიული აზროვნება და ლოგიკური მსჯელობა. იგი მკითხველის მისამართით აცხადებს, რომ რასაც მოგიტხრობ ამ ნაწარმოებში, თქვენს სულსა და გრძნობაში საუკუნოდაა შესანახიო.

იოანე საბანიძე არაბი აბოს მოქმედებაში განსაკუთრებულ ისტორიულ შემთხვევას ხედავს, როცა უცხო ეროვნებისა და სარწმუნოების ადამიანი, ქართველთა სარწმუნოებისა და საქართვე-

ლოსთვის ეწამა. საბანიძის მტკიცებით, აღნიშნული ფაქტი ყველა თაობის ქართველთა სულიერ აღზრდას უნდა დადებოდა საფუძვლად.

იოანე საბანიძე აბოში ყველაზე დიდ ღირსებას და ისტორიულ ღირებულებას იმ თვალსაზრისით ხედავდა, რომ უცხო კაცმა ქართველებისთვის სიცოცხლე მაშინ გაწირა, როცა ქართველების ერთი ნაწილი მტერთან თანამშრომლობდა. ამ ფონზე, აბოს მოქმედება არა მარტო ქართველთა სარწმუნოებრივი, არამედ ეროვნულ- პატრიოტული აღზრდის მძლავრი საშუალება იყო. ამ შემთხვევაში ავტორი მუქ ფერებში წარმოაჩენს აბო თბილელის სახეს, მის მარტვილობას. აბო თბილელის პიროვნებისა და პოლიტიკური სიტუაციის შეფასებასთან მიმართებაში, ნაწარმოების ავტორისა და კათალიკოსის— სამუელის შეხედულება ერთმანეთს ემთხვევა. საქართველოში შექმნილ უმძიმეს პირობებში, იოანე საბანიძე იმ ქართველთა სახესაც წარმოაჩენს, რომლებიც არაბთა მონობის მძიმე უღელს იტანდა, ეროვნებასა და სარწმუნოებას ინარჩუნებდა.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ იოანე საბანიძის საზრისი, საეკლესიო- რელიგიურ ფარგლებს სცილდება და საერო- სამოქალაქო ისტორიის საზრისად გვევლინება. ივ.ჯავახიშვილი სამაგალითო ისტორიკოსს უწოდებდა იოანე საბანიძეს. მან ერთიანი სიძლიერით წარმოაჩინა სასულიერო- საეკლესიო და საერო- სამოქალაქო მოტივები. მისთვის ქრისტიანული სარწმუნოება და ეროვნება განუყოფელია. ერთის დაცვა- შენახვა, მეორის დაცვა შენახვად მიაჩნია. იოანე საბანიძემ ერთ- ერთმა პირველმა დააყენა საკითხი გამოჩენილი ისტორიული პიროვნებების მაგალითის საყრდენულთაო აღმზრდელობითი მნიშვნელობისთვის გამოყენების შესახებ.

ივ.ჯავახიშვილის აზრით, იოანე საბანიძემ ქართველებისთვის წამებული პიროვნება პირველად აამაღლა მსოფლიოს სხვა ქრისტიანული ქვეყნების წამებულთა დონეზე. აბო თბილელის მარტვილობით მან საქართველოში საეკლესიო ეროვნული გრძნობა გააღვიძა და ეს მიმართულება გააძლიერა. იგი არ კმაყოფილდება აბოსთვის წამებულის „საერთაშორისო სტატუსის“ მინიჭებით და ამ ფაქტის ანალიზის დროს პროვიდენციალისტურ ახსნამდე მიდის და ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ აბო ქართველებს თვით იესო ქრისტემ მოუვლინა. ამ ნაწარმოებში გატარებული იდეური მსოფლმხედველობით, იოანე საბანიძემ სათავე ქართულ მესიანიზმს დაუდო. წინა პლანზე წამოსწია

ქართველთა პრეტენზია ქრისტიანული კულტურისა და სარწმუნოების დაცვაში ბერძნებთან თანაზიარობის შესახებ. იმავდროულად, ქართული ეკლესიის თვით ქართველთა თვალში ბერძენთა ეკლესიის თანასწორ მნიშვნელობასე და პატივსაცემა გააკეთა აქვენტი.

ივ.ჯავახიშვილის მტკიცებით, იოანე საბანიძე თეორიულ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით თავის წინამორბედებზე მაღლა იდგა. მისი თხზულება საქართველოს იმდროინდელი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ვითარების, ეკონომიკური და სარწმუნოებრივი მდგომარეობის აღწერით, მაშინდელი საისტორიო მწერლობის დიდ მეთოდოლოგიურ წარმატებად უნდა ჩაითვალოს. იოანემ ქართველობაში მიძინებული ეროვნული გრძნობები და თვითშეგნება ისევე გააღვიძა. ივ.ჯავახიშვილს მხედველობაში ფარნაევას მეფის მიერ უცხო ძალის განდევნით, საქართველოს გაერთიანებით და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნით განპირობებული ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნება ჰქონდა. ამ მომენტის გათვალისწინებით ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების პერიოდიზაცია შემდეგი სახით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1) ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების პირველი პერიოდი IV- V საუკუნეები. მირიან მეფის მიერ ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისთვის ვახტანგ გორგასალის აქტიური ბრძოლის პერიოდი; 2) ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების მეორე პერიოდი VI- VII საუკუნეები. ამ პერიოდში საქართველო სპარსეთისა და ბიზანტიის მიერაა ორად გაყოფილი. გაუქმებულია მეფობა და გაძლიერებულია სამთავროების პარტიკულარიზმი. საქართველოს ეკლესია ორადაა გათიშული— დასავლეთისა და აღმოსავლეთის საპატრიარქოებად; 3) ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების მესამე პერიოდი VIII- X საუკუნეები. ერთიანი ფეოდალური კულტურისა და სახელმწიფოს შექმნის იდეის პროპაგანდას— იოანე საბანიძე იწყებს. ამ პერიოდში ქართული სასულიერო და საერო საისტორიო აზროვნება უკვე ცდილობს, განსაზღვროს თავისი ადგილი მსოფლიო საისტორიო აზროვნების საერთო პროცესში, იმავდროულად თავისი განვითარების ზოგადი კანონზომიერებაც შემეცნოს. კორნელი კეკელიძემაც მაღალი შეფასება მისცა იოანე საბანიძის საისტორიო აზროვნების დონეს.

§7. „კონსტანტინე კახის წამება“

(ავტორი უცნობია)

ქართულ პაგიოგრაფიულ მწერლობაში დამკვიდრებული „ტრადიცია“- მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი უცხო ეროვნების წარმომადგენელთა (შუშანიკი- სომეხი, ევსტათი მცხეთელი- სპარსელი, ჰაბიბო ნეკრესელი- სპარსელი, აბო- არაბი) თავშეწირვის აღწერა, ეროვნებით ქართველის თავშეწირვის აღწერამ ჩაანაცვლა. მხედველობაში გვაქვს „კონსტანტინე კახის წამება“. ეს ნაწარმოები IX საუკუნის 50- იან წლებში დაიწერა. იგი ეხება არაბების მიერ ერთ- ერთი სახელოვანი ქართველი ფეოდალის კონსტანტინეს შეპყრობას და დასასჯელად ბაბილონის ქალაქ სამარაისში ხალიფა ჯაფართან გაგზავნას. ხალიფამ, სჯულის გამოცვლა მოსთხოვა კონსტანტინეს, რაზედაც უარი მიიღო. ხალიფა ჯაფარმა 85 წლის მოხუცი კონსტანტინე 853 წლის 10 ნოემბერს აწამებინა და თავი მოაკეთინა. ამ ნაწარმოების ავტორის ისტორიულ- ფილოსოფიური განსწავლულობა განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. იგი მსოფლიო ისტორიოგრაფიის სამ მისეულ ეტაპს გამოყოფს:

ა) პირველი ეტაპი, როცა ბიბლიური და სხვა საღვთო წიგნები „სული წმინდის“ კარნახით იწერებოდა. ასეთ ნაწარმოებად მას მოსე წინასწარმეტყველის „წიგნი შესაქმისა“ და ეგვიპტიდან ებრაელთა გამოსვლისა მიაჩნდა; ბ) მეორე ეტაპი ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის განვითარებისა, მოღვაწეობის ასპარეზზე წინასწარმეტყველთა გამოსვლით იწყება. ავტორს მხედველობაში ჰყავს ქრისტე ღმერთი და მისი მოწაფე მოციქულები, როცა 4 ევანგელე (ბერძნ. ევანგელიონ- ხარება, კეთილი ცნობა. აქედან სახარება- მათე, მარკოზი, ლუკა, იოანე) დაიწერა და მოხდა მათი გავრცელება- აღიარება. მეორე ეტაპად ის ლიტერატურაცაა მოაზრებული, რომელშიც ქრისტიანობისთვის წამებულთა ცხოვრება იყო ასახული. გ) თუკი პირველი და მეორე ეტაპის ნაწარმოებები უშუალოდ ღვთის კარნახით ანდა ღმერთის მოციქულთა კარნახით იწერებოდა, მათგან განსხვავებით, მესამე ეტაპის წიგნების ავტორები ჩვეულებრივი მომაკედავი ადამიანები იყვნენ.

კონსტანტინე კახის წამების ავტორს თავი მესამე ეტაპის მწერლად მიაჩნდა. იგი განადიდებს ბიზანტიის დედოფალ თეოდორას, რომელმაც ხატმებრძოლობას ბოლო მოუღო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ბიზანტიური ორიენტაციის პროპაგანდას,

ავტორი არაბთა ბატონობის ხანაში ეწევა. მისი ასეთი გაბედულება კიდევ უფრო ძლიერდება, როცა თავის ეპოქას ბიზანტიის იმპერატორთა ზეობით ათარიღებს, ხოლო არაბთა ხალიფას მაშინ მოიხსენიებს, როცა ამას ნაწარმოების შინაარსი ითხოვს. ნაწარმოების ავტორი იზიარებს მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ მოსაზრებას ისტორიის საზრისის შესახებ, კერძოდ, დადებითი ისტორიული „მისაბაძი“ მაგალითების მნიშვნელობის შესახებ.

თხზულების ავტორის მტკიცებით, როგორც ხეს ფოთლებთან ერთად ნაყოფიც უნდა ამკობდეს, ისე ჭეშმარიტ ქრისტიანს, ღმერთთან ერთად ეკლესიის მსახურებაც უნდა სწამდეს.

„კონსტანტინე კახის წამების“ ავტორი ქრისტიანული პროვიდენციალიზმის აღმსარებელია. მისი გმირი არაბებისგან დატყვევებას მიესალმება, რადგან დარწმუნებულია, რომ ეს „განგებამ“— ღმერთმა იწება. წამების ავტორის აზრით, ღმერთი ადამიანს და კაცობრიობას აძლევს „ცხოვრების მიზანს“ ე.ი. საზრისს არა აშკარად, არამედ დაფარულად. აქედან გამოყავდა მას ქრისტიანულ სქოლასტიკური (ფორმალური, პრაქტიკას მოწყვეტილი ცოდნა) ფილოსოფიის დასკვნა— ეკლესიის მსახურთა განსაკუთრებული როლის შესახებ. ეკლესიის მსახურთ შეეძლოთ მხოლოდ გაეშიფრათ და საქვეყნოდ გამოეცხადებინათ ის ფარული წინასწარდასახულობა და საზრისი, რასაც ღმერთი თითოეულ ადამიანს და მთელ კაცობრიობას ამა თუ იმ ეტაპზე უსახავდა. წამების ავტორი ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ კონსტანტინემ თითქოს წინასწარ იცოდა თავისი ბედისწერა. ამ შემთხვევაში, წინა პლანზე პროვიდენციალიზმია წამოწეული.

თხზულების ავტორის პრობიზანტიულობა განსაკუთრებითაა გამოკვეთილი იქ, სადაც მას ბრწყალებში ჩასმით მოყავს კონსტანტინე კახის ოჯახისადმი ბიზანტიის დედოფალის თეოდორას და მიქაელ კათალიკოსის მიერ გაგზავნილი წერილის ტექსტი. ძნელია იმის თქმა, ამ წერილის ავტორი მართლა დედოფალი თეოდორა და მიქაელ კათალიკოსი იყო თუ არა. მაგრამ მასში კარგადაა ასახული მაშინდელი ქართული სასოგადოების პოზიცია. ეს ის პერიოდია, როცა არაბთა და სპარსთა ბატონობისგან განთავისუფლების მიზნით, ქართველებში პრობიზანტიური ორიენტაცია იზრდებოდა. იმავე წერილში ხაზგასმითაა მინიშნებული, რომ კონსტანტინე კახის გმირობამ, ქრისტიანულ სამყაროში ქართველთა მდგომარეობა საბოლოოდ განამტკიცა. ქრისტეს სჯულისადმი ქართველთა სიტყვიერ ერთგულებას საქმით ერთგულე-

ბაც დაემატა. ამის შემდეგ ქართველებს და მითუმეტეს წამებულის ნათესაეებს, ბიზანტიის იმპერატორების ფრთებქვეშ თავის შეფარების უფლება მიეცა.

კონსტანტინე კახის წამების ავტორს თავისი მსჯელობა, ყოველი ფაქტისა და მოვლენის შეფასებისას ისტორიულ-თეოლოგიური განზოგადების დონემდე აყავს. კონსტანტინე კახის მოწამებრივი ცხოვრების ფაქტით იგი ცდილობს დაასაბუთოს, ქართველი ხალხის განსაკუთრებული მისია ქრისტიანულ სამყაროში. ქართველი კაცის მხრიდან ასეთი გმირობის გამოჩენა იმის მაუწყებელი იყო, რომ ბიზანტიის იმპერიას მხარში ქრისტიანული საქართველოც ამოუდგებოდა. ამისთვის საჭირო იყო ქართული საისტორიო მწერლობის მსოფლიო თეოლოგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების დონემდე ამაღლება. „კონსტანტინე კახის წამების“ ავტორის აზრით, ეს ამოცანა მის ნაწარმოებს უნდა შეესრულებინა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. იე.ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. I. თბ. 1979 წ.
3. იე.ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.
4. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია (ძველი მწერლობა). ტ. I. თბ. 1960 წ.
5. შ.ონიანი. იაკობ ხუცესის 'წამებაი წმინდისა შუშანიკისი'. თბ. 1978 წ.
6. რ.პატარიძე. ქართული ასომთავრული. თბ. 1980 წ.
7. მ.ჩიქოვანი. მიჯაჭვული ამირანი. თბ. 1949 წ.

ლექცია III

თეოლოგიურ- ფილოსოფიური პრობლემები პირველ ქართველ მემატიანეთა შემოქმედებაში

§1. „ქართლის მოქცევის“ უცნობი ავტორი

ქართული მატიანეები ძირითადად თემატურ- ნოველისტურ ჟანრშია დაწერილი. ასეთი ფორმის გამოყენება, თხზულებას თეოლოგიურ- ფილოსოფიურ ხასიათს აძლევდა. ეს ნათლად იგრძნობა ჩვენამდე მოღწეულ პირველსავე მატიანეში „ქართლის მოქცევაში“. მის დათარიღებასთან მიმართებაში სამი ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრება არსებობს: ა)მატიანე IV საუკუნის ძეგლია, რადგან იგი წმინდა ნინოს ცხოვრების ისეთ დეტალებს აღწერს, რომელიც გვიანდელ ავტორს არ შეიძლება სცოდნოდა; ბ)ძეგლის VII საუკუნით დათარიღების მოტივად, ქართველ მღვდელ- მთავართა ნუსხის VII საუკუნემდე ჩამოთვლაა დასახელებული; გ)ძეგლის დაწერის დროდ, VII- VIII საუკუნეების მიჯნაა მიჩნეული.

თედო ჟორდანიას აზრით, რამდენადაც ამ ძეგლში ბიზანტიის იმპერატორთა სია თეოდოსი კეისრამდეა მოყვანილიო, იგი 716-7117 წლებში უნდა შექმნილიყო. ამ მატიანის ხელნაწერი X საუკუნის შატბერდის კრებულშია შეტანილი. მატიანის ხელნაწერთა ტექსტს ბოლოში შემდეგი მინაწერი აქვს დართული: „წიგნი ქართლისა მოქცევისაი... ვითარცა ტალანტი წინამძღვართაგან დაფარული, შემდგომათ მრავალთა ჟამთა და წელთა ვიპოვეთო.“ ამ ფაქტთან დაკავშირებით თ.ჟორდანია წერდა: „შატბერდის კრებულში შეტანილი ტექსტი საიდანაც იგი ამოუღიათ, „მრავალთა ჟამთა და წლით“ ადრინდელი ყოფილა. რამდენადაც შატბერდის კრებული 965- 976 წლებში შეადგინეს. იმავე თ.ჟორდანიას მტკიცებით, „მოქცევაი ქართლისაი“ 250- 265 წლით ადრე, ე.ი. 716- 717 წლებში უნდა დაეწერათ. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ საქმე გვაქვს VIII საუკუნის დასაწყისის ხელნაწერთან. ამ დროისთვის საქართველოში ქრისტიანობას 400 წლის ისტორია ჰქონდა. ამ ნაშრომის ქრისტიანობის თეოლოგიის კუთხით შესწავლა დღემდე არ მომხდარა. ძეგლის ავტორი ჩამოყალიბებული ისტორიკოსია და ნაშრომში ისტორიზმის პრინციპს ატარებს. მან კარგად იცის,

რომ სხვადასხვა ქვეყნებში მცხოვრები ხალხები, განვითარების განსხვავებულ დონეზე იდგა. ისინი მუდმივად ერთ ადგილზე არ ცხოვრობდნენ, მათი გადაადგილება ზოგჯერ იძულებით ხდებოდა.

მემატიანე ეხება შიდა ქართლის მდგომარეობას და 28 წარმართ იმ მეფეს ასახელებს, რომლებიც ქართველთა გაქრისტიანებამდე საქართველოში მეფობდნენ. იქვე აღწერილია მათი მხრიდან ქალაქების, ციხეების, ტაძრებისა და კერპების მშენებლობა. მემატიანის მტკიცებით, აზოს და ფარნავაზის მიერ დაარსებული მცხეთის სამეფო ორ ნაწილად იყო გათიშული. მისივე მტკიცებით, ეს პროცესი კარგა ხანს გაგრძელდებოდა.

„ქართლის მოქცევაში“ მშრალად, მაგრამ დამაჯერებლადაა აღწერილი წმინდა ნინოს 7 წლის მოღვაწეობა მცხეთის მმართველების და ადგილობრივი მოქალაქეების გასაქრისტიანებლად. ავტორის გადმოცემით, წმინდა ნინომ, თავისი საქმიანობის მეოთხე წელს დაიწყო ქრისტე ღმერთის ქადაგება. მეექვსე წელს გააქრისტიანა მეფის მეუღლე ნანა, ხოლო მეშვიდე წელს თვით მეფე მირიანი და ააშენა ხის ეკლესია.

მატიანის გადმოცემით, საქართველოს მთიანეთის წარმართულმა მოსახლეობამ, ქრისტიანობის გავრცელებას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია. ამ გარემოებით იყო განპირობებული ქართლის მეფეთა მხრიდან მთიანეთის მოსახლეობისადმი ჯარის მეშვეობით ძალდატანების ფორმების გამოყენება.

„ქართლის მოქცევის“ მატიანის ავტორი ტრადიციულ თხრობას არ ღალატობს. იგი ვახტანგ გორგასალის მიმართ განსაკუთრებულ ეპითეტებს იყენებს და მას დიდს უწოდებს. მართალია, მემატიანე მშრალად აგვიწერს ეკლესიების მშენებლობას (თბილისში სიონის ეკლესიისას), მაგრამ არაფერს ამბობს ქართლში მიმდინარე ქრისტიანულ პროცესებზე, არ ეწევა მის ფართო პროპაგანდას. ამის განმპირობებელი მიზეზების შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაშია არაფერია ნათქვამი.

საქართველოში ქრისტიანობის გაბატონება, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთდროულ აქტადაა მიჩნეული. მისი ავტორები ანგარიშს არ უწევენ იმ გარემოებას, რომ სპარსელთა 200 წლიანმა ბატონობამ (მასდეიანობა- ცეცხლთაყვანისმცემლობა), ქრისტიანობაზე განსაკუთრებული უარყოფითი გავლენა რომ მოახდინა. მხედველობაშია მისაღები ამ ორ რელიგიათა შორის V- VI საუკუნეებში შინაგანი და იდეოლოგიურ- პოლიტიკური ბრძოლის მიმდინარეობის ფაქტები. ანალოგიური პროცესი იყო არაბ-

თა 300 წლიანი (VII- IX საუკუნეები) ბატონობის პერიოდშიაც არაბულ მაჰმადიანობასა და ქრისტიანობას შორის. ამ ფაქტორებმა საქართველოში ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის ჩამოყალიბება და განვითარება შეაფერხა. რაც შეეხება ბიზანტიურ ისტორიოგრაფიას, იქ წარმართობიდან ქრისტიანობაზე გარდამავალი პერიოდი შედარებით მოკლე მონაკვეთს (IV- VII საუკუნეები) მოიცავს. ეს პროცესი ქართულ სინამდვილეში უფრო ხანგრძლივი აღმოჩნდა და V საუკუნიდან თითქმის IX საუკუნემდე გაგრძელდა.

ამ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია თეორიულ- ფილოსოფიური თვალსაზრისით საკმაოდ სუსტი ჩანს. მიუხედავად ამისა, „ქართლის მოქცევის“ მატიანეში აშკარად იკვეთება ისტორიზმისა და ხალხთა გადასახლების თეორიების გავლენა. ეს მატიანე იმის დასტურია, რომ იმ ეტაპზე ქართველები პროგრესული განვითარების გზას ადგა და ამა თუ იმ ხალხების კულტურულ- რელიგიური მიღწევებიდან საუკეთესოს ათვისებას ახდენდა. ასეთ „შთაბეჭდილებას ქმნის „მოქცევაი ქართლისაის“ მემატინე.

§2. ლეონტი მროველი

ლეონტი მროველი— მწერალი და ისტორიკოსი, XI საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე- რუისის ეპისკოპოსი იყო. მის მიერ დაწერილია ვრცელი ისტორიული ნაწარმოები „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.“ ეს თხზულება ორ ნაწილად იყოფა: 1)პირველში აღწერილია ქართველთა წარმართობის პერიოდი; 2)მეორეში თხრობა იწყება მირან მეფიდან და მოდის ეახტანგ გორგასლამდე. ეს თხზულება „ქათლის ცხოვრებაშია“ შეტანილი. ლეონტი მროველი ქართველთა თავგადასავალს მსოფლიო ისტორიასთან კავშირში— უძველესი პერიოდიდან (წარმართობიდან) იწყებს და თხრობა VI საუკუნემდე მოყავს. იგი იყენებს ქართულ, ბერძნულ და სპარსულ წყაროებს.

ლეონტის ზემოაღნიშნულ თხზულებაში, ისტორიულ- ფილოსოფიური პრობლემები, გამოკვეთილი ფორმითაა წარმოდგენილი. იე.ჯავახიშვილის აზრით, ეს საკითხებია: ა)თხრობა ხალხთა წარმოშობის; ბ)სახელმწიფოს წარმოშობის; გ)საზოგადოებრივი წესწყობილების დამკვიდრების შესახებ და სხვა.

ა)ლეონტი მროველი ხალხთა წარმომავლობის შესახებ

იე.ჯავახიშვილი წერდა, რომ ერების წარმოშობისა და ნათესაობის იმდროინდელი თეორია, იმ რწმენაზე იყო დამყარებული, რომ მთელი კაცობრიობა ერთი ცოლქმრიდან შეიქმნა. მათი გამრავლების შედეგად თითქოს ჯერ გვარი გაჩნდა, შემდეგ ტომი, შემდეგ ერი და მთელი კაცობრიობა. თანამედროვე მეცნიერებამ დაამტკიცა, რომ ერთ ცოლქმრობაზე დაფუძნებული სახლობა თავდაპირველი მოვლენა არ იყო, მითუმეტეს გვარი და ერი ოჯახისგან არ წარმომდგარა. პირიქით, ოჯახი გვარისგან გამოიყო. ადამიანთა საზოგადოებაში ჯერ გვაროვნება არსებობდა, ხოლო შემდეგ როცა საგვარეულო წესწყობლება დაირღვა, გაჩნდა ერთ ცოლქმრობაზე დაფუძნებული ოჯახი. ლეონტი მროველს კაცობრიობის ყოფა-ცხოვრების განვითარების მიმდინარეობა ისე ჰქონდა წარმოდგენილი, როგორც იმდროინდელ სხვა ქვეყნების მემკვიდრეებს.

რამდენადაც სხვა ქვეყნების ისტორიკოსები თავისი ხალხის წარმოშობას მრავალი სხვა ხალხის საერთო წარმომავლობასთან აკავშირებდა, ლეონტი მროველმაც კავკასიის ყველა ხალხი ნოეს ერთ-ერთი შვილის-იაფეტის შთამომავლებად გამოაცხადა.

ცნობილია, რომ მსოფლიოს ამა თუ იმ ქვეყნის უმეტესი მემკვიდრე ისტორიკოსები, თავისი ერის წარმომავლობას ნოეს კიდობანიდან იწყებდა, ლეონტი მროველმა სცადა ეს ფაქტი საქართველოს ისტორიის მსოფლიო ისტორიასთან დასაკავშირებლად გამოეყენებინა. ამით მან გარკვეული ფორმით მიანიშნა, რომ საქათველოს ისტორია, მსოფლიო ისტორიის საერთო კანონზომიერების შესაბამისად ვითარდებოდა.

ლეონტიმ გაიზიარა „ქართლის მოქცევის“ ავტორის მოსაზრება— ბერძნების დახმარებით ქართველური ტომების მიერ ველურობის სტადიის გაელის შესახებ.

ბ)ქართული ეთნოსისა და სახელმწიფოს წარმომავლობის ლეონტისეული თეორია

შუა საუკუნეებში გავრცელებული თეორია— სახელმწიფოსა და ეკლესიის ღვთიური წარმომავლობის შესახებ, ლეონტიმაც გაიზიარა. იმავდროულად, მიუღებლად ჩათვალა ქართლის მოქცევის ავტორის მოსაზრება— ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ძვ. წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში ქართული სახელმწიფოს

დაარსების შესახებ. მან, პრომაკედონური ადრინდელი კონცეფცია რადიკალურად შეცვალა და ქართული სახელმწიფოს, მისი ცივილიზაციის შექმნა უფრო შორეულ წარსულში გადაიტანა.

ქართული სახელმწიფოსა და მისი ცივილიზაციის შექმნის პროცესს, ლეონტი მროველი ასურეთის ბიბლიური მეფის „მაჰაბლარატა“ ნებროთთან აკავშირებს. ლეონტი მროველის მიხედვით, კავკასიელთა საერთო წინაპრის თარგამოსის ყველა 8 შვილი (ჰაოსი, ქართლოსი, ბადროსი, მოვაკანი, ლეკოსი, ჰეროსი, კავკასოსი, ეგროსი), მათ შორის ქართველთა ეთნარქი ქართლოსიც თავდაპირველად ემორჩილებოდა ნებროთის, რომელიც კაცობრიობის ისტორიაში უპირველეს და უძლიერეს მეფეთ- მეფედ ითვლებოდა.

იმავე ლეონტის მტკიცებით, კავკასიელმა „ძმებმა“ ნებროთი დაამარცხეს და თავისუფლება მოიპოვეს. ქართლოსის ძმის- მცხეთოსის სიკვდილის შემდეგ, ქართველები ერთმანეთს დაერივნენ, შინაომებით დასუსტებულებმა, მეფობა და სახელმწიფოებრიობა დაკარგეს. მათ მიერ არჩეული მამასახლისები, ერთმანეთში მომრიგებლის ფუნქციას ასრულებდნენ. ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ქართველები, ხაზარებმა დაიმორჩილა. ნებროთის ნათესავმა სპარსელებმა ხაზარების ქართლიდან გარეკვა და ქართველებზე ისევ გაბატონება მოახერხა. იმავე მემკვიდრის ცნობით, დროთა განმავლობაში, ქართველები გაძლიერებულან და სპარსელები ქართლიდან განუდევნიათ.

მტერთან ქართველების გაუთავებელი დაპირისპიების აღწერისას, ლეონტი მროველი ისტორიული პროცესების ციკლურობას აღიარებს. იე-ჯავახიშვილის აზრით, საქათველოში მეფობის წარმოშობის შესახებ ლეონტი მროველმა თავისებური თეორია შეიმუშავა. ამ თეორიის მიხედვით, ქართველთა პირველი მამამთავარი ქართლოსი, თავისი ძმების (მცხეთოს, გარდაბოს, კახოს, კუხოს, გაჩიოს) გამგე და უფალი იყო. როცა მცხეთოსი გარდაიცვალა, მის შვილებს უფლოსს, ოძრახოსს და ჯავახოსს, ქართლოსის დანარჩენი ძმები არ დაემორჩილნენ. შიდა დაპირისპირების შედეგად, ქართლში მეფის ინსტიტუტი გაუქმდა. მისი აღდგენა მხოლოდ ფარნავაზმა შეძლო და მტკიცე სახელმწიფო წესწყობილება შექმნა.

XI საუკუნის ქართველმა ისტორიკოსმა ლეონტი მროველმა კაგად იცის, რომ ქართველთა მხრიდან სახელმწიფოებრიობის მრავალგზის დაკარგვის მიზეზი, ასურულ- სპარსული აგრესია იყო. ასეთი მოძალადეების მიმართ იგი თავდაჭერილობას იჩენს

და მათ აუგად არ იხსენიებს. მროველი ანგარიშს უწევს იმ გაბატონებულ ტრადიციას, რომელიც ქართული სახელმწიფოს ჩასახვა-განვითარებას, ძველადმოსავლურ ცივილიზაციას რომ უკავშირებდა. მეორე მხრივ იგი ფარნაეაზის გამეფებას ასურასტანელთა მოწყალებად თვლიდა. მისი მტკიცებით, ფარნაეაზს ასურასტანის დახმარებით დაუმარცხებია მაკედონელის მიერ ქართლის მეფედ დასმული აზო და საქართველოს დასავლეთი ნაწილი შემოუშტკიცებია.

ლეონტი მროველის გადმოცემით, ფარნაეაზიანთა დინასტიის თითქმის ყოველი მეფე, პროირანულ-ასურასტანული ორიენტაციისა იყო. რამდენადაც ეს თხსულება ჟამითი-ჟამად იწერებოდა, მასში ქრისტიანული დოგმატიკა და მსოფლმხედველობა თითქმის არ ფიგურირებს. მთავარი ადგილი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკურ ორიენტაციას ეთმობა. ლეონტი არ ერიდება, საქართველოს მეფეთა დინასტიის „ნებროთიანების“ ტიტულით მოხსენიებას. ამით იგი ქართული კულტურისა და ცივილიზაციის აღმოსავლურ ძირებს უსვამს ხაზს.

მთელ რიგ საკითხებში, ლეონტი მროველი რენესანსული ეპოქის ისტოიკოსთა დონემდე მაღლდება და მოვლენებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენას ცდილობს. იგი გაბედულად უარყოფს ქართველთა გაქრისტიანების გამარტივებულ პროვიდენციალისტურ ვარიანტს და რეალისტურად აღწერს თუ როგორ დაამარცხა ბიზანტიის მეფე კონსტანტინემ სპარსელთა და ქართველთა ლაშქარი, როგორ დაიმორჩილა სპარსეთის შაჰი და ქართლის მეფე. ლეონტი, ქართველთა გაქრისტიანების მთავარ საფუძვლად ბიზანტიის მიერ საქართველოს დამორჩილებას ასახელებს, პარალელურად „წმინდა ნინოს“ მხრიდან მირიანისა და მისი ცოლის მოქცევისაც სათანადო შეფასებას აძლევს.

რენესანსულია ლეონტის მხრიდან მსჯელობა იმის შესახებ, თუ რამდენად მძიმე და რეპრესიული ღონისძიებების გატარებით მიმდინარეობდა წარმართთა მიმართ მირიან მეფის მხრიდან ქრისტიანობის გავრცელების პროცესი. ლეონტი მროველი ხაზს უსვამს ქრისტიანობის მოწინააღმდეგეებისადმი მეფის ხელისუფლებისგან ეკონომიკურ რეპრესიებს და გადასახადების გადიდების პროცესს.

გ) საზოგადოების წყობილებისა და სოციალური დიფერენციაციის ლეონტისეული კონცეფცია

ლეონტი მროველი საზოგადოების კლასებად დაყოფის ურთულეს პრობლემასაც შეეცადა. ეს საკითხი ევროპულმა მსოფლიო ისტორიულ-ფილოსოფიურმა აზროვნებამ მხოლოდ XVIII- XIX საუკუნეში გადაჭრა. აქედან გამომდინაე, ლეონტი მროველს ვერ მოეთხოვთ პრობლემისადმი XVIII- XIX საუკუნეების მოაზროვნეთა დონეზე დადგომა. მიუხედავად ამისა, მაინც საინტერესოა აღნიშნული საკითხისადმი მისეული მიდგომა და მსჯელობის ფორმა. ლეონტი იზიარებდა კლასთა „უცხოურობის“ თეორიას, რომელიც იმ პერიოდის მსოფლიო ისტორიაში იყო გაბატონებული. იგი „დაპყრობის თეორიის“ სახელითაცაა ცნობილი. ლეონტი მროველი, საქართველოში აზნაურთა წოდების წარმოშობას, ალექსანდრე მაკედონელის საქათველოში ლაშქრობას უკავშირებს. მისი მტკიცებით, ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დანატოვარი 1000 მხედარი, ფარნაევას მიემხრო და აზოს წინააღმდეგ ბრძოლაში დაეხმარა. ამ დამსახურებისთვის ფარნაევასმა მათ აზნაურობა უბოძებია.

იმავე ლეონტის აზრით, საზოგადოების კლასებად დაყოფა, ისტორიული პროცესი იყო და არა ერთჯერადი მოვლენა. აზნაურთა პოზიციების განმტკიცებას იგი საურმაგის ზეობას უკავშირებს. საზოგადოებაში კლასთა წარმოშობის განმაპირობებელ მიზეზებს ლეონტი საგარეო ფაქტორებით ხსნის და საშინაო ფაქტორს უგულებელყოფს. მიუხედავად ამისა, იგი ისტორიზმის პრინციპისადმი ერთგული რჩება. მას საზოგადოების კლასებად დაყოფა ღმერთის მიერ მუდმივად დადგენილად არ მიაჩნია. აქედან გამომდინარე, იგი ამ ისტორიული კატეგორიის წარმოშობის კონკრეტული მომენტის დადგენას ცდილობს. ლეონტის კონცეფციის მიხედვით, აზნაურები ნამდვილი „ქართლოსიანნი“ არ იყვნენ, მას ლეონტი გაქართველებულ უცხოელებად თვლიდა. ნამდვილ ქართველებად იგი მდაბიო ხალხს მიიჩნევდა. მართალია ეს ახსნა არასწორია, მაგრამ აქ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას წოდებრიობის წინა პლანზე წამოწევის საკითხი იძენს. როგორც ჩანს, განათლებული ქართველების წრეში ამ პრობლემას ლეონტის დროს გარკვეული ყურადღება ექცეოდა. მხედველობაში გვაქვს წმინდა ეროვნული თვალსაზრისით ქართველთა „კლასიფიკაცია“: ა) ნამდვილი ქართველები— მდაბიო ხალხი და ბ) გაქართველები— აზნაურები და მაღალი არისტოკრატია. ამ შემთხვევაში

გასათვალისწინებელია იმ პერიოდისათვის დამახასიათებელი ტენდენცია, ფეოდალთა და წარსინებულთა წარმომავლობის კავკასიელ ან სხვა ხალხებთან „ნათესაობით“ დაკავშირების მცდელობა.

ლეონტი მროველი მთლიანად რენესანსულ დონეზე ვერ მაღლდება. ზემოაღნიშნულ პროცესში რელიგიის დადებით მნიშვნელობას არ უარყოფს. იგი ურწმუნობის გამო მკაცრად აკრიტიკებს ვარაზ-ბაქარს. იმავდროულად იმაზედაც მიაჩნებდა, რომ ვარაზ-ბაქარმა ბიზანტიასთან და სომხეთთან კავშირის ერთდროულად უარყოფით, სპარსეთთან ომი წააგო და ხარკიც იკისრა.

იგივე ლეონტი ქება-დიდებათ იხსენიებს ვარაზ-ბაქარის შვილს ფარსმან-ქეელს, რომელმაც ბიზანტიის დახმარებით ქვეყანა სპარსეთისგან გაანთავისუფლა და ბოლნისის სიონიც ააგო. ლეონტი აკრიტიკებს ეახტანგ გორგასალის პაპას მეფე მირდატს, რომელის მცდარი პოლიტიკის შედეგად, ერთდროულად ბიზანტია და სპარსეთი გადაიმტერა და ბოლოს სპარსელების ტყვეობაში აღმოჩნდა. ლეონტი ისტორიული მოვლენების ახსნა-განმარტებისას პირველ ადგილზე აყენებს და გადამწყვეტ მნიშვნელობას აძლევს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

ლეონტის პროვიდენციალიზმი თავისებურია, მას სწამს, რომ ნიჭსა და უნარს ღმერთი არიგებს. ღვთიური ძალის გარდა მას „სხე-ბედისაც“ სწამს, რომელიც ადამიანთა ცხოვრებაზე ზოგჯერ ავტომატურად მოქმედებს. ეს განსაკუთრებით შეინიშნება მატეიანის იმ ნაწილში, სადაც ლეონტი წინაქრისტიანულ ხანას აღწერს. მისი აზრით, საქათველოში წინათაც ცხოვრობდა კეთილი და იღბლიანი მეფეები. ასეთად იგი ფარსმან ქეელს მიიჩნევს.

ლეონტი მროველი სრულყოფილად ჩამოყალიბებული მოაზროვნეა და ქართველი ხალხის წარსულს, ისტორიის ფილოსოფიურად გააზრების გარკვეულ მოთხოვნათა საფუძველზე აშენებს. რელიგიური დანაშრევების მიუხედავად, იგი კარგად ფლობს ისტორიზმისა და სხვა მეთოდოლოგიურ პრინციპებს. ცდილობს კონკრეტულ მასალაზე დაყრდნობით და თეორიულ არგუმენტებზე მითითებით უჩვენოს თუ რა ცვლილებებს განიცდიდა ქართველთა ტერიტორია. როგორ თანდათანობით ყალიბდებოდა და მტკიცდებოდა მათი ენობრივი, სარწმუნოებრივი ერთობა, რასაც საერთო ეთნიკური (ქართული და ქართველთა) წარმომავლობა ედო საფუძველად. მის ნაშრომში ქართველი ხალხის ისტორიის აღმავალი პროცესია წარმოდგენილი, რომლის შემდგომ განვითარებას, ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ურთიერთობის გავლენა განსაზღვრავს.

§3. ჯუანშერი

ჯუანშერი XI საუკუნის ისტორიკოსია. ავტორია „ცხოვრება მეფისა ვახტანგ გორგასალისა.“ ამ ნაშრომის დასაწერად მას ქართული საისტორიო და პაგიოგრაფიული თხზულებებით, სირიუ-ლი, ბერძნული, სპარსული და სომხური წყაროებით უსარგებლია.

ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებებით ჯუანშერი არსებითად განსხვავდება ლეონტი მროველისგან. იგი წმინდა წყლის პროვიდენციალისტია და თითქმის ყველა უარყოფითი ისტორიული მოვლენის ღვთის წინაშე მეფის ან მთელი ერის შეცდომებით ახსნას ცდილობს. ამის დამადასტურებლად, საქართველოში ოსთა ლაშქრობის და ბიზანტიელთა მიერ ეგრისის დაპყრობის ფაქტის მისეული ახსნა გამოდგება. რაც შეეხება ერისა და სახელმწიფოს წარმატებას ან მტერზე გამარჯვებას, მას ღვთისგან წყალობად და წინასწარდასახულობად თვლის. როცა არილ მეფემ სპარსელებზე ბედრუჯის წყალთან ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა, ჯუანშერმა ეს ფაქტი ღმერთის ნებად და წყალობად მიიჩნია. პოლიტიკურ ასპარეზზე ბრძენი და წარმატებული მეფის გამოჩენას, ჯუანშერი ღვთიური წინასწარგანგებულობად აცხადებს. რაც შეეხება ისტორიაში პრაქტიკულად მიმდინარე პროცესებს, იგი ადამიანთა მიერ ჩადენილ „ცოდვებად“ და ღვთიურ „მოწყალებათა“ ერთმანეთთან შეფარდებით განპირობებულ შედეგად თვლის.

მართალია, ლეონტი მროველის თხზულებაში ჩართული არის რამდენიმე ქრისტიანული ლეგენდარული სიუჟეტი (მზის დაბნელება მირიანის ნადირობისას, მცხეთის პირველი ტაძრის მთავარი სვეტის ნინოს ღოცვით აღმართვა...), მაგრამ ასეთ მომენტებს ჯუანშერისგან განსხვავებით იგი განმსაზღვრელ მნიშვნელობას არ ანიჭებს. ჯუანშერის თხზულება ლეგენდებით და სასწაულებითაა გადატვირთული. ჯუანშერმა იცის, რომ უძველესი ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოშობა ასურულ-ბაბილონურ და სპარსულ სახელმწიფოებს უკავშირდება, მაგრამ ქრისტიანული სამყაროს დასაყრდენი ძალის— ბიზანტიელთა ისტორიის ასპარეზზე გამოსვლის ზეგავლენით, სიზმრის ფორმებში ცდილობს ბიზანტიის იმპერატორის მიერ ვახტანგ გორგასალისადმი გვირგვინის დადგმის აღწერას. თუ როგორ დაადგა გვირგვინი ვახტანგ გორგასალს ბიზანტიის იმპერატორმა.

ისტორიული მოვლენების რეალისტურ-პოზიტივისტური ფორ-

მით გადმოცემისას, ჯუანშერი ზოგჯერ მის ისტორიულ-ფილოსოფიურ განზოგადებასაც ახერხებს. ლეონტი მროველის მსგავსად, მიწების „საკარგავის“ დროებითი მფლობელობიდან „საშვილიშვილო“ საკუთრებაში გადასვლა მასაც შეუძინევია. იგი ამ მოვლენის ადგილობრივი თავისებურების დაადგენას შეეცადა და მის განმაპირობებელ ფაქტორად, სპარსი დამპყრობლის ზემოქმედება მიიჩნია.

საქართველოდან სპარსელების განდევნისა და ბიზანტიელთა გაბატონების შედეგად, მიწაზე ქართლის ერისთავთა საკუთრება კიდევ უფრო განმტკიცდა. ლეონტის მსგავსად, ჯუანშერიც იზიარებს „დაპყრობის თეორიას“ და ცდილობს ბატონყმობის დამყარებას გარკვეული ახსნა მოუძებნოს. მისი აზრით, ჯორჯანეთის საზოგადოების დანაწილება, გაბატონებულ სპარსელებსა და მოხარკე ჯორჯანელ გლეხებთან მიმართებაში მაშინ განხორციელდა, როცა ვახტანგ გორგასალის დახმარებით სპარსთა მეფემ ჯორჯანეთი დაიპყრო.

მიუხედავად ამისა, ჯუანშერი პროვიდენციალისტურ პოზიციაზე რჩება. იგი ღმერთის მიმართ ადამიანთა შეცდომებისა და ღმერთის მიერ ამ შეცდომათა პატიების ორიგინალურ თეორიას ქმნის. მისი აზრით, ცოდვის ჩადენა მეფესაც შეუძლია და ხალხსაც. მაგრამ ბრძენმა მეფემ ხალხის ცოდვა თავის თავზე უნდა აიღოს და თავგანწირვის ფასად გამოისყიდოს. თხუთმეტი წლის ვახტანგ გორგასალის საინაგურაციო სიტყვას, მემადიანე ასე გადმოგვცემს: „მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან და ბრძენმან და ვითარცა აღზრდილმან ფილოსოფოსთა თანა, იწყო ზრახვად ხმითა მარლითა და თქუა: მეფესა და ერზე მოახლოებულია განსაცდელი ცოდვათა გამო.“ იმავე ჯუანშერის აზრით, ადამიანს არა მარტო ღმერთის და ჯვარის იმედი უნდა ჰქონდეს, არამედ თავისი ძალისაც.

ვახტანგ გორგასალის მიერ დასავლეთ საქართველოს ბერძენთაგან განთავისუფლების აღწერისას, ჯუანშერს ღმერთი აეიწყდება და ამ დიდ მოვლენას მხოლოდ ადამიანთა აქტიური მოქმედებით ხსნის. იმავე ჯუანშერის აზრით, ღმერთი ერთსა და იმავე ადამიანს ხან მფარველობს და ხანაც სჯის. მისი მტკიცებით, შუამდინარეთსა და სპარსეთში არაბთა 250 წლიანი ბატონობა, უფლის ნებამ განაპირობა- „უფალმა მისცა აღმოსავლეთი და სამხრეთი სარკინოზთა.“

იმავე ჯუანშერს აღწერილი აქვს ანაკოფიის ციხესთან ქართველების მიერ მურვან ყრუს დამარცხება და მას ღმერთის წყალო-

ბით ხსნის. მისი მტკიცებით, ღმერთმა მურვან ერუს გათენებამდე მოუვლინა სიცხე და სამხრეთის ქარი. რაც შეეხება ქათველთა მეფე არჩილს, იმავე ღმერთს გამოცხადებია ანგელოზი და წინასწარ უხარებია მტერზე გამარჯვება. ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის საისტორიო აზროვნების დონეთა შედარებისთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმის დადგენას, თუ როდის ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ჯუანშეი, ლეონტი მროველამდე თუ მის შემდეგ. ამის გარკვევა, ქათული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების აღმავალი და დაღმავალი საფეხურების ხასიათის წარმოჩენის შესაძლებლობას იძლევა.

თედო ჟორდანიას აზრით, ჯუანშერი ვახტანგ გორგასალის დროინდელი მემკვიდრე უნდა ყოფილიყო, რადგან ვახტანგის ცხოვრებას ისე დაწვრილებით აღწერს, რომ თანადროულის გარდა, სხვა ასეთ წვრილმანებზე ყურადღებას არ მიაქცევდაო. აქედან გამომდინარე, ჯუანშერის თხზულების დაწერის ფაქტი მას V- VI საუკუნეებში გადააქვს.

ივ.ჯავახიშვილის მტკიცებით, ჯუანშერი XI საუკუნის ისტორიკოსია და თხზულება XI ს-ის მეორე ნახევარში უნდა დაწერილიყო. იმავე ივ.ჯავახიშვილს, ჯუანშერი ლეონტი მროველის მომდევნო მემკვიდრედ მიაჩნდა. მისივე მტკიცებით, ვახტანგ გორგასალის შესახებ ჯუანშერი ისეთ ცნობებს იძლევა, რომელიც დაუჯერებელია. ეს თხზულება იმითაა საინტერესო, რომ იგი განათლებული ქართველი მწერლების შეხედულებას წარმოაჩენს გორგასალის პიროვნებისა და მეფობის შესახებ. ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ლეონტი მროველი მაღლა დგას ჯუანშერზე, რადგან იგი ისეთ ისტორიულ-ფილოსოფიურ პრობლემებს ეჭიდება, როგორიცაა ხალხთა შთამომავლობა და ნათესაობა, ენათა გაჩენა, მეფობის დამყარება, სახელმწიფოს წარმოშობა, საზოგადოებრივი წესწყობილება და სხვა. მართალია ლეონტი კავკასიის ხალხთა წარმომავლობას ბიბლიურ საბურველში ახევედა, მაგრამ მთელ თავის მტკიცებულებას იმ პერიოდის ეპოქის და ხალხის სამსახურში აყენებდა. მითუმეტეს, ახლადშექმნილი ქართული მონარქიული სახელმწიფოს მეთაურები კავკასიის გაერთიანებაზე სერიოზულ პრეტენზიას აცხადებდა და ამ მიმართულებით მნიშვნელოვან წარმატებასაც აღწევდა.

ასეთ ვითარებაში ჯუანშერისაგან განსხვავებით, ლეონტის პიპოთეზა რეალურ ისტორიულ-ფილოსოფიურ შინაარსსა და მნიშვნელობას იძენს. მას კავკასიის ხალხების ქართველი ხალხის და მისი ძლიერი სახელმწიფოს გარშემო დარაზმვა უნდოდა.

§4. „მატიანე ქართლისაის“ ავტორი (XI საუკუნე)

ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებებით დასტურდება, რომ მათ ნაწერებში ჯერ კიდევ არ იგრძნობა ქრისტიანულ მონისტური-პროვიდენციალიზმის, ისტორიის ერთადერთ კრიტერიუმად გამოცხადების ტენდენცია. „მატიანე ქართლისაის“ ავტორი მთლიანად მონისტური ქრისტიანული პროვიდენციალიზმის პოზიციაზე დგას. მისი მტკიცებით, საქართველოში არაბთა ბატონობა განაპირობა არა მისმა სიძლიერემ, არამედ ქართველების მხრიდან ღმერთის წინაშე ჩადენილმა ცოდვებმა, რის გამოც ღმერთმა ქართველები დასაჯა. ანალოგიური სახის პოზიცია გააჩნია მას, ერთიანი საქართველოს მეფის ბაგრატ III-ის მიმართაც. იგი ბაგრატის წარმატებებს ღმერთის მიერ გაღებულ ნებაში ხედავს „დაუმორჩილა ღმერთმან ყოველი მტერნი და წინააღმდეგომნი მისნი“... მემატიანის პროვიდენციალიზმი კიდევ უფრო გამოკვეთილი ფორმითაა წარმოდგენილი ბასიანის მახლობლად ქართველ-ბერძენთა ბრძოლის შესახებ. მისი მტკიცებით ორი ქრისტიანულ-მართლმადიდებელი ქვეყნის ერთმანეთთან შეჯახებისას იმარჯვებს ის, ვისაც ღმერთი უფრო მეტად სწამს. იმავე მემატიანის აზრით, მეფეთა მოღვაწეობის შეფასებისთვის უპირველესი კომპონენტი მათი მხრიდან ტაძართა შენება და მოკასმეა იყო.

მატიანის ავტორს, „განგების“ ე.ი. ბედისწერის მნიშვნელობა თავისებურად ესმოდა. მისი თქმით, გიორგი I უიღბლო მეფე იყო, ხოლო მის შვილს ბაგრატს ბედი სწყალობდა. როცა ბიზანტიის ახალმა მეფემ კონსტანტინემ, ბასილი კეისრის მძევლობისგან განთავისუფლებული ბაგრატის დატყვევება სცადა, იგი ღმერთმა დაიფარა. იმავე მემატიანის მტკიცებით, ბაგრატს ღმერთი ყოველთვის სწყალობდა.

„მატიანე ქართლისაის“ ავტორი პროვიდენციალისტია. მას სჯერა რომ ბასილი კეისარმა გიორგი I ქრისტიანული „ცხოვრების ძელის“ დახმარებით დაამარცხა. თხზულებაში კარგადაა ასახული პიროვნების როლი ისტორიაში. ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების საერთო ფონზე, განსაკუთრებული ფერებითაა წარმოდგენილი ქართლის ერისთავის ივანე მარუშიძის კოლორიტული ფიგურა. მიუხედავად იმისა, რომ მას საქართველოში გამეფების დიდი შანსი ჰქონდა, ამ მიმართულებით ნაბიჯი არ გადადგა.

საქართველოს სახელმწიფოს გაერთიანების მიზნით, მან მთელი ძალისხმევა, ქართველი პატრიოტების გაერთიანებისა და ერთობლივი მოქმედებისკენ წარმართა. ამისთვის ყველაფერი პირადული სასწორზე დადო.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ „მატიანე ქართლისაი“, ქართული საისტორიო-ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებაში მნიშვნელოვანი თხზულებაა. მისი ავტორი ერთდროულად მემკვიდრეცაა და ისტორიკოსიც. ბაგრატ IV –ისა და გიორგი II-ის ეპოქათა მატიანური აღწერის გარდა, იგი წინა პერიოდის ამსახველი ფაქტობრივი მასალების განზოგადებასც შეიცავს. ავტორი ისტორიზმის პრინციპის პარალელურად, წყაროებისადმი კრიტიკულ დამოკიდებულებასაც ამჟღავნებს. გაბედულად არღვევს წინა მემკვიდრეთა ზოგად სტილს და ბიზანტიური ქრონიკების მსგავსად, გარკვეულ ადგილს ქრონოლოგიურ და ფაქტობრივ სიზუსტესაც უთმობს.

ივ.ჯავახიშვილი, „მატიანე ქართლისაის“ ისტორიკოსს მაღალ შეფასებას აძლევს და უმეტეს შემთხვევაში მის სანდოობაზე მიუთითებს. „მატიანე ქართლისაის“ ავტორმა საფუძველი ჩაუყარა ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების იმ ეტაპს, როცა ტექნიკების ძიება ისტორიკოსთა უმთავრეს ამოცანად იქცევა. ამიტომ, მისი პროვიდენციალისტური გაცხებები მაშინდელი იდეოლოგიისადმი გარკვეულ ხარკად შეიძლება მივიჩნიოთ.

„მატიანე ქართლისაის“ ავტორი ქართული საერო-სამოქალაქო ისტორიოგრაფიის ჩამოყალიბება-განვითარების გარკვეულ საფეხურებს ამთავრებს და მისი შემდგომი წინსვლის საფუძველს ქმნის. მიუხედავად ამისა, იგი პროვიდენციალიზმისგან სრულად თავისუფალი არაა. ზოგჯერ ნაწარმოებში პროვიდენციალიზმისა და ფატალიზმის გარკვეული დოზის ელემენტები შეინიშნება.

ჯუანშერი და „მატიანე ქართლისაის“ ავტორი, ძირითადად ქრისტიანულ-მონოთეისტური პროვიდენციალიზმის პოზიციაზე დგანან. მიუხედავად ამისა, ისინი ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარებას მაინც ახერხებენ.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. ივ.ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.

3. ნ.ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. IX. თბ. 1979 წ.
4. ილ.ანთელავა. საქართველოს საისტორიო წყაროთმცოდნეობითი ძიებანი. თბ. 2002 წ.

ლექცია IV

თეოლოგიურ- ფილოსოფიური აზროვნების აღმავლობის ასახვა VI- X საუკუნეების ქართულ მწერლობაში

§1. კირიონ კათალიკოსი

კირიონ კათალიკოსი VI- VII საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა და ქართული ქრისტიანული ეკლესიის წარმომადგენელთა დისკუსიას ხელმძღვანელობდა სომხეთის ქრისტიანულ ეკლესიასთან მიმართებაში. იგი ქალკედონის კრების ქირსტოლოგიასთან ერთად, საქათველოს ეკლესიის თვითმყოფადობასაც იცავდა. კირიონ კათალიკოსი პირველი ქართველი მწერალია, რომელმაც ნესტორიანობა- მონოფიზიტობასთან მიმართებაში დამოუკიდებელი პოლემიკა აწარმოა. (ქალკედონის კრება 451 წლის 8 ოქტომბერს ქ. ქალკედონის წმინდა ეფემოს სახელობის ბაზილიკაში გაიხსნა. მას 500- ზე მეტი ეპისკოპოსი დაესწრო. სულ 16 სხდომა ჩატარდა. კრებამ 27 კანონი მიიღო. ამ დოკუმენტებით, ერთმანეთისაგან მკაცრად იქნა გამიჯნული მონოფიზიტობა და დიოფიზიტობა.)

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ- ჯერობით ამ დისკუსიაში კირიონის ზოგადფილოსოფიური შეხედულებები დღემდე შეუსწავლელია. ამ მასალების მიხედვით, აშკარად იკვეთება ორი მხარის— მონოფიზიტებისა და დიოფიზიტების დოგმატიკის წინა პლანზე წამოწევის ფაქტები. კირიონი მაქსიმალურად ცდილობდა პოლემიკის ცენტრი საქართველოსა და სომხეთის სახელმწიფოებრივ პოლიტიკურ ურთიერთობაზე გადაეტანა. რაც შეეხება სომხეთის კათალიკოსს აბრაამს, იგი ქართველ კათალიკოსს საყვედურობდა, რომ ადრე ქართველები და სომხები ირანის მორჩილებაში ვიყავით, ეხლა კი თქვენ, ქართველებს „უცხო სამეფოსთან“ გნებავთ „სიყვარულის ერთობაო.“ ამ შემთხვევაში აბრაამი, ქართველებისგან ირანისადმი ზურგშექცევას და ბიზანტიისადმი ორიენტაციას გულისხმობდა. საპასუხო წერილში კირიონი ოპონენტს შეახსენებდა, რომ თუკი ადრე აღმოსავლეთში სპარსეთი ბატონობდა, იმ ეტაპზე უპირატესობა ბიზანტიას ეჭირა და მისად-

მი ანგარიშის გაწევა აუცილებლობას წარმოადგენდა. ამ ფონზე, კირიონმა სწორად მიუთითა იმის შესახებ, რომ სომეხ- ქართველთა უთანხმოების გართულების საფუძველს, ამ ქვეყნებს შორის საგარეო- პოლიტიკური ორიენტაციის დაპირისპირება განაპირობებდა.

აბრაამის მესამე წერილთან (აქ მხოლოდ დიოფიზიტურ და მონოფიზიტურ დოგმებსა აქცენტი გაკეთებული) მიმართებაში კირიონის მიერ დაწერილ პასუხში, ზემოაღნიშნული საკითხების შესახებ დავა დასრულებულადაა გამოცხადებული. ამ ფონზე, კირიონი სომხეთის კათალიკოსს აბრაამს შეახსენებდა, რომ სომხეთის და საქართველოს სხვადასხვა პოლიტიკურ ბანაკებში ყოფნის მიუხედავად, ქართული მხარე თანამშრომლობისათვის მზად იყო, თუკი სომხებს, ქართველთა და სომეხთა მამების მსგავსად ერთობა და მშვიდობით ცხოვრება სურდა.

ზემოაღნიშნული მიმოწერების შესწავლა და მისი ისტორიულ-ფილოსოფიურ ასპექტში გააზრება ადასტურებს, რომ სომხეთ-საქართველოს ეკლესიებს შორის განხეთქილების ძირითადი მიზეზი კირიონისთვის დღესავეით ნათელი იყო. ამ საეკლესიო დაპირისპირებას, ორი ქვეყნის ურთიერთსაწინააღმდეგო საგარეო- პოლიტიკური ორიენტაციის ფაქტორი განსაზღვრავდა. საეკლესიო რელიგიური საბურველით შეფუთული და ორ ქვეყანას შორის რეალურად პოლიტიკური დაპირისპირების ისტორიული კანონზომიერების აღმოჩენა, წინა პლანზე წამოწევა, მისი დისკუსიაში პრაქტიკულად გამოყენება, კირიონ კათალიკოსს თავისი ეპოქის ისტორიკოსთა რიგებში აყენებს. მას კიდევ უფრო ამაღლებს მოწინააღმდეგესთან მიმართებაში ისტორიზმის პრინციპის მომარჯვება. „წინათ ისე იყო, ახლა კი ასეა!“ ასეთია მისი კონცეფციის ძირითადი მიმართულება.

§ 2. იოანე მოსხი (559- 634 წწ.)

იოანე მოსხი იყო პროზაიკოსი, საეკლესიო მოღვაწე. იგი ავტორია პოპულარული ნოველების კრებულის, რომელსაც ბერძნულად „ლიმონარი“ (მდელო), ხოლო ქართულად „სამოთხე“ ეწოდება. „სამოთხის“ უძველესი ხელნაწერი X საუკუნისაა. ს.ყაუხჩიშვილის მტკიცებით, „სამოთხე“ ორიგინალური ნაწარმოებია. მისი

ბერძნულ- ქართული ვარიანტები ერთმა და იმავე პირმა იოანე მოსხმა დაწერა. ლიმონარის ავტორი ბერძნულ წყაროებში მოსხოს (ანუ ქართველი) სახელითაა მოხსენიებული. ისიც ცნობილია, რომ ქრისტიანობამ თავისი რელიგიური მოძღვრების თეორიული დასაბუთებისათვის, ძირითადად არეოპაგიტული ნეოპლატონიზმი გამოიყენა. ამ მოძღვრებაში მთავარი ღმერთისა და ადამიანის ურთიერთობის გაგება იყო. ამიტომ, ღმერთის განკაცება და ადამიანის გაღმერთება თეოლოგიური ფილოსოფიის მთავარ პრობლემად იქცა.

რაც მთავარია, არეოპაგიტული ნეოპლატონიზმი, რომელიც არა ღმერთის განკაცებაზე, არამედ ადამიანის გაღმერთებაზე აკეთებდა აქცენტს, უფრო ნაყოფიერი და პროგრესული აღმოჩნდა. შ.ნუცუბიძის მტკიცებით, იოანე მოსხს „ბალაგარიანის“ ქართული ვარიანტის ჩაწერა უნდა ეკუთვნოდეს. მისივე მტკიცებით, ბალაგარიანის გასაგებად „სამოთხის“ შინაარსის გათვალისწინება აუცილებელი იყო. შ.ნუცუბიძის აზრით, ბალაგარიანის პირვანდელი ვარიანტი იოანე მოსხის მიერ VII საუკუნეში ქართულად გადაკეთებული სოფრომ პალესტინელის შეილის ისააკის მონათხრობის „ჩანაწერი“ უნდა იყოს, რომელიც X საუკუნეში ექვთიმე ათონელს მეტაფრასტულად (ე.ი. გავრცობილად) ბერძნულ ენაზე უთარგმნია. შემდეგ იგი სხვა ენებზე ნათარგმნი ევროპაში გავრცელებულა.

ამ ნაწარმოებში შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი საისტორიო პროვიდენციალიზმი განსაკუთრებული ფორმითაა წარმოდგენილი. სამეცნიერო ლიტერატურაში დასაბუთებულია, რომ „ბალაგარის სიბრძნე“ ინდურ ენაზე არსებული ბუდას ცხოვრების ანალოგიითაა დაწერილი. იგი ბუდაზე ქრისტიანობის მსოფლმხედველობის გამარჯვების აუცილებლობას ქადაგებს. ეს ნაწარმოები ქრისტიანულ- რელიგიური პროვიდენციალიზმის საუკეთესო ნიმუშია.

„ბალაგარიანის სიბრძნეს“ არეოპაგიტული ფილოსოფიის გაელენა ეტყობა. ავტორის აზრით, ამქვეყნიურისაგან ყველაფერი ზეციური იმით განსხვავდება, რომ იგი ანტიპოდური მოვლენების საწყისებს არ შეიცავს. იქ ყველაფერი სრულყოფილია, აქ კი ნაკლოვანი. მეცნიერთა აზრით, ნაწარმოების ზოგიერთი ადგილი არეოპაგიტული ტექსტიდან უნდა იყოს გადმოწერილი. ეს იმ ადგილებზე ითქმის, სადაც ქრისტიანული ფილოსოფია ამქვეყნიურ და ზეციურ მოვლენათა განსხვავებას გადმოსცემს. იმაედროულად ყოველგვარი კერპთაყვანისმცემლობის უსაფუძვლობასაც

ასაბუთებს. „სიბრძნე ბალაგარისა“ ადრინდელი ქრისტიანობისათვის დამახასიათებელი თანასწორობისა და თანასწორუფლებიანობის იდეითაა განმსჭვალული. ამ ნაწარმოებში ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და ფილოსოფიის განვითარების ის ეტაპია ასახული, როცა სულიწმინდის ერთადერთ წყაროდ მამაღმერთი ითვლებოდა. სულიწმინდის ქრისტედანაც გამოსვლის აღიარებამ, ქრისტიანული ეკლესიის კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ ნაწილებად ძირეული გათიშვა გამოიწვია.

ინდოეთის კერპთაყვანისმცემელი მეფის ახენესის აზრით, ქრისტიანული მოძღვრების გავლენისგან მისი შვილის აღზრდის ერთადერთ საშუალებას, ადამიანებისგან იზოლირებულად აღზრდა წარმოადგენდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ნაწარმოების ავტორი წმინდა წყლის სენსუალისტიკა და ცოდნის (მათ შორის რელიგიური რწმენის) თაყვანისმცემლობას გადაჭრით უარყოფს. თხზულების ავტორისა და ჩამწერის აზრით, მთავარია არა დადებითი თანდაყოლილი მემკვიდრეობა, არამედ ის, თუ რას დასწერს ცხოვრება ადამიანისთვის თანდაყოლილ „სუფთა დაფაზე“.

არეოპაგიტული ფილოსოფიის გავლენა გამოკვეთილად ჩანს ნაწარმოების იმ ადგილებში, სადაც ფარულად დაბრუნებული ბალაგარი, სულიწმინდის კარნახით ცდილობს მეფისწულის დარწმუნებას, რომ ადამიანისგან ღმერთის წედომა იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუკი ეს ღმერთსაც სურს. აქ დასმულია საკითხი ღმერთისკენ ადამიანის წედომის მისწრაფების შესახებ. ნაწარმოების ერთი ადგილი პირდაპირ მიუთითებს, რომ ქრისტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი ისტორიულ-ფილოსოფიური ამოცანა, ღმერთის „ნების“ ე.ი. წინასწარგანზრახულობის ამოცნობა იყო. შ.ნუცუბიძის აზრით, ბალაგარიანს უდაოდ აქვს ისტორიულ-ფილოსოფიური მხარე, მაგრამ იგი ძირითადად თეოლოგიური ხასიათისაა.

§3. არსენ კათალიკოსი (საფარელი)

არსენ კათალიკოსი (დაახლოებით 830- 887 წლები) სამცხის დიდი ფეოდალის მირიანის შვილია. იგი იყო ჰაგიოგრაფი, ისტორიკოსი და საეკლესიო მოღვაწე. 6 წლის ასაკში ხანძთის მონასტერში მიაბარეს სასწავლებლად, სადაც სასულიერო აღზრდა-

განათლება მიიღო. 30 წლის არსენი მამამისმა (მირიანმა) ქართლის კათალიკოსად განაწესა. არსენის კათალიკოსობა არაკანონიერების მოტივით ქართლის ეპისკოპოსების ერთმა ნაწილმა გააპროტესტა. მათ მხარი გურამ მამფალმა დაუჭირა, რომლის ხელმძღვანელობით ამ საკითხზე ჯავახეთში საეკლესიო კრება იქნა მოწვეული. კრებაზე არსენს გრიგოლ ხანძთელი მიემხრო. იმავე კრებამ არსენი ქართლის კათალიკოსად დაადგინა. ამ თანამდებობას იგი სიკედილამდე ინარჩუნებდა.

არსენ კათალიკოსს ეკუთვნის ისტორიულ-პოლემიკური ხასიათის ნაშრომი „განყოფისათვის ქართლისა და სომხითისა.“ მასში სომეხ-ქართველთა საეკლესიო განხეთქილების ისტორიაა გადმოცემული V საუკუნის მიწურულიდან VIII საუკუნის დამდეგის ჩათვლით. კირიონ კათალიკოსის დროს დაწყებული სომეხურ-ქართული ეკლესიების უთანხმოება, მათი სრული გათიშვით დამთავრდა და ეკლესიათა მეთაურების დისკუსიამ, სრულიად სხვა ფორმა მიიღო. აღნიშნული საკითხის შესახებ გამოქვეყნებულ სამეცნიერო შრომებში უყურადღებოდაა დატოვებული პრობლემის ისტორიულ-ფილოსოფიური ასპექტები.

საკითხი ასე დგას: 1) ქართველებმა და სომეხებმა ქრისტიანობა თითქმის ერთდროულად მიიღეს. იგი ორივე ქვეყანაში ბიზანტიიდან შემოვიდა; 2) ბიზანტიის მიერ სომხეთისა და საქართველოს გაქრისტიანება, სპარსეთის დამარცხებას მოჰყვა, რამაც საქართველო, სპარსეთისგან სრულ დამორჩილებას გადაარჩინა. ამ ფაქტორმა, ქართველობას ეროვნული სახელმწიფოებრიობა და რელიგიური დამოუკიდებლობა შეუნარჩუნა; 3) მონოფიზიტური (და არა დიოფიზიტური) ქრისტიანობის შენარჩუნების მიუხედავად, ირანული ორიენტაციის გამო, სომხეთმა სახელმწიფოებრიობა დაკარგა. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ იმ პერიოდში, მონოფიზიტობა ქრისტიანულ სამყაროში ერესად ითვლებოდა. მომხდარი ფაქტით, ირანელებმა სომხეთი ბიზანტიას ჩამოაცილა. ამ დაპირისპირებას, სომეხურ-ქართული ეკლესიების გათიშვა მოჰყვა. ასეთ პირობებში, ქართული ისტორიოგრაფიის ამოცანად, ქართული ეკლესიის ზოგადთეოლოგიური და ფილოსოფიური არგუმენტებით დაცვა იქცა. თუკი პრობლემას ამ კუთხით შევხედავთ, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს IX საუკუნის მოღვაწის არსენ კათალიკოსის ნაშრომი- „განყოფისათვის ქართლისა და სომხითისა.“ იგი ქრისტიანობის დიოფიზიტური და მონოფიზიტური იდეოლოგიურ-ფილოსოფიური საფუძვლების დაპირისპირებით იწყება. ამ ფონზე, ქართულ-სომეხური ეკლესიების

განხეთქილების ძირითად მიზეზად, ქართველი ისტორიკოსების მსგავსად, პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი დაპირისპირებაა დასახელებული. მიუხედავად ამისა, ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ეს კამათი „სარწმუნოებრივი მედასეობის“ ფარგლებში დარჩა. ამ „მედასეობის“ პროცესს ვერც არსენ კათალიკოსი აცდა. თუ სომეხი ისტორიკოსები, განსაკუთრებით უხტანესი ყველაფერში ქართველებს ადანაშაულებდა, პრობლემისადმი ანალოგიური მიდგომით გამოირჩევა არსენ კათალიკოსის ნაშრომიც. ჭეშმარიტების დასადგენად, როგორც ივ.ჯავახიშვილი წერდა, ორივე ძალთა პოზიციების საფუძვლიანად შესწავლა აუცილებლობას წარმოადგენდა.

მიუხედავად ამისა, არსენ კათალიკოსი უფრო რეალურად ხსნის სომეხთა მონოფიზიტობის მიზეზს. ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, არსენ საფარელი სომეხ მონოფიზიტებთან კამათში ჭეშმარიტ ფილოსოფიურ დონემდე მაღლდება თხზულების იმ ადგილას, სადაც მკაცრად აკრიტიკებს სომეხთა დვინის მეორე საეკლესიო კრების (551 წელი) დადგენილებას— ღმერთის ერთბუნებოანობის უპირატესობის შესახებ. ეს დადგენილება, წერს ფ.ლომაშვილი, სომეხმა მწვალებლებმა მხოლოდ ქალკედონის მსოფლიო საეკლესიო კრების ქრისტეს ორბუნებოანობის აღიარების საწინააღმდეგოდ მიიღეს. ეს დაპირისპირება მაშინ მოახდინეს, როცა ე.წ. „ხაიეცარი“ მიიღეს და საგალობელში „სამ წმინდა არსში“ სიტყვები ამოიღეს „ივენთვის ჯვარცმულიო“. ამით „ჯვარცმა“ და „მკედრეთით აღდგომა“ ქრისტესთან ერთად სამყაროს შემადგენელ მამალმერთსაც მიეწერა. ამან ქრისტეს ჯვარცმისა და აღდგომის შესაძლებლობაც გამორიცხა, რადგან უარყოფილი იქნა მასში იმ ადამიანური (კაცური) ნაწილის არსებობა, რომელიც ჯვარცმის შედეგად ნამდვილად მოკვდაო.“

X საუკუნის მოღვაწისთვის, პაგიოგრაფისა და ისტორიკოსის მხრიდან ასეთი მსჯელობა, თეოლოგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების სერიოზულ მიღწევად უნდა ჩაითვალოს.

§4. სტეფანე მტბევარი. „გობრონის წამება“

X-საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ საისტორიო აზროვნებაში მკვეთრად აისახა ქრისტიანული პროვიდენციალიზმის ძირითადი პრინციპები. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას

იქცევს სტეფანე მტბევარი, რომელმაც ქართული ქრისტიანული პროვიდენციალიზმის ორიგინალური ვარიანტი შექმნა. მისი „გობრონის წამება“ ჩვეულებრივი პაგიოგრაფიული ნაწარმოებია, მაგრამ თხზულების ლეიტმოტივი ქრისტიანული პროვიდენციალიზმია. სხვა ნაწარმოებებისაგან განსხვავებით, „გობრონის წამებაში“ ისეთი ადამიანის დასჯაზეა საუბარი, რომელიც პირადი და ნათესაური ცოდვით არ იყო დამძიმებული. მას ღვთისა და საკუთარი ერის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღოდა. იგი მხოლოდ იმისთვის დასაჯეს, რომ სრულიად უცხო ხალხი შეიცოდა. ნაწარმოებში გატარებული თვალსაზრისის მიხედვით, ქრისტიანული სარწმუნოებისთვის შესაწირად, გობრონი თვით ღმერთის მიერ იყო არჩეული.

ყველისციხის თავდაცვის მეთაური გობრონი, მამაცურად უმკლავდება არაბი სარდლის აბულ-კასიმის ჯარს. როცა მტერმა ციხე აიღო და დატყვევებული გობრონი არაბ ამირას მიჰგვარეს, ამ უკანასკნელმა მას რჯულის შეცვლა მოსთხოვა, რაზედაც უარი მიიღო. განრისხებული ამირა, სასტიკად გაუსწორდა გობრონის 133 თანამებრძოლს. ნაწარმოების ავტორი აღნიშნულ ფაქტს, სომხეთის სამეფო სახლის მიერ ჩადენილი ცოდვით ხსნის. მხედველობაში გვაქვს მოციქულთა მიერ ნაქადაგები მართლმადიდებლობის სომეხთაგან უარყოფა. ავტორი ღვთის წინაშე შეცოდებულად მთელი სომხეთის „მიწას“ ე.ი. ქვეყანას და იქ მცხოვრებ ხალხს აცხადებს.

„გობრონის წამების“ ავტორის აზრით, სომხეთის ცოდვილი მეფე სუმბათი და ქართველი ციხისთავი გობრონი, ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. მართალია, აბულ-კასიმი ორივეს სჯის, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზთა გამო. სუმბათი იმიტომ დამარცხდა, რომ მას ღმერთის შეწევნა არ ჰქონდა. ამიტომ აბულ-კასიმმა შესძლო კაპოეტის მიუვალი ციხის აღება, სომხეთის მეფისა და დიდებულების დატყვევება. ხოლო სომხეთის მეფე მძიმე წამების შემდეგ ქალაქ ღვინში ჩამოახრჩობინა. იმავე ავტორის აზრით, გობრონი ამ სამარცხეინო სასჯელს აცდა და წმინდანთა შორის სახელი დაიმკვიდრა.

იეჯავახიშვილის აზრით, სტეფანე მტბევარის მხრიდან სომხებისადმი ნეგატიური დამოკიდებულება, მარტო სარწმუნოებრივი სიძულვილით არ აიხსნება. მას მხოლოდ ის აწუხებდა, რომ უცოდინარ ადამიანებს არაბთა წარმატება ღვთის განგებად არ მიეღო. აქედან გამომდინარე, სტეფანე მტბევარი სომხეთისა და საქართველოს თავზე დატრიალებულ უბედურებას, ღმერთისგან სო-

მსებისადმი ზეციური სასჯელით ხსნის.

იეჯავახიშვილის მტკიცებით, იმ ეტაპზე საქართველოს გაერთიანების მისწრაფება წარმატებულად ხორციელდებოდა, ეს კი სომეხ- ქართველთა დაპირისპირებას ამჟღავნებდა. სტეფანე მტბე- ვარის მხრიდან სომხებისადმი სარწმუნოებრივი სიძულვილის გამოვლინება, ეროვნულ- პოლიტიკურ ელფერს ატარებდა. ამ შემთხვევაში, სტეფანე მტბე- ვარი არღვევს ტრადიციული ქრის- ტიანული პროვიდენციალიზმის პრინციპებს და მისი ახალი სახ- ესხვაობის შექმნას ცდილობს.

§5. ბასილი ზარზმელი. „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“

ბასილი ზარზმელი X საუკუნის მოღვაწე და ზარზმის წინამძღუ- რი (916- 926) იყო. ავტორია ჰაგიოგრაფიული თხზულებისა— „სერა- პიონ ზარზმელის ცხოვრება.“ ეს თხზულება XVI საუკუნის ხე- ლნაწერითაა შემონახული.

„სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ სამცხის სამონასტრო კულ- ტურული აღმშენებლობის ფუძემდებლის სერაპიონის ცხოვრე- ბასა და ღვაწლს აღწერს. ნაწარმოები სანდო ისტორიულ წყაროზეა დამყარებული. მასში წარმოდგენილია IX- X საუკუნეთა სამცხის საზოგადოებრივ- ეკონომიური, სოციალური, საეკლესიო და კულ- ტურული ყოფა. ეს ნაწარმოები საინტერესო მასალას შეიცავს ქართული ხუროთმოძღვრების და მწერლობის ისტორიისათვის. აქ არის ცნობები ზარზმის, ზანაეის, პარეხის, ოპიზას, იოანე- წმინ- დის მონასტერთა მშენებლობის შესახებ.

„სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრების“ ავტორი, წმინდანთა ცხ- ოვრების წერილობით აღწერით და ქრისტიანული საეკლესიო პროვიდენციალიზმის ფილოსოფიით ცდილობს დაასაბუთოს მათი უკუდავყოფის აუცილებლობა. მისი თქმით, ღმერთმა ასეთ ადამი- ანებს ადგილი ზეცაში დაუმკვიდრა, ხოლო მოკვდავთ ღედამი- წაზე მიუწინა.

ბასილი ზარზმელი იმეორებს ქრისტიანობის გამავრცელებელ- თა ცნობილ იერარქიას და აღნიშნავს, რომ ასეთი პატივი ჯერ მოციქულებმა დაიმსახურეს, შემდეგ „მწყემსთა და მოძღუართა და მამათა,“ ხოლო „შემდგომითი შემდგომათ“ „მამათა მსგავსა- დო“. ბასილს სწორედ ასეთ „მსგავსად“ მიაჩნდა სერაპიონი. იგი

მთლიანად იზიარებდა მოსაზრებას ისტორიული გამოცდილების შესწავლისა და ფილოსოფიური განსოგადების აუცილებლობის შესახებ. აქედან გამომდინარე, დიდი ადამიანების ცხოვრების გამოცდილების აღწერა, მომავალი თაობებისათვის აღმზრდელობითი მნიშვნელობის საქმედ მიაჩნდა.

ბასილი ზარშმელი აღიარებს ისტორიული გამოცდილების დადებით მნიშვნელობას საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესებისთვის ბრძოლაში. იგი წინ უსწრებს განმანათლებლობის იმ ისტორიკოსებს, რომლებიც სქოლასტიკურ წარსულს ირაციონალურად აცხადებდნენ. თავისი შეხედულების გასამყარებლად, ბასილი ფართოდ იყენებს წინამორბედი ავტორების მეთოდებს (საკუთარი თვალით ნანახის აღწერა, სხვისი მონათხრობის— „ფიცით“ განმტკიცებულის ჩაწერა. წამებულთა და წმინდანთა ცხოვრების შესახებ წერილობითი წყაროების გამოყენება...). იგივე ბასილი ზარშმელი, თავისი მონათხრობის დასადასტურებლად ტაძარზე არსებულ წარწერებსაც იმოწმებს.

ივ.ჯავახიშვილი, ბასილი ზარშმელის ნაწარმოების სტრუქტურას თავისებურად მიიჩნევდა. მისივე მტკიცებით, ბასილი თხრობის ქრონოლოგიურ პრინციპს არღვევს და საკითხს თემატიკის მიხედვით გადმოსცემს. ბასილი ზარშმელის თხზულებაში მოტანილი მონაცემები, ივ.ჯავახიშვილს ძირითადად სანდო წყაროდ მიაჩნდა.

§6. გიორგი მერჩულე. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“

გიორგი მერჩულე X საუკუნის მოღვაწეა. პინგოროყვას ვარაუდით იგი 885- 960 წლებში ცხოვრობდა. იყო პროზაიკოსი, საეკლესიო მოღვაწე, ავტორი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებისა.“

გრიგოლ ხანძთელის სახელთანაა დაკავშირებული სამხრეთ საქართველოში სამონასტრო მშენებლობები. ეს მონასტრები მან მწიგნობრობის კერად აქცია. გიორგი მერჩულეს ნაწარმოები 951 წელს უნდა დაწერილიყო. ამ საქმეში მას დახმარება ხანძთის მაშინდელმა წინამძღვარმა თეოდორემ და მისმა ძმამ იოანემ გაუწია.

პინგოროყვას ვარაუდით, ფორმა მერჩულე ნიშნავს რჯულის მეცნიერს, კანონიკური სამართლის მცოდნეს. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ერთი კაცის თავგადასავლის აღწერით, მაშინ-

დედი საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური, კულტურული ცხოვრების ძირითადი სახეა არეკლილი. ტაო კლარჯეთი, საქართველოს ერთადერთი თავისუფალი ნაწილი იყო. აღმოსავლეთ საქართველოში არაბები ბატონობდნენ. თბილისში არაბი ამირა იჯდა. დასავლეთ საქართველო ბიზანტიის გავლენის ქვეშ იყო. საქართველოში შექმნილი ასეთი უმძიმესი პოლიტიკური სიტუაციის ფონზე, გრიგოლ ხანძთელი თვლიდა, რომ ეროვნული აღორძინებისათვის შრომა, ქვეყნის თავისუფალ ნაწილში უნდა დაწყებულიყო. გრიგოლის მიერ აშენებულ ეკლესიებში (ხანძთა, იშხანი, შატბერდი) მძლავრი მწიგნობრული საქმიანობა მიმდინარეობდა. იქმნებოდა ორიგინალური ნაწარმოებები, ითარგმნებოდა ჰაგიოგრაფიული, ჰიმნოგრაფიული, ბიბლიური, ფილოსოფიური თხზულებები.

ნაწარმოების მოქმედი გმირებია აშოტ კურაპალატი და მისი შვილები: ადარნასე, ბაგრათი და გუარამი. ისინი კლდე-ციხეებში გამაგრდნენ, თავი საქართველოს მეფეებად გამოაცხადეს და აქედანვე შეუდგნენ ზრუნვას ქვეყნის გასაერთიანებლად. გიორგი მერსულეს ნაწარმოებში გამოკვეთილია საქართველოს კულტურულ-ეროვნული ერთიანობის იდეა. „ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართუელთა ენითა ჟამი შეიწირვის და ღოცვაი აღესრულების.“

გიორგი მერსულეს მღვდელ-მონაზვნები ადამიანებსა და ღმერთს შორის შეუცვლელ მოციქულებად ჰყავს გამოყვანილი. ეკლესიისადმი მრევლის მორჩილება პროვიდენციულიზმამდე დაჰყავს. მერსულეს მტკიცებით, გრიგოლ ხანძთელმა შეძლო საერო და ფილოსოფიური ლიტერატურის კრიტიკული გადაშეშავება და მისი ეკლესიის სამსახურში ჩაყენება. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ჩართული სასწაულები, გ.მერსულეს არ ეკუთვნის, იგი მოგვიანებით ბაგრატ ერისთავთ ერისთავმა ჩაუმატა. ამის შესახებ თხზულების ტექსტშია ნათქვამი: „ნეტარისა მამისა გრიგოლისა ცხოვრებაი ესე განაახლა სასწაულთა შერთვითო.“

§7. სუმბატ დავითის ძე

სუმბატ დავითის ძე იყო X საუკუნის მოღვაწე და ბაგრატიონთა საგვარეულოს მემკვიდრე. ავტორია თხზულებისა: „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონინათა.“ ეთაყვიაშვილის აზრით, სუმბატი ტაო-

კლარჯეთის ბაგრატიონთა გვარიშვილი იყო. მისი თხზულება ადამის ამბით იწყება და ბაგრატ IV-ის მეფობის შუა წლებზე წყდება. პოლიტიკური ორიენტაციით აზნაურთა მოძულე და ბაგრატიონთა მადიდებელია. იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ამოცანას, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საუკეთესო ფორმის გამოძებნა წარმოადგენდა. მათ უნდა გაერკვიათ: 1) სახელმწიფოს ხელისუფლების რომელი ფორმა (თვითმპყრობელური, არისტოკრატიულ-კოლექტიური...) იყო ყველაზე მეტად მისაღები; 2) მეორე მხრივ, მათ წინაშე იდგა სახელმწიფოს დინასტიის წარმომავლობის გარკვევის საკითხი.

პირველი საკითხის მიმართ ქართველმა ისტორიკოსებმა (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი...) უპირატესობა სამეფო-დინასტიურ ხელისუფლებას მიანიჭა. საქართველოს ისტორიის განვლილმა გამოცდილებამ აჩვენა, რომ ფარნავაზიანთა და ხოსროიანთა დინასტიებიც დროებითი აღმოჩნდა. ამ გარემოებამ, ქართული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლების აზროვნება სულ სხვა მიმართულებით წარმართა და ისინი სამეფო-დინასტიის ღვთიური წარმომავლობის შესახებ მტკიცებულებამდე მიიყვანა. ეს მტკიცებულება განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ბაგრატიონთა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ.

საქართველოში არაბთა ბატონობის ძირითად მიზეზად, მემკვიდრე ხოსროიან-გორგასლიანთა დინასტიის დაკნინებასა და მოსპობას მიიჩნევდა. გამოსავალს მხოლოდ ბაგრატიონთა ღვთიური დინასტიის დამყარებაში ხედავდა. მართალია, ბაგრატიონთა ღვთიური წარმომავლობის თეორია პირველად „მატიანე ქართლისაის“ უცნობი ავტორის თხზულებაშია მოცემული, მაგრამ მას მტკიცებულება არ ახლავს. ასეთ მტკიცებულებას მხოლოდ სუმბატ დავითის ძის თხზულება შეიცავს.

თუ ლეონტი მროველის მიზანი საქართველოს მთელი ისტორიის ბიბლიურ სისტემაზე აწყობა იყო, მისგან განსხვავებით სუმბატ დავითის ძე, ამ საქმეში ბაგრატიონთა განსაკუთრებული ადგილის წარმოჩენას ცდილობს. სუმბატ დავითის ძის მიხედვით, ადამის შთამომავლის 7 ძმის მამის—სოლომონის წინაპართა შორის, ადამიდან 35-ე მემკვიდრე იუდიეს მეფე დავითი იყო, ხოლო 59-ე, დავითის შთამომავლის ქმარი იოსები. იმავე სუმბატის მტკიცებით, ბიზანტიის დედოფალის მიერ ებრაელთა ფილისტიმური ტომის წარმომავლობის 7 ძმის მონათვლის შემდეგ, ისინი კავკასიაში მოსულან და სომხურ-ქართულ შტოებად გაყოფილან. ორივე ქვეყანაში თავიანთი დინასტიები დაუწყარებიათ და გაბა-

ტონებული აზნაურები აულაგმაეთ.

ისტორიკოსი დაწერილებით აღწერს ბაგრატიონთა გეარის თითქმის ყველა წარმომადგენელის დაბადება- გარდაცვალებას და პრაქტიკულ მოღვაწეობას. მას არც ის ავიწყდება, რომ ისინიც ჩვეულებრივი განდიდებული აზნაურები იყვნენ და ფეოდალურ შინაომებში აქტიურად მონაწილეობდნენ.

სუმბატ დავითის ძის აზრით, ღმერთი ბაგრატიონებს იმთავითვე სწყალობდა და ისეთ ძლიერ მტრებსე ამარჯვებინებდა, როგორიც არაბები იყო. ეს აშოტ კურაპალატის მიერ ფარავანის ტბასთან არაბებთან ბრძოლაში მოპოვებული გამარჯვებით გაცხადდა.

ისტორიკოსი წარმოაჩენს ბაგრატიონთა სახლის შიდა დაპირისპირებას სახელმწიფოებრივ საკითხებთან მიმართებაში. სუმბატ დავითის ძისთვის მთავარი იყო ქრისტიანობის განმტკიცება. დასახული მიზნის მისაღწევად გამოყენებულ გზებს, პროცედურასა და მიმართულებებს მეორეხარისხოვან როლს აკისრებდა. მისი პრინციპი იყო— მიზანი ამართლებს საშუალებას.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. ეპისტოლეტა წიგნი. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზაზ ალექსიძემ. თბ. 1968 წ.
3. უხტანესი. ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსცა ზაზა ალექსიძემ. თბ. 1960 წ.
4. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ძველი მწერლობა. ტ. I. თბ. 1960 წ.
5. ქართული მწერლობა. წიგნი I. თბ. 1984 წ.
6. პინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. თბ. 1954 წ.
- 7) იე.ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.
8. შ.ხიდაშელი. ქართული ფილოსოფიის ისტორია. თბ. 1988 წ.

ლექცია V

ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების გამოვლინება უცხოურიდან ქართულ ენაზე თარგმნილ ლიტერატურაში

§1. გიორგი მთაწმინდელი (ათონელი) 1009- 1065 წწ.

ისტორიულ-ფილოსოფიური ელემენტების შემცველი ლიტერატურის ბერძნულიდან ქართულად თარგმნა, XI- XII საუკუნეებში ფართოდ დამკვიდრდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით იოანე და ექვთიმე ათონელები გამოირჩეოდნენ, რომლებმაც ბერძნულიდან ქართულად 30 წიგნი თარგმნა. ამ ადამიანთა ცხოვრება აღწერა გიორგი მთაწმინდელმა თხზულებაში „ცხოვრებაი ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესი და ეფთიმესი“. გიორგი მთაწმინდელი — პროზაიკოსი, მთარგმნელი, საეკლესიო მოღვაწე, ათონის სალიტერატურო სკოლის ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენელი, ეფთიმე ათონელის საქმის განმგრძობი და განმავითარებელი იყო. იგი დაიბადა თრიალეთში. 6 წლის გიორგი მშობლებმა ტაძრისის დედათა მონასტერში მიაბარეს აღსაზრდელად. 10 წლისა გადაიყვანეს ხახულის მონასტერში. იქედან კონსტანტინოპოლში გააგზავნეს, სადაც 12 წელი სწავლობდა. სამშობლოში დაბრუნებული გიორგი, ხახულის მონასტერში ბერად აღიკვეცა. 1024 წელს ათონის მთაზე არსებულ ივერთა ქართულ მონასტერში წავიდა. 1044 წლამდე იმავე მონასტრის დეკანოზი იყო, ხოლო 1044 წლიდან მონასტრის წინამძღვარი. 1056 წელს გიორგი ანტიოქიაში გადავიდა და ლიტერატურული საქმიანობა დაიწყო. 1060 წელს საქართველოში ჩამოვიდა და ბაგრატ IV- სთან ერთად საეკლესიო რეფორმების გატარებას ჩაუდგა სათავეში. მისი ინიციატივით გაუქმდა ეკლესიამონასტრებში დამკვიდრებული წოდებრივი უპირატესობის პრინციპი და დაწინაურებისთვის გზა ღირსეულ ადამიანებს გაეხსნა.

რაც შეეხება გიორგი ათონელის თხზულებას „ცხოვრებაი ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანესი და ეფთიმესი“, ეს არის ისტორიულ-ფილოსოფიური ხასიათის ნაწარმოები. მისი ავტორი ქრისტიანული პროვიდენციალიზმით არ იზღუდება და არეოპაგატიკის მთავარ ფილოსოფიურ პოსტულატებსაც აღიარებს. მისი აზრით: 1)ღმერთს თავად სურს ჭეშმარიტების შეცნობა; 2)ანბანისა და

წიგნის გაჩენით ღმერთმა დაამარცხა დრო, რომელიც ღვთის განგებით მოუვლენილი დიდი ადამიანების მიერ გაკეთებული სიკეთისა და მათი ხსოვნის დავიწყებას ცდილობს. ამ შეხედულების დასაბუთების მიზნით, გ.მთაწმინდელი მსოფლიო ლიტერატურის შედეგებს იშველიებს „დასაბამიდან სოფლით ვიდრე აქობამდე“.

გიორგი მთაწმინდელი შორსაა ქრისტიანული პროვიდენციული იშმისგან. იგი სამყაროსა და საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებებისადმი რენესანსული მიდგომით გამოირჩევა. რაც შეეხება ჭეშმარიტების შეცნობადობას, მას რელიგიური პოზიციიდან აღიარებს, რადგან სჯერა, რომ ჭეშმარიტების შეცნობა ადამიანს მხოლოდ ღმერთის დახმარებით შეუძლია. ამ შემთხვევაში გიორგი მთაწმინდელი თავის ეპოქას უხდოდა ხარკს. იე.ჯავახიშვილის აზრით, გიორგი მთაწმინდელის მსოფლმხედველობა იმის შესაძლებლობას იძლევა, რომ შესწავლილი იქნას მისი შეხედულება კაცობრიობის, ისტორიის მიზნისა და მეთოდის შესახებ.

გ.მთაწმინდელის აზრით, ისტორია ორი მთავარი მიზნით იწერება: 1) „სარგებლად კაცთა ნათესავისა“ და 2) „სადიდებლად ღუთაებისა“. ამიტომ ჭეშმარიტმა ისტორიამ უნდა უკედაყვოს და მომავალ თაობებს შეუნახოს როგორც საღვთო, ისე საერო-სამოქალაქო ფაქტები და მოვლენები. ისტორიის ეს ორმაგი მიზანი, გ.მთაწმინდელის აზრით ღმერთის მიერ არის დადგენილი. ასეთი სინთეზური სასულიერო და საერო ისტორიის შექმნის წინაპირობად გ.მთაწმინდელს ისტორიკოსის მიერ გამოყენებული წყაროების სანდოობა მიაჩნდა. იგი ერთმანეთისაგან მიჯნავს ზეპირ საისტორიო და წერილობით წყაროებს. კრიტიკული დამოკიდებულების აუცილებლობას ორივეზე ავრცელებს. ამ საკითხთან დაკავშირებით იე.ჯავახიშვილი წერდა: „თანამედროვე საისტორიო მეთოდოლოგია ასეთივე წყაროებითა და ამგვარივე საშუალებებით სარგებლობს.“

ფ.ლომაშვილის აზრით, გ.მთაწმინდელი წყაროთა კლასიფიკაციას ახდენს. ერთმანეთისაგან მიჯნავს პირველად და მეორად საისტორიო წყაროებს და ყველაზე სანდოდ წერილობით წყაროს მიიჩნევს.

§2. გიორგი ხუცესმონაზონი (მცირე)

(XI საუკუნე)

გიორგი ხუცესმონაზონი— პროზაიკოსი, ათონის სალიტერატურო სკოლის წარმომადგენელი და გიორგი ათონელის (მთაწმინდელის) მოწაფე იყო. 1066- 1068 წლებში დაწერა თხზულება „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება.“ ამ ნაწარმოებმა XI საუკუნის საქართველოს კულტურის ისტორიისათვის უხვი მასალა შემოგვინახა.

გიორგი ხუცესმონაზონი განსაკუთრებულ ერთგულებას იჩენდა ანტიკური ისტორიოგრაფიისადმი და ქრისტიანულ ისტორიოგრაფიასთან მის მორიგებას ცდილობდა. იგი თავისი მასწავლებლის— გიორგი (ათონელის) მთაწმინდელის დონემდე ვერ ამაღლდა. მას უბრალო მღვდელთა და მონაზონთა სასწაულების სწამდა. მათი წინასწარმეტყველება, ღვთიური წინასწარმეტყველების ამოცნობად მიაჩნდა. მისი აზრით, გიორგი მთაწმინდელის ლავერიდან ორგზის წასვლა ღვთის განგებით იყო წინასწარ განზრახული, რათა მთელი ნიჭიერება ბერძნული თხზულებების ქართულ ენაზე თარგმანისთვის შეეწირა.

გიორგი ხუცესმონაზონი განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს გიორგი (ათონელის) მთაწმინდელის ბრძოლას ქრისტიანულ სამყაროში ქართველთა საპატიო ადგილის მოსაპოვებლად. როცა ანტიოქიის ეკლესიამ ეჭვქვეშ დააყენა ქართული ეკლესიის სამოციქულო ხასიათი, გიორგი მთაწმინდელმა ეს შემოტევა ისტორიული ფაქტების მომარჯვებით მოიგერია, მან ანტიოქიის პატრიარქს ძველ ბერძნულ ენაზე არსებული უძველესი წიგნები წარუდგინა— „მიმოხილვაი ანდრია მოციქულისაი“ და „დიდი სვინანქსარი.“ პირველში ნათქვამი იყო, რომ ქრისტეს მოციქულმა პეტრემ რომის ეკლესია დაარსა, ხოლო მისმა უფროსმა ძმამ ანდრიამ ანალოგიური ეკლესია დაარსა საქართველოში. იმავე თხზულებაშია მითითებული, რომ ერთი მოციქულთაგანი სიმონ კანანელი საქართველოშია დაკრძალული. მეორეში კი წერია, რომ ერთი პერიოდი, როცა საბერძნეთში მართლმადიდებლობა არ იპოვებოდა, იოანე გუთელი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად.

გიორგი ხუცესმონაზონი მონარქისტი იყო. მას დიდ გამარჯვებად მიაჩნდა ბაგრატ IV- ის მიერ ძლიერი ფეოდალების— აბაზაის- ძენის დამარცხება და შეპყრობა. მისი აზრით ეს გამარჯვება ღვთის შეწევნით მოხდა. იეჟავახიშვილის მტკიცებით, გიორ-

გი ხუცესმონაზონი პირველი იყენებს ფაქტებთან და მოვლენებთან მიმართებაში შედარებით მეთოდს. ამ პრინციპს მიმართავს იგი: ა)გამოიწინილი პიროვნებების საქმიანობისა და ღვაწლის წარმოსაჩენად; ბ)საქართველოს წარსულის განსაკუთრებული მოვლენის შეფასებისას, როცა უცხო ქვეყნების ანალოგიებთან პარალელის გაღებით ახდენს ჩვენს ქვეყანაში პოლიტიკური პროცესების დახასიათებას. ასეთივე მეთოდი გამოიყენა მან გიორგი მთაწმინდელის მთარგმნელობითი საქმიანობის დასახასიათებლად. გიორგი ხუცესმონაზონმა, გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობა ღვთიურ წინასწარგანზრახულობად გამოაცხადა.

§3. ეფრემ მცირე

ეფრემ მცირე XI საუკუნეში მოღვაწეობდა. იგი იყო მეცნიერი, მწიგნობარი, მთარგმნელი, ათონის სალიტერატურო სკოლის ტრადიციების გამგრძელებელი. მან სწავლა-განათლება კონსტანტინოპოლში მიიღო. შეისწავლა ბერძნული ენა და ლიტერატურა. მოღვაწეობდა მცირე აზიაში, ანტიოქიის მახლობლად, შავ მთაზე სადაც ქართველმა ბერ-მონაზვნებმა ძლიერი სალიტერატურო სკოლა შექმნეს. ეფრემ მცირეს გარდაცვალების თარიღის დადგენა მიახლოებით მხოლოდ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების (1104 წელი) აქტებით ხდება შესაძლებელი. ამ დოკუმენტებში იგი გარდაცვლილადაა მოხსენიებული.

ეფრემ მცირეს სამწერლო საქმიანობა ორგევარია: 1)ორიგინალური თხზულებების შექმნა და 2)მთარგმნელობითი ხასიათის თხზულებები. ეფრემ მცირემ წინა პლანზე ბერძნული ფილოსოფიური თხზულებების თარგმნა დააყენა. პარალელურად ბერძნულ სასულიერო წიგნებსაც თარგმნიდა.

იე.ჯავახიშვილის აზრით, ეფრემ მცირე სწორუპოვარი ქართველი მეცნიერი ფილოლოგოსი, ფილოსოფოსი და ისტორიკოსი იყო. იმ ეპოქის გამოჩენილ ფილოსოფოსებს შორის განსაკუთრებული ადგილი ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრიწს, არსენ იყალთოელს და ტარიჭისძეს უჭირავს. მათ მიერ მაღალ ცოდნაზე დამყარებით შესრულებულ თარგმანებზე დართული საუცხოო კომენტარებით, ზოგადი მოძღვრების შემცველი დებულებები დაუტოვეს

შთამომავლობას. ქართველი მწერლების მთარგმნელობითი საქმიანობის ფილოსოფიურ დონემდე ამაღლებას, ქართული საისტორიო მწერლობის განვითარებაშიც შეუწყო ხელი. (ეფრემ მცირეს გამოკვლევები, ძველ წყაროებზე იყო დაფუძნებული, იგი ძირითადად დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსის, თამარის სამი ისტორიკოსის და ა.შ. თხზულებებს ემყარებოდა).

ეფრემ მცირის განსაკუთრებული ყურადღება საისტორიო ლიტერატურისადმი იმითაც იყო განპირობებული, რომ ქართველ-ბერძენთა იდეოლოგიური ბრძოლა გიორგი მთაწმინდელის პოლიტიკური მოღვაწეობით არ დამთავრებულა. ამ დისკუსიამ მთელი ძალით მაშინ იჩინა თავი, როცა ეფრემ მცირეს მთარგმნელობითმა და სამეცნიერო კვლევითმა საქმიანობამ თავის მწვერვალს მიაღწია. შეიქმნა ნაშრომები ქართული ეკლესიის სიძველისა და სრულუფლებიანობის შესახებ. ეს დავალება ეფრემს შეუსრულებია. ბერძნებისთვის ეფრემის მსჯელობა სარწმუნო რომ გამხდარიყო, თავისი არგუმენტების გასამაგრებლად ეფრემმა ბერძნული ლიტერატურა შეარჩია. იგი გიორგი მთაწმინდელის ხაზს გაყვა, რომელიც ბერძნებთან პოლემიკის ფილოსოფიურ დონემდე ამაღლებას ითვალისწინებდა. ეფრემმა ქართულ სინამდვილეში ანალოგიის ფილოსოფიური მეთოდი დანერგა და განამტკიცა. ამით მან 1) თავის ძირითად დასკვნებს მეტი დამაჯერებლობა შესძინა და 2) თვალსაჩინოების ფორმით განმარტა, რომ შექმნილ კულტურულ-ისტორიულ პირობებში, ხელმეორედ გაქრისტიანება არა მარტო ქართველებს, არამედ თვით ბერძნებსაც მოუხდათო.

ეფრემ მცირე ამითაც არ დაკმაყოფილდა და ქრისტიანობის გაერცელება-დათრგუნვა-აღორძინების ეს სამწვერიანი ფორმულა, მსოფლიოს დიდი და მცირე ერების განვითარების საერთო კანონზომიერებად გამოაცხადა. ასეთი ისტორიულ-ფილოსოფიური კანონზომიერების დადგენის შემდეგ, ეფრემ მცირემ მთლიანად გაიზიარა ანტიოქიის პატრიარქის მიერ საქართველოს ეკლესიის დაფუძნების ისტორიული ფაქტი, რომელიც აღწერილი იყო თვით ბერძნულ წყაროებში. იქვე მან რიტორიკულად დასვა კითხვა: 1) თუ დიდი ინდოეთის „ღუთის მეცნიერებად მომყვანებლად“ **ფრუმენტიოსი** იყო მიჩნეული, რატომ არ შეიძლებოდა ელიარბინათ, პატარა საქართველო ქრისტიანობაზე კვლავ რომ მოაქცია, მაშინ როცა წმინდა ნინოს საკუთარი შრომით „მაღლი მოციქულობისა“ ჰქონდა მინიჭებული? 2) რატომ არ უნდა დაეჯერებინათ ანტიოქიელი ფილოსოფოსის თეოდორიტესათვის, რომელიც საქართველოში ეკლესიის დასაფუძნებლად და საკურთხევლად

იმპერატორ კონსტანტინეს მიერ გამოგზავნილი ანტიოქიელი მღვდელმთავარი იყო. ისიც ცნობილია, რომ ქართველმა მეფეებმა თეოდორიტეს დაუწესეს აგარაკები 1000 კომლით.

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალობის დაცვის მიზნით, ამ საკითხთან მიმართებაში ისტორიული პრობლემების განხილვისას გამართული დისკუსიის დროს, იგი ლოგიკურ-ფილოსოფიური მსჯელობებით მოაზროვნე ისტორიკოსის საფეხურამდე მალღდებოდა. ქართული სქოლასტიკის თეოლოგიურ-ფილოსოფიური განათლების მთავარ მიზნად, ეფრემ მცირეს ერეტიკოსთა მოგერიება მიაჩნდა. მისი მტკიცებით, ფილოსოფოსთა წიგნები ფართო მკითხველისათვის რთული გასაგები იყო, მაგრამ ერეტიკოსებთან კამათის უებარ საშუალებას და ბასრ იარაღს წარმოადგენდა.

ეფრემ მცირეს მიერ თარგმნილი და კომენტირებდართული ფილოსოფიური ხასიათის ნაწარმოებებიდან აღსანიშნავია: 1), „წიგნი დიონისოს არეოპაგელისა“, 2), „კატეგორია არისტოტელური“, 3), „შობა მამათ-მთავართა ადამისადგან ვიდრე ქრისტეს მოსულამდე.“

§4. იოანე პეტრიწი

იოანე პეტრიწი (XI- XII სს) შუა საუკუნის ქართული ფილოსოფიური აზროვნების უდიდესი წარმომადგენელია. იგი იყო ფილოლოგი, ფილოსოფოსი, მთარგმნელი. თავდაპირველი აღზრდა მან ტაო-კლარჯეთის ქართულ ცენტრში მიიღო. სწავლა განაგრძო კონსტანტინოპოლში, კონსტანტინე მონომახის მიერ დაარსებულ მანგანის აკადემიაში. მის აზროვნებას აშკარად ეტყობა ბიზანტიური ფილოსოფიური რენესანსის ტრადიციათა კვალი. იოანე პეტრიწი აქტიურად მონაწილეობდა იმ ფილოსოფიური წრის მუშაობაში, რომელსაც ბიზანტიური ფილოსოფიური სკოლის ნეოპლატონიკოსები- მიქელ ფალოსი და იოანე იტალოსი ხელმძღვანელობდნენ. დღემდე შემორჩენილია იოანე იტალოსის წერილი „აბაზგი“ (ქართველი) ფილოსოფოსისადმი. ამ ფილოსოფოსად მეკლევარები იოანე პეტრიწს მიიჩნევენ. არსებობს საფუძვლიანი მოსაზრება, რომ თავისი ფილოსოფიური აზროვნებიდან გამომდინარე, იოანე იტალოსის დევნილობის (1082 – 1084 წლები) ბედი, იოანე პეტრიწმავე გაიზიარა. ისიც ცნობილია, რომ იოანე პეტრიწმა თავისი საქმიანობა ბულგარეთში მოქმედ ქართველთა პეტ-

რიწონის მონასტერში გააგრძელა. ეს მონასტერი 1083 წელს გრიგოლ ბაკურიანის ძემ ააშენა ბულგარეთში და იქ მხოლოდ ქართველი მოღვაწენი დაამკვიდრა. იოანე პეტრიწიც მათ შორის იყო. იოანე პეტრიწის სამეცნიერო მოღვაწეობა ამ მონასტერთანაა დაკავშირებული. აქედანვე წარმოსდგება მისი გვარი — პეტრიწი. დავით აღმაშენებლის მიერ გელათის მონასტრისა და აკადემიის დაარსებამ, იგი საქართველოში დააბრუნა და ამ აკადემიაში მოღვაწეობის შესაძლებლობა შეუქმნა. გელათის აკადემია იმ ეტაპზე „სხვად ათინად“ და „მცირე იერუსალიმად“ იწოდებოდა. ე.ი. აქ შერწყმული იყო ქრისტიანული და ანტიკური კულტურის ტრადიციები, რაც უშუალოდ იოანე პეტრიწის სააზროვნო ტრადიციას და ინტერესს შეესაბამებოდა.

რამდენადაც იოანე პეტრიწს სპეციალური ფილოსოფიური მონოგრაფიები და ტრაქტატები არ დაუწერია, მის ფილოსოფიურ შეხედულებებზე მსჯელობა მხოლოდ ბერძნულიდან ნათარგმნი ნემესიოს ემესელის „ბუნებისათვის კაცისა“ და პროკლე დიადოხოსის „კავშირი ღვთისმეტყველებითნი“ დართული კომენტარების მიხედვით შეიძლება. პროკლეს ნაშრომებისადმი მთარგმნელისეული დანართები, კომენტარები, წინასიტყვაობა და ბოლოსიტყვაობა, პეტრიწის ფილოსოფიურ შეხედულებებზე გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა.

იოანე პეტრიწის ფილოსოფიური შეხედულებისათვის დღემდე მკვლევარებისაგან 2 გზაა შემოთავაზებული:

1) პირველი გზა: შნუცუბიძის აზრით პეტრიწის თეორიული მემკვიდრეობის მეცნიერული ანალიზი და სწორი შეფასება მხოლოდ იმდროინდელი საქართველოს კულტურულ-ისტორიული ვითარებისა და მსოფლიო ფილოსოფიური აზროვნების ერთ-ერთი ტრადიციული მეთოდის — ერთისა და მრავლის ურთიერთ-მიმართების ჭრილშია შესაძლებელი.

ანტიკურმა ნეოპლატონურმა და არეოპაგიტულმა ფილოსოფიამ ეს პრობლემა ერთის აბსოლუტიზაციის გზით გადაჭრა, რამაც არა მარტო ასახა, არამედ ხელი შეუწყო აღმოსავლური დესპოტიზმისა და ბიზანტიური თეოკრატიული აბსოლუტიზმის ჩამოყალიბებას.

საქართველოს მონათესავე სამეფო-სამთავროთა ერთ მონარქიულ სახელმწიფოში გაერთიანებისადმი მისწრაფება, ერთისა და მრავლის ურთიერთობის ისეთ ფილოსოფიურ ინტერპრეტაციას მოითხოვდა, რომელიც ერთის აბსოლუტიზაციას გამოორიცხავდა. აქ მონარქი უმაღლესიც იყო და პირველიც თავის მს-

გავსთა შორის. ამის გააზრება მაშინდელი ქართული ფილოსოფიური აზროვნების საპატიო ამოცანა იყო. იოანე პეტრიწმა კი ეს ამოცანა გადაჭრა.

მართალია, იოანე პეტრიწის თეორიული მემკვიდრეობის ყველაზე ერცვლი და ყოველმხრივი ანალიზი შ.ნუცუბიძემ მოგვცა, მაგრამ მან, როგორც ფ.ლომაშვილი შენიშნავს, ყურადღების მიღმა დატოვა მაშინდელი მოაზროვნეების (მათ შორის პეტრიწის) რელიგიურ-თეოლოგიური დოგმატიკით შესლულულობისა და თეოლოგიური ფილოსოფიის ფარგლებში დარჩენის ფაქტები. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ქართულ მეცნიერებაში საფუძვლიანი მოსაზრება არსებობს, რომ რენესანსული შეხედულებების მიუხედავად, იოანე პეტრიწმა შუა საუკუნეების სქოლასტიკის დაძლევა ბოლომდე ვერ შეძლო.

2)მეორე გზა კ.კეკელიძემ შემოგვთავაზა. მისი აზრით პეტრიწი „ქართული ფილოსოფიური მწერლობის“ ფუძემდებელია. მისი დამსახურების გარკვევა მხოლოდ მსოფლიო-ფილოსოფიურ მოძრაობაში ორიგინალური ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მწერლობის ადგილის გარკვევის გზით შეიძლება. კ.კეკელიძის შეხედულების შინაარსი შემდეგია:

1)ქრისტიანობის აპოლოგეტებმა მეორე საუკუნეში დაიწყეს და IV საუკუნეში დაასრულეს ახალი რელიგიის დასასაბუთებლად ანტიკური ფილოსოფიის (პლატონი, არისტოტელე) გამოყენების პრინციპის შემუშავება. 2)V- VII საუკუნეებში ნეოპლატონიკოსებმა და აეროპაგისტის მოღვაწეებმა შეძლეს პლატონისა და არისტოტელეს ერთმანეთისადმი მორიგება, რასაც მატერიალიზმისა და იდეალიზმის „სიმფონია“ უწოდეს. 3)VIII- X საუკუნეებში ქრისტიანი მოაზროვნეები კვლავ „გადამუშავებული“ პლატონითა და არისტოტელით სარგებლობდნენ. 4)XI საუკუნეში ფსლოსმა და იტალოსმა, დოგმატიკის გვერდის ავლით სცადეს პლატონთან და არისტოტელესთან უშუალოდ მისვლა, მაგრამ ამ წამოწყების მსხვერპლნი გახდნენ. ქრისტიანობას მხოლოდ მისი ინტერესების გათვალისწინებით გადამუშავებული ანტიკურობა აწყობდა.

იმავე კ.კეკელიძის მტკიცებით, ქართული ფილოსოფიური მწერლობის მეორე პერიოდი (ეფთიმე ათონელი, ეფრემ მცირე), ქრისტიანული იდეოლოგიის სამსახურში ჩადგომით, ქრისტიანული აზროვნებისა და მისი ფილოსოფიური შეხედულებების დასაბუთებით ხასიათდება. კ.კეკელიძის მიერ მოტანილი შესაბამისი მტკიცებულებებით ირკვევა, რომ იოანე პეტრიწმა წარმატებით შეძლო პლატონისა და არისტოტელეს შრომებამდე მის-

ელა და მათი ორიგინალური სიმჭონის განხორციელება. მიუხედავად ამისა, მან გააგრძელა ქართული ფილოსოფიის წინა დროის ხაზი და ფილოსოფია, ქრისტიანობის სამსახურში ჩააყენა. „საღმრთო გამოცხადებას“ იოანე პეტრიწი ფილოსოფიურად ასაბუთებს და ამართლებს. კეკელიძის მტკიცებით, იოანე პეტრიწის ნააზრევში წარმართობისკენ გადახრის ელემენტები არ შეინიშნება. იგი ეკლესიური დოგმატიზმის ისეთივე დამცველი იყო, როგორც მისი წინამორბედები და თანამედროვენი.

რაც შეეხება იოანე პეტრიწის წმინდა ისტორიულ-ფილოსოფიურ მოსაზრებებს, ისინი ქრისტიანულ-პროვიდენციალისტურია. იგივე კეკელიძე, იოანე პეტრიწს ორიგინალური ფილოლოგიური სისტემის შემქმნელს უწოდებდა. ფლომაშვილის აზრით, იოანე პეტრიწმა ეთნიკურ-ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა ისტორიულ-თეორიული პრობლემა დააყენა. იგი იმ ძირითადი მიზეზების ახსნასაც ცდილობდა, რამაც პეტრიწონის მონასტრის მიტოვება და საქართველოში დაბრუნება აიძულა. პეტრიწის აზრით, ამ შემთხვევაში ქართველებმა ღმერთის მიერ მათთვის მინიჭებულ სულიერებას, სათანადო გონიერება ვერ შეუთავსეს. მისივე მტკიცებით, ქართველს არ შეეძლო მოძმე ენუგეშებიანა, მისი ტკივილისადმი წამლობა გაეწია. ქართველთა ასეთ ქმედებას, პეტრიწი მხოლოდ მათი გონებრივი უცოდინარობით კი არა, თვით ამ უცოდინარობის არცოდნით ხსნიდა. მითუმეტეს, ანტიკური ფილოსოფიის გამოჩენილი მოღვაწეების მსგავსად, ცოცხალი არსებებისგან ადამიანის უმთავრეს განმასხვავებელ ნიშნად, გონებრივ აზროვნებას მიიჩნევდა. იგი ხაზგასმით მიაჩნებდა, რომ ეროვნული თვითშეგნების გამომჟღავნება გონებრივი და მეცნიერული სწავლა-განათლების გაუმჯობესებით, მისი გაფართოებით იყო შესაძლებელი. ქართული ფილოსოფიის ისტორიის მკვლევარნი, იოანე პეტრიწს აღმოსავლური რენესანსის ერთ-ერთ პირველ მერცხლად აღიარებენ.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. ძველი მწერლობა. თბ. 1960 წ.
3. შნუცუბიძე. შრომები. ტ. VIII. თბ. 1983 წ. ტ. IX. თბ. 1985 წ.
4. შხიდაშელი. ქართული ფილოსოფიის ისტორია. თბ. 1988 წ.

ლექცია VI

ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების გამოვლინება აღმავალი ფეოდალიზმის ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

§1. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულება ნაკლული სახითაა შემორჩენილი. მას თეორიულ-მეთოდოლოგიური შესავალი ნაწილი აკლია. მიუხედავად ამისა, იგი გარკვეულ სიახლეს შეიცავს აზროვნების თვალსაზრისით. იე.ჯავახიშვილის შეფასებით, დავითის ისტორიკოსი ღვთიური რისხვით მოვლენილ აუცილებლობას „შემთხვევითი“ აუცილებლობისგან განასხვავებს და პირველს უფრო მკაცრი გარდუვალობის ბუნებას ანიჭებს.

საისტორიო მეთოდოლოგიის დარგში, დავითის ისტორიკოსის მეორე დამსახურებად, იე.ჯავახიშვილი ისტორიული შედარებითი მეთოდის განუზომლად ფართო ნიადაგზე დაყენებას მიიჩნევდა და იქვე დასძენდა, რომ ისტორიკოსის აზროვნება, მსოფლიო ისტორიულ სფეროში ნაგარდობს— ებრაელების ისტორია იქნება თუ ქრისტიანობისა, ძველი წარმართი ბერძნებისა თუ სპარსელებისა. აქედან გამომდინარე, იე.ჯავახიშვილი დაასკენიდა, რომ დავითის ისტორიკოსს შედარებითი მეთოდით მსჯელობა ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონემდე აჰყავს, მისი აზროვნება იმდენად ფართოა, რომ იმ პერიოდის მსოფლიო-ისტორიულ ასპარეზს აღწევს. იმავდროულად მისი აზროვნება ღრმა და ბრძნულია. მისი მსჯელობა თავისი თვისებებით განმაცვიფრებელია.

იმავე იე.ჯავახიშვილის შეფასებით, დავითის ისტორიკოსს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ამა თუ იმ პიროვნებისათვის პოლიტიკურ სარბიელზე წარმატების მისაღწევად, ერისა და სახელმწიფოს მხრიდან შესაბამისი საფეხურის მომზადებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაგინდ დიდად ნიჭიერი ან გენიოსი არ უნდა ყოფილიყო ადამიანი, მისი მოღვაწეობა ზეადმატებულ და სასურველ შედეგს ვერ გამოიღებდა.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსმა ჯერ კიდევ XII საუკუნეში რენესანსულ- განმანათლებლურად გაიასრა ისტორიაში სუბიექტურ და ობიექტურ ფაქტორთა ურთიერთობის ისტორიულ- ფილოსოფიური პრობლემა. მიუხედავად ამისა, ამ ისტორიკოსის შემოქმედებას მეორე მხარეც აქვს. იგი თავიდან ბოლომდე პროვიდენციალიზმის მსოფლმხედველობითაა დამძიმებული. როცა დავითის ისტორიკოსს მოღვაწეობა უხდებოდა, საქართველო გაერთიანდა, სოციალურ- ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით უდიდეს აღმავლობას მიაღწია. ამ დიდმა გარდატეხამ იდეოლოგიურ სფეროშიაც გარკვეული ფორმით პოვა ასახვა. ქრისტიანული ეკლესია განიწმინდა ყოველგვარი გაელენებისაგან (ცეცხლთაყვანისმცემლობა, მაჰმადიანობა, შინაგანი ერესი), იგი მთელი ერის სულიერების განმსაზღვრელად იქცა. ასეთ პირობებში ნებისმიერი მემატიაზე იძულებული იყო ქვეყნის ეს დიდი წარმატება თუ წარუმატებლობა ღვთიურ წინასწარგანსაზღვრულობისათვის დაეკავშირებინა, რაც საისტორიო პროვიდენციალიზმის განმტკიცება- გაძლიერებას განაპირობებდა.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულება იმის დადასტურებაცაა, რომ ქრისტიანობის გავრცელების შედეგად, ქართული ისტორიოგრაფიის მეთოდოლოგიურ- ფილოსოფიური წინსვლის პარალელურად, მისი პროვიდენციალისტური არსიც გაძლიერდა. მემატიანის აზრით, „დიდთურქობა“, ყოველი ასაკის ადამიანების მხრიდან ღმერთთან მიმართებაში დაშვებული ცდომილებებით იყო განპირობებული. რამდენადაც ეს შეცდომები ქართველებმა არ მოინანია, უფლის გულისწყრომაც დაიმსახურა. იმავე მემატიანის მტკიცებით, დავითის მიერ ლიპარიტ ერისთავის დამარცხება, ამ უკანასკნელის ურჯულო ქმედებით და უფლის ნებით იყო განპირობებული.

დავითის ისტორიკოსის მტკიცებით: ა)დავით აღმაშენებელი ღმერთის მფარველობით მრავალგზის გადაურჩა სიკედილს; ბ)დიდგორის ომში დავითის მიერ მოპოვებული საკვირველი გამარჯვება წმინდა გიორგის მფარველობამ განაპირობა; გ)დიდთურქობის ბატონობის მოსაცილებლად, დავითი 12 წლის განმავლობაში ღვთის შეგონებით საყვარელი შვილივით წერთნიდა და ამზადებდა ქართველ ხალხს; დ)დავითის საქმეს ღმერთი განაგებდა და იგივე აძლევდა მას ძლევამოსილებას. ე)გელათის ტაძრის აშენება და მასთან უმაღლესი სასწავლებლის- აკადემიის შექმნა, ღვთიური წინასწარდასახულობით განხორციელდა. მისივე შეგონებით მოხდა მუდმივი ჯარის ფორმირება და ყივჩაღთა სა-

ქართველოში მოწვევა.

წინამორბედებისაგან განსხვავებით, დავითის ისტორიკოსის პროვიდენციალიზმი თავისებურებებით გამოირჩევა. იგი აღიარებს ბერძნულ- რომაულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ „სამწვერიან სისტემას“: 1)ღვთიური წინასწარმეტყველება + 2)განგებულების შეცნობა + 3)მისი განხორციელებისათვის აუცილებელი ობიექტური პირობების არსებობა. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ დავითის ისტორიკოსამდე ამ სისტემის გამოყენება არ მომხდარა. მხოლოდ დავითის ისტორიკოსმა დაუთმო მას განსაკუთრებული ადგილი.

საზოგადოების წარსულის პრაქტიკულ- პრაგმატული გაგება, ისტორიული გამოცდილების სწორად შემეცნებას და მომავალთან „შემსგავსებას“ ითვალისწინებდა. განათლებული ფეოდალური მონარქიის სამსახურში, ამ მოძღვრების ჩაყენებას შეეცადა დავითის ისტორიკოსი. დავითის ისტორიკოსს ღრმად სწამდა, რომ მეფობისთვის შერჩეული პიროვნების აღზრდის საფუძველი, მეფისთვის დამახასიათებელი და სახელმწიფოსთვის საჭირო საფეხურებრივი თვისებების შეძენა- ათვისება უნდა ყოფილიყო. აქედან გამომდინარე, მეფის წარმატებული მოღვაწეობის მთავარ პირობად მემპტიანე, საზოგადოების წარსულის დადებითი და უარყოფითი გამოცდილების შესწავლასა და გამოყენებას მიიჩნევდა. მისივე მტკიცებით, მხოლოდ წინა თაობების გამოცდილების სიღრმისეული შესწავლითა და უკიდევანო სიბრძნის დაუფლებით მიღებული ცოდნით აღზრდილმა დავით აღმაშენებელმა შეძლო დამდაბლებული სამეფო კვერთხის ამაღლება.

ისტორიკოსი, თხზულების მესამედს დავით აღმაშენებელის სიბრძნისადმი დაუფლებისა და განსწავლულობის დასაბუთებას უთმობს. ამით იგი საქართველოს ისტორიაში დავითის განსაკუთრებულობის წარმოჩენას ცდილობს. ამ ფონზე, მას პიროვნების როლი ფილოსოფიურ გაგებამდე აყვავს. იგი ისტორიაში მესიანისმის ერთ- ერთი უმნიშვნელოვანესი ისტორიულ- ფილოსოფიური თეორიის მომხრედ გვევლინება. თუ იოანე ზოსიმე X საუკუნეში აცხადებდა პრეტენზიას, რომ მეორედ მოსვლისას ქრისტე კაცობრიობას ქართულ ენაზე განიკითხავსო, XII საუკუნის დასაწყისში დავითის ისტორიკოსი ქმნის ახალ ფორმულას „იერუსალიმიათინა- გელათი“. ამ ფრთიან გამოთქმას, მოგვიანებით რუსეთის სახელმწიფოს გაძლიერების შემდეგ ეტაპზე გადაკეთებული სახე მისცეს- „რომი- კონსტანტინოპოლი- მოსკოვი“. მიუხედავად ამისა, ქართული ფორმულა რუსულზე უფრო შორს მიდის.

დავითის ისტორიკოსი კარგად ფლობს მსოფლიო ისტორიას, ლიტერატურასა და ფილოსოფიას. იგი თავისუფლად მსჯელობს პომეროსისა და იოსებ ფლავიოსის შემოქმედებაზე (ებრაელი ისტორიკოსი. მოღვაწეობდა ძვ. წ. 37 წელს. გარდაიცვალა 95 წელს რომში. დაწერა მოთხრობანი „იუდაებრივისა ძველსიტყუაობისანი“. 1987- 1988 წლებში იგი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიამ გამოსცა 2 ტომად), პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიური დებულებების შესახებ. სხვადასხვა ფილოსოფოსების შეხედულებათა ურთიერთ შეპირისპირების საფუძველზე, დავითის ისტორიკოსი ხშირად ორიგინალურ მოსაზრებებს იძლევა. ნეტარი ავგუსტინესა და პეტრე იბერის მოძღვრებათა ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს მისი ნაწარმოების დამამთავრებელი სიტყვები, რომელიც დავით აღმაშენებელის გარდაცვალებას ეხება. ფლომაშილის მტკიცებით, დავითის ისტორიკოსის შემოქმედება, ქართული თავადაზნაურული საისტორიო აზროვნების მწვერვალია. იგი თავისუფალია შინაგანი წინააღმდეგობებისგან და რელიეფურად ასახავს საქართველოში აღმავალი ფეოდალური საზოგადოების ოპტიმისტურ ისტორიულ-ფილოსოფიურ განწყობილებას. დავითის ისტორიკოსს მაღალ შეფასებას ნიკო ბერძენიშვილიც აძლევდა და მემატიანის მიერ შემუშავებული დებულებების უმეტესობას რენესანსული ეპოქის ფორმულად მიიხსენებდა.

§2. თამარის პირველი ისტორიკოსი

თამარის პირველი ისტორიკოსის ვინაობა უცნობია. ჩვენამდე მოღწეული მისი ნაწარმოები- „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ ხელოვნურად ზეადმატებული ტონით დაწერილი აპოლოგეტური ხასიათის თხზულება, რომელიც თამარ მეფის განდიდებას ეძღვნება. თხზულების ავტორი მაღალი ერუდიციის მატარებელია და წარმატებით ასრულებს ისტორიკოსისა და მემატიანის ფუნქციებს. წარსულის და მისი თანადროულობის მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების ამსახველ ფაქტებს, ისტორიულ- შედარებითი მეთოდის სრულყოფისათვის იყენებს.

წინამორბედებისაგან განსხვავებით, იგი ბერძნული ქრისტიანულ- კანონიკური, თეოლოგიური, ფილოსოფიური, ისტორიული და მხატვრული ლიტერატურით არ იზღუდება. თამარის ეპოქის პოლი-

ტიკური პროცესების აღწერისას, ისტორიკოსი სარგებლობს სპარსული, არაბული და სხვა მუსლიმანური ქვეყნების ისტორიკოსთა თხზულებებში არსებული მასალებით. ამ მხრივ მას წინამორბედთა შორის ბადალი არ ჰყავს. მრავალმხრივი წყაროების ოსტატურად გამოყენება, საშუალებას აძლევს დამაჯერებლად აჩვენოს საქართველოს ისტორიის განვითარების თავისებურება და თანადროული მდგომარეობის განსაკუთრებულობა.

მემატიანის აზრით, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების თვალსაზრისით, მაშინდელი საქართველო უმაღლეს საფეხურზე იმყოფებოდა. ამ წარმატების განმსაზღვრელად იგი საგარეო პოლიტიკურ ფაქტორს მიიჩნევდა. აქედან გამომდინარე, თხზულების თითქმის 2/3-ს ამ საკითხთან დაკავშირებული მოვლენების გადმოცემას უთმობს. მემატიანის მტკიცებით: ა) საქართველო მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის უძლიერეს სახელმწიფოს წარმოადგენდა; ბ) საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრები თითქოს ინდოეთ-ეგვიპტის საზღვრებამდე აღწევდა; გ) მრავალი ქვეყანა საქართველოს მოხარკე და ყმადნაფიცო იყო; დ) გამდიდრებულ საქართველოში, გლეხები გააზნაურებულან, ხოლო აზნაურები დიდებულები გამხდარა. რაც შეეხება დიდებულების ბედს, ისინი „გახელმწიფებულან“; ე) თვით თამარი ისე განდიდებულა, რომ ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს დატყვევებული სულთანი ცხენის უბრალო ნალში გაუცვლია.

თამარის ისტორიკოსი, საქართველოს იმ ეპოქას აღწერს, რომლის კულტურამ აღმოსავლურ რენესანსში ერთ-ერთი საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა და დასავლური რენესანსის წინამორბედი გახდა. იე.ჯავახიშვილის აზრით, „ისტორიანი და აზმანი...“ ყველაზე სანდო და ძვირფას წყაროს წარმოადგენს საქართველოს ისტორიისათვის. მისი ავტორი სიმართლის მთქმელი პირუთენელი მემატიანეა. ასეთი შეფასების მიუხედავად, თამარის ისტორიკოსს, იე.ჯავახიშვილი ისტორიულ-ფილოსოფიურ სისუსტეს საყვედურობს. მისი მტკიცებით, იგი მიზნისა და მეთოდების მხრივ ახალს არაფერს იძლევა, პირიქით, თვისობრივად წინა დროის ისტორიკოსთა ნაწერებს ჩამოუვარდება. დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსზე ცოტა დაბლა დგას.

ფლომაშვილის აზრით, თამარის პირველი ისტორიკოსი, ისტორიის მიზნისა და მეთოდოლოგიის, ე.ი. ისტორიის-ფილოსოფიის დარგში, თავის წინამორბედებს და თვით დავითის ისტორიკოსსაც მთელ რიგ საკითხებში უსწრებს. კერძოდ: 1) ადამიანის მოქმედებასა მის ბედისწერას შორის არსებულ უმნიშვნელოვანეს

ისტორიულ-ფილოსოფიურ პრობლემასთან მიმართებით და 2) ისტორიაში ბედისწერისა და ადამიანის მოქმედების მნიშვნელობის გათანაბრების საფუძვრისადმი დაახლოების ტენდენციით.

მიუხედავად იმისა, რომ დავითის ისტორიკოსი, ისტორიის მამოძრავებელი ძალების სამწვერიანი სისტემის (1. „ღვთიური წინასწარგანზრახულობა“; 2. ადამიანის მიერ მისი „შეცნობა“; 3. ადამიანისგან მისი „განხორციელებისათვის“ ბრძოლა) აღიარებამდე მივიდა. მიუხედავად ამისა, მას ადამიანის მოქმედების გადამწყვეტი მნიშვნელობის საკითხი არ დაუყენებია. მისგან განსხვავებით, თამარის ისტორიკოსმა ეს პრობლემა წინა პლანზე წამოსწია და მის გადაწყვეტასაც შეეცადა. იგი ადამიანის აქტიურ მოქმედებას და სწორად მიღებულ გადაწყვეტილებებს, განსაკუთრებულ როლს ანიჭებს. რაც შეეხება ბედისწერას და ღვთიურ განგებას, ადამიანისგან დასახული მიზნის შესრულების ხელშემწყობ ფაქტორად მიიჩნევს. ადამიანის მოქმედებისა და ღვთიური განგების ურთიერთობის განმარტებისთვის, თამარის ისტორიკოსი ქმნის სრულიად ახალ ფორმულას— „ხელი ხმლად და სულნი ღმრთად“. დავითის ისტორიკოსს სწამდა რომ დიდგორის ომში აღმაშენებელის ლაშქარს თვით წმინდა გიორგი მიუძღოდა და მტრის არმიას ომის მონაწილეთა თვალწინ მუსრავედა. რაც შეეხება თამარის ისტორიკოსს, ბრძოლაში „ძელი ცხორების“ ხატის გამოტანას, მხოლოდ მეომრების გამხნეების საშუალებად მიიჩნევს.

მემატიანის გადმოცემით, დავით სოსლანის ბრძანებით, მწიგნობართუხუცესმა მეომართა გასამხნეებლად შამქორის ბრძოლაში ქართულ ჯარს წინ „ძელი ცხორების“ ხატი წარემძღვარა. იგივე მემატიანე, გამარჯვებული სარდლების სახელთა უკედაეყოფის მიზნით, მათი საბრძოლო დამსახურების წინა პლანზე წამოწევას აუცილებლობად თვლის. ასეთი პოზიციის მიუხედავად, თამარის პირველი ისტორიკოსი პროვიდენციალიზმს თავს ვერ აღწევს. ცლკეული ადამიანის ან მთელი ერისადმი თავს დატეხილ უბედურებას, დაზარალებულისგან ღმერთის წინაშე ჩადენილი შეცდომებით ხსნის. როცა გეგუთში მყოფ თამარს აცნობეს სპარსელებისგან ანისის აოხრების ამბავი, ძმებმა ზაქარია და ივანე მხარგრძელებმა ეს ფაქტი, ადგილობრივი მცხოვრებლებისგან ღმერთის წინაშე ადრე ჩადენილი ცოდვის გამო, ღმერთის განრისხების გამოვლინებად მიიჩნია.

თამარის პირველი ისტორიკოსი პროვიდენციალიზმის პრინციპს, საყოველთაო პროვიდენციალიზმამდე აურცევლებს. მისი აზრით,

ღმერთი არა მარტო ადამიანთა და სახელმწიფოთა ყოვნა- არყოვნას, არამედ ზღვის სანაპიროზე ფრინველის მიერ დაღებული კვერცხის ბედსაც წინასწარ განსაზღვრავს. იმავე ისტორიკოსის მტკიცებით, ღმერთი ადამიანს ბოროტებას იმიტომ მოუწოდებს, რომ იგი გამოსცადოს და გაჭირვებისადმი შეგუების პრინციპით აღზარდოს. მისივე მტკიცებით, ღვთიური წინასწარდასახელებების წყალობა, მხოლოდ კეთილ ადამიანებს ხელეწიფება. ეს პრინციპი ნეოპლატონიკური არეოპაგითიკის ერთ-ერთი ძირითადი დებულებაა.

არეოპაგითულ გამოკვეთილ განწყობილებებს ისტორიკოსი კიდევ უფრო ამჟღავნებს: 1) სპარს- სელჩუკ- არაბთა კოალიციური ლაშქრის საქართველოს საზღვრებიდან უკუქცევის; 2) გიორგი III-ის მხრიდან ძლევა მოსილი ქართველთა ლაშქრის დიდებულთა რჩევით დათხოვნის და 3) ამ პროცედურის შემდეგ იმავე გიორგი მესამის განცხრობით ცხოვრების აღწერა- შეჯამების დროს.

თამარის ისტორიკოსს ადამიანის „წრთვა“ სახელმწიფოებრივი რეჟიმის შერბილების გზითაც მიაჩნდა შესაძლებლად. მიუხედავად ამისა, მან ყუთლუ ასლანის დასის გამოსვლას მხარი არ დაუჭირა და თვითმპყრობელური მონარქიზმის ერთგული დარჩა. იეჟავახიშვილი, თამარის პირველ ისტორიკოსს ეკლექტიციზმისკენ მიდრეკილებას უსაყვედურებდა. ფ.ლომაშვილის აზრით „ისტორიანისა და აზმანის“ ავტორი ა) პიროვნების ისტორიულ- ფილოსოფიურ პრობლემას თავს ვერ ართმევს; ბ) თამარის პირველი ისტორიკოსი „სამწვერიან სისტემაში“ ადამიანის მოქმედებაში მხოლოდ მეფეთა და მთავართა მოღვაწეობას გულისხმობს; გ) თვით თამარის მეფობის შესახებ მსჯელობისას ის აშკარად გადაჭარბებას ამჟღავნებს და მას ღვთიურ მეფეთა სამების მეოთხე წევრად „თანააღწევებულს“ უწოდებს; დ) თხზულების სხვა ადგილას თამარ მეფე სამების წევრებზე უფრო „აღმატებულადაც“ ჰყავს მოხსენიებული.

თამარის გაღმერთების საქმეში პრიორიტეტი რუსთაველის წინამორბედ ქართველ პოეტებს ეკუთვნის. მათი ასეთი პოზიცია, დავითისა და თამარის მხრიდან ზეადამიანური წარმატებებით იყო განპირობებული. ჩახრუხაძე, თამარს ქრისტეს და თვით მამაღმერთს ამსგავსებდა, რადგან იგი ცოდვილ ადამიანთა მესიად და მხსნელად ჰყავდა წარმოდგენილი.

§3. ბასილი ეზოსმოძღვარი

ბასილი ეზოსმოძღვარი იყო XIII ს-ის ისტორიკოსი, თამარ მეფის მემკვიდრე. ავტორი თხზულების „ცხოვრება მეფეთ-მეფეთა მამარისი“. „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორისაგან გარჩევის მიზნით, მას თამარის მეორე ისტორიკოსსაც უწოდებენ. მისი შრომა „ქართლის ცხოვრების“ ჭილაშვილისეულ ნუსხაში 1923 წელს იე.ჯაფარიშვილმა აღმოაჩინა. ბასილი ეზოსმოძღვარი დახელოვნებული მემკვიდრეა. იგი სამხედრო ლაშქრობითა და სამეფო დარბაზობებით დაინტერესებული არ ჩანს.

ფ.ლომაშვილის აზრით, თამარის პირველი და მეორე ისტორიკოსის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებებიც ერთმანეთისგან საკმაოდ განსხვავდება. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდეთანის“ ავტორი (თამარის პირველი ისტორიკოსი) თუკი ნაკლებ ყურადღებას უთმობს: ა) ისტორიზმის პრინციპს; ბ) ადამიანთა და სახელმწიფოთა, მთელი კაცობრიობის ცვალებადობას; გ) ამ ცვალებადობათა შემთხვევითობას და კანონზომიერი ხასიათის დადგენას, მისგან განსხვავებით, თამარის მეორე ისტორიკოსს- ბასილი ეზოსმოძღვარს ეს საკითხები უფრო მეტად აინტერესებს. ზოგჯერ იგი ამ მიმართულებით საკმაოდ შორს მიდის. იგი თხზულების დასაწყისშივე განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს თამარის მიერ უმაღლეს საეკლესიო, სახელმწიფოებრივ და სამხედრო თანამდებობებზე დანიშნულ ახალ პიროვნებებს. მისი აზრით, ეს რეფორმები საქართველოს მომავლის უკეთესობისთვის იყო გამოიზრუნული.

ბასილი ეზოსმოძღვარის აღნიშნული თხზულებაც აპოლოგეტური ხასიათისაა. მიუხედავად ამისა, მასში კრიტიკის ელემენტებიც შეინიშნება, რომელიც თითქმის ყველა თანამდებობის პირს ეხება. მემკვიდრის კრიტიკის მახვილი არა მარტო გარდაცვლილ პიროვნებათა შესაფასებლად არის გამოყენებული, არამედ იგი ცოცხლებისადმიც მკაცრია. თუნდაც ძმების ზაქარია და ივანე მხარგრძელების მიმართ.

მემკვიდრე კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს მხარგრძელებისგან ქალაქ განძის ბუბარაქ სულთანის გამგებლობაში დატოვების ფაქტს. თავისი პოზიციის გამართლების ერთ-ერთ არგუმენტად, ქართული ჯარის მიერ ამ ქალაქის აღებას და თამარის მიერ თავისი სიძისადმი ბოძებას ასახელებს. იმავე მემკვიდრის თქმით, ქვეყნის ტერიტორიის განკარგვის უფლება მხოლოდ უმაღლეს მთავარსარდალს- მეფეს ჰქონდა, თუნდაც იგი ქალი ყოფილიყო

და ბრძოლაში მონაწილეობა არ მიეღო. ბასილი ეზოსმოდღვარი თამარს განთქმულ მეფეთა სამების მეოთხე წევრად კი არა (ისტორიანისა და აზმანის ავტორისაგან განსხვავებით), თვით ღმერთის „მონაცვლედ“ მიიჩნევედა. მისი აზრით, ომში მიმავალი მხედრისთვის თამარის ხელზე მოხვევას, „ჯვარი პატიოსნისადმი“ მოხვევის თანაბარი მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი დაწერილებით აღწერს რუქნადინის წინააღმდეგ თამარის მიერ ქართული ჯარის ვარძიამდე გაცილების ფაქტს. ამ ბრძოლის აღწერისას თამარის პირველი ისტორიკოსი ამტკიცებს, რომ წმინდა ევლოგს ქართველთა ამ გამარჯვების ღვთიური წინასწარგანსრახულობა განუტყერვტია, მაგრამ ეს შავთელის გარდა არავისთვის გაუმხელია.

რაც შეეხება ბასილი ეზოსმოდღვარს, პირველი ისტორიკოსისაგან განსხვავებით, ბასილი ეზოსმოზღვარი ამ გამარჯვებას თამარის მიერ ერის ეკონომიკური ცხოვრების გაუმჯობესებით, სიბრძნეზე დაფუძნებული მმართველობის სამარტლიანი ფორმების დამკვიდრებით, სიუხვით და მოწყალების გამოჩენით ხსნის. ბასილი ეზოსმოზღვარი უფრო რეალისტურად აანალიზებს თამარის წარმატებებს, ვინემ თამარის პირველი ისტორიკოსი. ბასილი ეზოსმოდღვარი ცდილობს განაზოგადოს და საკაცობრიო კანონ-ზომიერებად გამოაცხადოს საუკუნეთა განმავლობაში საერთაშორისო არენაზე ძალთა შეფარდების შეცვლა საქართველოს სასარგებლოდ.

ისტორიულ-ფილოსოფიური თვალსაზრისით, თამარის მეორე ისტორიკოსი, პირველ ისტორიკოსს აღემატება, თუმცა იგი ეკლესიის მოძღვარი იყო და თამარის აპოლოგეაში უფრო შორს წავიდა, ვინემ პირველი ისტორიკოსი.

§4. ნიკოლოზ კათალიკოსი

ნიკოლოზ კათალიკოსი, ანუ ნიკოლოზ გულაბერისძე (XII ს) პოეტი, მთარგმნელი, ისტორიკოსი, მწიგნობარი, საეკლესიო მოღვაწე. საქართველოს ეკლესიის პატრიარქი 1176- 1190 წლებში. ქვეყნის სასულიერო იდეოლოგიის მეთაური. იერუსალიმში ბერად აღკვეცილი ნიკოლოზი პეტრიწონის სკოლის მიმდევარი იყო. მას მრავალი თხზულება ჰქონდა თარგმნილი ქართულად და მრავალიც მის მიერ იყო დაწერილი. იგი თამარმა საქართველოში

ნამოიყვანა და შემოქმედებითი საქმიანობის შესაძლებლობა მისცა. მის მიერ დაწერილი თხზულებებიდან ინტერესს იწვევს საგალობელი „საკითხავი სეკტისა ცხოველისაი, კვართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისაი.“ ეს ნაწარმოები იმითაცაა მნიშვნელოვანი, რომ ნ.კათალიკოსმა უპირველესად საქართველოს ისტორიის ფონზე რამდენიმე ისტორიულ-ფილოსოფიური პრობლემის განხილვა დაისახა მიზნად. სეკტიცხოველობის დღესასწაულზე წასაკითხად გათვალისწინებული ეს ნაშრომი, ფილოსოფიური ტრაქტატის მსგავსად ადამიანის მიერ სამყაროს შემეცნების პრობლემით იწყება. აქ დასაბუთებული ფორმითაა ნაჩვენები, რომ ადამიანში არა მარტო სამყაროს მშვენიერების, არამედ თვით ამ სამყაროს შემქმნელი ღმერთის შემეცნებაც ხდება. „დაბრძანებული, დაბადებულთა მიერ საცნაური იქნების,“ ხოლო თუკი ეს ასეა, მაშინ უფრო ადვილი უნდა იყოს „საცნაურ კმნაი ბუნებისა დაბადებულთაისა.“ ე.ი. თვით ადამიანის არსის შეცნობის შესაძლებლობა.

ნიკოლოზ კათალიკოსამდე ქართველი მოაზროვნეების კამათი ბერძნულ ეკლესიასთან— ქართველების გამარჯვებით დამთავრდა. შესაბამისი დოკუმენტაციით ქართულმა მხარემ დაამტკიცა ქართული ეკლესიის სამოციქულობა და ავტოკეფალობა. მიუხედავად ამისა, ბერძნები კამათს არ წყვეტდნენ. წინა პლანზე ისევ ადრინდელი საკითხი წამოსწიეს. მხედველობაში გვაქვს ქალისგან საქართველოს გააქრისტიანების ფაქტი. ამ პრობლემასთან მიმართებაში დასაბუთებული პასუხის გაცემას ნიკოლოზ კათალიკოზი მეცნიერულ-ფილოსოფიური გზით შეეცადა. იგი ძირითადად ბასილი დიდის ნაშრომებს— „ექუსთა დღეთას“ დაეყრდნო. ამ შემთხვევაში მის მიზანს, ბერძენთა თვალში თავისი არგუმენტებისადმი მეტი დამაჯერებლობის მიცემა წარმოადგენდა.

ნიკოლოზ კათალიკოსის მტკიცებით, როცა თავდაპირველად მოციქულებმა სამოღვაწეოდ ქვეყნები გაინაწილეს, საქართველოს მოქცევა ღვთისმშობელმა აიღო თავის თავზე. როცა ღვთისმშობელს ქრისტე საყვედურის სათქმელად გამოეცხადა, ღვთისმშობელმა აღნიშნული გადაწყვეტილების სისწორის არგუმენტად ქართველთა „უმძინვარესი“ და „უველურესი“ ხასიათი დაასახელა. ღმერთი ამის შემდეგ დათანხმდა ღვთისმშობლის გადაწყვეტილების აღსრულების აუცილებლობაზე. მანაც ირწმუნა, რომ წარმართი ქართველების მოქცევას მხოლოდ ქალი შეძლებდა. იგივე კათალიკოსი, ქართველთა გულის მოსაგებად გარკვეულ ახსნას იძლევა თუ რატომ უწოდებს წარმართ ქართველებს „უმძინვარესებს

და უველურებს“. ამის დასაბუთებას იგი ხალხებს შორის არსებული განსხვავებების წინა პლანზე წამოწევით და მისი მეცნიერულ-ფილოსოფიური განსოგადებით შეეცადა. ნიკოლოზ კათალიკოსი გარკვევით მიუთითებს, რომ ერები თავიანთი ბუნებით ისე მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, როგორც ადამიანთა ინდივიდები. იმავე ნიკოლოზ კათალიკოსის მტკიცებით, ბერძნებთან შედარებით ქართველები უფრო გულწრფელები იყვნენ, მაგრამ ფილოსოფოსობასა და განსწავლულობაში ბერძნებს ჩამორჩებოდნენ.

ბერძნებსა და ქართველებს შორის შედარების მეტოდის გამოყენების საფუძველზე გამოკვეტილი სახით არსებულ განმასხვავებელ ნისნებს ნ.კათალიკოსი ხალხთა მთელი ჯგუფების დასახასიათებლად იყენებს. მისივე მტკიცებით, ზოგი ხალხი ბუნებით ქართველებს ჰგავდა, ზოგი ბერძნებს. ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ნიკოლოზ კათალიკოსი წარსულის ისტორიის გადმოცემაზე უარს ამბობდა და უპირატესობას პრობლემის შემადგენელი ცალკეული მოვლენების თეორიულ-ფილოსოფიურ კვლევა-ძიებას ანიჭებდა. ამ მეთოდს იგი „თეორიულისა და ხელოვნებით ნასიბრძნის წარმოჩენით საცნაურ ქმნას“ უწოდებდა. იმავე ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ნიკოლოზ კათალიკოსს ამით ქართულ საისტორიო მწერლობაში ახალი ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმართულების შემოტანის აუცილებლობის მტკიცება სურდა. ნიკოლოზ კათალიკოსის ისტორიულ-ფილოსოფიური ნააზრევებიდან, ივ.ჯავახიშვილი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევდა დებულებას-ხალხთა ნიშან-თვისებების თანდაყოლილობის შესახებ.

ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, იგი არ იზიარებდა ნიკოლოზ კათალიკოსის შეხედულებებში ჩადებულ ყველა ნიუანსს ხალხთა ნიშან-თვისებების თანდაყოლილობასთან მიმართებაში. ივ.ჯავახიშვილს განსაკუთრებულ ღირებულებად მიაჩნდა, ნ.კათალიკოსის მხრიდან საკითხის დამოუკიდებლად გადაწყვეტის მცდელობის ფაქტი. ამასთან დაკავშირებით იგი წერდა: „მკითხველი თვითონ დაინახავს, ისტორიის ფილოსოფიის რამდენად დიდმნიშვნელოვანი და საგულისხმო საკითხის წამოყენება და თავისებურად გადაწყვეტა შეძლებია ჩვენს ისტორიკოსს.“

ფ.ლომაშვილი განსაკუთრებულ ყურადღებას ნიკოლოზ კათალიკოსის მხრიდან ადამიანის მიერ სამყაროს კანონზომიერების შეცნობის შესაძლებლობის მცდელობაზე ამახვილებდა. ცნობილია, რომ ამ ჭეშმარიტების საბოლოოდ დადგენა ისტორიის ფილოსოფიის მეცნიერულად ჩამოყალიბების აუცილებელი წინაპირობა იყო.

ნიკოლოზ კათალიკოსი, რომელიც XII საუკუნეში ცხოვრობდა, ასეთ პრეტენზიას ვერ წაუყენებთ. მიუხედავად ამისა, ამ მიმართულებით თუნდაც პრობლემის დასმა და მისი მხრიდან ახსნის მცდელობა, დიდ დამსახურებად უნდა ჩაეთვალოს. ცნობილი ფაქტია, რომ XVIII საუკუნის დიდი ნეაპოლიტანელი მოაზროვნე ჯამბადისტა ვიკო, შესაძლებლად მხოლოდ სამყაროს აღწერას მიიჩნევდა და არა მის შემეცნებას. მისი აზრით, ადამიანს მხოლოდ იმის შეცნობა შეეძლო, რასაც მსგავსი წინაპარი ადამიანები ჰქმნიდნენ.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, XII საუკუნეში საქართველოში გამოკეთილი ფორმით იზინა თავი ეროვნულ ინდივიდუალობათა ჩამოყალიბების გამომწვევ მიზეზთა რენესანსულ- ფილოსოფიური ახსნის ტენდენციამ. იმავედროულად, ქართველ მოაზროვნეთა წინაშე დაისვა საკითხი, ამ მიზეზებში „თანდაყოლილ“ და „შექმნილ“ ნიშან- თვისებათა ურთიერთშეფასების შესახებ. მართალია, ქართულმა აზროვნებამ თავისი განვითარების თეოლოგიურ ეტაპზე პრობლემის საბოლოოდ გადაწყვეტა ვერ შეძლო, მაგრამ მისი დასმა და გადაწყვეტის შესაძლებლობის დაშვება, მნიშვნელოვან მიღწევას წარმოადგენდა.

§5. ისტორიულ- ფილოსოფიური ელემენტები X- XIII საუკუნეების ქართულ დიპლომატიკაში

X- XIII საუკუნეებში ქართულმა საისტორიო აზროვნებამ, თავისი განვითარების დღიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანი ზემოქმედება დიპლომატიკაზე- სიგელთმცოდნეობაზე მოახდინა. მხედველობაში გვაქვს საერო და სასულიერო ხასიათის დოკუმენტებში ისტორიულ- ფილოსოფიური ელემენტების ასახვა. ყოველი დოკუმენტი სიგელ- გუჯარი, იწყება ღმერთის ხსენებით და მთავრდება გადაწყვეტილების მიმღებ- დამამტკიცებელთა ლოცვა- კურთხევით და რაც მთავარია, ამ დოკუმენტით გათვალისწინებული მოთხოვნების დამრღვევთა წყევლა- კრულებით. მაგ. X საუკუნის ცნობილი ფაენელის „წერილი“ ასე იწყება: „სახელითა ღმერთისაითა- მამისა, ძისა და სულისა წმინდისა.“ იგივე დოკუმენტი მთავრდება სიტყვებით: „ამა ზემო წერილთა წმიდათა მადლი რისხავს, რამაც ადამიანის ნათესავმან მოშალოს. ამისი დამადასტურებელი ღმერთმან აკურთხოს.“

XI საუკუნის დასაწყისიდან ბერძენ- ქართველთა რელიგიურ- ფილოსოფიური დავა, ქართულ სასულიერო და საერო ისტორიო- გრაფიის მიერ ღვთისმშობლის კულტის წინ წამოწევა ქართულ დიპლომატიკაშიაც (იგულისხმება სიგელ- გუჯარი) აისახა. მხედ- ელობაში გვაქვს სამების შემდეგ „ზეცისა და ქვეყნის“ ყველა წმინდა ძალაზე, მათ შორის „ცხოველ- მყოფელ და პატიოსან ჯვარზე“ და ბედისწერაზე ღვთისმშობლის წინ დაყენება. ეს აშკარა- დ ჩანს სეგტიცხოვლის ტაძრისადმი მელქისედეკ კათალიკოსის მიერ 1020 წელს გაკეთებული მოხსენებიდან.

თუკი IX- X საუკუნეთა სიგელ- გუჯრებში მოტანილი ფაქტები, სასულიერო და საერო ხელისუფალთა უპირატესობისთვის ბრძო- ლის ასახავის და სასულიერო წრის წარმომადგენლების მხრი- დან გადაწყვეტილების მისაღებად საეროზე ზემოქმედების მოხდე- ნაზე აკეთებს აქცენტირებას, მისგან განსხვავებით, XI საუკუნის დოკუმენტებში პირიქითაა. ძალაუფლებას გაერთიანებული საქა- რთველოს მეფეები ფლობენ. გიორგი II – ის მიერ შიო მღვიმის მონასტრისადმი 1073 წელს მიცემულ სიგელში ღვთის ნებით დად- გენილად მეფეა მოხსენიებული.

ეს პრინციპია დამკვიდრებული დავით აღმაშენებელის მეფო- ბის პერიოდშიაც. მიუხედავად ამისა, დავითის მიერ გაცემულ დო- კუმენტებში ღვთისმშობლის კულტი წინა პლანზეა წამოწეული. იმავე დოკუმენტების მიხედვით, სამება- ერთარსების შემდეგ, ღვთისმშობელს პირველი ადგილი უკავია არა მარტო ადამი- ანებისადმი წყალობა მფარველობაში, არამედ დასჯა- შეჩვენება- შიაც.

გიორგი III- ის მიერ გაცემულ სიგელ- გუჯრებში, ღმერთის თა- ნაბრადაა მოხსენიებული ღვთისმშობელი. ეს დოკუმენტები, სასუ- ლიერო პირებისგან მეფის გადაწყვეტილების დადასტურებას კი არ თხოულობს, არამედ მოითხოვს. ე.ი. ადრინდელ დოკუმენტებში დადასტურებული თხოვნა, უკვე მოთხოვნითაა შეცვლილი, რაც სამეფო ხელისუფლების სიძლიერეზე მიუთითებს.

XI- XII საუკუნეების სიგელ- გუჯრებიდან კარგად ჩანს, რომ იმ პერიოდის საისტორიო და თეოლოგიურ- ფილოსოფიური აზრო- ვნება გარკვეულ ევოლუციას განიცდიდა ე.წ. „მეოთხე იპოსტა- სის“ (სამება- მამისა, ძისა და სულიწმინდისა) + მეოთხეს- აღიარებით. მიუხედავად ამისა, იგი მონოთეისტური პროვიდენ- ციალიზმის ფარგლებიდან ვერ გადის.

მონოთეისტური პროვიდენციალიზმითაა დატვირთული გიორგი III- ის 1177 წლის სიგელი. ამ დოკუმენტით მან საქართველოს

ეკლესია ყოველგვარი გადასახადებისაგან გაანთავისუფლა იმ მიზნით, რომ დემნა უფლისწულის აჯანყების დამარცხების შემდეგ, ქალის გამეფების შესახებ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ეკლესიას უპრობლემოდ დაემტკიცებინა. იმავე დოკუმენტის მიხედვით, აჯანყება მოხდა „პირებითა და განძრახვითა ეშმაკულთა“. აჯანყებულთა დამარცხება „ღმერთის მოწყალეობამ უსრუნველყო.“ გიორგი III- ის აზრით, ღმერთმა „ცუდ ქმნა“ მათი ამოო განზრახვა და შეთქმულება. იმავე ღმერთის წყალობით, ისინი დამარცხდნენ და უცხო ქვეყნებში გაიქცნენ. 'ზოგმა ისევ ქვეშევრდომობა არჩია.

რაც შეეხება თამარის მეფობის პირველი პერიოდის სიგელ-გუჯრებს, მისი განხორციელება ხელისუფლების ყველა რგოლს ბრძანების სახით ევალებოდა, ხოლო სასულიერო ხელისუფალთა მხრიდან მისი „დამტკიცება“ ფორმალურ სახეს ატარებდა. ამის დადასტურებაა თამარის მიერ 1187 წელს გაცემული სიგელი. ამ და სხვა დოკუმენტებში დასახული ღონისძიებების განხორციელებაში ხელშემშლელებად დასახელებულია სამების ერთიანობის უარყოფენი. აქ პირველ რიგში ის ადამიანები იგულისხმება, რომლებიც მამა ღმერთთან ქრისტეს თანასწორობას უარყოფდა. ამ პერიოდში სამება-ერთარსებამ (მამა ღმერთი, ძე ღმერთი, სულიწმინდა) საბოლოოდ დაიმკვიდრა სამყაროს შემქმნელისა და წარმართველის ადგილი. ამ წმინდა თეოლოგიური ხასიათის „რეფორმას“ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქონდა ისტორიულ-ფილოსოფიური მონიშმის დამკვიდრებისათვის.

§6. უამთააღმწერელი

თამარის გარდაცვალების (1213 წლის 27 იანვარი) შემდეგ მისი შვილი ლაშა გიორგი გამეფდა. 1221 წელს იგი მონღოლების მხეერაე რაზმთან ბრძოლაში მძიმედ დაიჭრა და გარდაიცვალა. თამარის შვილი რუსუდანი შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი არ იყო. სახელმწიფოებრივ მმართველობას თავი ვერ გაართვა. ქართველთა ლაშქარი მონღოლებისგან დევნილ ხაზარ ჯალალედინთან გარნისის ბრძოლაში დამარცხდა. მტერმა თბილისი მოაოხრა. მონღოლთა მეორე ლაშქრობა ქართველებისთვის საბედისწერო გამოდგა. ქვეყანა მონღოლებმა დაიპყრო და ორმეფობა დააქანონა.

საქართველო სამეფო- სამთავროებად დაიშალა. ეკონომიკა და კულტურა დაეცა. ასეთ ვითარებაში ქართული საისტორიო აზროვნების ამოცანად, საქართველოს დაშლისა და დაცემა- დაქუცმაცების მიზეზების დადგენა იქცა. ამ შემთხვევაში ყურადღებას XIV საუკუნის ისტორიკოსი ჟამთააღმწერელი იქცევს. მან იმ პერიოდისათვის გაბატონებული იდეოლოგიის საფუძველზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების მამოძრავებელ ძალთა ქრისტიანულ გაგებას მიმართა.

მემატიანე ადამიანში და მთელ საზოგადოებაში ორ საწყისს ხედავდა— სიკეთესა და ბოროტებას. მისივე მტკიცებით, მათი თანაფარდობა სხვადასხვაგვარი იყო. ზოგში სიკეთე სჭარბობდა, ზოგში ბოროტება. მემატიანის აზრით; ა) აღზრდა და გარემო სიკეთეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში უწყობს ხელს, თუკი ბოროტება გენეტიკიდან არ მოდის; ბ) მთავარი და გადამწყვეტი ღმერთის ნება- სურვილია, რადგან მას შეუძლია ადამიანის სუბიექტური ზრახვების დაძლევა და დასახული მიზნის განხორციელება; გ) აუცილებელია ღმერთის კეთილგანწყობის მოპოვება, რაც მისადმი ურყევი რწმენით და ერთგული სამსახურით შეიძლება; დ) ღმერთი სამართლიანიცაა და მრისხანეც. იგი სასტიკად სჯის მის მიერ დაწესებული ნორმების დამრღვევებს.

იგივე მემატიანის აზრით, ადამიანი შეიძლება ღვთიური შეწყალების ან რისხვის ობიექტი გახდეს. ღმერთმა დავით ულუ ყველა განსაცდელისგან იხსნა, როცა იგი ალაღმართალი იყო, მაგრამ სასტიკად დასაჯა, როცა 3 ცოლი მოიყვანა. ასე მოუვიდა სადუნ მანკანბერდელს და ყველას, ვინც ქრისტიანული მორალის ნორმები დაარღვია. მემატიანის მტკიცებით, ეს პროცესი მზის ამოსვლასავით იყო გარდუვალი. ერთი შეხედვით, ჟამთააღმწერელის კონცეფცია თეოლოგიურ- ფილოსოფიური ხასიათისაა. ასეთ შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო აძლიერებს მისი რწმენა სასწაულებისადმი. მაგალითად: მემატიანეს სჯერა: 1) რაკი ღმერთმა დავით ულუს გამეფება გადაწყვიტა, იგი ზღვაში გადაგდებულიც არ დაიღრჩო და ბნელ ხაროში შხამიან გველებთან 5 წლით გაძლების შესაძლებლობა მისცა; 2) მძიმედ დაავადებული დავით ულუ მარტყოფის „ხელით- უქმარმა ხატმა“ განკურნა; 3) ხორნაბუჯელის ოჯახის ამოწყვეტა, ოჯახის უფროსის მხრიდან ალავერდის წმინდა გიორგის წინაშე დადებული ფიცის გატეხით იყო განპირობებული; 4) დიმიტრი თავდადებულის დასჯის დღეს, მზის დაბნელება ღვთიური განგებით მოხდა; 5) მოგვიანებით არღუნ ყაენის მოშთობაც (12 მარტი) ღვთის განგების შურისძიებას

წარმოადგენდა; 6) ყაზან- ყაენის მთავარ ნოინს- ნავროზს მეხი იმიტომ დაეცა, რომ მან ვარძიის დარბევა გადაწყვიტა...

აღნიშნულ ფაქტებს უკეთებდა რა ანალიზს, იე.ჯავახიშვილი მიუთითებდა, რომ „ასეთი გულუბრყვილო ფაქტები XII- XIV საუკუნეების სხვა ერების ისტორიოგრაფიაშიაც „ბლომად მოიპოვება“, მაგრამ ქართლის ცხოვრების წინა თხზულებებში ასეთ სასაცილო და ზღაპრულ ამბებს ვერ ნახავთ. სასწაულმოქმედება და საკვირველებანი იქ ან სრულიად არ მოიპოვება (XII ს. თხზულებებში) ან არადა თითო ოროლაა, ამასთანავე ისეთი, რომელთა ახსნა ბუნებრივად ადვილად შეიძლება. ჩვენი ჟამთააღმწერლის გულუბრყვილობა ნათლად გვიჩვენებს, რამდენად დაქვეითდა მონღოლთა ბატონობის დროს ქართველთა გონებრივი ცხოვრება და აზროვნება.“

ჯალალედინისა და მონღოლური შემოსევების შედეგად, ქართული სახელმწიფოს ეკონომიკისა და კულტურის ნგრევითი პროცესიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ უნდა იყოს იმ პერიოდის მემკვიდრის განსაკუთრებული რელიგიური განწყობა. სასწაულებში გადახრის მიუხედავად, საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და იდეოლოგიური მდგომარეობის შესახებ ჟამთააღმწერელმა საინტერესო ისტორია დაგვიტოვა. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ქართული ფეოდალური მონარქიის დაცემა- დაქვეითების მიზეზთა თეოლოგიურ- ფილოსოფიური ახსნის მისეული ცდა და პარალელურად ისტორიულ- ფილოსოფიური მოსაზრებები.

ჟამთააღმწერელის აზრით, მაშინდელი საქართველოს მდგომარეობის შეფასებისთვის, მარტო თეოლოგიურ- ფილოსოფიური ახსნა საკმარისი არ იყო. აქედან გამომდინარე, იგი ქრისტიანული ეკლესიის მამების მიერ შემუშავებულ სამ კონკრეტულ მიზეზს ასახელებს, რომელთა ერთობლიობამ ბოროტების გამარჯვებას შეუწყო ხელი. ესენია: 1) გემოთ- მოყვარებანი- ავხორცობა; 2) გერცხლისმოყვარება და 3) დიდების მოყვარება. ამათი პირმშონია: სიძვანი, მრუშობანი, რისხვა, მწყნარობა, ამპარტავნობა.

ქართველთა ასეთ მიდრეკილებას, ავტორი ღვთისგან განდგომის მიზეზით ხსნის, რასაც ბუნებრივია ღმერთისგან შესაბამისი რისხვა უნდა მოყოლოდა. ასეთი პოზიციის მიუხედავად, ჟამთააღმწერელი ცდილობს საისტორიო ჭეშმარიტებამდე მივიდეს. მისი კრედიო თხზულების დასაწყისშივეა გაცხადებული: „ვინათგან წიგნი ესე შუამდებარე არს კეთილ- მოქმედთა და ბოროტის მოქმედთა, შენდობილ იყვნენ სიტყუანი ჩემნი, რამეთუ ჟამთააღმწერლობა ჭეშ-

მარიტის მეტყველება არს და არა თვალ- ახმა ვისთვისმე.“

ამ მიზანდასახულობაზე უარს არცერთი დიდი ისტორიკოსი არ იტყოდა და მის შესრულებას მთელ ძალღონეს მოახმარდა. ჟამთააღმწერელიც ასე იქცევა და მეფეთა პირუთვნელი შეფასების სამართლიან კრიტიკამდე მალდებდა. იგი მკაცრია თამარის შეილების— ლაშასა და რუსუდანისადმი. ჟამთააღმწერელი ლაშა გიორგის საყვედურობს განცხრომით ცხოვრებას, რაც ერთი თვალის დაკარგვად დაუჯდა. რუსუდანს ადანაშაულებს ლაშას შეილის მკელელობის განზრახვაში. მემკტიანე, მაშინდელი საქართველოს მოსახლეობის მხრიდან ღვთის წინაშე ჩადენილი შეცოდების შესახებაც მიუთითებს. ამ ფონზე, წინამდებარე ისტორიკოსებისაგან განსხვავებით, საქართველოს დაცემის ერთ- ერთ მიზეზად ჟამთააღმწერელი ღმერთთან მიმართებაში მეფისა და ხალხის მიერ ჩადენილ შეცდომებს მიიჩნევდა. იმავდროულად სიმძიმის ცენტრი ისტორიულ მოღვაწეთა წარმომადელობაზე, პირად უნართვისებებზე, აღზრდაზე და გარემოცვაზე გადაქონდა.

მართალია, ჟამთააღმწერელი ივანე ათაბაგს უმოქმედობაში და ხეარაზმელებთან საქართველოს დამარცხების ძირითად მიზეზად ასახელებდა, მაგრამ ღვთის წინაშე ჩადენილ ცოდვათა მონაწილედ არ თვლიდა, პირიქით, მას წესრიგისა და კეთილდღეობისათვის მებრძოლად სახავდა.

ჟამთააღმწერელი ღვთის წინაშე შეცოდებად მარტო ღმერთისგან განდგომას არ მიიჩნევდა. მას, პიროვნების და განსაკუთრებით მეფისგან „განცხრომით ცხოვრება“ საქართველოსთვის უდიდესი ბოროტების მომტანად მიაჩნდა. ჟამთააღმწერელს, როგორც ისტორიის ფილოსოფიის შემქმნელს, შნუცუბიძე შემდეგნაირად ახასიათებდა: „XIV საუკუნის ჟამთააღმწერელმა ერთხელ კიდევ განიცადა XII- XIII საუკუნეთა აყვავებული ქართული სახელმწიფოებრიობის კატასტროფა და მომხდარი ფაქტის ფილოსოფიურად ახსნა- განმარტებას შეუდგა. ასე შეიქმნა სინამდვილის კარნახით და მოთხოვნით ქართული ისტორიის ფილოსოფია. XIV საუკუნის მოაზროვნე ისტორიკოსმა მყისვე შეიმუშავა ჟამთააღმწერლობის ცნება და მისი შთაგონებით არ მოერიდა მეფეთა და ხალხის საქმეთა გადასინჯვას და ამ ნიადაგზე ჟამთააღმწელური განაჩენის გამოტანას.“

ჟამთააღმწერელის დამსახურება იმაშია, რომ იგი წინამორბედების მსგავსად რელიგიურ პროვიდენციალიზმზე კი არ ჩერდება, არამედ მსჯელობა ადამიანთა მოქმედებაზე გადააქვს, უშუალოდ ეხება მთელი მათი პირადი ცხოვრების წესს. ჯალალედინის მიერ

საქართველოს აოხრების მიზეზთა ახსნისას, მას სიმამის ცენტრი ზოგადმორალურ სფეროში გადააქვს, მაშინ როდესაც ოფიციალური საერო და სასულიერო იდეოლოგია და შესაბამისი ინსტიტუტები, საქართველოს უბედურებათა ერთადერთ მიზეზად „ღვთისგან განდგომას“ მიიჩნევდა. ჟამთააღმწერელი ცდილობს ეს მოვლენა რელიგიური სფეროდან ეთიკურ- ფილოსოფიურ სფეროში გადაიტანოს. ეს ცდა მას ისტორიის ფილოსოფიასთან მიახლოებად უნდა ჩაეთვალოს.

ჟამთააღმწერლის საისტორიო აზროვნების დონის გასარკვევად განსაკუთრებული როლი უნდა მიენიჭოს მის საღ მსჯელობას საქართველოს ისტორიის კარდინალურ მომენტებზე. მხედველობაში გვაქვს მისი დამოკიდებულება: 1) მონღოლთა იმპერიის საილხანოდ და ოქროს ურდოდ განცალკევება- დაშლის განმავლობაში მიზეზებთან მიმართებაში და ამ ფაქტის წინა პლანზე წამოწევა; 2) თითოეულ მათგანთან საქართველოს მხრიდან სწორი არჩევანის გაკეთება- არგაკეთების შეფასების მცდელობა და განაჩენის გამოტანა. ხაგასმით უნდა ითქვას, რომ იგივე ჟამთააღმწერელი, საქართველოს მეფის მიერ ოქროს ურდოზე არჩევანის გაკეთებას მცდარად თვლიდა. პოლიტიკურ გამჭრიახობად მიიჩნევდა საილხანოსთან მიმართებაში ურთიერთობის გაღრმავებას. მისი აზრით ამ მიმართულებიტი გადადგმული ნაბიჯი ქვეყანას მოსალოდნელ საბედისწერო შედეგებს ააცილებდა.

ჟამთააღმწერლის საღი აზროვნება იმაშიაც სწანს, რომ საქართველოს დაშლის საფეხურად იგი ორმეფობას (ულუ დავეითი-სა- აღმოსავლეთ საქართველოში და დავით ნარინის- დასავლეთ საქართველოში), თბილისისა და ქუთაისის ერთმანეთისაგან (აღმოსავლეთის- დასავლეთისგან) ჩამოცილებაში ხედავდა. მისივე თქმით, მონღოლებმა ეს ნაბიჯი შეგნებულად გადადგა. უპირატესობა დავით ულუს მისცა, როგორც მამაკაცის ნაშიერს.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, ჟამთააღმწერელის მსოფლმხედველობა წინააღმდეგობრივია. იგი საქართველოს საზოგადოებრივი განვითარების შეფერხების ეპოქის ღვიძლი შეილია და თითქმის თანაბარი ძალით ამჟღავნებს, როგორც პროგრესულ- რეალისტურ, ისე კონსერვატულ ტენდენციებს.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წიგნი III. თბ. 2012 წ.

2. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. ძველი მწერლობა. თბ. 1960 წ.
3. ივ.ჯავახიშვილი თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.
4. ნ.ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. IX. თბ. 1979 წ.
5. ილ.ანთელავა. XI- XIV სს. ქართული საისტორიო წყაროები. თბ. 1988 წ.

ლექცია VII

ფილოსოფიის რენსანსული უკუფენა შოთა რუსთაველის პოეზიაში (რუსთველოლოგიის განვითარების პერიოდიზაცია)

§1. რუსთაველის ვეფხისტყაოსნისადმი დამოკიდებულების (შეფასებების) I– V პერიოდი

ვეფხისტყაოსანში გადმოცემული რუსთაველის ფილოსოფიური შეხედულებების აღიარების მიუხედავად, ფილოსოფიის ისტორიის მკვლევართა ერთმა ნაწილმა, ფილოსოფიის ისტორიაში პოეზიისადმი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მინიჭება მიუღებლად ჩათვალა. ამ მოსაზრების გამართლების ძირითად არგუმენტად, სამეცნიერო წრეებს თავიანთი მოსაზრება შემდეგი ფორმით შესთავაზეს: „პოეზია არაა რგოლი იმ ჯაჭვში რომელსაც ფილოსოფია ეწოდება... არაა მთლად მართებული XII ს. ამა თუ იმ ქართველი პოეტის შეფასება, როგორც ფილოსოფოსისა. პოეზია ისევე როგორც ხელოვნება, საერთოდ უკუფენაა ამა თუ იმ ეპოქაში შექმნილი ფილოსოფიური ვითარების, განსაკუთრებით მისი ისტორიულად პროგრესული ფორმისა“.

ამ მოსაზრების გასაბათილებას, ფ.ლომაშვილი შემდეგი არგუმენტებით შეეცადა: ა)რუსთაველის პოემაში, მისი ეპოქის უმთავრესი ფილოსოფიური პრობლემებია წარმოდგენილი; ბ)რუსთველმა არა მარტო თავის ეპოქას გაუსწრო, არამედ მისი ფილოსოფიური ნააზრევის სრულყოფილი ინტერპრეტაცია დღესაც შეუძლებელი ხდება; გ)იაკობ ცურტაველთან და გიორგი მერჩულესთან საერო მწერლობის ნიმუშები გარკვეული ფორმით შეინიშნება, მაგრამ მისი საფუძვრებრივად აღმასვლის პროცესი ექვთიმე და გიორგი ათონელების, განსაკუთრებით იოანე პეტრიწის სახელთანაა დაკავშირებული. მათმა შემოქმედებებმა ნააზრევმა, რუსთაველს საერო მწერლობისთვის მყარი ნიადაგი მოუმზადა; დ)რუსთაველამდე ჩასახული საერო მწერლობის ელემენტების ბოლომდე განვითარება და სრულყოფა, შოთა რუსთაველის სახელს უკავშირდება.

1909 წელს ნიკო მარი წერდა: „X-XI საუკუნეებში იგივე საკითხები აინტერესებდათ, რაც საქრისტიანო მსოფლიოს მაშინ-

დელ ადამიანებს... ევროპელებისგან იმ განსხვავებით, რომ ქართველები სხვებზე ადრე გამოეხმაურნენ ფილოსოფიური აზროვნების უახლოეს მიმდინარეობებს. ისინი აღჭურვილნი იყვნენ თავისი დროისათვის სანიმუშო ტექსტუალური კრიტიკის უნარით და უშუალოდ ბერძნული დედნების საფუძველზე მუშაობდნენ.

რუსთაველოლოგიას, როგორც სამეცნიერო მიმდინარეობას ფ.ლომაშვილი რამდენიმე პერიოდად ყოფდა:

1) პირველი პერიოდია პოეტის მოღვაწეობის ეპოქა და მომდევნო XIII- XVI საუკუნეები. რუსთაველი და მისი პოემა მკაცრ დევნას განიცდიდა. ჯვრის მონასტერში ბერად მისი აღკვეცა, სამეფო კარის გადაწყვეტილება იყო. ამ ფაქტორიდან გამომდინარე, რუსთაველისა და მისი პოემის ხსენება იმ პერიოდის ქართულ მწერლობაში და ისტორიოგრაფიაში (XIII- XVI საუკუნეები) არ შეინიშნება.

2) მეორე პერიოდია XVII- XVIII საუკუნეები. ოფიციალურ საეკლესიო ლიტერატურაში რუსთაველის პოემა ძირითადად უარყოფითი ფორმით იხსენიება. ვეფხისტყაოსნის ერთ- ერთი ხელნაწერის მინაწერში ვკითხულობთ: „საეროა არ ახსენებს სამებასა ერთასრულად, თუ უყურა მონაზონმან, შეიქმნების გაპარსულად.“ ასეთი პოზიციის მიუხედავად, ქართველი მეფეები: თეიმურაზ I (159- 1663); თეიმურაზ II (1700- 1762); არჩილ II (1647- 1713) რუსთაველის რეაბილიტაციას ცდილობდნენ.

რუსთაველის ვეფხისტყაოსნის კრიტიკის გამმართლებელ არგუმენტად, პოემის არაისტორიულობას და არაეროვნულობას ასახელებდნენ. თეიმურაზ II ნიშნისმოგებით ეკამათებოდა რუსთაველს, რომ ინდოეთში ქალს ნესტან დარეჯანი და კაცს ტარიელი არასოდეს რქმევიაო.

რუსთაველოლოგიის მწვერვალად პირობითად იმ პერიოდში ვახტანგ VI- ის მიერ 1712 წელს დაბეჭდილ ვეფხისტყაოსანს თვლიან. ამ ფაქტით რუსთაველის არა მარტო რეაბილიტაცია, არამედ მისი პოპულარიზაციაც დაიწყო. იოანე ბაგრატიონის ენციკლოპედიურ ნაშრომში- „კალმასობა“- ში რუსთაველი შემდეგნაირადაა დახასიათებული: „შოთა რუსთაველი მწერალია უხუცესი დროისა თამარ მეფისა, იგი იყო ფილოსოფოს- ღვთისმეტყველი, საღმრთოთა და საეროთა წერილთა შინა გამოცდილი, ენათა სპარსულისა და სომხურისა მცოდნე, უცხო ვარსკვლავთმრიცხველი და ბუნების ისტორიათა მცოდნე. პირველი მწერალი და მთხზველი მაღლისა ენასა ზედა წერილთა მეშაირობასა და პოლიტიკასა შინა ყოველთა ზედა. პირველი და უაღმატებულესი.“

ქართველ რუსთველოლოგთა აზრით, ვახტანგ VI- მ სათავე დაუდო ეფუხისტყაოსნის ოფიციალურ ფალსიფიკაციას. მხედველობაში მაქვს მისი მხრიდან ეფუხისტყაოსნის „საღვთისმეტყველო“ ძეგლად გამოაცხადების ფაქტი. აღნიშნული შეფასება, რუსთაველისადმი საეკლესიო რისხეის შერბილებას ისახავდა მიზნად. მიუხედავად ამისა, ეფუხისტყაოსნისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება მომდევნო საუკუნეებშიაც გაგრძელდა. ამ მიმართულებით ანტონ კათალიკოსი აქტიურობდა. ეფუხისტყაოსნისადმი მას განსაკუთრებული ნეგატიური დამოკიდებულება ჰქონდა. ასეთივე პოზიცია ეჭირა ქართლის მთავარეპისკოპოსს ტიმოთე გაბაშვილსაც. 1852 წელს იგი ქართველ მკითხველს აფრთხილებდა, რომ რუსთაველი იყო „მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელმან ასწავლა ქართველობას სიწმინდის ნაცვლად ბოროტება და გარყვნა ქრისტიანობა“.

რუსთველის შესახებ შეხედულება აპოლოგია-ნიჰილიზმის წინააღმდეგობრივ ფარგლებში დარჩა და რუსთველოლოგიის მეორე პერიოდშიაც მისი ობიექტური შეფასება შეუძლებელი გახდა.

3)მესამე პერიოდი XIX საუკუნის დასაწყისი. ამ პერიოდში საფუძველი ჩაეყარა რუსთველოლოგიის მეცნიერულ საფეხურზე აყვანას. მხედველობაში მაქვს თეიმურაზ ბაგრატიონის, ნიკო მარის, მარი ბროსეს, ალექსანდრე ცაგარელის, ალექსანდრე ხახანაშვილის, დავით ჩუბინაშვილის სამეცნიერო გამოკვლევები.

ამ პერიოდში ძირითადი ადგილი ეკავა: ა)რუსთაველის ვინაობის გარკვევას, ბ)პოემის ტექსტის დადგენას, გ)ეფუხისტყაოსნის ფაბულისა და სიუჟეტის წარმომავლობის გარკვევას.

მართალია, ზემოაღნიშნული მკვლევარები რუსთაველის გენიალობას აღიარებდნენ, მაგრამ ამ თვალსაზრისს სათანადოდ ვერ ასაბუთებდნენ. მათგან განსხვავებით, XVIII საუკუნის ქართველი პოეტი დავით გურამიშვილი თავის შემოქმედებას, რუსთაველისადმი „უმსგავს ბაძვად“ ე.ი. მახინჯ მძიმბაძეელობად მიიჩნევდა. ხოლო იმ ქართველ პოეტებს, რომლებიც რუსთაველთან შეჯიბრებას ბედავდა, იმ ბავშვს ადარებდა, რომელიც ჯოხის ცხენზე იჯდა და ნამდვილი ბედაურისადმი გასწრებას ცდილობდა.

4)მეოთხე პერიოდი იწყება XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როცა ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას სათავეში თერგდალეულები ჩაუდგნენ. მათი ძალისხმევა მიმართული იყო: ა)გარეშე და შინაური ნიჰილიზმის მოსაგერიებლად; ბ)პოემის გენიალობის მეცნიერულად დასასაბუთებლად.

ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა პოემის შემორჩენილი 22 ხელნაწერის საფუძვლიანად შესწავლას, კრიტიკულად გამართული ტექსტის დადგენა- გამოცემას ენიჭებოდა. ამით „ფაქტობრივ- ტექნოლოგიური“ საკითხები იქნა გადაჭრილი. ამ პირველ ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება პოემის მხატვრულ- ლიტერატურული მნიშვნელობის შეფასებას მიეცა და დისკუსიაში ძირითადად მწერლები და პოეტები (ილია, აკაკი, ვაჟა და სხვები) მონაწილეობდნენ.

ილია ჭავჭავაძე კ.პატკანოვთან და სხვებთან დისკუსიაში ხაზს უსვამდა რუსთაველის გენიის როგორც მთელი ქართული კულტურის ისტორიული განვითარების ბუნებრივი და ლოგიკური მწვერვალის მნიშვნელობას. ილია იქვე იმის შესახებაც მიუთითებდა, რომ ამა თუ იმ ერის კარგი მდგომარეობა ერთი და ორი წუთით კი არა, საუკუნეებით გრძელდება და სწორედ ეს გარემოება ქმნის უკედევ და გენიალურ ნაწარმოებებს, ისეთს როგორიც „ვეფხისტყაოსანიაო“. ერის ლიტერატურაში, სადაც „ვეფხისტყაოსანი“ ჩნდება, იმ ერის ლიტერატურა, განვითარებული უნდა იყოს, ენა შემუშავებული, საზოგადოებრივი ცხოვრება რიგზე და წესზე დამყარებული. „ყველა ეს პრინციპი ცხოვრებისა ერთი წამით კი არ ჩნდება, საუკუნეებით შემუშავდებიან ხანგრძლივის ერის ერთობლივის გარემოებითა და ღვაწლით, ერის გონებისა და აზრის დამუშავებით.“

ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელიც არ დაინდო, რომელიც ჯიუტად იმეორებდა მის მიერ ადრე გამოთქმულ შეხედულებას ტარიელის „ქართლელობაზე“, აეთანდილის „იმერლობაზე“, ფრიდონის „ზღვისპირელობაზე“. ილია ხაზგასმით წერდა: „რუსთაველის გმირებს იმ პაწია ჭუჭრუტანიდან სინჯვა კი არ უნდა, საიდამც მარტო ქართლელი, კახელი, იმერელი და სახელწოდებული კაცი დაინახება, არამედ უშუელელები სარკმელიდამ, რომ მთელს კაცად- კაცობას თვალი გადაველებოდეს მის სრულს სიგრძე- სიგანესა და სიღრმე- სიმაღლეზე.“

დიმიტრი ბაქრაძის მტკიცებით, „ვეფხისტყაოსანის“ დედააზრსა და გმირებს რუსთაველი მისი ეპოქის საქართველოს სინამდვილეზე აფუძნებს.

5)მეხუთე პერიოდი იწყება XX საუკუნის დასაწყისიდან. მხედველობაში გვაქვს რუსთაველის თეორიულ- ფილოსოფიური შეხედულებებისადმი განსაკუთრებული ინტერესის გაძლიერება. პირველ ეტაპზე, კელევის სფეროს, რუსთაველის მსოფლმხედველობაში „ნეოპლატონური“ იდეების წინა პლანზე წამოწევა და მისი

დასაბუთება წარმოადგენდა. ამ მხრივ პლატონ იოსელიანი გამორჩეულად. მისი მოსაზრებების ძირითად პრინციპებს გარკვეული ფორმით კორნელი კეკელიძე, ნიკო მარი, იპოლიტე ვართაგავა, ილია აბულაძე და ვუკოლ ბერიძე იზიარებდნენ.

§2. რუსთაველოლოგიის VI პერიოდი

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ (1921 წლის თებერვალი), მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ზემოქმედებით რუსთაველის შეხედულებების ფალსიფიკაცია ისეთი ფორმით განხორციელდა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორს თითქმის „სოციალიზმის სამსახურში“ აყენებდა. მათ მიზანს, რუსთაველის პოემაში არაქრისტიანული და ერეტიკული ხასიათის ძირების ძებნა და მისი დასაბუთების მცდელობა წარმოადგენდა.

პინგოროყვას მტკიცებით, რუსთაველის საქართველოდან გაძევების მიზეზი, მისი „მანიქველობა“ იყო. ამ ცნების მიხედვით, სამყაროს აქვს ორი საწყისი— სიკეთე და ბოროტება, სინათლე და წყვდიადი. პირველის— სიკეთის მეუფეა ღმერთი. მეორის— ბოროტებისა სატანა. ეშმაკი. მათ შორის ბრძოლა ბოროტების (მატერიალის) დაღუპვით და სიკეთის (სულის) გამარჯვებით. განთავისუფლებით მთავრდება. ეს შეხედულება იქადაგა მანექმა (216-276 წწ.) შაპურ პირველის გამეფებისას. აქედან გამომდინარე, მანიქველობა V საუკუნიდან დარჩა ერესის სახით, ადამიანი ეხმარება კეთილს, თუმცა გაორებულია.

კონსტანტინე კაპანელი უფრო შორს მიდიოდა და წერდა, რომ ვეფხისტყაოსანში წარმოდგენილია არა მარტო მანის მოძღვრება, არამედ აგრეთვე მითრას, დიონისეს და აპოლოს კულტები, მასში შეინიშნება ალექსანდრიის დიდი იდეოლოგიის გავლენა, აღმოსავლეთის კოსმოლოგიური და ქართული ფეოდალური არისტოკრატიის ესთეტიკურ-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა. გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან, რუსთაველის მსოფლმხედველობის ფალსიფიკაციამ სერიოზული სახე მიიღო.

საყუირადღებოა ვიქტორ ნოზაძის ნაშრომი „რუსთაველის ეარსკელავთმეტყველება.“ იგი 1933-1947 წლებში დაიწერა და წიგნად 1957 წელს დაიბეჭდა ჩილეში. ე.ნოზაძის მტკიცებით, ისტორიული პროცესის ახსნა მაჰმადიანობაში და ქრისტიანობაში, ურთიერთსაწინააღმდეგო გზით წარიმართა. მისი აზრით, მაჰმა-

დიანობაში ბედისწერამ ფატალური ხასიათი მიიღო, ხოლო ქრისტიანობაში მისი ძალა საგრძნობლად შესუსტდა. ეს გარემოება ადამიანის ნების თავისუფლების და ღვთიური წინასწარგანზრახულობის ამოცნობის შესაძლებლობის დაშვებამ განაპირობა. მისივე მტკიცებით, რუსთაველთან ღვთიური ნება-სურვილს გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს, რომლის შემოქმედად ღმერთია მიჩნეული.

ზოგიერთი მკვლევარი ცდილობდა რუსთაველში ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობის საკითხი მარქსისტულ იდეოლოგიასთან დაეახლოებია. საბჭოთა მწერლობის პირველ ყრილობაზე (1934 წლის აგვისტო) მაღაქია ტოროშელიძემ განაცხადა, რომ შოთა რუსთაველის დროს, ქართული აღოძინება რამდენიმე საუკუნით უსწრებდა ევროპულ რენესანსსო. მოსკოვიდან გაცემული მითითების შესაბამისად, საქართველოს კ.პ.(ბ) ცუკას გადაწყვეტილებით „ეფეხისტყაოსნის“ 750 წლის იუბილეს საზეიმოდ აღნიშვნისათვის მზადების შესახებ საგანგებო დადგენილება იქნა მიღებული.

§3. რუსთველოლოგიის VII პერიოდი

საბჭოთა ხელისუფლებამ, რუსთაველის 750 წლის იუბილე საზეიმოდ ჩაატარა (1937 წელი) და იგი სრულიად სსრკ-ის მასშტაბით ქართული კულტურის ზეიმად აქცია. დაიბეჭდა უამრავი სამეცნიერო შრომები (სტატიები, ბროშურები, კრებულები და მონოგრაფიები). ყველა აღიარებდა რუსთაველის განსაკუთრებულ როლს აღმოსავლურ რენესანსში, რომელიც დასავლურს მთელი საუკუნით უსწრებდა. ხაზს უსვამდნენ რუსთაველის მსოფლიო საკაცობრიო მნიშვნელობას ჰუმანიზმის იდეალების პოპულარიზაციაში. განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მოგვიანებით (1978 წელი) გამოქვეყნებულმა ალექსანდრე ლოსევის მონოგრაფიამ— „აღორძინების ესთეტიკა“. იგი ხაზგასმით მიუთითებდა ქართველი მკვლევარების იმ დიდი დამსახურების შესახებ, რომლის სამეცნიერო შრომებში დამტკიცებული იქნა, რომ ევროპის ნეოპლატონური და არეოპაგიტული რენესანსის დამწყებნი ქართველები იყვნენ. „უდავოა, რომ მათ ამ მხრივ პრიორიტეტი მიეკუთვნებათ, რადგან მათ აქ დასავლეთ ევროპას რამდენიმე საუკუნით გაუსწრეს, ამაზე დაეა შეუძლებელია.“

იმავე ღოსემა და სხვა რუსმა მეკლევარებმა პონიგმანის აღმოჩენამდე გაიზიარეს ნუცუბიძისეული პიპოთეზა დიონისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერიის იდენტურობის შესახებ. „ეს პიპოთეზა, წერდა ღოსევი-სავსებით დამაჯერებელია და მოწმობს, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნების ჩართვა მსოფლიო ისტორიის წრეში უეჭველია. იგი თანამედროვე მეცნიერების უდიდესი მონაპოვარია.“

ცნობილი რუსი მეცნიერი მილერ ბედნიცკაია საქვეყნოდ აცხადებდა: „რუსთაველი ევროპული რენესანსის განთიადის პირველი სხივი იყო.“ იქვე დასძენდა, რომ „სწორედ ამ დროს ევროპის ხალხთა სასიცოცხლო ცენტრმა საქართველოში გადმოინაცვლა“.

რაც შეეხება რუსთაველის სოციალურ-ფილოსოფიურ შეხედულებათა კვლევას, ამ მიმართულებით განსაკუთრებული დამსახურება მოსე გოგიბერიძეს მიუძღვის. მან პირველივე ეტაპზე გადაჭრით უარყო რუსთაველის კავშირი ნეოპლატონიზმთან. 1941 წელს იგი ხაზგასმით წერდა: „ნეოპლატონიზმი სიკედილის სიდიადეს ქადაგებდა, სიკედილს განთავისუფლებად და არსებობის უმაღლეს მიზნად სახავდაო.“ ხოლო იმავე წელს დაბეჭდილ „ფილოსოფიის ისტორიაში“ ხაზგასმით მიუთითებდა: „რუსთაველის გენიალურ პოემაში ნეოპლატონიზმის არავითარი კვალი, არავითარი წარმართობა და არავითარი მსოფლმხედველობითი ატავიზმი არაა“. იგი გადაჭრით უარყოფდა რომელიმე რელიგიისადმი რუსთაველის მიკუთვნების შესაძლებლობას. მისი მტკიცებით, რუსთაველმა დაძლია საშუალო საუკუნეები- ნეოპლატონური და ქრისტიანულიც. იგი არ უბრუნდება წარმართობას. მას ღმერთი არ დაუძლევიან, ისევე როგორც ავერიუსს, დანტეს, კუზანელს და ჯორდანო ბრუნოს. იმავე მ.გოგიბერიძის მტკიცებით, რუსთაველი „ბედისწერაზე“ ე.ი. ობიექტურ პირობებზე უფრო მეტ მნიშვნელობას ადამიანის გონიერულ მოქმედებას ანიჭებდა. რუსთაველთან გეხედება გონებისა და ბედის დაპირისპირება ერთმანეთთან, საბოლოოდ ყოველთვის გონება იმარჯვებს. ბუნებასთან შეთანხმებული ასრულებს განგების როლს. რუსთაველი აღმაცერად უყურებდა სარწმუნოების ოფიციალურ ღმერთებს ქრისტიანობასაც და მაჰმადიანობასაც. ეს გახდა ხელშეწყობის საფუძველი, რათა რუსთაველს „თავიდან მოეშორებინა პლატონური თეოლოგია და იდეალიზმი. ეს მსოფლმხედველობა რუსთაველისა და უპირველეს ყოვლისა რუსთაველური იყო. ეს არ იყო არც ათეიზმზე გადასვლა და არც წარმართობისკენ დაბრუნება. ეს იყო დასავლური და

აღმოსავლური ცივილიზაციების „სიმფონიის“ მიღწევა, რაც თავის მხრით რენენსანსულ პუმანიზმზე გადასვლის ერთადერთი გზას წარმოადგენდა“. რუსთაველის შემოქმედების რენენსანსული მნიშვნელობის მეცნიერულად დასაბუთების საქმეში შალვა ნუცუბიძემ განუხორციელა როლი შეასრულა.

რუსთაველის პირველ იუბილემდე (1937 წლამდე) იგი გარკვევით მიუთითებდა, რომ XI- XII საუკუნეების ქართველმა მოაზროვნეებმა (გიორგი მთაწმინდელი, იოანე პეტრიწი...) რუსთაველის მსოფლმხედველობას და მთელ მის შემოქმედებას მყარი ნიადაგი მოუმზადა. ისინი თავის მხრივ პლატონისა და არისტოტელეს ფილოსოფიათა „სინთეზს“ ახორციელებდნენ, რამაც უზრუნველყო ქართული კულტურის XII საუკუნეში ბიზანტიური კულტურისადმი გათანაბრება, ხოლო ევროპულ კულტურას საუკუნეზე მეტით გაუსწრო.

მაშინდელი მძიმე იდეოლოგიის მიუხედავად, შ.ნუცუბიძემ ქართული კულტურა აღმოსავლურ რენენსანს დაუკავშირა და მისი ფესვების ძიება შორეულ წარსულში გადაიტანა. 1947 წელს დაიბეჭდილ მონოგრაფიაში— „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“, იგი ამტკიცებდა, რომ ვეფხისტყაოსანი რენენსანსული შინაარსისაა და მთელი აღმოსავლეთის აღორძინების განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს. იმავე ნაშრომში შ.ნუცუბიძე დიონისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერის იდენტურობის საკითხსაც შეეხო და ამ ფონზე, რუსთაველის შემოქმედების რენესანსულობა უფრო დამაჯერებელი გახდა.

რაც შეეხება რუსთაველის, პეტრიწისა და სხვა ქართველ მოაზროვნეთა დევნას, შ.ნუცუბიძე ანტიკლერიკალიზმით ხსნიდა. ამ შეხედულების გამო, მისი წიგნის— „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“ მიმართ სერიოზული კრიტიკული შენიშვნები გამოითქვა. რუსთაველის ანტიკლერიკალობის შ.ნუცუბიძისეული შეხედულების წინააღმდეგ კ.კეკელიძემ გაილაშქრა. მისი მტკიცებით, ნუცუბიძის მცდელობა „ვეფხისტყაოსანში“ არეოპაგეტიკისა და პეტრიწის წარმართულ-ესთეტიკური შეხედულებების მთელი სისტემა აღმოეჩინა, პოემის ტექსტის ყალბ გაგებაზე და ინტერპრეტაციაზე იყო დაფუძნებული.

იმავე კ.კეკელიძის აზრით, რუსთაველის ფილოსოფიური შეხედულებიდან გამომდინარე, ზოგი მას პლატონისტად, ზოგი არისტოტელისტად, ზოგი ნეოპლატონისტად, ზოგი სტოელად, ზოგი სუფისტად თვლიდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით იგი ხგასმით მიუთითებდა: „მართალია მისი ნაწარმოები სავსეა ღრმააზროვანი აფორიზმების, სენტენციების, ფილოსოფიური და მორალურ-დიდაქტიკური

ხასიათის აზრთა მარგალიტებით, მაგრამ ეს აზრები, აფორიზმები არის ნაყოფი არა მშრალი დოქტრინიურობისა და ფილოსოფიური დოგმატიზმისა, არამედ ცხოვრებაზე უშუალო დაკვირვებისა და გამოცდილებისა“. იგივე კ.კეკელიძე სრულიადაც არ უარყოფს „ვეფხისტყაოსანში“ პლატონიზმის, არისტოტელიზმის, ნეოპლატონიზმის და სხვა ფილოსოფიურ მიმდინარეობათა ცალკეული დებულებების არსებობას. მიუხედავად ამისა იგი რუსთაველის შემოქმედების მკვლევარებს შეახსენებდა, რომ „რუსთაველი არ არის რომელიმე ფილოსოფიური დოქტრინის ვიწროდ შემოფარგლულ ნატუჯში ჩაკეტილი, იგი ზედმიწევნით მცოდნეა ძველი ფილოსოფიური მოძღვრებისა და თითოეული ფილოსოფიური სისტემიდან ისრუტავს იმას, რაც საყოველთაო და საკაცობრიოა. იგი ფილოსოფიაში იმ სინთეზური მიმართულების პროდუქტია, რომელსაც ჩვენში ეფრემ მცირისა და იოანე პეტრიწის წარმომადგენლები ჰყავს. მას არაფერი არა აქვს არც დასავლურ იმდროინდელ სქოლასტიკასთან და არც აღმოსავლურ პანთეისტურ მისტიკასთან“.

მართალია, შ.ნუცუბიძე და კ.კეკელიძე რუსთაველოლოგიის ზოგიერთ საკითხებში სხვადასხვა პოზიციებზე დარჩნენ, მაგრამ რუსთაველოლოგია მათ ეროვნული საწყისებისაკენ შემოაბრუნეს და რუსთაველის მსოფლმხედველობის „სინთეზური“ ხასიათის ისტორიული ფესვების გარკვევა სცადეს. 1954 წელს ვიქტორ ნოზაძის ავტორობით ბუენოს აირესში გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში „ვეფხისტყაოსნის ფერთა მეტყველება“- ში, რუსთაველის ნეოპლატონისტობა კატეგორიულად უარყოფილია და მისი ქრისტიანობაა დასაბუთებული.

რუსთაველის ფილოსოფიურ შეხედულებათა შესახებ საინტერესო თვალსაზრისი გამოთქვა შალვა ხიდაშელმა 1981 წელს დაბეჭდილ მონოგრაფიაში „რუსთაველის მსოფლმხედველობის საკითხები.“ მან მხარი დაუჭირა ნუცუბიძისეულ კონცეფციას რუსთაველისა და აღმოსავლური რენესანსის შესახებ. მისი მტკიცებით, რუსთაველის ფილოსოფიურ წყაროს ნეოპლატონიზმი, პეტრიწიზმი წარმოადგენდა. „ნეოპლატონიზმის თანახმად წერს შ.ხიდაშელი- ღმერთი ემანაციით (ღვთაებრივი საწყისიდან სამყაროს მრავალფეროვნების გამოშლა) სამყაროში გადმოიდგრება. ამიტომაც რომ ჩვენი სამყარო „ტურფა საბადნაროა.“ მისი ყოველი ნივთი და მოვლენა მშვენიერებისა და სიკეთის პარმონიაა, მაგრამ ადამიანის აზროვნება და მოქმედება განწირული არ არის „გრძნობადობისა და ენებადობისაგან“. მაშასადამე, პირველსაწყისი (ღმ-

ერთი) და სამყარო ერთიანიცაა და დაპირისპირებულიც. ამ წინააღმდეგობის შეცნობა რაციონალიზმის ფარგლებში არ ხერხდება. ეს მხოლოდ „მისტიკური ჭერეტი“ მიიღწევა. მიუხედავად „სოფლის სიმუხთლისა“ ის მაინც მშვენიერი ბალნარია. ამ ბალნარში მცხოვრები ადამიანები თავიანთი გონივრული მოქმედებით, სძლევენ ბოროტებას და გამარჯვებას მოიპოვებენ.“

იმავე შ.ხიდაშელის მტკიცებით: ა)რუსთაველის ფილოსოფიურ შეხედულებათა წყარო ნეოპლატონიზმია; ბ)რენესანსული კულტურა რამდენადაც შემოქმედების მრავალ ფორმას მოიცავს, „ვეფხისტყაოსანში“ პუმანიზმის ძირითადი იდეები ამ ფორმაშია ასახული და იგი გამოსახვის საშუალებითაა გამოყენებული; გ)მხატვრულ განზოგადებასთან ერთად ვეფხისტყაოსანში ფილოსოფიური განზოგადებაა ასახული. მხატვრული განზოგადება ერთიანდება ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობასთან, რენესანსული პუმანიზმი ნეოპლატონიზმთან. დ)ვეფხისტყაოსანი ნეოპლატონიზმისა და პუმანიზმის მჭიდრო იდეური კავშირის დადასტურებაა.

რუსთაველის მსოფლმხედველობის წმინდა ქრისტიანულობის დასაბუთებაში გარკვეული წვლილი იოსებ მეგრელიძემ შეიტანა. მხედველობაში გვაქვ 1960 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „რუსთაველი და ფოლკლორი.“ იგი ასაბუთებდა, რომ რუსთაველი „ქართველი მართლმადიდებელი ქრისტიანი იყო“ და შესაბამის მსოფლმხედველობას გარკვევით ამჟღავნებდა.

„ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარიზაცია საერთაშორისო ასპარეზზე რუსთაველის 800 წლის იუბილეს ჩატარებასთან დაკავშირებით (1966 წელი) განხორციელდა. ვეფხისტყაოსნის გმირთა ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური დახსიათებისათვის, საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა ელ.ნორაკიძემ. მისი აზრით, რუსთაველის მთავარი გმირები ერთმანეთისაგან თითქოს არ განსხვავდებოდნენ. ვნორაკიძის ამ მცდარი შეხედულების განმაპირობებელ მიზეზებთან დაკავშირებით, ავლიპი ზურაბაშვილი ხზგასმით მიუთითებდა, რომ ტარიელისთვის აფექტური რეაქცია მხოლოდ ეპიზოდური იყო და რთულ სულიერ განცდათა რიგში თავსდებოდა. იგი მძიმე სიტუაციური ფაქტორით იყო განპირობებული. ემოციურობა და აფექტურობა მასში მოცემულია როგორც რეაგირების მანერა და არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს გაგებული როგორც მისი პიროვნების თავისებურებიდან გამომდინარე ქცევები. ამ ფონზე იგივე ა.ზურაბაშვილი ვეფხისტყაოსანში ტარიელისა და ავთანდილის განსხვავებული თვისებების შესახებ მიუთითებდა.

სბჭოური რეჟიმის ბოლო წლებში შექმნილი რუსთაველოლოგი-

ური ნაშრომებიდან აღსანიშნავია ენორი ქვანახიას „ვეფხისტყაოსნის საიდუმლო ანუ ანდერძი რუსთაველისა.“ ეს ნაშრომი 1980 წელს დაიწერა და მხოლოდ 2004 წელს დაიბეჭდა წიგნად. მასში დასმულია საკითხი აღმოსავლური რენსანსის თეორიის მნიშვნელობის განსაკუთრებული გასვლადების დაუშვებლობისა და მისი დაკნინების მიუღებლობის შესახებ.

§3. XX საუკუნის 70- 90- იანი წლების რუსთაველოლოგია (VIII პერიოდი)

რუსთაველის მსოფლმხედველობისადმი მიძღვნილი ნაშრომებიდან გამოირჩევა ელგუჯა ხინთიბიძის „მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში“, რომელიც 1975 წელს დაიბეჭდა. ამ მონოგრაფიაში ავტორმა რუსთაველის მსოფლმხედველობის თითქმის ყველა საკითხი განიხილა იმ პერიოდის რუსთაველოლოგიის სამეცნიერო მიღწევის გათვალისწინებით.

ფლომაშვილის აზრით, წინამორბედი მკვლევარებისაგან განსხვავებით ე.ხინთიბიძემ სწორად შეაფასა რუსთაველის ფილოსოფიურ- რელიგიური შეხედულებები. მან საგანგებო სამეცნიერო კვლევა ჩაატარა პოემის ასტრალური სამყაროს, უზენაესი არსებისა და ეთიკური სისტემის მიმართულებით. რუსთაველის მსოფლმხედველობასთან მიმართებაში გაწეულმა მეცნიერულმა დაკვირვებებმა, ე.ხინთიბიძეს ახალი კონცეფციის შემუშავების შესაძლებლობა მისცა. მისი მტკიცებით: ა)რუსთაველის მსოფლმხედველობა დაფუძნებულია XII- XIII საუკუნეების საზოგადოებრივ-ფილოსოფიური აზრის განვითარების ტენდენციებზე; ბ)რუსთაველი თავისი ეპოქის პრობლემების გადაწყვეტის სიღრმითა და თავისებურებებით რენესანსის აზროვნებამდე ამაღლდა.

ე.ხინთიბიძე ეხება რუსთაველის ასტროლოგიურ წარმოდგენათა საკითხს და ასაბუთებს, რომ რუსთაველის გმირების მხრიდან მნათობებზე ლოცვა, სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ მნათობებს ისინი ღმერთად აღიქვამდნენ. სინამდვილეში, რუსთაველის კოსმოლოგიური სისტემის ცენტრში დგას ერთი ღმერთი, რომელიც ამქვეყნიურ საქმეებში ადამიანურ სამყაროში არ ერევა. ღმერთსა და ადამიანებს შორის დგანან ზეციური ძალები, ასტროლოგიური მნათობები, რომლებიც ღვთაებრივი აზრის, ღვთაებრივი ჩანაფიქრის

მიხედვით განაგებენ ამქვეყნიურ საქმეებს. სამყაროს აგებულების ეს სქემა, საზოგადოდ დამახასიათებელია ძველი რელიგიური-ფილოსოფიური სისტემისათვის. მაგრამ, რუსთველისეული ნიუანსით, ზეციურ ძალაში მნათობის დანახვით იგი უკავშირდება გვიანდელ შუასაუკუნეებში როგორც ქართულ, ისე დასავლურ ქრისტიანულ სამყაროში გავრცელებულ შეხედულებებს. ამ შემთხვევაში ე.ხინთიბიძემ მოხსნა რუსთაველის შესახებ გაზვიადებული მსჯელობანი ვარსკელავთმეტყველებისა და ჰელიოცენტრული თეორიის და წარმართული მატერიალიზმის შესახებ. იმავე ე.ხინთიბიძის მტკიცებით, რუსთაველთან ვარსკელავთა თაყვანისცემა მონოთეისტურ თვალსაზრისთანაა შეთანხმებული. რუსთაველი როგორც პოეტი და მოაზროვნე შუასაუკუნეებისა და რენესანსის მიჯნაზე დგას.

რუსთაველი მონოთეისტია და აღიარებს მხოლოდ ერთ-სამყაროს შემქმნელ ღმერთს, რომელიც არ შეიძლება რომელიმე კონკრეტული რელიგიის ღვთაება იყოს. ფ.ლომაშვილის სამართლიანი მტკიცებით, ვეფხისტყაოსნის მთავარი გმირი ტარიელი, გონიერი მეგობრის დახმარების გარეშე თავის მიზანს ვერ აღწევს. ამ ფაქტში ფ.ლომაშვილი ანტიკური ფილოსოფიის იმ ძირითადი ნაკადის გამოვლინებას ხედავდა, რომელიც ადამიანის კეთილი მოქმედების საფუძვლად გონებას მიიჩნევდა.

„ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა მოქმედება, პირადი ბედნიერებისთვის ბრძოლამდე არასოდეს არ ქვეითდება და პირველ რიგში მათი მოქმედება ზოგადი და კონკრეტული სიკეთის გამარჯვებისკენაა მიმართული. ე.ი. ამქვეყნად არსებობაც და უკვდავებაც, მხოლოდ ღმერთიდან უშუალოდ მომდინარე სიკეთეს აქვს და არა ბოროტებას. „ბოროტსა სძლია კეთილმან.“

ამ ფონზე არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება იმის გარკვევას თუ როგორ ესმოდა რუსთაველს გონიერების, სიკეთის, სიმართლის და პირადი ბედნიერების ურთიერთმიმართება. ქართულ მეცნიერებაში დადასტურებულია, რომ რუსთაველმა ქართული კულტურის შემქმნელ ხალხს, კაცობრიობის მოწინავე ნაწილის სახელი დაუმკვიდრა და იგი ისტორიის ფილოსოფიის ენაზე ამ ისტორიის შემოქმედ ხალხთა რიგებში ჩააყენა. ქართული კულტურის ამ მოწინავე ისტორიის ასპარეზზე გამოსვლა ხანმოკლე გამოდგა, რამაც ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებაზე შესაბამისი გავლენა ვერ მოახდინა. იგი გარე ფაქტორებით იყო განპირობებული.

§4. რუსთველოლოგია XXI საუკუნეში (IX პერიოდი)

რუსთველოლოგიის VIII პერიოდის მკვლევარები თუკი რუსთაველის მსოფლმხედველობითა და ფილოსოფიურ-რელიგიური შეხედულებებით იყო დაინტერესებული, IX პერიოდი რუსთველოლოგიაში ახალი მიმართულების შექმნით იწყება. მხედველობაში გვაქვს შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ლიტერატურაზე რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ზეგავლენის ფაქტების რუსთველოლოგთა მიერ წინა პლანზე წამოწევა. ამ მიმართულებით ჩატარებული სამეცნიერო კვლევებიდან პროფ. ელგუჯა ხინთიბიძის მონოგრაფია— „ვეფხისტყაოსანი“ და ევროპული ლიტერატურა“ გამოირჩევა. მასში დასაბუთებული ფორმითაა წარმოდგენილი: 1) „ვეფხისტყაოსანის“ ზეგავლენა XVII საუკუნის ინგლისურ კლასიკურ ლიტერატურაზე. კერძოდ, „ვეფხისტყაოსანის“ სიუჟეტის აღება ინგლისური დრამატურგიის ცნობილი წარმომადგენლების ფრანსის ბომონტისა და ჯონ ფლეტჩერის მიერ. მათი ავტორობით შექმნილი პიესა— „მეფე და არამეფე“ „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტზეა დაწერილი. ეს ნაწარმოები ინგლისის სამეფო თეატრში 1611 წელს დაიდგა და ათეული წლების მანძილზე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა; 2) „ვეფხისტყაოსნის“ და „მეფე და არამეფე“-ს სიუჟეტის შედარებითი ანალიზის საფუძველზე პროფ. ე.ხინთიბიძემ დაადგინა, რომ ფ.ბომონტმა და ჯ.ფლეტჩერმა პიესის— „მეფე და არამეფე“-ს სიუჟეტად „ვეფხისტყაოსანში“ მოთხრობილი ამბავი აიღო და ინგლისურ სტილში გადააკეთებული ფორმით წარუდგინა მკითხველ საზოგადოებას; 3) იმავე ავტორებმა, „ვეფხისტყაოსანის“ სიუჟეტზე დაწერა მეორე პიესა— „ფილასტერი“. „მეფე და არამეფის“ გმირების მოქმედების ასპარეზი თუკი ძველი საქართველო— „იბერია“, „ფილასტერის“ გმირთა მოქმედება იტალიაშია გადატანილი. პროფ. ე.ხინთიბიძის დასკვნით „ფლეტჩერისა და ბომონტის... ორივე ინგლისური პიესის ფაბულა „ვეფხისტყაოსნის“ მხოლოდ სიუჟეტური ჩარჩოს საფუძველზეა შექმნილი, რომელიც რუსთაველის მიერაა მოაზრებული XII საუკუნის საქართველოს სამეფო კარის ისტორიული რეალობის საფუძველზე“; 4) იმავე ე.ხინთიბიძის მიერ სავსებით ლოგიკურად იქნა დასმული კითხვა: XVII საუკუნის ინგლისში რა გზით შეადგინა „ვეფხისტყაოსანის“ სიუჟეტმა, მაშინ როდესაც რუსთაველის უკუდავი პოემა მხოლოდ ქართლი ხელნაწერების სახით არსებობდა. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში, კვლევითი მუშაობის შედეგად შემდეგი ანგარიშგასაწევი ფაქტები გამოიკვეთა: ა) XVI

საუკუნეში ინგლისმა დიდი სავაჭრო კომპანია— „მოსკოუ კომპანი“ დაარსა რუსეთში. ამ კომპანიას სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა სპარსეთთან, ინდოეთთან და სხვა სახელმწიფოებთან; ბალნიშნული ინგლისური კომპანიის წარმომადგენლები კახეთის მეფე ლევანთანაც (1520- 1574) ურთიერთობდნენ. ისიც ცნობილია, რომ ინგლისელმა ვაჭრებმა, მოსკოვის სამთავროს პირველებმა გააცნო კახეთის სამეფო; გინგლისის დედოფალს ელისაბედ პირველს (1533- 1603) „მოსკოუ კომპანი“-ში გაგზავნილი ჰყავდა ინგლისელი დიდგვაროვანი ფლეტჩერი, რომელიც ზემოაღნიშნული პიესის ავტორის ჯონ ფლეტჩერის გაამზრდელი ბიძა იყო; დიმავე ელისაბედ პირმელმა ოქსფორდში შენიღბული სახელწოდებით სადასვერეო ორგანიზაცია „ინთელიჯენტ სერვისი“ დაარსა. მის ძირითად ფუნქციას, უცხოეთიდან ინგლისის სახელმწიფოსთვის საინტერესო და სასარგებლო ცნობების შეკრება-მიწოდება წარმოადგენდა. ამ ორგანიზაციის სამოქმედო გეგმით გათვალისწინებული ერთ- ერთი მოთხოვნით, მის წევრებს, უცხო სახელმწიფოს ისტორიის, ფოლკლორის, გამოჩენილი პიროვნებების ბიოგრაფიების, ლიტერატურის სიუჟეტების და სხვა მასალების ინგლისის სამეფო თეატრისათვის შეკრება ჰქონდა დაეალებული. ასეთი მასალებით სარგებლობდა ინგლისის სამეფო თეატრთან დაკავშირებული დრამატურგები; ექართველი და უცხოელი მეცნიერების მიერ დადასტურებულია: 1)ირანის შაჰებს ცოლებად ქართველი ქალები ჰყავდა, რომლებსაც თან „ვეფხისტყაოსანი“ ჰქონდათ. პროფ. ე.ხინთიბიძის საფუძვლიანი ვარაუდით, შაჰის კარზე დამკვიდრებული ევროპელი ელჩები და მისიონერები, რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ ქართველი ქალების (შაჰის ცოლების) მეშვეობით უნდა გაცნობოდნენ; 2)დიმავე საკითხთან მიმართებაში პროფ. ე.ხინთიბიძემ მეორე მოსაზრებაც გამოთქვა და იგი შაჰის მრჩეველს, გამაჰმადიანებულ ქართველს ალავერდიხანს (უნდილაძე) დაუკავშირა. სპარსული წყაროების მიხედვით, ალავერდი- ხანი და მისი შვილი იმამ ყული- ხანი მწიგნობართა მფარველებადაა გამოცხადებული. რამდენადაც შაჰის კარზე დაწინაურებულ მდგომარეობაში გამაჰმადიანებული ქართველები იყვნენ, სავსებით რეალურია, რომ „ინთელიჯენტ სერვისის“ ცნობისმოყვარე ინგლისელ წარმომადგენლებს, რომლებიც შაჰის კარზე იმყოფებოდნენ, საქართველოს ისტორიაზე და „ვეფხისტყაოსანზეც“ შესაბამის ინფორმაციას მიაწოდებდნენ. უამრავი ფაქტობრივი მასალის ურთიერთშეპირისპირების და გაანალიზების შედეგად, პროფ. ე.ხინთიბიძე სარწმუნოდ და ეჭვმიუტანლად თვლის ინგ-

ლისურ დრამატურგიაში „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტის პირდაპირ გამოყენებას. რაც შეეხება სპარსეთიდან „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისში შეტანის ფაქტს, პროფ. ე.ხინთიბიძის მტკიცებით, შაჰის კარზე მყოფ ინგლისელ ელჩებსა და მისიონერებს უნდა ჩაეტანათ „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტი ინგლისის სამეფო თეატრისთვის. აღნიშნულ მოსაზრებაზე დაფუძნებით, ე.ხინთიბიძემ 2009 წელს მოხსენება წაიკითხა აშშ-ში გამართულ მედიევისტების (შუა საუკუნეების მკვლევართა) ყოველწლიურ კონგრესზე. ამ ფორუმზე 3 ათასი მოხსენება იყო წარდგენილი, რომელთაგან მხოლოდ 5 მოხსენება იქნა დაჯილდოებული. ამ ხუთეულში ქართველი მკვლევარი ე.ხინთიბიძეც იქნა შეყვანილი. ეს ფაქტი იმის დამადასტურებელია, რომ ე.ხინთიბიძისეული მოსაზრებები და მტკიცებულებები მსოფლიო მედიევისტებისთვისაც მისაღები აღმოჩნდა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წიგნი III. თბ. 2012 წ.
2. ე.ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში. თბ. 1975 წ.
3. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. ძველი მწერლობა. თბ. 1960 წ.
4. ვ.აბაშმაძე. ქართული ინტელექტუალური ფენომენები. თბ. 1992 წ.
5. შ.ნუცუბიძე. რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი. თხზ. ტ. IV. თბ. 1976 წ.
6. შ.ნუცუბიძე. რუსთაველის შემოქმედება. თხზ. ტ. VII. თბ. 1980 წ.
7. გ.თევზაძე. რუსთაველის კოსმოლოგია. თბ. 1984 წ.
8. შ.ხიდაშელი. ქართული ფილოსოფიის ისტორია. თბ. 1988 წ.
9. ა.სანებლიძე. ქართველი მეცნიერის სენსაციური აღმოჩენა. ინტერვიუ პროფ. ელგუჯა ხინთიბიძესთან. იხ. გაზ. 'საქართველო და მსოფლიო' 2018 წ. 19- 25 დეკემბერი. № 46; 26 დეკემბერი- 15 იანვარი 2019 წელი № 47

დაცემის ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფია

§1. დაცემის ეპოქის ადრინდელი საგვარეულო მატრიანეები

ქვეყნის სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ, ქართული საისტორიო აზროვნების მთავარ საკითხად აღნიშნული მოვლენების მიზეზებისა და შედეგების დადგენა იქცა. მათ წინაშე დაისვა საკითხი იმ ძირითადი მიზეზების ახსნის შესახებ, რამაც XII-XIII საუკუნეების საქართველოს რენენსანსული აღმასვლის მოულოდნელი შეჩერება განაპირობა. ქართველ ისტორიკოსებს პასუხი უნდა გაეცათ— საქართველოსათვის თავსდატეხილი უმძიმესი პოლიტიკური დარტყმები ღვთიური განგებით იყო განპირობებული თუ სხვა ობიექტური ფაქტორებით. თუკი მომხდარი ფაქტი ღვთიური განგების პოზიციიდან იქნებოდა დანახული, მაშინვე დაისმებოდა კითხვა— ისეთი რა შესცოდა ქართველებმა ღმერთს, რომ დიდების მწვერვალზე ასული ქართული სახელმწიფო და მისი კულტურა დამბლადაცემულ მდგომარეობაში აღმოჩენილიყო. რამდენადაც ქართული სახელმწიფოებრიობა დაშლილი იყო, ერთიანი ისტორიოგრაფიაც არ არსებობდა.

ადრინდელი შუასაუკუნეების ქართული ისტორიოგრაფია, ქართველთა პოლიტიკურ მარცხს ძირითადად პროვიდენციალიზმის მოტივაციით ხსნიდა და ქართველთა საყოველთაო შეცდომების კანონზომიერ შედეგად მიიჩნევდა. ჟამთააღმწერელმა ქართველთა ეს ტრაგიკული პერიოდი, ქართველთა სვე-ბედის უკუქცევად გამოაცხადა. მიუხედავად ამისა, მან ამ პროცესში გიორგი ბრწყინვალის დროინდელი საქართველოს ისევ „აღმაშენებლურად“ შემორჩენებას და ძველი დიდების დაბრუნების მცდელობას გაუსვა ხაზი. ქართულმა კულტურამ „ხელმწიფის კარის გარიგებით“ და სამართლის სხვა ძეგლების შექმნით ისევ აღმასვლა დაიწყო.

ეკრიგოლიას სამართლიანი მტკიცებით, გიორგი ბრწყინვალის დროინდელი საისტორიო აზროვნების ისევ აღმავლობის პროცესი, წინა პერიოდის მაღალი თეორიული დონის ინერციით გაგრძელების გამოძახილი იყო. საქართველოს დაშლა— დაქუცმაცების ეპოქას ნბერძენიშვილმა „სოციალურ-ეკონომიკური დაჩიხუ-

ლობის ხანა“ უწოდა. ამ პერიოდის ქართულმა საისტორიო აზროვნებამ არა მარტო საერთო- საეროვნო დანიშნულება, არამედ პროგრესული ხასიათი და თეორიული დონეც დაკარგა. იგი უღიმ- ღამო პარტიკულარულ- საგვარეულო მატიანეთა დონემდე ჩამო- ქვეითდა. კიდევ უფრო დაკნინდა და დაქვეითდა XV- XVI საუკუ- ნეების ქართული ისტორიული აზროვნება. ნ.ბერძენიშვილის შე- ფასებით, ამ პერიოდში „უბირი ქრონიკები შემოგერჩა.“

ერთ- ერთ ასეთ „უბირ“ მატიანედ იგი „ქეგლი ერისთავთას“ მი- იჩნევა. ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ამ ქეგლის შემქმნელი მემატი- ანის აზროვნება ვიწრო იყო და ცალმხრივი. მისი თვალთახედვის არეალი მხოლოდ ქსანისა და არაგვის ხეობებით შემოიფარგლა. რაც შეეხება თხრობის ძირითად საგანს, იგი მხოლოდ ომზე და ეკლესიათა მშენებლობა- გამშენიერებაზე ამახვილებს ყურა- დლებას. სხვა მნიშვნელოვან მოვლენებს იგნორირებას უკეთებს. უყურადღებოდ ტოვებს სახელმწიფო- სამოქალაქო ამბებს.

ეს თხზულება მხოლოდ საქართველოს ორი რეგიონის- ქსანი- სა და არაგვის ხეობების ურთიერთობაზე, შუღლსა და ომებზე, ერთმანეთის რბევა- აწიოკების აღწერის ფაქტებით შემოიფარ- გლება. აქ არა თუ ზოგადფილოსოფიურ, არამედ ეროვნული მას- შტაბის აზროვნებასაც არა აქვს ადგილი.

მიუხედავად ამისა, იმ პერიოდში შექმნილ საისტორიო ნაწარ- მოებებს წმინდა ფილოსოფიური თუ არა, თეოლოგიურ- ფილოსოფი- ური ნიშნები მაინც ემჩნევა. ამის საუკეთესო ნიმუშს ქართლის ცხოვრების ეგნატაშვილისეული გაგრძელება წარმოადგენს. იაყუბ ყაენის მხრიდან აწყურის ციხის აღებას და ადგილობრივი მცხო- ვრებლების ამოჟლეტას, ეკლესიის გაძარცვას და ღმრთიშობლის ხატის მტრისგან გატაცებას, იმავე ღმრთისმშობლის ხატის რისხ- ვის მოვლინებად ხსნის მემატიანე. ანალოგიური პოზიციიდან განი- ხილავს იგი იაყუბ ყაენის მიმართ განხორციელებულ შეთქმულე- ბას და მისი ოჯახის სრულად ამოწყვეტას.

ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ეს თხზულება იმდენად მდარეა, რომ იგი არა თუ ისტორიულ- თეორიული, არამედ ნამდვილი ისტორი- ის ხარისამდეც ვერ აღწევს. ამ პერიოდში არა მარტო ზოგად- ფილოსოფიური, არამედ თვით საქართველოს დაშლა- დაქუცმა- ცების კონკრეტული მიზეზების შესახებ საშუალო დონის მატი- ანეც კი არ შექმნილა.

§2. ფარსადან გორგიჯანიძე (1626- 1696 წწ)

ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარების თვალსაზრისით გარკვეულ საფეხურზე ფარსადან გორგიჯანიძე დგას. მის მიერ დაწერილ თხზულებაში „საქართველოს ცხოვრება“- ში შეეცადა საქართველოს დაშლა- დაქუცმაცების მიზეზებზე პასუხი გაეცა. იგი შაჰაბასის კარზე 40 წელი ცხოვრობდა. მაჰმადიანობაც მიიღო. იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით, ფ.გორგიჯანიძე მშობლიური ენისა და ისტორიის ცოდნით, ან მისადმი სიყვარულით არ გამოირჩეოდა. განსაკუთრებით სცოდავდა საქართველოს ძველ ისტორიაში. რამდენადაც ფარსადან გორგიჯანიძის ნაშრომი ეახტანე VI- ს „სწავლულ კაცთა“ მიერ საქართველოს ისტორიის გაგრძელებამდე დაიწერა, იგი გარკვეულ მნიშვნელობას იძენს. მითუმეტეს, იმავე თხზულების მეორე ნაწილი, ავტორის მიერ ნახუთულ ფაქტებსა და მოვლენებს ასახავს. საქართველოს ისტორიის მასშტაბსაც სცილდება და ზოგადფილოსოფიურ მსჯელობასაც შეიცავს.

ფ.გორგიჯანიძის მტკიცებით, ქართველთა შინააშლილობამ, ურთიერთ შორის დაპირისპირებამ და ბრძოლებმა, ოსმალეთსა და ირანს, მისი დაპყრობა- გადანაწილების შესაძლებლობა მისცა. იმავე მოვლენის ერთ- ერთ მიზეზად ფ.გორგიჯანიძე, ძლიერი მოწინააღმდეგისადმი დაუმორჩილებლობას, სამეფო- სამთავროთა შორის შეუთანხმებლობასა და დაუსრულებელ ქიშპს ასახელებდა. მისივე თქმით, ამით შაჰი სარგებლობდა და ქართველთა ხელით საქართველოს კუთხეებს აოხრებდა. ეწეოდა თავადებისა და მეფეთა მოსყიდვას. ფ.გორგიჯანიძის მტკიცებით, ქართველები შაჰს მორჩილებას მხოლოდ საქართველოს საფუძვლიანად აოხრების შემდეგ უცხადებდნენ. აქედან გამომდინარე, თხზულების ავტორი ქართველებს „ჩათრევას ჩაყოლა სჯობია“ ფორმულას სთავაზობდა, რაც ირანის ხელისუფალთა მითითებების უსიტყვო შესრულების პროპაგანდას ნიშნავდა. იგი მკაცრად გმობს გიორგი სააკაძის მოქმედებას არა მარტო ბაზალეთის ომისთვის, არამედ შაჰ აბასის „ღალატისთვისაც“. „გაუწყრა ღმერთი და ჰგმეს ყაენის პურმარილი, თავის ხელით შუბი გვერდში ჩასწარა და მიწას დასცა ყორჩიხა ხანი და წაუშინეს და მამაცა და შეილიც მოუკლეს ქართველთა და კახთ ლაშქარი ურდოში შემოესივნეს.“

რაც შეეხება ფარსადან გორგიჯანიძის თეოლოგიურ- ფილოსოფიურ შეხედულებას, მისი ნააზრევი წმინდა წყლის პროვიდენ-

ციალიზმის განსახიერებაა. მას ღვთიური ბედისწერის ძალა სწამს და მის გარდუეალობას ქადაგებს. ისტორიულ- ფილოსოფიური და თეოლოგიური პრობლემებისადმი ფ.გორგიჯანიძის მიდგომის ძირითადი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ქრისტიანული და მაჰმადიანური აზროვნების ერთგვარი სინთეზის შექმნას ცდილობს.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წიგნი III. თბ. 2012 წ.
2. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. ძველი მწერლობა. თბ. 1960 წ.
3. ივ.ჯავახიშვილი თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.
4. რ.კიკნაძე. ფარსადან გორგიჯანიძე და 'ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი' თბ. 1975 წ.

ლექცია IX

ქართული კულტურის გამოცოცხლებისა და აღორძინების ეპოქის ისტორიოგრაფია

§1. ბერი ეგნატაშვილი და „სწავლულ კაცთა“ კომისია

ბერი ეგნატაშვილი XVIII ს-ის 60-იან წლების მოღვაწე ქართველი ისტორიკოსია. იგი ვახტანგ VI-ს მიერ შექმნილი „სწავლულ კაცთა“ კომისიის ხელმძღვანელი იყო და ბუნებრივია, მის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდა.

ცნობილი ფაქტია, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ ქვეყნის ისტორია მხოლოდ XIV საუკუნემდე იყო აღწერილი. საქართველოს XV- XVI საუკუნეების ისტორიის შესახებ თითქმის არაფერი არსებობდა. XVII საუკუნიდან დაწყებულმა კულტურულ-პოლიტიკურმა და სამეურნეო გამოცოცხლებამ, აღნიშნული ხარვეზის ამოვსების აუცილებლობა პრინციპულად დააყენა. ამ რთული ამოცანის შესრულება ვახტანგ VI (1675- 1737) აიღო თავის თავზე. ვახტანგის აღმზრდელი სულხან-საბა ორბელიანი იყო. ქართლის მეფედ (გამგებლად) ყოფნის პერიოდში (1704- 1712 წწ), მისი ხელმძღვანელობით ქართლი მნიშვნელოვნად დაწინაურდა პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების თვალსაზრისით. 1709 წელს მისი ხელმძღვანელობით დაარსდა პირველი ქართული სტამბა, სადაც დაიბეჭდა ვეფხისტყაოსანი და სასულიერო მწერლობის არაერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი. ვახტანგისავე ინიციატივით შეიქმნა „სწავლულ კაცთა კომისია“, რომელსაც „ქართლის ცხოვრების“ ახალი რედაქციის შედგენა დაევა. იმავე კომისიის მიერ უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით დაიწერა XIV- XVII საუკუნეების ისტორია და დაისვა საკითხი „ქართლის ცხოვრების“ ახალი რედაქციის შექმნის შესახებ.

სწავლულ კაცთა კომისიის წევრთა ამოცანა არა მარტო საქართველოს წერილობითი ისტორიის გაწყვეტილი ჯაჭვის ტრადიციული ერთიანობის აღდგენა იყო, არამედ, იმავდროულად უნდა გაერკვიათ ის ძირითადი მიზეზები, რამაც ქვეყნის ერთიანი ისტორიის წერის შეწყვეტა განაპირობა. ივ.ჯავახიშვილის აზრით, კომისიამ ძირითადად ეს ამოცანა შეასრულა. მიუხედავად იმისა, რომ იმ პერიოდში საქართველო დაქუცმაცებული იყო, სრულიად

საქართველოს ისტორიის შესაქმნელად მათ წინაშე მდგომი ამოცანა მეტნაკლები სისრულით გადაწყვეტეს.

ისიც ცნობილია, რომ ამ კომისიის ერთ-ერთი წევრი ბერი ეგნატაშვილი და მისი კოლეგები საკითხის შესწავლასა და გამოცემას სწორი მეთოდოლოგიური კუთხით მიუდგნენ. საქართველოს დაშლის მიზეზებიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა შინა ფაქტორს მიანიჭეს. მათივე მტკიცებით, მიწის კერძო საკუთრებაზე დამყარებულმა ფეოდალიზმმა, განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე სრულიად საწინააღმდეგო შედეგი გამოიღო: 1) როცა პატრონყმულ საფეხურზე ფეოდალს მიწა პატრონისგან (მეფისგან) „საკარგავის“ უფლებით ეძლეოდა, იგი ქვეყნის ერთიანობის მტკიცედ დაცვის მომხრე იყო; 2) ბატონყმურ საფეხურზე, როცა მიწაზე ფეოდალის უფლება „შეუვალი“ გახდა, ამ ფაქტორმა მისი განცალკევებისაქენ მისწრაფება განაპირობა. ასეთ ვითარებაში, დამყარებელს შესაძლებლობა ეძლეოდა ადვილად ჩარეულიყო ქვეყნის საკუთრების ურთიერთობებში და „საკარგავის“ საკუთრებად გადაქცევა თვითონვე დაეკანონებინა. ამ ურთულესი ისტორიულ-ფილოსოფიური მოვლენის მეცნიერული ახსნა, კომისიამ მართალია ვერ შეძლო, მაგრამ ამ მიმართულებით დასმული ამოცანის გადასაწყვეტად გარკვეული ნაბიჯი გადადგა.

„სწავლულმა კაცებმა“ ნაწილობრივად აღადგინეს ძველი ქართული საისტორიო აზროვნების ტრადიცია — ისტორიზმისა და კრიტიციზმის პრინციპი. იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით: ა) ისინი ამა თუ იმ წყაროებიდან ამონაწერებით და მათი ერთმანეთზე გადამბით არ დაკმაყოფილდნენ და უბრალო კომპილატორებად არ დარჩნენ; ბ) ისინი სწავლულ მეცელეარებად მოგვევლინენ, რომლებიც პირნათლად ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას. მიუხედავად ამისა, ვახუშტი ბაგრატიონის მტკიცებით, „სწავლულ კაცებს“ ბევრი საეჭვო დოკუმენტი შეეპარათ თავიანთი მუშაობის პროცესში. ასეთი ხარვეზის მიუხედავად, იე.ჯავახიშვილი „სწავლულ კაცთა“ საქმიანობას მაღალ შეფასებას აძლევდა წყაროებისადმი კრიტიკული მიდგომის გამო. მისივე მტკიცებით, „სწავლულმა კაცებმა“ შეძლებიდა გვარად შეეცადნენ თავი გაერთმიათ მათ წინაშე დასმული ურთულესი პრობლემისადმი — წყაროების საეჭვო-უეჭველობის გარკვევის თვალსაზრისით.

„სწავლული კაცები“ სრულიად თავისუფალნი იყვნენ ზღაპრული მითოლოგიური გავლენისაგან. ისინი სიგელ-გუჯრებისა და სხვა წყაროების საფუძველზე ცდილობდნენ საქართველოს ისტორიის ხარვეზების შევსებას. ამ ამოცანის შესრულება მათ მხო-

ლოდ ახალი კრიტიკული მეთოდის გამოყენებით შეძლეს. იმავე იე.ჯავახიშვილის აზრით, „სწავლულ კაცებს“ XV-XVI საუკუნეების ისტორიის შესავსებად მხოლოდ სიგელ-გუჯრების გარდა სხვა წყაროები არ გააჩნდათ. მათი მეშვეობით უხდებოდათ ზოგიერთი მეფეების ცხოვრებისა და საქმიანობის ისტორიის აღდგენა.

მართალია, „სწავლული კაცები“ ისტორიულ მოვლენებს საკმაოდ რეალისტურად აღწერენ, მაგრამ პროვიდენციალისტური გაელენისგან ვერ განთავისუფლდნენ. ისინი თურქთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღების ფაქტის ისტორიულ- მიზეზობრივი ანალიზის გზით ახსნას არ ცდილობდნენ. პირიქით, მომხდარს ქრისტიანთა შეცდომებს და მისგან გამოწვეულ ღვთიურ სასჯელს უკუშირებდნენ. რაც შეეხება საქართველოზე დატეხილ უბედურებებს, ამის მიზეზად ღვთის რისხვის სანაცვლოდ ბოროტ ძალებს ასახელებენ.

თ.ჟორდანიასა და იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით, „სწავლულ კაცთა“ მიერ შექმნილი „ახალი ქართლის ცხოვრება“ ეახუშტი ბაგრატიონმა სერიოზულად გადაამუშავა. ამ გადაკეთებული ტექსტიდანაც ჩანს, რომ მისი ავტორიც პროვიდენციალისტურ პოზიციაზეა და ზემოხსენებულ შეხედულებას სიტყვა- სიტყვით იმეორებს. თუმცა დამატებითი წყაროების ციტირებისას მეტ კრიტიციზმსა და სიფრთხილეს იჩენს. იმავე ჯავახიშვილის მტკიცებით, „სწავლულ კაცთა“ კომისიის წევრებს, ამა- თუ იმ საბუთებიდან მხოლოდ ცნობები აქვს ამოკრებილი. თვით ამონაწერებში დედნისეული ენა დაცული არ არის და ბევრჯერ დამახინჯებულიცაა. რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების გადამკეთებელსა და შემავსებელს, მთელი ეს შრომა მას ხელმეორედ გაუწევია. იგივე მასალები და საბუთები აუღია, თვით საბუთების რიცხვიც გაუმრავლებია, უფრო მეტი ცნობებიც ამოუღია, ამოკრებილი ცნობები დედნებიდან სიტყვა- სიტყვით გადმოუწერია.

იე.ჯავახიშვილი მიუთითებს „სწავლულ კაცთა“ იმ ნაკლის შესახებ, რაც მათ გამოავლინეს „თვითმხილველთა“ და „თანადამხედურთა“ მოყოლილი ამბების სანდოობის არგადამოწმებით. ეს მეთოდი, ისტორიის ფილოსოფიის ერთ- ერთი უმნიშვნელვანესი პრინციპია. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ისტორიული პროცესის ზეპირი გადმომცემი მარტო თანამედროვე კი არა, მომხდარი ფაქტის თვითმხილველიც უნდა ყოფილიყო. მეორე მხრივ, მათ უნდა გაერკვიათ, მთხრობელის სულიერი ღირსება, ისინი იყვნენ თუ არა „კაცნი სარწმუნონი უცხო ქვეყნის ყოვლითურთ ტყუილისაგან“. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნებოდა ისტორიული სიმართ-

ლე დაცული.

ფ.ლომაშვილის აზრით, „სწავლულმა კაცებმა“ ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით მხოლოდ ნაწილობრივად გაითვალისწინეს „გამოცოცხლების“ ეპოქის ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ძირითადი მოთხოვნები. მაგრამ ის რაც შეძლეს, ქართული საისტორიო აზროვნების სერიოზული მიღწევა იყო.

§2. ვახუშტი ბაგრატიონი (1696- 1757)

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ვახუშტი ბაგრატიონი ეროვნული კულტურის „გამოცოცხლება- აღორძინების“ მწვერვალადაა აღიარებული. იგი ვახტანგ VI- ის შვილი იყო და მაღალი დონის განათლება ჰქონდა მიღებული. იყო გეოგრაფი, ისტორიკოსი, კარტოგრაფი. ენებიდან იცოდა: ქართული, ბერძნული, ლათინური, ფრანგული, თურქული, რუსული, სომხური. 1724 წელს ვახუშტი რუსეთში გაყვა ვახტანგ VI- ს და მოსკოვში დაბინავდა. მას სახელმწიფო ჯამაგირიც დაუნიხნეს. მოსკოვშივე დაამთავრა (1745 წელი) თავისი თხზულება „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა.“ ეს ნაშრომი საქართველოს გაბმული ისტორიაა უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის პირველ ნახევრამდე. იგი საქართველოს ისტორიას მსოფლიო ისტორიის პრობლემების ფონზე განიხილავს. ამ ნაშრომს წითელ ზოლად გასდევს საქართველოს ეთნიკური და პოლიტიკური ერთიანობის იდეა. მასში ისტორია და გეოგრაფია ორგანულადაა შერწყმული ერთმანეთთან.

იე.ჯავახიშვილის აზრით, ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომში ისტორიულადაა დახასიათებული საქართველოს სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წყობილება, ქართველთა სარწმუნოება, ქართული სამართალი, ზნეწვეულებანი და შინაური ყოფა- ცხოვრება. ეს არის ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი წარსულის ფილოსოფიურ – ისტორიული მიმოხილვა, რომლის მსგავსი ქართულ მწერლობაში არც წინათ დაწერილა და არც შემდეგში.

ფ.ლომაშვილის აზრით, ვახუშტი ბაგრატიონმა პირველმა სცადა საქართველოს ფილოსოფიური ისტორიის დაწერა. ისტორიზმის პრინციპი ვახუშტის ნაშრომს თავიდან ბოლომდე გასდევს. იგი „სწავლულ კაცთა“ მიერ დაწერილი „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“ დაშვებულ სერიოზულ ხარვეზებს აღუშფოთებია. მის

აღმოსაფხვრელად ვახუშტის ახალი ნაშრომის დაწერა განუზრახ-
ავს, მაგრამ მალევე დარწმუნებულია რომ „ძველი ქართლის ცხ-
ოვრებაც სერიოზულ ნაკლოვანებებს შეიცავდა. ამიტომ მან არ-
სებული „ქართლის ცხოვრების“ გადამუშავება მოახდინა. მის
მიერ გაწეული შრომის შედეგად, შეიქმნა „ქართლის ცხოვრების“
ერთი ნაწილის ვახუშტისეული ვარიანტი. მასში ნაჩვენებია ქართუ-
ლი სახელმწიფოებრიობის და საზოგადოებრივი წყობილების გან-
ვითარებისა და ცვლილებების პერმანენტული სახე. ამ ფონზეა
აღწერილი ქართველი ხალხის ყოფა- ცხოვრება, ზნე- ჩვეულება,
კულტურა და მეურნეობა, თვით ისტორიულ- ფილოსოფიური
აზროვნება.

ისტორიზმის პრინციპის კარნახით ვახუშტის პირველად შემო-
აქვს საქართველოს ისტორიის მეცნიერული პერიოდიზაცია. დასაყ-
ვლეთ ევროპის საისტორიო აზროვნების გავლენით, იგი საქართვე-
ლოს ისტორიის პერიოდიზაციას საფუძვლად უდებს ქვეყნის
პოლიტიკურ- სახელმწიფოებრივ მდგომარეობას. მისი აზრით, სა-
ქართველოს პოლიტიკური ისტორია სამ ძირითად პერიოდად შე-
იძლება დაიყოს: 1) პირველი პერიოდი— „განყოფილებამდელი“ ე.ი.
საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთიანობის არსებობის დრო,
რაც ქვეყნის ძლიერებას განაპირობებდა; 2) მეორე პერიოდი—
ერთიანი ფეოდალური მონარქიის სამეფო- სამთავროებად „განყო-
ფილებითა და განხეთქილებით.“ რამაც საქართველო საგრძნო-
ბლად დაასუსტა; 3) მესამე პერიოდი— XVIII საუკუნე. ვახუშტის
თანამედროვე „აწინდელი“ პერიოდი, რომელსაც იგი დაწვრილებით
აღარ განიხილავს.

იე.ჯავახიშვილის თქმით, ვახუშტი საქართველოს ისტორიის
პერიოდიზაციას „დასაწყისთაგან“ და „შეძენილ“ წესთა მოქმედე-
ბის მიხედვითაც ახდენს, რასაც იგი „შერეულ წესსაც“ უწოდებს.

„დასაწყისთაგან წესს“ ვახუშტი ბაგრატიონი უწოდებს ისეთ
საზოგადოებრივ მოვლენებს, რომლებიც საქართველოში იმთავე-
ითვე არსებობდა. მხედველობაში აქვს მთავრობა ე.ი. სახელმ-
წიფო.

„შეძენილ წესად“ მიაჩნდა სახელმწიფოს განვითარების პრო-
ცესში აღმოცენებული ახალი მოვლენები და საზოგადოებრივ-
პოლიტიკური ინსტიტუტები: „ჭყონდიდელობა“, „ათაბაგობა“ და
ა.შ.

„შერეულ წესად“ მიაჩნდა უცხოელთაგან შეძენილი წესები
(მრავალცოლიანობა, „დაბლა ნოხთა სხდომანი“ და ა.ს.

ვახუშტიმ ქართულ აზროვნებაში ისტორიის ორიგინალური მე-

ცნიერულ-ფილოსოფიური გაგება შემოიტანა.

ვახუშტის მტკიცებით ისტორია 4 ნაწილად განიყოფება:

ა), „პირველია ადგილის აღწერა“, ანუ იმ კონკრეტული გეოგრაფიული გარემოს დახასიათება, სადაც ესა თუ ის ხალხი ცხოვრობს. ვახუშტიმ საქართველოს ისტორიის გაგებაში გეოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობა შემოიტანა. ის ევროპის წინამორბედებს წინ უსწრებს გეოგრაფიული ფაქტორის როლისა და ადგილის გაგებაში. ვახუშტი აყენებს საკითხს თუ რა როლი შეასრულა გეოგრაფიულმა გარემომ ამა თუ იმ ხალხის ცხოვრებაში.

ბ), „ისტორიის მეორე ნაწილად“ ვახუშტი „ნათესავთა მეტყველებას“ ე.ი. საკუთარი ხალხის ჩამომავლობას და გენიალოგიას მიიჩნევდა. იგი ისტორიკოსისგან მოითხოვდა ქართველი ხალხის წარსულის ისეთ ასახვას, რომელიც სხვა ხალხების განვითარების კანონზომიერებისგან არსებითად არ განსხვავდებოდა და სპეციფიკურ თვისებებსაც შეიცავდა.

გ) ისტორიის მესამე ნაწილად ვახუშტი ასახელებს „წლისმრიცხველობას“, ანუ ქრონოლოგიას. ქრონოლოგია საისტორიო პროცესს თანმიმდევრულ და კანონზომიერ სახეს უნარჩენებს. ამიტომ მან თავის შრომაში დიდი ნაწილი ქრონოლოგიას დაუთმო. ქართლის ცხოვრება ამ ნაწილს უყურადღებოდ ტოვებდა.

დ) ისტორიის მეოთხე ნაწილად ვახუშტი „მოქმედების“ ე.ი. თვით ისტორიულ ხდომილებათა პროცესის ასახვას მიიჩნევდა.

ივ.ჯავახიშვილის შეფასებით, ვახუშტიმ მეცნიერულ-კრიტიკული მეთოდი დაამკვიდრა. მან უმთავრესი ყურადღება წყაროების კრიტიკულად გარჩევას მიაქცია. ამ მხრივ განსაკუთრებით მისი ნაშრომის ქრონოლოგიური და გენიალოგიური ნაწილი გამოირჩევა. ივ.ჯავახიშვილი თხზულების ამ ნაწილს საუკეთესოდ მიიჩნევდა. მისივე თქმით, ვახუშტიმ ეს ჩამორჩენილი დარგი მეცნიერულ სიმალღემდე აიყვანა. მან შესძლო ზუსტად დაეთარიღებინა და ერთმანეთთან შეეთანხმებინა საქართველოს ისტორიის ძირითადი თარიღები. ამით მან ქართული ისტორიოგრაფია შინაგანი ქრონოლოგიური ხარვეზებისა და წინააღმდეგობებისგან გაანთვისუფლა. იმავდროულად შეძლო გაესწორებინა საქართველოს ისტორიის ამბავთა გადმოცემა-აღწერის დროს დაშვებული შინაგანი ლოგიკური და ფაქტობრივი შეცდომები.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, წყაროთა სანდოობის საკითხში ვახუშტი ბაგრატიონი მისი დროის ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების დონეზე საკმაოდ მყარად დგას. ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ვახუშტი ბაგრატიონმა ქართულ საისტორიო აზროვნება-

ში პირველმა შექმნა მძლავრი კრიტიკული მიმართულება. იგი წყაროთა კრიტიკულ მიდგომას გაბედულად შეეჭიდა. მან მოახდინა საქართველოს გეოგრაფიული სწორუპოვარი აღწერა და საქართველოს ისტორიულ-ფილოსოფიური მიმოხილვა. იგი XVIII საუკუნის ქართულ ისტორიულ მწერლობაში ნამდვილ უებრო ბუმბერაზად წარმოგვიდგება.

ფ.ლომაშვილის აზრით, ვახუშტის კვლევის მეთოდი და მიღწევები ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების საფუძველთა საფუძველია. ვახუშტი დაკრძალულია მოსკოვში დონის მონასტერში.

§3. სეხნია ჩხეიძე. პაპუნა ორბელიანი. ომან ხერხეულიძე

ვახუშტი ბაგრატიონის შემოქმედებამ შემდგომი პერიოდის ქართულ საისტორიო აზროვნებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა ვერ მოახდინა, რადგან იგი რუსეთში ცხოვრობდა და მისი შრომა ქართული საზოგადოებისთვის დიდი ხნის განმავლობაში თითქმის უცნობი იყო.

ქართველი ისტორიკოსი სეხნია ჩხეიძე (1670- 1745 წწ), საქართველოს სამეფო კარის მოღვაწე უხუცესი იყო. იგი ხელისუფლების მაღალჩინოსნებს მრავალჯერ ახლდა ირანში. მონაწილეობდა ირანელთა ომებში. მას ეკუთვნის ისტორიული თხზულება „მეფეთა ცხოვრება“, რომელიც 1653- 1739 წლების მოვლენებს აღწერს. იგი ისტორიის თეორიის სრული უგულებელყოფით ხასიათდება. სეხნია ჩხეიძისთვის საქართველოს მდგომარეობის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეფასება მიუწვდომელი აღმოჩნდა. მისი დაპირება, რომ იგი მხოლოდ საქართველოს ისტორიული მოვლენების უცხო ქვეყნების მოვლენებთან დაკავშირებას მოახდენდა, შეუსრულებელი დარჩა. მან მხოლოდ ირანის ზოგიერთი შინაგანი მოვლენის აღწერით შემოიფარგლა. მის მიერ „მნახველთაგან სმენით“ მიღებული ინფორმაციის ნამდვილობა გაურკვეველია.

ივ.ჯავახიშვილის აზრით, ს.ჩხეიძის მთავარი ნაკლი ობიექტიუზმი და „მამულიშვილური გრძნობის მოღუნება იყო.“ მას არაფერი უთქვამს სულხან- საბა ორბელიანის და ვახტანგ VI- ის შესახებ.

ამ მხრივ განსხვავებული სურათია აღწერილი პაპუნა ორბელიანის ნაშრომში „ამბაენი ქართლისანი“. მისი თხზულება ეხება 1739- 1758 წლების საქართველოს ისტორიას და სეხნია ჩხეი-

ძის ნაშრომის გაგრძელებას წარმოადგენს.

ს.ჩხეიძისაგან განსხვავებით, პაპუნა ორბელიანი „საკუთერი თვალით მნახველი“ ინფორმატორის „სარწმუნოებასაც“ (სანდოობასაც) მოითხოვს. ამ ფაქტს, იე.ჯავახიშვილი გიორგი მთაწმინდელის და სხვათა ტრადიციული დონის არასრულ აღდგენად მიიხსენებდა. თუ სეხნია ჩხეიძე ისტორიული ხდომილებების მოწმეთა სანდოობას უყურადღებოდ ტოვებდა, მისგან განსხვავებით, პაპუნა ორბელიანი, ყველაზე მნიშვნელოვანს უგულებელყოფდა. კერძოდ, ინფორმატორის მიერ აღწერილი ამბების თანამედროვეობას და საკუთარი თვალით მნახველობას. ორივე ისტორიკოსის მხრიდან ასეთ პოზიციას, იე.ჯავახიშვილი დიდ ნაკლად თვლიდა. მეორე მხრივ, პაპუნა ორბელიანი თავისი მსოფლმხედველობით და ორიენტაციით მკვეთრად განსხვავდებოდა სეხნიას ჩხეიძისაგან. სეხნია ჩხეიძე ირანული ორიენტაციისა იყო და დიდი ერის მიერ პატარა ერის ასიმილაცია გარდუვალად მიაჩნდა. რაც შეეხება პაპუნა ორბელიანს, მას აღნიშნული თხზულება, ასეთი მოსალოდნელი საშიშროებისგან დაზღვევის მიზნით აქვს დაწერილი. იგი ქართველობას შეახსენებდა, რომ არ დაეიწყებოდათ ეროვნული მეობა. იგი საქართველოს უმძიმესი მდგომარეობიდან გამოსავალ მექანიზმს ეძებდა. პრობლემისადმი ასეთი მიდგომითა და აზროვნებით, პაპუნა ორბელიანი ისტორიის ფილოსოფიურ გაგებამდე მალდებდა. პ.ორბელიანი სამშობლოს მძიმე მდგომარეობის— დაცემა- დაქსაქსულობის განმაპირობებელი მიზეზების მომავალი თაობებისგან მტკიცედ დახსომებას მოითხოვდა. იე.ჯავახიშვილის აზრით, პაპუნა ორბელიანი ჭკვიანი და ცხოვრებაში ღრმად ჩახედული ისტორიკოსი იყო. საქართველოს პოლიტიკური ამბებისა და ომიანობის აღწერის გარდა, იგი იმდროინდელი ქვეყნის ქონებრივსა და ეკონომიკურს მდგომარეობაზედაც ამახვილებდა ყურადღებას.

საქართველოს მძიმე ეკონომიკური სიდუხჭირის პერიოდში მოსახლეობის გადაგეარების გამოკვეთილ ფორმებს, პაპუნა ორბელიანი განსაკუთრებით ფეოდალურ ზედაფენებში ხედავდა. მისი თქმით, საკმარისი იყო შაჰი. საქართველოს რომელიმე კუთხეში ან მეზობელ სახელმწიფოში ჩასულიყო, რომ ქართველი ფეოდალები „მბრძანებლისგან“ მოწყალების მისაღებად მასთან მისულიყო. იმ პერიოდის ქვეყნის მოღალატე ბაგრატიონთა ზოგიერთი წარმომადგენელის და ქართველ ფეოდალთა მოსყიდვა- დაჯილდოება, ირანის შაჰისგან საფეხურებრივი საფასურის ფორმებით იყო დაკანონებული.

პაპუნა ორბელიანი თავისუფალია ყოველგვარი ცრუმორწმუნე-

ობისგან. მან კარგად იცის, რომ მიწისძვრა ბუნებრივი მოვლენაა და თვით მეფე- დედოფლის ედრებასაც არ ემორჩილება. ერთ-ერთი ძლიერი მიწისძვრის დროს, თეიმურაზ II და დედოფალ თამარს ფეხით შემოუვლია წმინდა ადგილები და გულმოდგინედ ულოციათ სტიქიის შესაჩერებლად— მაგრამ ამაოდ. საზოგადოებაზე ღვთის რისხვის მოვლინების წინასწარმეტყველების მომასწავებელი ნიშნების არსებობა პაპუნა ორბელიანს არ სწამს. ამ მხრივ, იგი ყოველგვარი პროვიდენციალიზმისგანაა თავისუფალი.

რაც შეეხება ერეკლე მეორის ისტორიკოსს ომან ხერხეულიძეს, მისი თხზულება „მეფობა ირაკლი მეორისა, მეფის თეიმურაზის ძისა“, 1722- 1782 წლების ისტორიას ეხება. იგი 1795 წელს უნდა დაწერილიყო. ომან ხერხეულიძე თავის წინამორბედებს მართლაც ჩამოუვარდება თავისი აზროვნებითა და მეთოდოლოგიით. ერეკლეს წარმატებებს ძირითადად „ღვთიური განგებულობით“ ხსნის, თუმცა კრწანისთან დამარცხების აღწერისგან თავს იკავებს იმ მოტივით, რომ ამ ბრძოლაში დამარცხების მიზეზები მას საფუძვლიანად გამორკვეული არ ქონდა.

ვახუშტის შემდეგ ვერცერთმა ქართველმა ისტორიკოსმა მნიშვნელოვანი ისტორიულ- ფილოსოფიური ნაშრომი ვერ შექმნა. ნამდვილი ფერიცვალება მხოლოდ ქართულ მწერლობასა და საზოგადოებრივ აზროვნებას დაეტყო.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. წიგნი III. თბ. 2012 წ.
2. კ.კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. I. ძველი მწერლობა. თბ. 1960 წ.
3. იე.ჯავახიშვილი თხზ. ტ. VIII. თბ. 1977 წ.
4. ლ.მარუაშვილი. საქართველოს გეოგრაფიული შესწავლის ფუძემდებელი. ვახუშტი ბაგრატიონი (1696- 1772). თბ. 1956
5. ვ.გაბაშვილი. ვახუშტი ბაგრატიონი. თბ. 1969 წ.

ლექცია X

ისტორიულ- ფილოსოფიური პრობლემები
„გამოცოცხლება- აღორძინების“ ხანის ქართულ
მწერლობასა და საზოგადოებრივ აზროვნებაში.

§1. სულხან- საბა ორბელიანი (1658- 1725)

XVII- XVIII საუკუნეებში, სპარსეთის, ოსმალეთის და რუსეთის ინტერესები ერთმანეთს დაუპირისპირდა საქართველოს საკითხთან მიმართებაში. მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაციის მიუხედავად, აღნიშნული სახელმწიფოების ძალისხმევამ, ქართველ ხალხში კულტურული ენერგიის და პოლიტიკური გაერთიანებისკენ სწრაფვა ვერ ჩაკლა. საერთო გამოცოცხლება და აღმავლობა დაეტყო ქართულ მწერლობასა და საზოგადოებრივ აზროვნებას. ამ საქმეში თვალსაჩინო როლი სულხან- საბა ორბელიანმა (1658- 1725 წწ) შეასრულა. მისმა მოღვაწეობამ ქართული ენა დეგრადაციისგან იხსნა. მისი თხზულება „სიბრძნე სიცრუისა“ მაღალი დონის ფილოსოფიურ- მსოფლმხედველობით ტენდენციებს შეიცავს. მასში გატარებული შეხედულებები მძიმე მდგომარეობაში ჩაყარდნილი სამშობლოს არა მარტო თანაგრძნობის და სიყვარულის გაღვივების, არამედ მოძველებული ფეოდალური წყობილების მანკიერი მხარეების კრიტიკასაც წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, სულხან- საბა ფეოდალური არისტოკრატიის პროგრესული ნაწილის იდეოლოგიის ჩარჩოს ვერ გაცდა და „გულმოწყალე ფეოდალის“ მეხოტბედ დარჩა.

სულხან- საბა ისტორიის პროვიდენციალისტურ გაგებას სრულად თავს ვერ აღწევს. მისი აზრით, ღმერთი ყოველთვის სიკეთის გამარჯვებას უზრუნველყოფს, რადგან აქ გადამწყვეტ როლს ბოროტი ძალები ასრულებდნენ, რომლებსაც თვით ღმერთიც უწყევდა ანგარიშს. თავისი ეპოქის მოწინავე ევროპელი მოაზროვნეების მსგავსად, სულხან- საბა ორბელიანი ეკლესიას ადამიანური მორალის სამსახურში აყენებს. იმათ ვისაც „არ ეშინია ღეთისა და არც რცხვენის კაცთა“ მათ წინააღმდეგ უღმობელი კრიტიკის მახვილს მიმართავს. ეს ფაქტი რელიგიისა და მორალის ერთმანეთთან მორიგებას ნიშნავს. რაც შეეხება სამართლიან სახ-

ელმწიფოს, იგი „განათლებული აფსოლუტიზმის“ სახით ქონდა საბას წარმოდგენილი. ზოგიერთი მისი თანამედროვე მოაზროვნე, ამ ტერმინოლოგიის შინაარსის მთავარ მომენტად, ხელისუფლების სისრულეს და განუყოფლობას მიიჩნევდა. მათგან განსხვავებით, სულხან- საბა პრობლემას ფრანგი ჟან ბოდენის (1530- 1596) შეხედულებებზე დაყრდნობით განიხილავდა. აქედან გამომდინარე, ფეოდალიზმსა და აბსოლუტურ მონარქიას იგი დრომოჭმულად მოიაზრებდა. ამ ფონზე, სულხან- საბა ხელისუფლებისაგან საზოგადოების ყველა ფენის საკუთრების და სხვა ინტერესების დაცვას პირველხარისხოვან ამოცანად მიიჩნევდა. საბას იგავარაქების მოთხოვნა იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოების ყველა ფენის საკუთრებითი და სხვა კანონიერი ინტერესები სახელმწიფომ სამართლიანად უნდა დაიცვას.

სულხან- საბა საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელს ერთიანი საზომით აფასებს. მისი მტკიცებით, ძლიერი სახელმწიფო ყველა სოციალური ფენის ადამიანების ერთობისგან იქმნება. ეს ერთობა უნდა ემყარებოდეს არა მარტო ღვთისადმი „შიშს“, არამედ ადამიანის მიერ ადამიანისადმი „სირცხვილსა“ და ურთიერთ სიყვარულს. თამარ კუკავას მტკიცებით, სულხან საბა, თავისი კლასის ინტერესების დამცველია. იგი მხოლოდ ამ სოციალური კლასების მორალის ამაღლების მომხრეა. იმავდროულად, საზოგადოებრივი მორალის დახვეწას, გაწმენდა- გაჯანსაღებნას მოითხოვს. ადამიანთა მორალური და გონებრივი ამაღლების აუცილებლობა, საბას საზოგადოების წინსვლის ძირითად სტიმულად მიაჩნდა. თ.კუკავას მტკიცებით, სულხან- საბას შეხედულებებში ჰუმანისტურ- რენესანსულ შეხედულებებთან ერთად, დემოკრატიულ- განმანათლებლური დებულებებიც შეინიშნებოდა. ფ.ლომაშვილის აზრით, რამდენადაც დემოკრატიზმი და განმანათლებლობა იმ ეტაპზე თვით ევროპაშიაც არ იყო საბოლოოდ ჩამოყალიბებული, მათი არსებობა დაღმავალი ფეოდალიზმის პერიოდში მყოფ საქართველოში შეუძლებელი იყო. რაც შეეხება იმავე თ.კუკავას განცხადებას, რომ საბას შეეძლო თავის ლექსიკონზე იგივე წაეწერა რაც ფრანგმა ენციკლოპედისტებმა წააწერა „ენციკლოპედიაო“.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ფ.ლომაშვილი წერდა, რომ ფრანგი განმანათლებლებისაგან განსხვავებით, სულხან- საბა ორბელიანს არ ქონდა და არც შეიძლებოდა ჰქონოდა ანტიფეოდალური და განმანათლებლური იდეები. ამიტომ, ის რაც არ ჰქონდა, თავის ლექსიკონში ვერ შეიტანდა. მის უპირველეს ამოცანას მტრისგან

დაქუცმაცებული ქვეყნის გაერთიანებაზე სრუნვა, ქართველი ხალხის ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება და გადაგვარებული ფეოდალური საზოგადოების მორალურ გაკეთილშობილება წარმოადგენდა.

რაც შეეხება მის „ქართულ ლექსიკონში“ მოცემულ ფილოსოფიურ ტერმინებსა და განმარტებებს, საბას ფილოსოფიურად განსწავლულობაზე მეტყველებს. ა.ფურანგიშვილის აზრით, სულხან-საბას ლექსიკონში მოტანილი და განმარტებული ტერმინები, სხვადასხვა წყაროებიდან შემთხვევით აღებული კი არ არის, არამედ იგი ავტორის ჩამოყალიბებულ კონცეფციას წარმოადგენს.

ფ.ლომაშვილს, საბას მიერ ლექსიკონში შეტანილი ფილოსოფიური ტერმინების იდეურ-თეორიული მრწამსის ლექსიკონის ავტორისთვის თავსმოხვევა გაუმართლებლად მიაჩნდა. მისი აზრით, სულხანი როგორც ლექსიკოგრაფი ვალდებული იყო იმ პერიოდში გავრცელებული ძირითადი ფილოსოფიური და თეოლოგიური ტერმინები იმ შემთხვევაშიაც განემარტა, როცა იგი მის შინაარსაც არ იზიარებდა. რაც შეეხება საბას სიტყვებს „რომელმან დამაჯერა იგი დაეწერეო“- მის მიერ სულ სხვა აზრით არის ნახმარი. „სასწავლო ყრმათაში“ იგი გარკვევით განმარტავს, რომ „საღმრთო წერილიდან“, „ღვთისმეტყველთაგან“, „ღრმათა ფილოსოფოსთაგან“ (პროკლე, არისტოტელე, პორფირი, ნემესეოსი, დამასკელი, პლატონი) ამოღებული ტერმინებიდან მან მხოლოდ ისინი განმარტა, რომელთა ქართული შინაარსი გაიგო და დაიჯერა. „რომელმან დამაჯერა იგი დაეწერეო“ ამ გამონათქვამში სულხან-საბა გული-სხმობს მის მიერ შერჩეული უცხო ტერმინების შინაარსის ქართულად არსებობისა და ადექვატურობის დადგენას და არა შინაარსის გაზიარებას ან უარყოფას.

შ.ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორიის ფუძემდებელი, სულხან-საბას განმანათლებლობაზე ერთ სიტყვას არ ამბობს, ხოლო მისი შემოქმედების რენესანსულ ხასიათზე არაერთგზის მიუთითებს. ქართული ფილოსოფიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი ს.ავალიანი, სულხან-საბას მსოფლმხედველობას, იდეალისტურ-თეოლოგიურ მიმართულებად მიიჩნევდა. მისივე მტკიცებით, სულხან-საბა ფილოსოფიის საგნად პირველ რიგში ზებუნებრივი (არამატერიალური) სინამდვილის შემეცნებას თვლიდა.

ფ.ლომაშვილის აზრით, სულხან-საბა იმ ეტაპზე ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებული ევროპელი ანტიფეოდალური განმანათლებლობის მიმდევარი არ იყო. იგი XVII-XVIII საუკუნეების ქართული კულტურის „გამოცოცხლება-აღორძინების“ ჭეშმარიტი ფუძემდებუ-

ლი იყო. ქართული ენისა და ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების შემდეგ განვითარებაზე მან წარუშლელი კვალი დატოვა. მისი მხატვრული და ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები დღესაც სამაგიდო წიგნებად ითვლება.

§2. დავით გურამიშვილი (1705- 1792)

ქართველი პოეტების საკრალურმა შეიდეულმა— რუსთაველმა, გურამიშვილმა, ბარათაშვილმა, ილიამ, აკაკიმ, ვაჟამ და გალაკტიონმა, სახელი არა მარტო პოეზიაში, არამედ საზოგადოებრივ აზროვნებაშიაც გაითქვეს. მათ შემოქმედებაში შესაბამისი ეპოქის ფილოსოფიური აზროვნების უკუფენა მოხდა. ამ მხრივ თვალსაჩინო ადგილი დავით გურამიშვილს უჭირავს. მისი ცხოვრება ტრაგიკული ისტორიული მომენტებითაა სავსე. მაშინდელი საქართველოს უმძიმესი ისტორიული პროცესების გამო, იგი სამშობლოდან მოწყვეტილი აღმოჩნდა და რუსეთის იმპერიის ერთ- ერთი განაპირა ქვეყნის უსახლკარო და უშვილძირო მაცხოვრებელი გახდა. მიუხედავად ამისა, მან ქართველ ერს „დავითიანის“ სახით, მისი ცხოვრებისა და საქართველოს იმ პერიოდის უმძიმესი ეპოქის ამსახველი მხატვრული და ფილოსოფიური შედეგები დაუტოვა.

დავით გურამიშვილი პირველ ყოვლისა საქართველოს დაშლად ქუცმაცების მიზეზების დადგენას შეეცადა. შეიძლება ითქვას, რომ მონაწილეობისა და მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების მეტნაკლებად ცოდნის მიუხედავად, საქართველოს საკითხთან მიმართებაში, საგარეო ფაქტორს მეორეხარისხოვანი როლი დააკისრა. ეროვნულ- სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში მან გადამწყვეტი მნიშვნელობა საშინაო ფაქტორს მიაკუთვნა. მისი ეს პოზიცია ზოგად ფილოსოფიურ ხასიათს ატარებდა. აქედან გამომდინარე, დ.გურამიშვილის პოეტურ შემოქმედებაში თეორიულ- ფილოსოფიურმა შეხედულებებმა თეოლოგიურ ფორმებში პპოვა გამოვლინება. აკად. გ.ჯიბლაძის აზრით, დ.გურამიშვილის მთელი შემოქმედება პოეტური ფორმით ამტკიცებელი ფილოსოფიური ტრაქტატია. ერთ ჭეშმარიტებას მოსდევს მეორე, მათ საფუძველზე ლოგიკური დასკვნა იქმნება.

ზედაპირულად თუკი მიეუდგებით დ.გურამიშვილის შემოქმედებას, მისი საისტორიო კონცეფცია, ქრისტიანულ- პროვიდენციალ-

ისტორიად მოგვეჩვენება. იგი ქრისტეს ჯვარცმის ამბის გადმოცემით იწყებს თხრობას და იმ დიდი უგუნურების შესახებ მიუთითებს, რომელიც ადამიანებმა ჩაიდინეს ჭეშმარიტი ღმერთის ვერცხობის და უღმობლად წამების გამო. მისივე მტკიცებით, ამ ფაქტით ღვთიურ სამებას ვერაფერი დააკლეს, მაგრამ უმძიმესი ცოდვა იტვირთეს. ანალოგიური შეცდომა მოუყიდა ქართველებს, რომლებმაც თავიანთი „მხსნელი“ მეფეები გაწირეს და „ცოდვის მორევში ჩაცვივდნენ“. ამ შეცდომების შედეგი ქართველებისადმი თავსდატეხილი უბედურებები იყო.

დ.გურამიშვილი ცდილობს განსაზღვროს აღნიშნულ მოვლენათა ძირითადი მიზეზები. თავდაპირველად იგი საშინაო და საგარეო ფაქტორებს ერთ სიბრტყეზე აყენებს. მიუხედავად ამისა, განსაკუთრებით საშინაო ფაქტორს— შინააშლილობას გამოყოფს. „კახელების აღმა ხსნული ქართლებმა დაღმარცხეს...“ და მას საქართველოს დაცემის უმთავრეს მიზეზად მიიჩნევს. პოემაში „ქართლის ჭირი“ დაწერილებითაა აღწერილი ქართლ-კახეთის სამეფოების ურთიერთშუღლი, როლითაც მტერი სარგებლობდა და გამარჯვებასაც აღწევდა. ამ ფონზე დ.გურამიშვილი მომხდარის პოეტური ფორმით განსოგადებას ახდენს, რითაც ფილოსოფიურ საფეხურამდე მალდებდა. გაჭირებაში ჩაყარდნილი პოეტი დახმარებისთვის ბუნებრივ ძალებს მიმართავს და იქვე იძლევა განმარტებას, რომ „მიზეზში“ იგი ქრისტეს, „მზეთა მზეში“ მამა ღმერთს და „თინათინში“ ნათელს, ანუ სულიწმინდას გულისხმობს. აქედან გამომდინარე, მისადმი „წარმართული პანთეისტობის“ დაბრალება არასწორია. ეს მცდარი მოსაზრება მხოლოდ საბჭოთა პერიოდში იქნა წამოყენებული და საბჭოთა ათეისტურ რეჟიმთან დაახლოებას ისახავდა მიზნად.

დ.გურამიშვილი არაერთგზის განმარტავს, რომ მისი ნაწარმოები ღრმად ფილოსოფიურია. მის მიერ პოეტურად ჩამოსხმულ ფილოსოფიურ ნააზრევში ქრისტიანული სამება— ერთარსებაა წინა პლანზე წამოწეული. რელიგიური მრწამსიდან გამომდინარეობს მისი მხრიდან ქედის მოხრა არა მარტო ზებუნებრივი სამება— ერთარსების, არამედ მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების სამწვეროვნების (პიროვნება, ერი, მსოფლიო) წინაშე. როცა იგი თავისი ერის ისტორიის პოეტურად აღწერას ამთავრებს, მაშინვე გადადის მთელი „საწუთროს“, ე.ი. ადამიანური ცხოვრების განზოგადებაზე.

ისტორიულ-ფილოსოფიურ დატვირთვას ატარებს დ.გურამიშვილის ორი ცნობილი ლექსი ადამიანის სიკედილთან და საწუთრო-

სთან პაექრობის შესახებ. ისინი ერთმანეთს ავსებენ, ქმნიან ერთიან ნაწარმოებს და სრულად წარმოაჩენენ პოეტის ფილოსოფიურ მრწამსს. მასში აქ გადმოცემულია დოგმატიკური დავა სამყაროსა და ადამიანის არსებათა ძირითად შემადგენელ ელემენტებზე (კაცხლი, წყალი, მიწა, ჰაერი). განსაკუთრებული ყურადღება იმ მომენტზეა გამახვილებული, როცა კაცის მიმართ საწუთრო დაყვედრების ფორმას გამოიყენებს და თვით კაცს სიმართლეში დააეჭვებს. ამ ფონზე, დგურამიშვილი დედამიწაზე ადამიანის მიერ ადამიანის მკვლელობის პრობლემას უბრუნდება. იგი ძმათა მკვლელი სამოქალაქო ომს, პიროვნებისა და ერის დამღუპველად, კაცობრიობის საყოველთაო უბედურების მიზეზად აცხადებს.

„ქაცვია მწყემსში“, დგურამიშვილი ორიგინალურად წყვეტს ბედისწერის, შემთხვევითობისა და ღვთიური კანონზომიერების ურთიერთობის პრობლემას. იგი პირველ რიგში შემთხვევითობისა და ბედისწერის ურთიერთობას არკვევს და მათ შორის არსებით განსხვავებასაც იძლევა. ამის შემდეგ იგი განმარტავს, რომ ბედი მხოლოდ ადამიანის მოგონილი იყო. შემაჯამებელ ეტაპზე პოეტი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ არსებითი მნიშვნელობა მხოლოდ ღვთიურ განგებას შეიძლება ქონოდა. დგურამიშვილის აზრით, როცა ადამიანები წინასწარ ვერ განსაზღვრავენ თუ რა უნდა მოხდეს მომავალში, ხოლო მომხდარს ბედისწერას მიაწერენ, ეს გარემოება აშკარად ეწინააღმდეგება ღვთიურ წინასწარგანზრახულობას, რომლისადმი წედომა ადამიანის შესაძლებლობებს აღემატება. ეს თვალსაზრისი, ფ.ლომაშვილის აზრით, ქრისტიანული პროვინციალიზმის ორიგინალური სახესხვაობაა. იგი სხვა ფორმებთან შედარებით ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლოს დგას.

პოემის ბოლო ნაწილში დგურამიშვილი ეხება წარღვნის დროს კიდობანში მსხდომი-სასიკედილოდ განწირული ორი მოსისხლე ადამიანის ურთიერთ დამოკიდებულებას. გარდუვალი სიკედილის შემყურენი, ერთმანეთთან დამეგობრდებიან და მტრობას დაივიწყებენ. ეს ფაქტი, დგურამიშვილს პოეტურ ფორმებში აქვს ჩამოქერწილი. იგი საერთო საშიშროების პირობებში მყოფი საზოგადოების შინაგანი ერთიანობის აუცილებლობისკენ მოწოდების ანდერძს წარმოადგენს. რამდენადაც იგი კიდობანში მსხდომმა ადამიანებმა პირნათლად შეასრულეს, ისინი ღმერთისგან იქნენ დალოცვილნი. მაგრამ როცა ადამიანებმა ღმერთამდე ასვლა სცადეს და გოდოლის აგება დაიწყეს, ღმერთი განრისხდა, მათ ერთიანი ენა (შეთანხმების უნარი) წაართვა და გოდოლი დაუნგრია. ამ შემთხვევაში, დგურამიშვილი საზოგადოების შინაგან

ერთიანობას და ამბიციურობის მოთხოვნას, წარმატებისა და მომავალი განვითარების აუცილებელ პირობად მიიჩნევდა.

ფლომაშვილის მტკიცებით, დგურამიშვილი, ევროპული ჰუმანიზმის ღვიძლი შვილია. მას იმედი ჰქონდა, რომ ფეოდალიზმი საქართველოშიაც დაძლეულა ბედის უკუღმართობით წარმოშობილ უარყოფით მოვლენებს და ჰუმანიზმის მორალურ პრინციპებამდე ამაღლდებოდა. მაგრამ იგი ევროპულ ანტიფეოდალურ განმანათლებლობამდე ვერ ამაღლდა, თუმცა ამ მიმართულებით გარკვეული გზა გაკაფა.

§3. ანტონ ბაგრატიონი-კათალიკოსი (1720- 1788)

ქართლ- კახეთის მეფის ერეკლე მეორის (1720- 1798 წწ.) მიერ გატარებული სამხედრო და კულტურული რეფორმები, ქართული ფეოდალიზმის გაჯანსაღების გარკვეული მცდელობა იყო. ამ საქმეში მნიშვნელოვანი როლი მისმა ბიძაშვილმა ანტონ ბაგრატიონმა შეასრულა. თამარ კუკაეას მტკიცებით, ერეკლესა და ანტონის მიზანი შემდეგში მდგომარეობდა: 1)საქართველო უცხო დამპყრობლებისგან გაენთავისუფლებინა; 2)რეფორმების შედეგად განათლებული აბსოლუტური მონარქია შეექმნა 3)საქართველო დასავლეთ ევროპასთან დაეახლოებია.

ანტონის კათალიკოსობამ, მისი ფილოსოფიური ნააზრევნი თეოლოგიურ ჩარჩოში მოაქცია. იმ პერიოდის საქართველოში იგი ამ მიმართულების ყველაზე დიდ მოღვაწედ ითვლება. ეკლესიის სამსახურში ფილოსოფიის ჩაყენება მას ეკლესიის გაჯანსაღებად მიაჩნდა. ანტონ კათალიკოსის ფილოსოფიურ- რელიგიური მსოფლმხედველობა შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1)ძველი ფილოსოფოსების აზროვნების ამოსავალი, ყველაზე უკეთ პლატონმა განსაზღვრა, რაც ზოგადისა და ერთეულის ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემაში გამოვლინდა. მისი მტკიცებით, ზოგადი არის „უსაყოველთაოესი“, ხოლო ერთეული- მისი „ქვემდებარე“. პირველი- უსაყოველთაოესი, მეორეს- უქვემდებარეს არსებობის შესაძლებლობას აძლევს და მის განვითარებას განსაზღვრავს; 2)იოანე დამასკელმა „დაასაბუთა“, რომ პლატონთან ზოგადი, როგორც იდეა უნდა განვიხილოთ როგორც სამყაროს შემქმნელი. ზოგადი იმიტომ შეინიშნება ერთეულში, რომ პირველი შემქმნელია მეორისა. მისივე მტკიცებით, ეს ზოგადი არსება

უცვლელი და იგივეობრივია. შესაძლებელია, ერთსა და იმავე სხეულში ორი და მეტი არსება იყოს; 3) ანტონის მტკიცებით, ქრისტეს იმ კონკრეტულ სხეულში, რომელიც ცოდვილ კაცობრიობას მხსნელად მოეწოდებოდა, ღვთიური და ადამიანური ერთდროულად იყო. მაშასადამე, ქრისტიანულ მოძღვრებისგან ჭეშმარიტი და მისაღებია მხოლოდ დიოფიზიტობა, ანუ ორბუნებიაობა; 4) დიოფიზიტობის ჭეშმარიტების დასაბუთების ფონზე, ანტონი საფუძველს აცლის მონოფიზიტობას, კერძოდ ნესტორიანელობას. მისივე მტკიცებით, ნესტორმა და სხვა „მწვალებლებმა“ თავიანთი მოძღვრების საფუძველი არისტოტელესგან აიღო და არა პლატონისგან; 5) ანტონის მტკიცებით: ა) ქრისტეში კაცის ბუნების არსებობიდან გამომდინარე, იგი ჯვარცმით მოკლეს; ბ) მონოფიზიტები შეცდომაში ელინთა ფილოსოფიურმა ზღაპრებმა შეიყვანა; გ) აუცილებლობას წარმოადგენს რათა ჭეშმარიტმა მორწმუნე დიოფიზიტებმა, იმავე ელინთა ჭეშმარიტ ფილოსოფოსობაზე დაყრდნობით, მწვალებლური მონოფიზიტობა ამხილოს. ამ შემთხვევაში, ანტონი რელიგიის სამსახურში ფილოსოფიის ჩაყენებას მოითხოვდა.

ქართული ფილოსოფიური აზროვნების განვითარების პერიოდიზაციის პირველი მცდელობა, ანტონ ბაგრატიონის ნაშრომში „წყობილსიტყვაობაშია“ მოცემული. ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარების პირველ ეტაპად იგი X- XII საუკუნეებს მიიჩნევს. ამ ეპოქაში ანტონი გამოარჩევს „ჭეშმარიტ ფილოსოფოსს“ იოანე პეტრიწს. პეტრიწის ნააზრევში განსაკუთრებით გამოყოფს ნიეთთა და მოვლენათა შორის არსებულ მიზეზ- შედეგობრივ კავშირს. იოანე პეტრიწს იგი „სადმართო ფილოსოფოსად“ აცხადებს. მისივე თქმით, პეტრიწმა, პროკლეს გადმოქართულებით ქართველისთვის პლატონიც გასაგები გახადა და ბერძნულ- ქართულ ფილოსოფიურ აზროვნებას შორის ერთიანი ჯაჭვი გააბა.

იგივე ანტონი, მისი წინამორბედი პოეტების შემოქმედებაში ფილოსოფიურ მიმდინარეობათა ანარეკლს ხედავდა. ამ ფონზე, ქრისტიანული მართლმადიდებლობიდან ყოველგვარი სახის გადახრას გმობდა. ამ მხრივ რუსთაველს და სულხან- საბა ორბელიანსაც არ ინდობდა და მას კათოლიკობას საყვედურობდა.

ქართლ- კახეთის მეფის ერეკლე მეორისადმი მიძღვნილ „სპეკალში“, რომელიც ფილოსოფიურ ტრაქტატს წარმოადგენს, ანტონი ამტკიცებს, რომ პლატონის თანახმად, ღმერთიდან გამოსულ ყოველ ერთეულს (მრავალს), ღმერთთან მთლიანად დაბრუნების უნარი არა აქვს. ადამიანის სულისა და ხორცის ღმერთთან დაბ-

რუნება მხოლოდ სულს შეუძლია, რადგან ისიც უკედავი ძალაა. ანტონის მთავარ მიზანს, მთელი საერო ფილოსოფიის ეკლესიის სამსახურში ჩაყენება წარმოადგენდა. იგი მეფე ერეკლეს შეახსენებდა, რომ პლატონიზმისა და არისტოტელისმის მოძღვრებათა სინთეზი, მის სამეფო გვირგვინს კიდევ უფრო განამტკიცებდა.

ქართული ფილოსოფიის ისტორიის ზოგიერთი მკვლევარი თვლიდა, რომ ანტონ ბაგრატიონი „განათლებული მონარქის“ განმანათლებლურ იდეებამდე მივიდაო. ამ მხრივ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ IV ტომი გამოირჩევა, სადაც ანტონ ბაგრატიონი „დიდ განმანათლებლად“ გამოცხადებული. ეს მცდარი თვალსაზრისი გაიზიარა მკვლევარმა თ.კუკავამ. ანტონის მთელი მოღვაწეობა, განმანათლებლურ მოღვაწეობად გამოაცხადა. ამ შეხედულების საპირისპიროდ, ფ.ლომაშვილი მიიჩნევდა, რომ ისტორიის გაგებაში ანტონი წმინდა წყლის პროვიდენციალისტი იყო. საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური დაცემის მიზეზად, იგი ერის ზნეობის დაცემას ასახელებდა, ხოლო ზნეობის დაცემის მიზეზს ღმერთის ნებაში ხედავდა.

ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ანტონი ბოლომდე იცავდა ღვთაების ყოვლისშემძლეობის შეხედულებას. ისტორიის მამოძრავებლად ზნეობას თვლიდა, ხოლო მის განმსაზღვრელად ღვთაებას. მართალია, ანტონ ბაგრატიონს დიდი როლი მიუძღოდა ქართული კულტურის განვითარებაში, მაგრამ მისთვის „განმანათლებლობის“ იარაღის მიწებება, ფ.ლომაშვილს გაუმართლებლად მიაჩნდა. ისიც ცნობილია, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ანტონის შეფასების ორ ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულება იყო გაბატონებული: 1) ანტონ ბაგრატიონი როგორც რეაქციონერი; 2) ანტონ ბაგრატიონი როგორც განმანათლებელი. ამ ანომალიურ შეფასებებს შნუცუბიძემ დამაჯერებელი პასუხი გასცა და ანტონის შემოქმედების პროგრესულობის დასაბუთება სცადა. იგი ხაზგასმით წერდა: „ანტონის ხელაღებით რეაქციონერად გამოცხადება არაა მართებული არც ისტორიულად და არც პოლიტიკურად. ვისაც ანტონი თავიდან ბოლომდე დოგმატიკოსად და რეაქციონერად მიუჩნევია, ის რუსეთის ფილოსოფიის პროგრესულ გაელენას ანტონის ნააზრევში უგულებელსა ჰყოფს... ანტონი, არც ნიჟილისტურ დამცირებას და არც პათეტიკურ განდიდებას არ საჭიროებს. ქართული ფილოსოფიის ისტორიაში მას თავისი ადგილი აქვს და ეს საკმაო საფუძველია მისი სააზროვნო საქმის ჯეროვანი შეფასებისათვის.“ საბჭოური იდეოლოგიის პერიოდში, ასეთი მტკიცებულების ოფიციალურად გასაჯაროება სირთულეებთან იყო

დაკავშირებული.

ანტონ ბაგრატიონის შეფასება მოცემულია „ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიაში“. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში მასში ეკითხულობთ: „ანტონი ერთის მხრივ ახლის პროგრესულის მქადაგებელია და ვერ ეტევა ძველი, სქოლასტიკური მსოფლმხედველობის ჩარჩოში, მაგრამ მეორე მხრივ, მას უძნელდება ახლის შეთვისება, ძველი ტრადიციები ნებას არ აძლევს დაეუფლოს ახალი ეპოქის სულისკვეთებას. ეს ორმაგობა აისახა მის ფილოსოფიურ ნააზრევში.“

მიუხედავად იმისა, რომ ანტონის ისტორიულ-ფილოსოფიურ შეხედულებებში გაორება შეინიშნება, ფ.ლომაშვილის სიტყვებით რომ ეთქვას, იგი ქართული ქრისტიანული ეკლესიის დიდ საჭეთმყურობლად დარჩა და მის სამსახურში ფილოსოფიის ჩაყენებას შეეცადა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართული ეკლესია მას წმინდანად არ შერაცხდა.

§4. იოანე ბაგრატიონი (1768- 1830)

იოანე ბაგრატიონი (1768- 1830) საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XII- ის შვილი იყო. მის სახელთანაა დაკავშირებული: ა) ქვეყნის ევროპეიზაციისთვის დაუღალავი მზრუნველმა; ბ) აღამაჰმადხანის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლაში თავის გამოჩენა. მხედველობაში მაქვს თბილისის მახლობლად მისი რაზმის მიერ აღამაჰმადხანის სამხედრო შენაერთების დროებით შეჩერება და ერეკლე მეორესთვის უკან დახევის შესაძლებლობის მიცემა.

განსაკუთრებით საინტერესოა იოანე ბაგრატიონის ენციკლოპედიური ნაშრომი „ხუმართსწავლა“ („კალმასობა“). ეს თხზულება ისტორიულ-ფილოსოფიური ხასიათისაა. თ.კუკავას აზრით, ამ თხზულების მთავარი დანიშნულება საქართველოს ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების აღწერა იყო. ავტორის მიზანს, საქართველოსთვის უკეთესი მომავლის პერსპექტივის დამტკიცება და დასახული მიზნის მისაღწევი გზების გამოძებნა წარმოადგენდა.

იოანე ბაგრატიონის აზრით, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ეკონომიკურად, პოლიტიკურად და კულტურულად დაცემა, საშინაო და საგარეო ფაქტორებმა განაპირობა. იგი უმაღ-

ლესი სოციალური ფენის წარმომადგენლების შიდა მტრობასა და აშლილობაზე მიუთითებდა. იქვე გულისტიკივლით დასძინდა, სწავლა- განათლებისა და ცოდნისადმი ქართველი თავადაზნაურობის უარყოფით დამოკიდებულებას. ეს ფაქტორი მათი შვილების განსწავლულობისადმი ნაკლებ ყურადღებას განაპირობებდა. ქვეყანაში უკანონობა და ანარქია იყო გაბატონებული. საკუთრების დაცვაზე არავინ ზრუნავდა. ზედაფენები ქვედაფენებს უღმობლად ჩაგრაედა. ამას მეზობელი მთიელების განუწყვეტელი თავდასხმები და ქვეყნის მოხელეთა განუკითხავი თარეში ემატებოდა. იოანე ბაგრატიონის დაკვირვებით, იმ ეტაპზე ქართველ ხალხს განათლებული, კეთილი, პირუთენელი, მიუდგომელი და სხვა სასიკეთო თვისებებით აღჭურვილი მოხელეები ენატრებოდა. ანალოგიური პოზიცია ჰქონდა მას ქვეყნის უმაღლეს მმართველთან— მეფესთან მიმართებაშიაც. ამ ფონზე, იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას მეფის გონიერულ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს, ქვეყანაში კანონიერების და კეთილგონიერების დამკვიდრებას აქცევდა, რომელიც მიმართული უნდა ყოფილიყო ყოველგვარი მსაკერობისა და მაცდურობის წინააღმდეგ. ამის გაკეთების მხოლოდ განათლებული და მცოდნე მეფე შეძლებდა.

მართალია, იბაგრატიონი თავის თხზულებაში ცოდნა- განათლების აუცილებლობაზე ლაპარაკობს, მაგრამ მისი ძირითადი თვალსაწიერი სამყაროს მარადიული პრობლემისკენაა გადატანილი და არა კონკრეტულად ევროპულ „განმანათლებლობაზე“. ეს მიმართულება ქართველებში უძველესი დროიდან იყო ჩაკირული. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ფ.ლომაშვილი საესეებით სამართლიანად აკრიტიკებს იმ მკვლევარებს, რომლებიც XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველ მოღვაწეებს „განმანათლებლად“ რომ აცხადებენ. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებული აქცენტი თ.კუკავას მოსაზრებაზე აქვს გადატანილი, რადგან ამ პერიოდის მოღვაწენი და მათ შორის იოანე ბაგრატიონიც გამოიყენებდნენ განმანათლებელთა რიგებში მოიხსენია. იბაგრატიონის შეფასებასთან მიმართებაში, ფ.ლომაშვილმა განსაკუთრებული ყურადღება, თ.კუკავას წინააღმდეგობით აღსავსე თვალსაზრისს მიაქცია. მხედველობაში გვაქვს, იმავე თ.კუკავას მიერ იბაგრატიონის მიმართ გამოთქმული მოსაზრება, რომ არსებული სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობის საწინააღმდეგოდ გამოთქმული მწვავე პროტესტის მიუხედავად, იბაგრატიონი ბოლომდე დარჩა თავისი კლასის ერთგული შვილი და მტკიცედ იცავდა მის ინტერესებს. აქედან გამომოდინარე, იგივე თ.კუკავა დაასკენიდა, რომ იბაგრა-

ტიონის მიერ მითითებული გზა არ გულისხმობდა არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ურთიერთობების უარყოფასო.

თ.უკუკავასეულ ამ მოსაზრებას უკეთებდა რა ანალიზს, ფ.ლომაშვილი დასძენდა: „გამოდის, თითქოს პიროვნება, რომელიც ფეოდალიზმის ურთიერთობათა საფუძველზე რჩება, შეიძლება განმანათლებელიც იყოს. ეს ნამდვილი ნონსენსია.“ ი.ბაგრატიონის თხზულების შესაბამისი ამონაწერის (სადაც ბატონყმობის ღვთიური მარადიულობის შესახებაა საუბარი) კომენტარიდან გამომდინარე, ფ.ლომაშვილი ხაზგასმით მიუთითებდა: „წარმოიდგინეთ როგორი განმანათლებლები იქნებიდნენ მონტესკიე, ვოლტერი და ჟან-ჟაკ რუსო მათ რომ ბატონყმობის ღვთიური მარადიულობა ემტიცებინათ.“

იქვე იგი საქართველოს ისტორიის ნარკვევების იმ ნაკლოვანებებსაც შეეხო, სადაც XVIII საუკუნისა და XIX საუკუნის 30-იანი წლების ქართველი მოღვაწეების შეხედულებათა არასწორი შეფასებებია მოცემული. იგი მცდარად მიიცნევდა ნარკვევების V ტომის ავტორთა შეხედულებას, რომ XVIII საუკუნის შუა წლებში საქართველოში თითქოს ყველაზე რადიკალური ბურჟუაზიული დემოკრატიული იდეების გავრცელება დაიწყო, ხოლო XVIII საუკუნის მეორე ნახევარსა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული განმანათლებლობის პირველ ეტაპს ჩაეყარა საფუძველი. იმავე ტომის ავტორებმა, აღნიშნული პერიოდის „განმანათლებლობის“ წარმომადგენელთა სამ საფეხურიანი კლასიფიკაცია მოახდინეს: ა), „განმანათლებლობის“ პირველი ეტაპის მოღვაწეებად ეახუშტი ბაგრატიონი, ანტონ ბაგრატიონი, ალექსანდრე ამილახვარი და დავით გურამიშვილი დაასახელეს; ბ), „განმანათლებლობის“ შუა ეტაპის წარმომადგენლებად იოანე ბაგრატიონი, დავით ბაგრატიონი და ალექსანდრე ჭავჭავაძე; გ), „განმანათლებლობის“ ბოლო ეტაპის მესვეურებად— სოლომონ დოდაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი და დიმიტრი ყიფიანი გამოცხადეს. რაც შეეხება XIX საუკუნის 60-70-იან წლებს, მათი მხრიდან ეს პერიოდი „განმანათლებლობის კლასიკურ პერიოდადაა“ მიჩნეული.

ამ კლასიფიკაციის მიხედვით ისე გამოდის, რომ სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით, საქართველოს თითქოს ოთხი განმანათლებლობა ქონდა. ფ.ლომაშვილის აზრით, ქართული განმანათლებლობა მხოლოდ ორ ეტაპს მოიცავს: 1) ჭეშმარიტი განმანათლებლობისთვის დამახასიათებელი ნიშნებიდან გამომდინარე, პირველი ეტაპისთვის ამ საფეხურამდე მხოლოდ ცალკეული პირები

ამაღლდნენ (სოლომონ დოდაშვილი); 2) მეორე ეტაპზე (XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან) საქართველოში მოქმედი თითქმის ყველა საზოგადოებრივი მიმდინარეობა განმანათლებლური გახდა, რაც თერგდალეულთა მოღვაწეობის შედეგი იყო.

ხემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იოანე ბაგრატიონი ქართული კულტურის „გამოცოცხლება- აღორძინების“ ერთ- ერთ თვალსაჩინო მოღვაწედ დარჩა. იგი რენესანსულ ჰუმანიზმს ვერ გასცდა და ბუნებრივია, განმანათლებლურ ეროვნულ- დემოკრატიზმამდე ვერ ამაღლდა.

§5. იონა ხელაშვილი (1772- 1837)

რუსეთისგან დაპყრობილ საქართველოში შექმნილი საზოგადოებრივი აზრი, ილია ჭავჭავაძემ- დადლილ- დაქანცული საქართველოს „ჩათვლემა- ჩაძინებათ“ შეაფასა. მაშინდელი საზოგადო მოღვაწეების დიდი ნაწილი ფიქრობდა, რომ მომხდარი ფაქტით, საქართველოს წინაშე მდგარი პრობლემების უმეტესი ნაწილი თითქმის გადაწყდა. ასეთ მდგომარეობაში აღმოჩნდა იონა ხელაშვილიც. იგი ქართლ- კახეთის მეფეთა კარის ეკლესიის მოძღვარი იყო, რომელიც პეტერბურგში გადასახლებულ ბატონიშვილებს გაჰყვა. რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობას, ქართველთა სასიცოცხლო პრობლემების საბოლოოდ გადაწყვეტად თვლიდა და შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციას, ქართველობისთვის ნამდვილ „ოქროვან საუკუნეს“ უწოდებდა. მაღალი განათლების მიუხედავად, იონა ხელაშვილი ვიწრო თეოლოგიურ ჩარჩოს ფარგლებში დარჩა და ორიგინალური ფილოსოფიური მოძღვრებაც ვერ შექმნა. მიუხედავად ამისა, იმ პერიოდის საზოგადო მოღვაწეთა შორის გარკვეული ადგილი დაიმკვიდრა.

იონა ხელაშვილმა დიდი როლი შეასრულა იოანე ბაგრატიონის, სოლომონ დოდაშვილისა და სხვა ცნობილი მოღვაწეების აღზრდაში. შემთხვევითი არაა, რომ იოანე ბაგრატიონის ენციკლოპედიურ ნაშრომში „ხუმართსწავლაში“ („კალმასობაში“) მთავარ პერსონაჟად სწორედ იონა ხელაშვილია ნაგულისხმევი. იონა ხელაშვილი დაუღალავად იბრძოდა რუსეთის გზით საქართველოს კულტურული ევროპეიზაციისთვის. მას ღრმად სწამდა, რომ „პეტრიწისა და ანტონის“ სამშობლო, „უმეცრებისგან“ თავის დაღ-

წევას და მდგომარეობის გაუმჯობესებას, მხოლოდ მაღალი სწავლა- განათლებით შეძლებდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ სწავლა- განათლების დარგში ქართველი თავად- აზნაურობა სანამუშოო როლს შეასრულებდა. ი.ხელაშვილი თავგამოდებით ცდილობდა კაეკასიის ხალხების, განსაკუთრებით ქართველებისა და სომეხების მეგობრობის განმტკიცებას. პარალელურად, ქართველ თავად- აზნაურობას, გლეხთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად შესაბამისი ნაბიჯის გადასადგმელად მოუწოდებდა. იმავდროულად გამოხატავდა მებატონეთა მხრიდან ყმა გლეხებისადმი უდიერ მოპყრობას.

რაც შეეხება იონა ხელაშვილის ფილოსოფიურ შეხედულებებს, იგი ფილოსოფიურიც იყო და ღვთისმეტყველურიც. მისი აზრით, სამყარო და საზოგადოება ღმერთმა შექმნა, იგივე ღმერთი წარმართავდა მათ განვითარებას. იონე ხელაშვილის მტკიცებით, მთავარი და გადაწყვეტი უკუდავი სული იყო. საიქიოში მხოლოდ მტკიცე მართლმადიდებლები ცხოვრობდნენ, მატერიალისტები და არარელიგიური მიმდინარეობების მომხრენი „ღვენილებად იქცეოდნენ“. იოანესთვის ნამდვილი ფილოსოფია მხოლოდ თეოლოგია იყო.

ცნობილი მკვლევარის თამარ კუკავას მტკიცებით, იონას იდეალიზმი ვოლტერთან მიმართებაშია მკვეთრად გამოხატული. თუკი დავით ბატონიშვილი ვოლტერის უდიდესი თაყვანისმცემელი იყო, იონა პირიქით, გამოხატავდა მას. იგივე თ.კუკავა საფუძვლიანად განიხილავს იონას ტრაქტატს- „ფილოსოფიური კითხვა-ძიებანი“ და ხაზგასმით მიუთითებს: ა)მატერიალიზმის წინააღმდეგ იონა ხელაშვილის ბრძოლას; ბ)მატერიალისტების კრიტიკას და მათდამი დაცინვას; გ)მატერიალისტების დარწმუნების მცდელობას- ნამდვილი ცოდნა შეიძლება მოპოვებული იქნას მხოლოდ რწმენით; დ)როცა იონას თავისი შეხედულების გასამყარებლად სათანადო სარწმუნო არგუმენტები არ ყოფნის, იგი მატერიალისტებს წყევლა- კრულვით მოიხსენიებს.

აღნიშნული ფაქტებიდან გამომდინარე, ფ.ლომაშვილს მცდარად მიაჩნდა იონა ხელაშვილის განმანათლებლური იდეების მატარებლად გამოცხადების თ.კუკავასეული შეხედულება. იმავე ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, ყოველად დაუშვებელი იყო განმანათლებლობამდე ყოფილიყო დაყვანილი რელიგიური სწავლა- აღზრდის ქადაგება და სასკოლო განათლების სფეროში პიროვნების პრაქტიკული მოღვაწეობა. თუკი „ამ პრინციპს გავყევით- წერს ფ.ლომაშვილი- XVIII- XIX საუკუნეთა ყოველი სოფლის მასწავ-

ლებელი და მღვდელი ეოლტერისა და რუსოს მოწაყედ მოგვეჩვენება.“ მისივე მტკიცებით, ცნებათა ასეთი აღრევა, საკითხისადმი არაისტორიული მიდგომით იყო განპირობებული. მითუმეტეს, ერთი და იგივე ტერმინი სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა შინაარსის მატარებელი იყო. ამის გაუთვალისწინებლობამ ზოგიერთი ქართველი ფილოსოფოსი იქამდეც კი მიიყვანა, რომ განმანათლებლობას შუა საუკუნეების საქართველოშიაც ეძებდა. „ამ გზას თუ გავეყვებით- წერდა ფ.ლომაშვილი- განმანათლებლობა „აღმოსავლურ რენესანსზე“ უფრო იქეთ გადაიწევს, რადგან ამ ტერმინს X- XI საუკუნეების ქართველი მწერლებიც ხშირად ხმარობდნენ. საკმარისია გაეხსენოთ გიორგი ხუცესმონაზონი, რომელიც საქართველოს ერთ- ერთი საეკლესიო მოღვაწის ბასილი ბაგრატიის ძისადმი მიწერილ წერილში გიორგი მთაწმინდელს მთელი „ჩვენი ქვეყნის მოძღვარსა და განმანათლებელს“ უწოდებს.“ შალვა ნუცუბიძის მტკიცებით, „ხუმართსწავლის“ („კალმასობის“) ფილოსოფიური მხარის ძირითადი მომენტების შესწავლამ დაადასტურა, რომ „XVIII- XIX საუკუნეთა მიჯნაზე საქმე გვაქვს ძველი ფილოსოფიური აზროვნების მემკვიდრეობისა და ახალი მიმდინარეობის შეთვისების გარკვეულ ნაერთთან“. მისივე აზრით, იონე ბაგრატიონისა და იონე ხელაშვილის სახით, „ხუმართსწავლაში“ („კალმასობაში“) ცოცხალ მოაზროვნეთა სახითა ორივე მომენტი წარმოდგენილი: ა)იოანე ბატონიშვილი- ახალი მიმდინარეობისკენ უფრო გადახრილი და მისი შეთვისებისკენ მზადყოფი და ბ)იონა ხელაშვილი- ტიპიური ძველი მწიგნობარი,საღვთისმეტყველო სიბრძნით აღჭურვილი. იმავე შ.ნუცუბიძის აზრით, ამ „გარდამავალი ეპოქის“ ქართველმა მოღვაწეებმა მხოლოდ ეოლფიანისტური რაციონალიზმისა და ჯონ ლოკის სენსუალიზმის შეთვისება შეძლო.

სამეცნიერო წრეებში დადასტურებულია, რომ იონა ხელაშვილი წმინდა თეოლოგი და პროვიდენციალისტი იყო. მთელ სამყაროს და თვით ადამიანსაც ღმერთისგან შექმნილად აცხადებდა. ხოლო საზოგადოების აე-კარგის გამგებლად ღმერთს მიიჩნევდა. იონა ხელაშვილი დუალიზმს მიუღებლად თვლიდა და მხოლოდ მონოთეიზმს ქადაგებდა. მისი მტკიცებით, ეოლტერისა და სხვა განმანათლებლებისგან „გონებადაშრეტილმა“ ფრანგებმა თვით უფლისმსახური მღვდლები და აზნაურები ამოწყვეტეს, უავგუსტესი მეფის სახლუელი უღმობლად დასაჯეს. ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, „ფილოსოფიური აზრის ისტორიის“ III ტომის ავტორები საეკლესიო სამართლიანად თვლიან იონა ხელაშვილს თეოლოგიური მსოფლმხედველობისა და იდეალისტური ფილო-

სოფიის პრინციპების მატარებლად. იგი ებრძოდა ვოლტერს, სპინოზას, დიდროს, დაღამბერს, კონდილიაკს. აქ ჩამოთვლილ სწავლულებს ანათემას უძღვნიდა და წაწყდომას უწინასწარმეტყველებდა.

იონა ხელაშვილისა და აღორძინების ხანის სხვა მოღვაწეთა შეხედულებებით, წოდებრივ- ფეოდალური „განათლებული მონარქი“ არსებითად განსხვავდება ყველა წოდების ინტერესთა დამცველი ევროპელი „განათლებული მონარქისგან“.

§6. დავით ბაგრატიონი (1767- 1819)

გიორგი XII- ის თხოვნით, ქართლ- კახეთის ტახტის მემკვიდრედ რუსეთის იმპერატორმა, მართალია დავითი დაამტკიცა, მაგრამ ამ მოვალეობის შესასრულებლად ტახტზე არ აუშვა. საქართველოს მმართველად მხოლოდ რამდენიმე თვე ამუშავეს და 1803 წელს რუსეთში გადაასახლეს. სამშობლოს მოწყვეტილმა დავითმა, მთელი მისი ნიჭიერება და ძალისხმევა მეცნიერებისკენ წარმართა. იგი ევროპული დონის განმანათლებლობას იმდენად მიუახლოვდა, რომ მან პირველი „ვოლტერიანელის“ სახელიც კი დაიმსახურა. მისი ბიოგრაფების მტკიცებით, დავითმა 8 აღმოსავლური და ევროპული ენა იცოდა. იმავდროულად მეცნიერების 17 დარგს ფლობდა. რაც შეეხება მის ისტორიულ- ფილოსოფიურ შეხედულებებს, ამ მხრივ გამორჩეული მოაზროვნე იყო. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ დავითი ახალგაზრდობიდანვე რელიგიურ- მითოლოგიური ცრურწმენისადმი ინდიფერენტულ დამოკიდებულებას იჩენდა. ასეთი პოზიციის გამო, გიორგი XII- ე დიდ უკმაყოფილებას გამოთქვამდა. ამის ერთ- ერთ დადასტურებას, დავითის მიერ რუსეთიდან ჩამოტანილი ვოლტერის სურათის, გიორგის ბრძანებით გზადგურების ფაქტი წარმოადგენს.

ცნობილი ლიტერატურათმცოდნის ლევან ასათიანის მონოგრაფიაში- „ვოლტერიანელობა საქართველოში“ მოტანილი საარქივო დოკუმენტით ირკვევა, რომ ეკლესიას დავითი თეატრს ეძახდა, ცისკარს სათამაშოს და წირვას წარმოდგენას. ამის გამო გიორგიმ იგი რამდენჯერმე გააფრთხილა: „შვილო დავით... ნუ შერები ამისთანა ღვთის გარეგან საქმეს, მოიქეც და ღმერთი იწამეო.“ ამის

გამო მემკვიდრეს მეფისთვის შეუთვლია: „წადით, ასე უთხარით მამანქმს: რაც იმას სწამდეს, მე გამიწერეს და რაც მე მწამს იმას გაუწერესო.“ ეს ამონაწერი უფლისწულის მხრიდან ათეისტური და განმანათლებლური პოზიციის დაცვაზე მიგვანიშნებს.

პეტერბურგში გადასახლებულ დავითს, უპირველეს ყოვლისა ფრანგი განმანათლებლებისა და ენციკლოპედისტების ნაშრომები შეუსწავლია, ხოლო სოფი მათგანი კიდევ უთარგმნია. მხედველობაში გვაქვს შარლ ლუი მონტესკიეს ნაშრომი- „გულისხმისყოფისათვის სჯულისა“. ამ ნაშრომის თარგმნისას, დავით ბაგრატიონს შესატყვისი ქართული სამართლებრივი ტერმინოლოგიის შექმნა თავადვე მოუწია. მას სწამდა, რომ რუსეთის იმპერიის მონობაში მყოფ ქართველობას, თავდაცვისათვის უპირველესად სამართალმცოდნეობა სჭირდებოდა. ანალოგიური პოზიციიდან იქნა მის მიერ შესრულებული ანსილიონის „ესთეტიკებრნი განსჯანის“ თარგმანიც. ეს ნაშრომი ზნეობისა და მორალის განმანათლებლურ გაგებას შეიცავდა და მცირე ერთა ინტერესების დაცვას ემსახურებოდა.

რაც შეეხება დავით ბაგრატიონის ორიგინალურ სოციოლოგიურ თხზულებებს, ისინი ძირითადად ეროვნული აზროვნების ცრურწმენებისგან განთავისუფლებისა და მეცნიერულ-ფილოსოფიური მიმართულების განმტკიცებისაკენ იყო მიმართული. მას კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ის მოსალოდნელი საფრთხეები, რომელიც დაპყრობილი ერის— ქართველების მშობლიურ ენას მოელოდა უსარმაზარი იმპერიის წიაღში. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, დავითი ქართული ენის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად შესაბამისი დამცავი მექანიზმის შემუშავებას შეეცადა. ამ მიზანს ემსახურებოდა მის მიერ ქართული ენის გრამატიკის შექმნა.

რაც შეეხება მის საბუნებისმეტყველო და სოციოლოგიურ ნაშრომებს, მასში თანმიმდევრულად იცავდა ბუნებისა და საზოგადოების განვითარებადობის იდეას. იგი კიდევ უფრო თანმიმდევრული და კატეგორიული იყო სამყაროს მატერიალურობის აღიარებაში. მისი მტკიცებით, სამყარო ერთიანი და მატერიალური იყო და რაც მთავარია, ბუნებაში არსებულ ყველა საგანში იგი „საზოგადო“ და „სათავისო“ თვისებებს ხედავდა. ამ შემთხვევაში, მასზე XVIII საუკუნის ფრანგი განმანათლებლების გაელენა შეინიშნება.

თ.კუკავას მტკიცებით, დავით ბაგრატიონი იბრძოდა მაშინდელ საქართველოში გავრცელებული ცრურწმენათა და არამეცნიერუ-

ლი ტენდენციების გამოვლინებების წინააღმდეგ. ცდილობდა ყველა ბუნებრივი მოვლენისადმი მეცნიერული დასაბუთება მოენახა. იგივე თ.კუკავა დაერთ ბაგრატიონის მეცნიერულ მოღვაწეობას შემდეგი სახის შეფასებას აძლევს: „დ.ბაგრატიონის მოღვაწეობას პატრიოტული მიზანი ჰქონდა. სამშობლოსა და ხალხის კეთილდღეობისათვის სამსახური მას ვერ წარმოედგინა სწავლა-განათლებისა და კულტურის დანერგვის გარეშე.“ დ.ბაგრატიონი სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის წარმოშობის საკითხში მონტესკიეს და სხვა ევროპელ განმანათლებელთა სერიოზულ გავლენას განიცდიდა. იგი „საზოგადოებრივი ხელშეკრულებების“ პოზიტიური თეორიის გაზიარებასთან ერთად, სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციისა და კანონმდებლობის პროგრესულ მნიშვნელობასაც აღიარებდა. სიცოცხლის ბოლო წლებში, დ.ბაგრატიონმა წოდებრივ-ფეოდალური და თვითმპყრობელური სახელმწიფოებრიობის იდეა უარყო და კონსტიტუციური მონარქიის მიზანშეწონილება აღიარა. მიუხედავად ამისა, ფ.ლომაშვილი მას ევროპული ტიპის განმანათლებლად არ თვლიდა, რადგან დაერთ ბაგრატიონი ბატონყმური წყობილების გაუმჯობესებისა და რუსეთის იმპერიაში საქართველოს მდგომარეობის შემსუბუქების მომხრედ დარჩა. აქედან გამომდინარე, მას საესებით სწორად მიაჩნია „ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის“ ავტორთა დასკვნა, რომ „დაერთ ბაგრატიონის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებები იმდროინდელი ქართული ფილოსოფიური აზრის დონის გამომხატველი იყო.“ ფ.ლომაშვილის აზრით, ეს დონე ევროპულ განმანათლებლობამდე ამაღლებისათვის საკმარისიც რომ ყოფილიყო, ამ მისიის შესრულებაში მას თავისი მეფური წარმომადგენლობა ხელს მაინც შეუშლიდა. საკითხის გადაწყვეტა დაბალი საზოგადოებრივი ფენიდან გამოსულ მოღვაწეს მოითხოვდა.

§7. იაგორ ჭილაშვილი (1790- 1838)

იაგორ ჭილაშვილი ევროპული განათლების მქონე ერთ-ერთი ცნობილი ქართველი მოაზროვნე იყო. იგი ბატონიშვილ ვახტანგ ირაკლის ძეს 1803 წელს გადასახლებაში გაჰყვა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ საქართველოში გამოჩენილ ინტელექტუალ-

ად ითვლებოდა. ქართულად თარგმნიდა ევროპულ განმანათლებელთა ნაწარმოებებს და ცდილობდა მათი გავლენით ორიგინალური ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები შეემუშავებინა. ამ მხრივ ინტერესს იწვევს მისი „ბუნებითი სამართლის მონახაზი“. იგი რამდენიმე გვერდს შეიცავს. მიუხედავად ამისა მასში განსაკუთრებით გამოვლინდა 20 წლის ახალგაზრდის მაღალი დონის აზროვნება და განსწავლულობა. მართალია, ეს ნაშრომი პირველ ქართულ „განმანათლებლურ“ ნაწარმოებად, სახელმწიფოსა და სამართლის ორიგინალური თეორიის ნიმუშად იქნა შეფასებული, მაგრამ, როგორც ფ.ლომაშვილი წერს, იჭილაშვილი ევროპული განმანათლებლობის ანტიფეოდალურ ღონემდე ვერ ამაღლდა. იგი ბოლომდე ფეოდალურ-ბატონყმური წყობილების აპოლოგეტად დარჩა. ცნობილი ფაქტია, რომ 1812 წლის დასაწყისში იჭილაშვილმა, რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრს ოსიპოვ კოზოდავლევს საგანგებო წერილით მიმართა და სთხოვა, მისი თხზულების დასაბუჯდად შესაბამისი შუამდგომლობა გაეწია. იმავე ნაშრომზე ივანე ტიმოვსკის დადებითი რეკომენდაციის მიუხედავად, იჭილაშვილის ნაშრომმა მკაცრი ცენზურა გაიარა. მხოლოდ ამის შემდეგ გახდა შესაძლებელი მისი დაბეჭდვა. ზემოაღნიშნული პროცედურის მიუხედავად, იჭილაშვილმა მაინც შეძლო ამ ნაშრომში ზოგიერთი „კრამოლური“ აზრის გაპარება. მხედველობაში გვაქვს მსჯელობა ადამიანის „ბუნებითი წარმომავლობის“ შესახებ.

იჭილაშვილს ადამიანის ღვთიური წარმომავლობა არ სწამდა და იგი ბუნების განვითარების ნაყოფის შედეგად მიაჩნდა. „ბუნებითი სამართლის“ საფუძველად მას ბუნებისთვის დამახასიათებელი კანონები ესახებოდა. იგი ადამიანის ბუნების კანონებს, მთელი სამყაროს კანონთა შემეცნების წინაპირობად თვლიდა. მისი მტკიცებით: ა)ადამიანის უფლება-მოვალეობა ბუნების კანონთა შეცნობაში მდგომარეობდა; ბ)ადამიანის ყოველი ძირითადი ბუნებრივი მოთხოვნილება (კვება, ძილი, ტანსაცმელი, ბინა, თავდაცვა, გამარჯვება) ბუნების მიერ შექმნილი მისი ორგანიზმიდან გამომდინარეობდა; გ)იგივე ბუნება უსრუნველყოფდა ადამიანის ზემოაღნიშნულ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებელი საშუალებების გაჩენას. ადამიანებს შორის არსებულ ურთიერთობებს იჭილაშვილი, ბუნების მიერ განპირობებული უფლებებითა და მოვალეობებით ხსნიდა. რაც შეეხება ადამიანის პირველდაწყებით მოთხოვნილებებს და მისი დაკმაყოფილების საშუალებებს, იჭილაშვილისეული შეხედულებები ამ საკითხთან მიმართებაში შემდეგი

ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: ა) ადამიანების ბედნიერების განსაზღვრის აუცილებლობით განპირობებულ საშუალებებს წარმოადგენს შრომა, განათლება და თანაცხოვრება; ბ) შრომის აუცილებლობას, ადამიანის მოთხოვნილება განაპირობებს; გ) ყოველი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, ადამიანში ახალ მოთხოვნილებებს წარმოშობს და მისგან შრომის შედეგიანობის გაზრდას საჭიროებს.

საზოგადოებრივი თანაცხოვრების პირველ ფორმად იჭილაშვილი ოჯახს მიიჩნევდა. რამდენადაც ოჯახი ადამიანის საკუთარ თავზე ზრუნვით შემოიფარგლებოდა, აუცილებელი გახდა მისი ისეთ კავშირში შესვლა, რომელიც ოჯახის წევრთა სხვა მოთხოვნილებებსაც გაითვალისწინებდა და შესაძლებლობებსაც გამოიყენებდა. იჭილაშვილის აზრით, ეს მოხდა საზოგადოების განვითარების იმ ეტაპზე, როცა მიწაზე პირადი მოძრავი საკუთრება არ არსებობდა. ამ ეტაპის დამახასიათებელი თვისებურება ისაა, რომ ბუნების კარნახით ადამიანი თავის ფიზიკურ და სულიერ შესაძლებლობებს პირადი საკუთრების მიზნით იყენებს. ყოველივე ზემოთქმულებიდან გამომდინარე, იჭილაშვილი სამ საფეხურიან დასკვნას აკეთებდა: 1) ადამიანის პირადი საკუთრება წმინდა და ხელშეუხებელია; 2) მთი განმკარგულებელი მხოლოდ მესაკუთრეა; 3) ადამიანს, პირადი საკუთრებისა და თავისუფლების ხელყოფისგან დაცვის სრული უფლება გააჩნია. მისივე მტკიცებით, სამივე ეს დებულება „მოდრავ ქონებაზედაც“ ერცელდებოდა, რომელსაც ადამიანი ბუნების კარნახით იძენდა და „ბუნებითი მოთხოვნილებების“ დასაკმაყოფილებლად იყენებდა.

იმავე იჭილაშვილის მტკიცებით, მიწაზე კერძო საკუთრების დაწესება ისე მოხდა, რომ არავის არავისი საკუთრება არ მიუტაცნია. ფ. ლომაშვილის მტკიცებით, იჭილაშვილის ეს ნაწარმოები წმინდა ფეოდალურ-ბატონყმური პოზიციიდანაა დაწერილი. ევროპული განმანათლებლობა მას ჭეშმარიტად „ორიგინალურად“ ჰქონდა გააზრებული. მიწაზე კერძო კაპიტალისტური საკუთრების განსამტკიცებლად გამიზნული განმანათლებლური ძირითადი დებულებები და მოსაზრებები, მან ფეოდალური საკუთრების კანონიერებისა და მარადისობის დასასაბუთებლად გამოიყენა. თავისი მოსაზრების ჭეშმარიტებად წარმოჩენის მიზნით, მან ლოგიკისა და ისტორიის კანონები დაარღვია. ფეოდალური საკუთრების სამსახურში განმანათლებლობის ჩაყენების მცდელობის პარალელურად, იჭილაშვილი ბატონყმობის ხელშეუხებლობის დასაბუთებას და მის სამარადისო მოვლენად გამოცხადებას ცდილობდა. აქედან

გამომდინარე, იგი პირველ ქართველ განმანათლებლად ვერ ჩაითვლება.

§8. სოლომონ დოდაშვილი (1805- 1836)

ევროპული დონის პირველი ქართველი განმანათლებელი სოლომონ დოდაშვილი იყო. მისი თაობა ჩაუდგა სათავეში ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას და გარკვეული საფეხური მოუშადა ილ.ჭავჭავაძის ეპოქის ქართველ 60-იანელებს. სოლომონ დოდაშვილის სახელს უკავშირდება ევროპული განმანათლებლობის საკაცობრიო მიღწევათა ათვისებისკენ მთელი ქართული აზროვნების შემობრუნება. მან შეძლო ერთნაირი სიღრმით ათვისებინა ქართული და ევროპული კულტურის მიღწევები. პეტერბურგის უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მისი სადისერტაციო ნაშრომის— „ლოგიკის“ ცალკე წიგნად გამოცემამ, ს.დოდაშვილს დიდი აღიარება მოუტანა. ამ ფაქტმა, მას „ფილოსოფიის სრული კურსის“ შექმნაზე მუშაობის დაწყება გადააწყვეტინა. თბილისში დაბრუნებული ს.დოდაშვილი, გიმნაზიაში სხვადასხვა დისციპლინებში კითხულობდა ლექციებს. მიუხედავად ამისა, 1830- 1831 წლებში მან 15- მდე ორიგინალური ნაშრომი დაბეჭდა. იგი იყო გაზეთ „ტფილისსკოე ვედომოსტის“ საგამომცემლო კომიტეტის წევრი და ამ გაზეთის „სალიტერატურო ნაწილის ტფილისის უწყებათა-ნის“ რედაქტორი. მისივე ინიციატივით შეიქმნა სალიტერატურო წრე „ამხანაგობა“, რომლის მუშაობაში მონაწილეობდნენ: ნ.ბარათაშვილი, გ.რობელისანი, დ.ყიფიანი და სხვები. ზ.ჭიჭინაძის მტკიცებით, ამ წრის მიზანი იყო ქართული მწერლობის პროგრესული მიმართულებით აღორძინება და ქართველებში მამულიშვილური იდეების შეტანა. ამ შეთხვევაში ზ.ჭიჭინაძე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის საფუძვლების მომზადებას გულისხმობდა, რამაც გამოვლინება 1832 წლის შეთქმულებაში პოვა. შეთქმულებაში მონაწილე პიროვნებათა სოციალური შემადგენლობის გამო, იგი „თავადაზნაურულ შეთქმულებად“ იქნა გამოცხადებული. აღნიშნული მცდელობა, სინამდვილეში მაშინდელი ქართული ინტელიგენციის პირველი სერიოზული მზადება იყო საიდუმლო აჯანყებისთვის. იგი მკვეთრად განსხვავდებოდა 1804 და

1812 წლების გამოსვლებისაგან, იმ თვალსაზრისით, რომ შეთქმულთა მიზანს, რუსეთის იმპერიისგან სრულიად საქართველოს გამოხსნა და დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს შექმნა წარმოადგენდა. ამ შემთხვევაში ისინი საქართველოსა და ქართველი ხალხის სახელით მოქმედებდნენ. ასეთი იდეოლოგიისა და სტრატეგიის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული როლი სოლომონ დოდაშვილმა შეასრულა. ისტორიოგრაფიაში დადასტურებულია, რომ იგი განმათავისუფლებელი შეხედულებების ბოლომდე ერთგული დარჩა. ამაზე მეტყველებს მეფის სასამართლოს მიერ მისადმი ჩამოხრჩობის მისჯის ფაქტი. ეს სასჯელი მას მძიმე ავადმყოფობის გამო სამუდამო გადასახლებით შეუცვალეს.

ს.დოდაშვილმა შექმნა ორიგინალური ფილოსოფიურ-განმანათლებლური მოძღვრება, რომელიც სამ საფეხურად იყოფა: 1) პირველი იწყება და შემოიფარგლება შეგრძნებებით, რომლებიც გვეძლევა გრძნობის ორგანოთა (ხედვა, სმენა და სხვა) საშუალებებით; 2) შემეცნების მეორე საფეხურზე, გონების რეალურ ძალას შეუძლია შეგრძნებათა ქაოსში გარკვეული „ჰარმონია“ დაამყაროს და განზოგადებულ ცნებებამდე მიგვიყვანოს; 3) შემეცნების მესამე საფეხურზე, გრძნობასა და გონებას შორის წარმოქმნილი შუამავალი ანუ მსჯელობის უნარი, გრძნობათა მრავალგვარობისა და ცნებათა ერთგვაროვნების „ჰარმონიას“ უზრუნველყოფს. ეს ფაქტი მცდარობისა და ჭეშმარიტების დადგენის შესაძლებლობას იძლევა. ს.დოდაშვილის მტკიცებით, შეგრძნებების შედგად ჩამოყალიბებულ ცნებებზე უფრო ზოგადი მხოლოდ იდეა შეიძლება იყოს, რომელიც გონების ნაყოფია. საღად მოაზროვნე ადამიანის მსჯელობა აზროვნება, ფორმალური ლოგიკის კანონების თანახმად ხორციელდება. მიუხედავად ამისა, ამ გზით მიღებული ყოველგვარი ცოდნა, ჭეშმარიტი როდია. ჭეშმარიტია მხოლოდ ის ცოდნა, რომელიც სინამდვილეს შეესაბამება.

იმავე ს.დოდაშვილის აზრით, აბსოლუტური ჭეშმარიტება მაინც მიუღწეველია. არის ისეთი საგნები და მოვლენები, რომლის შეცნობადობა შეუძლებელია. ჭეშმარიტების კრიტერიუმი მხოლოდ პირადი და საზოგადოებრივი პრაქტიკაა. ამ კანონს მეცნიერული და მხატვრული აზროვნება ერთნაირად ემორჩილება. როგორც ერთგან ისე მეორეგან სასარგებლო ცოდნის მიღების აუცილებელი წინაპირობა არსებული სინამდვილის სწორი ასახვაა, მხოლოდ ამ გზით შეიძლება საზოგადოებრივი მოძრაობის სწორი პროგრამის შემუშავება.

ს.დოდაშვილისეული ამ ზოგადფილოსოფიური დებულებების

გათვალისწინება საშუალებას იძლევა უკეთ გავიაზროთ მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებები.

გ.თაგვიშვილის მტკიცებით, ს.დოდაშვილი ევროპული ტიპის დიდი ქართველი განმანათლებელი იყო. იმაედროულად, საქართველოსა და მთელი ევროპის განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაზირო ფიგურაა. რენესანსი და რეფორმაცია მისთვის განვლილი ეტაპებია. ს.დოდაშვილი უშუალოდ ქადაგებდა ევროპულ „საზოგადოებრივ განმანათლებლობას“, რომელიც მას მთელი კაცობრიობის განვითარების კანონზომიერებად, ყველა საზოგადოების კეთილი მდგომარეობის უმტკიცეს და უსაიდუმლოეს საფუძვლად მიაჩნდა. კეთილადზრდილთაგან შექმნილი საზოგადოება, მან კეთილმოქმედების და დიდების შემძლებლებად გამოაცხადა. თ.კუკავას აზრით, ს.დოდაშვილისა და მისი თანამოაზრეებისათვის განმანათლებლობა, პატრიოტიზმის გამოვლინების თავისებურ ფორმას წარმოადგენდა. განმანათლებლურ დამოკიდებულებას იჩენდა იგი ეროვნული ენისადმი. მისივე მტკიცებით ენას ყველა ერისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ქონდა.

ფ.ლომაშვილის აზრით, ს.დოდაშვილი პირველი ქართველი მოაზროვნე და პრაქტიკული მოღვაწე იყო, რომელსაც ათვისებული ჰქონდა ევროპული განმანათლებლობის ანტიფეოდალური შინაარსი. იმაედროულად ის ამ მოძღვრების ქართული სინამდვილისადმი მისადაგებასაც ახერხებდა. ამით იგი საფუძველს უყრიდა თერგდალეულების ყველა განმანათლებლური მოთხოვნის ჩანასახის შექმნას. მან საფუძველი მოუმზადა რუსეთის კოლონიურ მდგომარეობაში მყოფი ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სამოქალაქო მოძრაობის პროგრამის პირველი მონახაზის შექმნას. იგი ევროპული განმათლებლობის თითქმის ყველა ძირითად მოთხოვნას (დემოკრატიზმი, თავისუფლება, თანასწორობა...) ითვალისწინებდა. ს.დოდაშვილი საქართველოსთვის არა მარტო ავტონომიას, არამედ სრულ დამოუკიდებლობასაც მოითხოვდა. ამ მხრივ იგი უფრო შორსაც წავიდა და „საფრანგეთის მსგავსი“ დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნას საქართველოსთვისაც ცდილობდა. ამის დადასტურებას 1832 წლის „შეთქმულებაში“, ფაქტობრივად საყოველთაო აჯანყების მომზადებაში მისი აქტიურად მონაწილეობა წარმოადგენს.

§9. ისტორიულ-ფილოსოფიურ იდეათა უკუფენა ქართველი „რომანტიკოსების“ შემოქმედებაში

ქართული კულტურისა და აზროვნების ევროპულთან სიახლოვე და ქართული რომანტიზმის სპეციფიურობა, ზოგიერთ მეცნიერს მისი ევროპულიდან წარმომავლობის მტკიცებულების შესაძლებლობას აძლევდა. უახლესი პერიოდის ქართული კულტურის ისტორიის მკვლევართა მიერ აღნიშნული თვალსაზრისი თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში დასაბუთებული ფორმითაა უარყოფილი. შესაბამის ფაქტებზე დაყრდნობით, ხაზგასმითაა მითითებული ქართული კულტურის საკუთარი წარმომავლობის შესახებ. ქართული კულტურის სხვა ქვეყნების კულტურებთან (დასავლურთან თუ აღმოსავლურთან) ურთიერთობა, სრულებითაც არ ნიშნავს მისი წარმომავლობის ძირების უცხო ქვეყნებში ძიებას. ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში გაბატონებული ტერმინი „ქართული რომანტიზმი“, პროფ. ფ.ლომაშვილს არასწორად მიაჩნია. მისი სამართლიანი მტკიცებით, აღექსანდრე ჭავჭავაძის (1786- 1846), გრიგოლ ორბელიანის (1804- 1883), ნიკოლოზ ბარათაშვილის (1817- 1845) შემოქმედება, ჩვეულებრივი რომანტიზმის ჩარჩოებში ვერ თავსდება. აქედან გამომდინარე, ისინი განახლებული ქართული პატრიოტული პოეზიის ფუძემდებლებად უნდა იქნან მიჩნეულნი. მითუმეტეს, მათი შემოქმედების მთავარი მოტივი სამშობლოსადმი სიყვარულია. რაც შეეხება თითოეული მათგანის შემოქმედებაში არსებული რომანტიზმის ნაკადს, იგი დაჩაგრული და დაპყრობილი საქართველოს მდგომარეობის გამოძახილს წარმოადგენდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ რომანტიზმი ევროპული განმანათლებლობის გაგრძელება იყო და განმანათლებლობის ახალ ეტაპს წარმოადგენდა. მისი გამომწვევი მიზეზები შემდეგში მდგომარეობდა: ა) საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შედეგებით დაუქმყოფილებლობა; ბ) „ძმობა, ერთობა, თავისუფლება“— განმანათლებლური ლოზუნგებისადმი გულგაცრუება; გ) ახალი (ბურჟუაზიული) საზოგადოებრივი წყობილების უარყოფითი მხარეების გამომჟღავნება; დ) საზოგადოებრივი ცხოვრების ტექნიკურ და მორალურ სრულყოფას შორის დისპროპორციის დაპირისპირების გაძლიერების კრიტიკა; ე) ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე პესიმიზმი და „მსოფლიო სევდა“.

იმავე ფ.ლომაშვილის სამართლიანი შენიშვნით, ზემოაღნიშნული პრობლემები ქართველ რომანტიკოსებად გამოცხადებულ ქარ-

თველ პოეტთა ჩამოთვლილ სამეუფლს არ აქვს. მათ არა თუ კაპიტალიზმის, არამედ ფეოდალიზმის საფუძვლიანი კრიტიკაც კი არ მოუციათ. ისინი ბატონყმობის ლიკვიდაციის საკითხსაც არ აყენებდნენ. მათი სევდისა და პესიმიზმის ძირითადი მიზეზი საქართველოს (სამშობლოს) დაცემა იყო. ამ ფონზე, ფ.ლომაშვილი სამართლიანად სვამს კითხვას: „რა საერთო უნდა ქონოდა ბაირონისა და ბარათაშვილის განწყობას მაშინ, როცა პირველის ქვეყანა დედამიწის თითქმის მესამედს ფლობდა, ხოლო მეორის ხალხს საკუთარი სახელმწიფოებრიობაც წართმეული ქონდა და უცხო იმპერიის უბრალო გუბერნიად ითვლებოდა.“ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მან შემდეგი სახის ფორმულირება შესთავაზა სამეცნიერო წრეებს: „ქართველი რომანტიკოსების“ ნაცვლად გამოყენებული ყოფილიყო „ქართული პატრიოტული რომანტიზმი“. თუკი ეს შეხედულება დამკვიდრდებოდა, იგი ქართველი „რომანტიკოსების“ შემოქმედების მთავრი მოტივსადმი მუდამჭამს ხაზგასმის შესაძლებლობას შექმნიდა. მართალია, ქართველი „რომანტიკოსები“ პატრიოტულ და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მისწრაფებებს 1832 წლის „შეთქმულების“ დამარცხებამდე უფრო რადიკალურად ამჟღავნებდნენ, მაგრამ, ამ „შეთქმულების“ დამარცხების შემდეგაც ეს მიმართულება მათ შემოქმედებით ნაასრევში უცვლელი დარჩა. რაც შეეხება სოციალურ პრობლემებს, მათ შემოქმედებაში აღნიშნული საკითხი მეორე ან მესამე ადგილზე დგას. ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ქართულ ფილოსოფიაში იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის მიმდინარე ბრძოლის ტრილში „რომანტიკოსებსა“ და რეალისტ თერგდალეულებს შორის წარმოქმნილი დაპირისპირების გადატანა, ფ.ლომაშვილს მიუღებლად მიაჩნდა. მისი მტკიცებით, „რომანტიკოსებთან“ მიმართებაში საბჭოთა პერიოდში გამოთქმული ზემოაღნიშნული მცდარი თვალსაზრისი, საბჭოური იდეოლოგიიდან იღებდა სათავეს. მითუმეტეს, იმ პერიოდში გაბატონებული დოგმების მიხედვით, ფილოსოფიის მთელი ისტორია, იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის ბრძოლას წარმოადგენდა.

ქართველი რომანტიკოსები იშვიათად, მაგრამ მაინც ახერხებდნენ თავიანთი ნააზრების ფილოსოფიურ ასპექტში წარმოჩენას. მათ შემოქმედებაში, ძირითადი აქცენტი რუსეთის მიერ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მოსპობაზე და მთელი ერის თავისუფლებისკენ მისწრაფებაზეა გაკეთებული. მიუხედავად ამისა, ისინი რუსეთისადმი გარკვეული ფორმით ლოიალობასაც იჩენდნენ. მხედველობაში გვაქვს ნ.ბარათაშვილის პოემა, რომლის მთავარი

გმირი ერეკლე II ამბობს: „დღეს იქნება თუ ხეაღ იქნება, ქართლსა დაიცავს რუსთ ხელმწიფობა.“ შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციაში, ნ.ბარათაშვილი ჩათრევას ჩაყოლას ამჯობინებდა და პრობლემას რუსეთთან კავშირის სასარგებლოდ წყვეტდა. რაც შეეხება ევროპულ სწავლა-განათლებას, იმავე ბარათაშვილის აზრით, „ეს ტკბილი ნაყოფი“ ქართველმა ხალხმა მხოლოდ სანუკვარი თავისუფლების საფასურად მოიპოვა. აქედან გამომდინარე, ერეკლე მეფისთვის იგი ქართველი ერისგან „ცრემლით აღნაგი“ ძეგლის აგების საკითხს აყენებდა. რაც შეეხება იმავე ბარათაშვილის მერანს, პოეტის პიროვნული თავისუფლების უკუდავი ჰიზნია და თავისუფლების საკითხი ფილოსოფიურად ზეაღმატებულ საფეხურზეა აყენილი. აქ გარკვევით ჩანს დაკარგული ეროვნული თავისუფლების აღდგენისკენ მიმართული სწრაფვა. ამ შემთხვევაში საკუთარი მეობისა და ეროვნული გადაგვარების რეალური საფრთხის წინაშე მდგარი ერის სატიკვარია წინა პლანზე წამოწეული.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. (XI- XVIII სს.). თბ. 1966 წ.
3. ქართული მწერლობა. წიგნი I. თბ. 1984 წ.
4. თ.კუკაეა. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიიდან. XVII-XIX (პირველი ნახევარი). თბ. 1967 წ.

ლექცია XI

თეორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების დამკვიდრების მცდელობა XIX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

§1. თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782- 1846)

თეიმურაზ ბაგრატიონის თხზულებებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „ახალი ისტორია“, რომელიც ერთ- ერთი პირველი ქართულენოვანი ნაწარმოებია. მასში რეალისტურადაა აღწერილი XVIII საუკუნის დასასრულისა და XIX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს ისტორია. თუკი ვახტანგ VI- ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიის წევრები ტერმინ „ახალს“ მხოლოდ ძველი „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების დატვირთვას აძლევდა, მათგან განსხვავებით, თეიმურაზ ბაგრატიონი ამ ტერმინს ევროპული ისტორიოგრაფიის გაელენით, ისტორიის სამწვერიანი დაყოფის (ძველი, შუა, ახალი) გაგებით ხმარობს. პრობლემისადმი ასეთი ფორმით მიდგომას იმ ეტაპზე, ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარებისთვის პრინციპული მნიშვნელობა ქონდა. მითუმეტეს, იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების უწყვეტი აღმასვლის საფეხურებრივ პროცესებს აღიარებდა. იმავდროულად თანადროულობის სპეციფიკაზედაც მიუთითებდა.

1819 წელს ვახტანგ ბატონიშვილისა და თეიმურაზის ავტორობით ერთ წიგნად გამოცემულ ნაშრომში— „ახალი მოთხრობა“, რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის ტერმინი— დაპყრობა პირველადაა გამოყენებული. თეიმურაზი ობიექტურად აღწერს ისტორიულ მოვლენებს და რაც მთავარია, ამა თუ იმ ფაქტისა და პიროვნების მიმართ სუბიექტურ დამოკიდებულებას არ ამჟღავნებს. იგი პოზიტივიზმის პოზიციიდან აღწერს საქართველოს ყველაზე ტრაგიკულ მოვლენას— ალა მახმად- ხანის მიერ თბილისის აღების და მისი აოხრების მომენტს. მშრალად აღწერს სიონის ეკლესიაში შეკრებილი ქართველი ერის დიდებულთა წარმომადგენლების რუსი მხედრობის მხრიდან ალყაში მოქცევას, რუსი გენერალის კოორდინგის მიერ ქართლ- კახეთის სამეფოს გაუქმების გამოცხადებას, იქ შეკრებილი ქართველი დიდებულების რუსეთის ერთგულებაზე დააფიცებას. იგივე თეიმურაზი დაწერილებით აღწ-

ერს ბაგრატიონთა სახლის რუსეთში გასახლების პროცესს და პავლე ციციშვილისადმი დაუფარავ სიძულვილს ამჟღავნებს. ასეთივე დამოკიდებულებას იჩენს იგი მარკიზ პაულუჩის მიმართაც.

ზემოაღნიშნულ ნაშრომში თეიმურაზი ეხება თიანეთის მოსახლეობის აჯანყების განმაპირობებელ მიზეზებს, რომელიც კახეთის 1812 წლის დიდი აჯანყების დასაწყისად იქცა. (აქ აღწერილია ის ველური ქმედებები, რომელიც რუსმა ჯარისკაცებმა ჩაიდინა კახეთის მოსახლეობის ოჯახებთან მიმართებაში, განსაკუთრებით ქალების მიმართ.

რაც შეეხება ლეკებისგან გარეჯის მონასტრის დარბევის ფაქტის აღწერას, აქ თეიმურაზი ობიექტურობას კარგავს და მომხდარს „ეშმაკის ბირებით“ ხსნის. რაც შეეხება ერეკლე მეფისა და ტოტლებენის ურთიერთობის შესახებ ომან ხერხეულიძის გულუბრყვილო მსჯელობას, თეიმურაზმმა დასაბუთებულად უარყო იგი და ტოტლებენის მხრიდან ერეკლე მეფესთან მიმართებაში ჩადენილი მოღალატური ქმედებები ამხილა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, თეიმურაზის მსჯელობა ფ.ლომაშვილს ისტორიულ სინამდვილესთან მიახლოებად, ავტორის მაღალ სააზროვნო ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონედ და პროფესიული ინტუიციის უნარის გამოვლინებად მიაცნდა. რამდენადაც თეიმურაზის ზემოაღნიშნული ნაშრომი დაგვიანებით გამოქვეყნდა, ბუნებრივია, იგი მაშინდელ ქართულ საისტორიო აზროვნებაზე გავლენას ვერ მოახდენდა.

თეიმურაზ ბაგრატიონმა ის საიდუმლოც სწორად განჭვრიტა, რომელსაც თანამედროვე ქართული ისტორიული მეცნიერება ბურუსში ახევეს და ერეკლე მეფის სახელს ნებსით თუ უნებლიედ ჩრდილს აყენებს. ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის აზრით, ერეკლე მეორემ თითქოს შეცდომა დაუშვა, როცა იმერეთის სამეფო გვირგვინზე უარი თქვა. თეიმურაზის სამართლიანი მტკიცებით, იმერეთის სამეფო ტახტზე თავისი შვილიშვილის სოლომონ II-ის გამეფებით, ერეკლე მეორემ ფაქტიურად საქართველოს გაერთიანება მოახდინა.

თედო ჟორდანიას აზრით, თეიმურაზ ბაგრატიონი თანმიმდევრული საისტორიო ფილოსოფიური კრიტიკის დონემდე ვერ ამაღლდა. თეიმურაზის მაღალი დონის განათლებისა და მისი განსწავლულობის შესახებ ცნობილმა ევროპელმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ 1838 წელს, პეტერბურგის აკადემიის სხდომაზე განაცხადა: „მე არ შემიძლია განცვიფრების გარეშე წარმოვსთქვა სახელი თეიმურაზისა, რომელშიაც მაღალი ზნეობა შეერთებულია

განათლებულ გონებასთან და ფართო მეცნიერებასთან, რომელიც სამწერლო შრომაში კპოეებს კეთილშობილურ გასართობს, რომლის მიზანია თავისი შრომით უკუდავყოს საკუთარი ერის სახელი, რომლის მდაბალ მოწაფედ, სინდისის ქვეშ უნდა ესთქვა, მე ჩემს თავს ვადიარებ“.

§2. მარი ბროსე (1802- 1880)

მარი ბროსე ევროპაში საქართველოს ისტორიის პირველი პუბლიკატორი იყო და მის მიერ ქართველოლოგიაში გაწეული შრომა შეუდარებელია. მიუხედავად ამისა, მან ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიულ-ფილოსოფიურ დონეს მნიშვნელოვანი კვალი ვერ დაამჩნია. ამის მთავარ მიზეზად ფ.ლომაშვილი მის პოზიტივისტობას თვლიდა. მარი ბროსესთვის მთავარი იყო საისტორიო ფაქტებისა და მოვლენების ზუსტად დადგენა და სრულყოფილად აღწერა. აქედან გამომდინარე, იგი ნაკლებ ყურადღებას უთმობდა ისტორიის თეორიულ-ფილოსოფიურ მხარეს. ამ ფაქტორმა განაპირობა, მის ნაშრომში- „საქართველოს ისტორია“- ში, ქართველი ხალხის ისტორიული განვითარების მთლიანი და თანმიმდევრული კონცეფციის არარსებობა. ამასვე ადასტურებს მ.ბროსეს ამ ნაშრომის ქართულად მთარგმნელი სიმონ ლოლობერიძეც. მართალია, იგი აღიარებდა მ.ბროსეს დამსახურებას ქართული წერილობითი წყაროების დასავლეთ ევროპის წყაროებთან და ლიტერატურასთან შედარებისა და მეცნიერულად შესწავლის საქმეში, მაგრამ იქვე მიუთითებდა, რომ იგი „მეთოდოლოგიურად საკმაოდ მოიკოჭლებდა და ძირითადად პოზიტივისტური ფაქტმცოდნეობით კმაყოფილდებოდა. მაშინდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ობიექტურ მდგომარეობას ის იმდენად დაემორჩილა, რომ ქვეყნის საერთო ისტორიის თუნდაც ფაქტობრივ-ქრონოლოგიურ საფუძველზე აგებაც კი ვერ შეძლო.“ იმავე ს.ლოლობერიძის მტკიცებით, მ.ბროსე დაემორჩილა რუსული იმპერიულ-კოლონიზატორული ტენდენციით გაუღენთილ ტრადიციას და საქართველოს ისტორიის სამეფო-სამთავროების მიხედვით ცალ-ცალკე დაწერა გადაწყვიტა. საქართველოს ცალკეული სამეფო-სამთავროების წარსულის ერთმანეთთან დაკავშირების მიუხედავად, ფ.ლომაშვილის აზრით, მ.ბროსე პოზიტივისტად დარჩა. მან ისტორიის ფილოსოფიას ნაკლები ყურადღება დაუთმო.

მ.ბროსე ერთ-ერთი პირველი იყო, რომელმაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ისტორიული მეცნიერების მთავარი პრინციპის-ისტორიზმის დანერგვას მიაქცია განსაკუთრებული ყურადღება. მარი ბროსემ წინა პლანზე წამოსწია ქართველი ისტორიული მოღვაწეების დამსახურების შეფასების საკითხი. იგი ისტორიაში პიროვნების როლის განმანათლებლური გაგებით ხელმძღვანელობდა. ამ პრინციპის გამოყენებით მოგვცა მან გიორგი სააკაძის და ვახტანგ VI-ის საქმიანობის საყურადღებო შეფასებები. განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მ.ბროსეს მიერ გიორგი სააკაძის მოღვაწეობის ობიექტივისტურად შეფასების მცდელობა. მან გიორგი სააკაძეში „გაორებული“ პიროვნება დაინახა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში სოგიერთი მკვლევარი ამ თვალსაზრისს დღესაც იზიარებს.

ყურადღებას იმსახურებს ვახტანგ VI-ის მიმართ მ.ბროსესეული შეფასება. მანამდე ვახტანგს ქართლის სამეფოს დაღუპვასაც აბრალებდნენ და თითქმის ყოველ საზოგადოებრივ საქმეში ხელმოცარულად თვლიდნენ. მ.ბროსემ, ვახტანგ VI-საც „გაორებული“ შეფასება მისცა და შესაბამისი არგუმენტებით დასაბუთებაც სცადა. „გაორება“ მიაჩნდა მ.ბროსეს ვახტანგის მხრიდან უმნიშვნელოვანესი ღონისძიებების გატარების ხელშემწყობ ფაქტორად. კერძოდ: სარწყავე არხების გაყვანა, ეკლესიების შეკეთება, სტამბის დაარსება, ქვეყნის ისტორიის კვლევა-პოპულარიზაციის ორგანიზაცია და სხვა.

იმავე მ.ბროსემ დიდი ამაგი დასდო თეიმურაზ I-ის მოღვაწეობის სწორ შეფასებას. თუკი მანამდე მიაჩნდათ, რომ თეიმურაზმა მოუქნელი პოლიტიკით ქვეყანას დიდი ზიანი მიაყენა, მარი ბროსემ იგი თითქმის ყველაფერში გაამართლა.

მ.ბროსე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა საისტორიო ლიტერატურაში ძლიერი და სუსტი ნებისყოფის მქონე პიროვნებების დახასიათებას. ერეკლე I სუსტი ნებისყოფისა და ხასიათის ადამიანად თვლიდა, რის გამოც მისმა გარემოცვამ იგი სათამაშოდ აქცია.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, მ.ბროსეს ისტორიულმა ნაშრომებმა განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართული ისტორიოგრაფიის ევროპულ საისტორიო აზროვნებასთან დაკავშირების საქმეში.

§3. სულხან ბარათაშვილი (1821- 1866)

სულხან ბარათაშვილი იმ გამოხედილ პიროვნებათა რიცხეს განეკუთვნება, რომლის მსოფლმხედველობა რუსული და ევროპული საისტორიო აზროვნების ზეგავლენით ჩამოყალიბდა. მას უკავშირდება XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ისტორიის მთლიანი და ორიგინალური კონცეფციის შექმნა. თავისი ნაშრომები ჯერ გაზეთ „კავკაზში“ წერილების სახით დაიბეჭდა, ხოლო შემდეგ სამ რვეულად რუსულ ენაზე 1865- 1871 წლებში პეტერბურგში წიგნებად გამოქვეყნდა. მასში დასაბუთებული ფორმით იყო წარმოდგენილი ფეოდალურიდან ბურჟუაზიულ ისტორიოგრაფიაზე გარდამავალი ეპოქის ს.ბარათაშვილისეული კონცეფცია.

საქართველოს ისტორიისადმი ს.ბარათაშვილის მხრიდან პოზიტივისტ- ფაქტოლოგიის მეთოდისადმი უპირატესობის მიცემა, წყაროების აღწერითი ხასიათისადმი პრიორიტეტმა განპირობა. იგი ოფიციალურად აცხადებდა: 1) ქართლის ცხოვრებიდან მხოლოდ ისეთ ფაქტებს იღებდა, რომლებიც ისტორიულ ხდომილებას შეესაბამებოდა; 2) მაქსიმალურად ცდილობდა, ეახტანე VI- ის კომისიის მიერ შექმნილი „ვარიაციული ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილი ფაქტების დასაბუთება მოეხდინა. 3) უცხოურ წყაროებს მხოლოდ ქართლის ცხოვრებაში მოტანილი ფაქტების სისწორის დასადგენად იყენებდა.

საისტორიო წყაროებისადმი ს.ბარათაშვილის კრიტიკული დამოკიდებულება, საქართველოს საისტორიო აზროვნებაში ახალი მიმართულების დამკვიდრებას— კრიტიციზმს უწყობდა ხელს. იმავე ს.ბარათაშვილის მტკიცებით, ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე, ქართველები ველურები აღარ იყვნენ, მაგრამ არც სახელმწიფოებრივ ცივილიზაციას ატარებდნენ და არც ერთიან საზოგადოებას შეადგენდნენ. ისინი მხოლოდ ცლკეულ ტომებად ცხოვრობდნენ და თითოეული მათგანის სამკვიდროს განსაკუთრებული სახელწოდება ჰქონდა. იმავე ს.ბარათაშვილის მტკიცებით, ქართველთა დასახელება ქართველი, იბერი, ივერი, გეორგია, გურჯები ქრისტიანობამდელ წყაროებში არ მოიხსენიებოდა. ქართველთა საერთო ტერმინს „იბერს“ პირველად უცხოელი მწერალი ისტორიკოსებიდან V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს ხორენაცი იყენებს. ქართველი ხალხის ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის არსებობას ს.ბარათაშვილი ეჭვგარეშედ მიიჩნევდა.

ქართველი „ეროვნების“ ძვ. წელთაღრიცხვის III საუკუნისთვის არსებობას ს.ბარათაშვილი შესაბამისი ფაქტებით ასაბუთებდა. იგი უარყოფდა საქართველოში ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შესაძლებლობას. მას წინა პლანზე აქვს წამოწეული ძველი სპარსეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში ქართული სატრაპების როლი ქართველთა „ეროვნებისა“ და სახელმწიფოებრიობის შექმნის საქმეში. ს.ბარათასვილს ჭეშმარიტებად მიაჩნდა, რომ „ეროვნების“ (ხალხის) ჩამოყალიბება ისტორიულად უსწრებდა წინ სახელმწიფოს წარმოშობას. მისი მტკიცებით: ა) ქრისტეს დაბადებამდე III საუკუნის საქართველოში დაიწყო ხალხის ეროვნული ცხოვრება; ბ) საქართველოს სამეფოს მომზადებას და ბუნებრივ დაფუძნებას საზოგადოების შინაგანი ერთტომიანობა, ტომობრივი განვითარების უწყვეტობა და სპარსული მფლობელობის გავლენა უწყობდა ხელს.

ს.ბარათაშვილის მტკიცებით, რამდენადაც ქართული სახელმწიფოს სოციალ-ეკონომიკური ბუნება ფეოდალიზმზე იყო დაფუძნებული, იგი აღმოსავლეთის სახელმწიფოებისგან მკვეთრად განსხვავდებოდა. მითუმეტეს, ს.ბარათაშვილი აღმოსავლურ და დასავლურ ფეოდალიზმში განმასხვავებელ ნიშნებს გამოყოფდა. ამ ფონზე, ქართულ ფეოდალიზმს „დასავლურობასთან“ შეთანაბრებულად მოიაზრებდა. ქართული მონარქიული სახელმწიფოს შექმნაში, ს.ბარათასვილი გეოგრაფიულ ფაქტორს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან როლს ანიჭებდა. მის მიერ დაწერილ „საქართველოს ისტორიაში“ გეოგრაფიული ფაქტორი საგანგებო ნარკვევით იყო წარმოდგენილი. მისი მტკიცებით, კავკასიის სამხრეთ ნაწილში ქართველი ხალხის დამკვიდრებას და ცხოვრებას, საქართველოსა და მთელი მსოფლიოსთვის უდიდესი მნიშვნელობა ქონდა. მითუმეტეს, საუკუნეების განმავლობაში ქართველი ერი საიმედოდ და მტკიცედ ფლობდა ჩრდილოეთის ყველა ძირითად გადმოსასვლელებს. ამ სტრატეგიული პუნქტების გაკონტროლებით, ჩრდილოეთის გამანადგურებელი ურდოებისგან იცავდა საკაცობრიო კულტურის ძველალმოსავლურ აკეანს და ბიზანტიის ქრისტიანულ ცივილიზაციას. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ს.ბარათაშვილი დაასკენიდა, რომ საქართველოს ისტორიისადმი მიდგომა და შეფაებები არა მარტო ვიწრო ეროვნულ პოზიციას, არამედ საერთო-საკაცობრიო საზომს უნდა დაფუძნებოდა. ამ შემთხვევაში, ს.ბარათაშვილი პრობლემისადმი მიდგომას და მისი გააზრების მოთხოვნის დაყენებას, ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონეზე ახდენდა.

ს.ბარათაშვილს, საქართველოში წარმართობის შეცვლა ქრისტიანული სარწმუნოებით ისტორიულ კანონზომიერებად მიიჩნედა. ამ ცვალებადობას იგი საზოგადოების განვითარების მდგომარეობას უკავშირებდა. მისი მტკიცებით, საზოგადოების მოწინავე წევრების შეხედულებების ცვალებადობა, სარწმუნოებასაც შეეხო. ამ შემთხვევაში ნებისმიერი სარწმუნოება თავის პირვანდელ ძალას კარგავს და მისი ჩანაცვლება ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლო მდგომი ახალი სარწმუნოებით ხდება.

იმავე ს.ბარათაშვილის აზრით, ყოველ ისტორიულ მოვლენას დადებითი და უარყოფითი შედეგები ახლავს. საქართველოს გაქრისტიანებას, კანონმდებლობისა და ზნეობის გაკეთილშობილება მოჰყვა. მისივე თქმით, ამ მოვლენას უარყოფითი შედეგებიც ქონდა იმ თვალსაზრისით, რომ საქართველო, როგორც ქრისტიანული ქვეყანა, მარტოდ-მარტო აღმოჩნდა სპარსეთისა და ოსმალეთის პირისპირ.

იგივე ს.ბარათაშვილი თავისი ნაშრომის III რვეულში, ისტორიულ ხდომილებათა საფუძველად, მოქმედ გამართა სუბიექტური ნება-სურვილისა და უნარის პარალელურად, „დროს“, ე.ი. საზოგადოების განვითარების ობიექტურ პირობებს ასახელებდა. მისივე თქმით, ქვეყნის განვითარებას შინაგანი და გარეგანი ფაქტორები განსაზღვრავდა. მისი სამართლიანი მტკიცებით, საქართველოს გაერთიანების მსვლელობა წარმატებული არ აღმოჩნდებოდა, არაბთა სახელმწიფო შინა ომებით რომ არ დასუსტებულიყო და საქართველოს ხელისუფლებაში გონიერი მმართველები არ მოსულიყვნენ. ს.ბარათაშვილის აზრით, ქვეყნის შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების წარმატებულად გამოყენება, მხოლოდ საღად მოაზროვნე სახელმწიფო მოღვაწეს შეეძლო. ყურადღებას იმსახურებს ს.ბარათაშვილის მხრიდან უცხოელ დამპყრობლებთან მიმართებაში გაკეთებული შედარებითი შეფასებები. მისი მტკიცებით: არაბთა ბატონობას თუკი უღმობლობა, ვერაგობა და ანგარებისმოყვარეობა არ ეტყობოდა, მათგან განსხვავებით, საქართველოში გაბატონებული სპარსელები და ბერძნები, ზემოაღნიშნული მანკიერი „ღირსებებით“ იყვნენ შემკულნი. არაბების ფანატიზმი ქართველებისთვის უფრო ადვილი ასატანი აღმოჩნდა, ვინემ სპარსელ ცეცხლ-თაყვანისმცემელთა და თვით ბერძენ ქრისტიანთა ფანატიზმი.

იმ პერიოდში საკითხის ასეთი ფორმით დაყენება ს.ბარათაშვილის, როგორც ისტორიკოსის სერიოზულ დამსახურებას წარმოადგენდა. იგივე ს.ბარათაშვილი, არაბულ და ქართულ კულტურათა ურთიერთობის საკითხთან მიმართებაში მსჯელობისას, არაბთა ბა-

ტონობის პერიოდში უწყვეტ საეკლესიო და სამონასტრო- „საგანმანათლებლო“ საქმიანობას უსვამს ხაზს. მისი მტკიცებით, იმ პერიოდში შექმნილმა „ქართულმა საფილოსოფიო- საღვთისმეტყველო“ ლიტერატურამ შორს გაუსწრო „სხვა ქრისტიან ხალხებს.“ არაბთა კულტურამ, სხვა ხალხების მსგავსად, ქართულ კულტურაზედაც გარკვეულად იმოქმედა. იგი განსაკუთრებით ქართულ პოეზიას დაეტყო. „ქართველი პოეტები და მგოსნები უმეტაფოროდ არაფერს წერდნენ.“

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, ს.ბარათაშვილმა მთლიანად დაძლია ისტორიის პროვიდენციალისტური გაგება და მის წინამორბედებთან შედარებით გარკვეული საფეხურით ამაღლება.

§4. დიმიტრი ბაქრაძე (1826- 1890)

ეროვნულ საწყისებზე მდგომი ქართული საისტორიო აზროვნების ღირსეული წარმომადგენლებიდან ყურადღებას დიმიტრი ბაქრაძე იქცევს. იგი პირველი ქართველი პროფესიონალი ისტორიკოსი იყო, რომელიც პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიამ წევრ- კორესპონდენტად აირჩია. მან იმ პერიოდის რუსეთის საიმპერიო და საერთაშორისო სივრცეში დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა. იმავე რუსეთის აკადემიამ, დ.ბაქრაძეს თბილისში 1885 წელს გამართული რუსეთის არქეოლოგთა ყრილობის გახსნა მიანდო. 1870 წელს დ.ბაქრაძემ საგანგებო წერილით მიმართა ქართულ საზოგადოებას საქართველოს მეცნიერული ისტორიის შექმნის აუცილებლობის შესახებ. იგი საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ სამსახურში ჩაყენებას მოითხოვდა. ამ ფონზე, საზოგადოებას შეახსენებდა: 1)წარსულ დროზე მომავალი იყო დამყარებული. ვინც ძველი დროის ამბები არ იცოდა, ახალი დროის მნიშვნელობასაც ვერ გაიგებდა; 2)ერის შინაგანი ცნობიერების ამაღლება, ეროვნული სული-სკეპტებით მეცნიერულად მაღალ დონეზე დაწერილ ისტორიულ გამოკვლევებს შეეძლო. ასეთი ისტორიული სამეცნიერო ნაშრომები შემდეგ ძირითად დებულებებს უნდა დაფუძნებოდა: ა)აღამიანი და საზოგადოება უფრო გვიან გაჩნდა ვინემ დედამიწა; ბ)საზოგადოების განვითარება გარკვეულ კანონზომიერებას ემორჩილება; გ)ისტორიის მეცნიერების უპირველესი ამოცანა ამ კანონზომიერებათა დადგენაა; დ)ისტორია იწყება მითოლოგიური თქმულე-

ბებით, რომლებშიაც ისტორიის ხდომილების ელემენტარული ნიშნები უნდა აღმოვაჩინოთ; ეამის განხორციელება მხოლოდ კონკრეტული მეთოდის გამოყენებით შეიძლება; ეიგივე ითქმის ყოველგვარ სხვა ისტორიულ წყაროებზეც; ზ)უძველესი პერიოდის წყაროებია: გეოგრაფია, ენა, არქეოლოგია.

დ.ბაქრაძის მტკიცებით, აღნიშნული პრინციპით ისტორიის შექმნას საფუძვლად უნდა დადებოდა ადგილობრივი და უცხოური წყაროების კრიტიკული ანალიზი. მართალია, მან კრიტიკული დამოკიდებულება გამოავლინა კოლხების წარმომავლობის შესახებ პეროდოტესეული ეგვიპტური თეორიის მიმართ, მაგრამ სრულიად უსაფუძვლოდ გაიზიარა რუსი მეცნიერის როსენისა და გერმანელი მეცნიერის რიტერის შეხედულება ქართველთა ინდოევროპული წარმომავლობის შესახებ.

იგივე დ.ბაქრაძე მკვეთრად დაუპირისპირდა „ურაპატრიოტული“ ჯგუფის იმ ისტორიკოსებს, რომლებიც ქართველი ხალხის „განსაკუთრებულობის“ დამტკიცებას ცდილობდა. ამ მხრივ მან ევროპელი ისტორიკოსებიც არ დაინდო, განსაკუთრებით მორო, რომელიც ამტკიცებდა, რომ კავკასიის გარშემო შეიქმნა ადამიანთა საზოგადოება და სარწმუნოების დოგმები. აქედანვე მოხდა ადამიანთა განთესვა სხვადასხვა ქვეყნის მხარეებში— ინდოეთში, ჩინეთში და ა.შ. იმავე მოროს მტკიცებით, კავკასიიდანვე გავრცელდა თქმულება წარღვნაზე, პირველსაწყისი წარმატება ყოფაცხოვრებისა და სწავლა- ხელოვნების შესახებ. კავკასიიდანვე გაიტანეს სხვადასხვა სახელწოდება მთებისა, მდინარეებისა, ტომებისა და სხვა. უკეთებდა რა ყოველივე ამას ანალიზს, დ.ბაქრაძე ისტორიული ჭეშმარიტების დადგენას მთელი პრინციპულობით მოითხოვდა. ამ ფონზე, მოროს არგუმენტების საპირისპიროდ დ.ბაქრაძე ამტკიცებდა, რომ საზოგადოების შექმნა მესოპოტამიასა და ფინიკიაში იწყება, ხოლო მათ თანადროულად ეგვიპტეში.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს დ.ბაქრაძის ნაშრომი „საქართველო (ისტორიული და გეოგრაფიული გამოკვლევა)“. ეს ნაშრომი 1878 წელს ცალკე წიგნადაც დაიბეჭდა. მასში გამოყენებულია პრობლემისადმი მიდგომის კრიტიკული მეთოდი, განსაკუთრებით სტრაბონის მიმართ. დ.ბაქრაძის აზრით, აუცილებელი იყო უცხო ქვეყნების ძველი მითებისა და გადმოცემებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება, რადგან ისინი არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს და არ გამოხატავდა ქართველი ერის ნამდვილ ხასიათს. იგი ეხება ქართლის ცხოვრებაში მოტანილ ამბებს ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში მოსვლის შესახებ და მას სარწმუ-

ნოდ არ მიიხსენებდა. ნატყუარად თელიდა ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ქართლის პატრიკად აზოს დანიშვნას. მითუმეტეს, რომ პატრიკის ტიტული აზოს მეფობიდან მხოლოდ 400 წლის შემდეგ იქნა შემოღებული. რც შეეხება ქართველი დიდებულები-სადმი მის ბოძებას, იგი აზოს მეფობიდან 600 წლის (6 საუკუნის) შემდეგ პირველად ერისმთავარმა სტეფანოზმა მიიღო. იმავე ბაქრაძის აზრით, მხედრული დამწერლობა მართალია ფარნავაზიდან მოდის, მაგრამ იგი „ბევრათ გვიან შემოვიდა ხმარებაში.“ ამ შემთხვევაში დ.ბაქრაძე ისტორიულ-ფილოსოფიურ ჭრილში აზოგადებს ზემოაღნიშნულ საკითხებს და ამ მეთოდის გამოყენებით ცდილობს ტექნიკის დიდგენას.

1889 წელს დაიბეჭდა დ.ბაქრაძის ნაშრომი „ისტორია საქართველოსი“ პირველი ნაწილი. აქ საქართველოს ისტორიის თხრობა XV საუკუნემდეა მოყვანილი. ამ ნაშრომის შესავალ ნაწილში დ.ბაქრაძე გარკვევით წერდა, რომ მის მიზანს ახალი მეცნიერული მეთოდის გამოყენებით საქართველოს მთლიანი ისტორიის შექმნა წარმოადგენდა. იქვეა გადმოცემული ნაშრომის დანიშნულების მიზანი (პროგრამა) და ავტორისავე ისტორიული კონცეფცია. ამ შემთხვევაში დ.ბაქრაძე არ იხდუდება ისტორიულ-ფილოსოფიური თეორიით და ცდილობს საქართველოს მაგალითზე თანმიმდევრულად განიხილოს საზოგადოების ისტორიის პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული, იურიდიული, რელიგიურ-იდეოლოგიური და სხვა პრობლემები. ფ.ლომაშვილის აზრით, პრობლემისადმი დ.ბაქრაძისეული ასეთი მიდგომა, ახალი საისტორიო აზროვნებისა და კონკრეტული კვლევის ახალი მეთოდი იყო. ამას ისიც ემატებოდა, რომ იგი შესანიშნავად ფლობდა კრიტიკულ და ისტორიულ-შედარებით მეთოდებს. ყოველივე ზემოაღნიშნული ღირსებები მას ქართული ისტორიოგრაფიის ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონეზე აყვანის წინა პირობას უქმნიდა.

იმავე ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, დ.ბაქრაძემ ამ მიმართულებით სერიოზულ გარღვევას ვერ მიაღწია. განსაკუთრებული წინსვლა მან მხოლოდ ზოგიერთი საკითხების შესწავლაში შეძლო: 1) მან დამაჯერებლად აჩვენა, რომ ქართველთა წარმომავლობა დაკავშირებულია საკაცობრიო კულტურის აკვანთან „ზემო აზიასთან“, საიდანაც ისინი მცირე აზიაში გადავიდნენ; 2) ქართული დამწერლობის სახეობებიდან უძველესია მრგლოვანი, ხოლო უახლესია-მხედრული; 3) ქართულ ტომებთან სხვადასხვა დროს ურთიერთობა ქონდა ფინიკიელებს, ქალდეა-სირიელებს, შავი ზღვის პირად მდებარე ბერძნებს, რომაელებს, სპარსელებს, არაბებს, ბიზანტიელებს;

4)ხალხთა წარმომავლობის ბიბლიური სქემა ძველადმოსავლური ლიტერატურიდან მოდის; 5)ქართველური ტომები საერთო წარმომავლობისანი არიან და თავდაპირველად ერთ საერთო ენაზე ლაპარაკობდნენ. ეს ენა გეოგრაფიული და პოლიტიკური მიზეზების გავლენით დანაწილდა ქართლურ, სვანურ, მეგრულ- ჭანურ ენებად; 6)ქართული ქრისტიანული ეკლესიის გავლენა თავდაპირველად ანტიოქიას იმიტომ დაუკავშირდა რომ იგი პირველ საწყის ეტაპზე ანტიოქიის პოლიტიკური გავლენის ქვეს იმყოფებოდა.

დ.ბაქრაძემ პირველმა მოახდინა ქართლის ცხოვრებაში მოტანილი მთელი რიგი ფაქტებისა და მოვლენების კრიტიკული ანალიზი და მას „მეფეთა ცხოვრება“ უწოდა. ქართლის ცხოვრებისადმი დამოკიდებულება, დ.ბაქრაძემ ისტორიულ- ფილოსოფიურ დონემდე აიყვანა და ისტორიის ხალხურობა, მისი მეცნიერული სანდოობის კრიტერიუმად გამოაცხადა. 1866 წელს „დროებაში“ (№16) დაბეჭდილ პუბლიკაციაში, დ.ბაქრაძე შეეხო ქართლის ცხოვრებაში შეტანილ მატრიანებს. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში მისი შეხედულება შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1)ჩვენი წინაპრები თავიანთ „მოთხრობებში“ გვიამბობენ მხოლოდ ომებზე და ჩამოთვლიან მეფეთა დინასტიებს. 2)მეფეების მიერ თავის გამორჩენის შემთხვევაში, დაწერილებით აღწერენ ომებში ხალხისგან მოწყვეტით მათ გამარჯვებებს; 3)რაც შეეხება უშუალოდ ხალხის ცხოვრებას, მემატრიანებს მათი აღწერა საჭიროდ არ მანდათ; 4)ანალოგიური „ტრადიცია“ იყო დამკვიდრებული დასავლეთ ევროპაშიაც.

ამ ფონზე, ისტორიკოსის ძირითად მისიად დ.ბაქრაძეს, მთელი ხალხის ყოფა- ცხოვრების აღწერა, ამა თუ იმ კანონების გავლენისა და შემთხვევების წინა პლანზე წამოწევა, იმავე ხალხზე მისი ზემოქმედების ასახვა მიაჩნდა. საქართველოს ისტორიის შესახებ ევროპული დონის ისტორიულ- ფილოსოფიური ნაშრომის შექმნა, დ.ბაქრაძისათვის განუხორციელებელი დარჩა. მიუხედავად ამისა, მას დიდი დამსახურება მიუძღვის ქართული საისტორიო აზროვნების მაღალი დონის დამადასტურებელ წყაროთა მოპოვებასა და კრიტიკული ანალიზის საქმეში. მის მიერ 1884 წელს მიკვლეულმა „ქართლის ცხოვრების“ XVII საუკუნის მარიამისეულმა ნუსხამ, საბოლოოდ უარყო ამ ნაწარმოების XVIII საუკუნეში ვახტანგ VI –ის „სწავლულ კაცთა“ კომისიისგან შექმნის მითი. დ.ბაქრაძის მიერ აღმოჩენილმა „ქართლის ცხოვრებამ“ და XII საუკუნეში თარგმნილმა „სომხურმა ქრონიკამ“ გარდატეხა შეიტანა ქართ-

ლის ცხოვრების შესახებ არასწორ შეხედულებებთან მიმართებაში. დ.ბაქრაძემ ეს ამოცანები მაშინდელი ისტორიულ-ფილოსოფიური მეცნიერების მეთოდოლოგიურ მოთხოვნათა საფუძველზე შეასრულა. ამ მხრივ, დ.ბაქრაძე ქართული საისტორიო აზროვნებისა და კვლევა-ძიების მეთოდის დამკვიდრებისთვის ბრძოლის პიონერად შეიძლება ჩაითვალოს.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარი. თბ. 1986 წ.
3. გ.შარაძე. თეიმურაზ ბაგრატიონი. ცხოვრება. თბ. 1972 წ.
4. გ.შარაძე. თეიმურაზ ბაგრატიონი. შემოქმედება. თბ. 1974 წ.
5. რ.დაუშვილი. მარი ბროსე- ქართული მწერლობის მკვლევარი. თბ. 1962 წ.
6. ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარი. თბ. 1986 წ.

ლექცია XII

თერგდალეულთა ისტორიულ- ფილოსოფიური კონცეფციები

§1. ილია ჭავჭავაძე (1838- 1907)

ქართველი ხალხის ამ უდიდეს მოღვაწესთან მიმართებაში ურთიერთგამომრიცხავი შეფასებები არსებობს. იგი ორ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: ა) დადებითი — „საქართველოს მამა“, „უგვირგვინო მეფე“; ბ) უარყოფითი — რეაქციონერი, ლიბერალი, იდეალისტი, მატერიალისტი, ათეისტი, პანთეისტი, ფეოდალი, ბანკირი, ნაციონალისტი, პოზიტივისტი, სისმონდისტი, სოციალისტი...

ი.ჭავჭავაძის შეფასებათა ისტორია რამდენიმე პერიოდს მოიცავს:

1) პირველი პერიოდი — XIX საუკუნის 60– 70- იანი წლების პირველი ნახევარი. ილია ჭავჭავაძე როგორც ევროპული დონის ქართული ანტიფეოდალური და განმანათლებლური ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების წარმომადგენელი. მას ქართულ საზოგადოებაში თავისი ადგილი ბრძოლით უნდა მოეპოვებინა. ამის მიღწევა მხოლოდ „თერგდალეულების“ ახალი სააზროვნო სამოქმედო მიმდინარეობის ჩამოყალიბებით გახდებოდა შესაძლებელი. ილიას წინაშე ურთულესი ამოცანა იდგა. კერძოდ, ფეოდალიზმის (ბატონყმობით), საქართველოს საზოგადოების შემაფერხებელ მოვლენად დასაბუთებული ფორმით გამოცხადება და მის სანაცვლოდ, რევოლუციის შედეგად საფრანგეთში ჩამოყალიბებული ევროპული ტიპის საზოგადოების ქართველი ერისადმი შეთავაზება. იმავე ი.ჭავჭავაძის მტკიცებით, საზოგადოების ცვალებადობასთან ერთად საქართველოს ცხოვრების განახლება ენითა და ლიტერატურით უნდა მომხდარიყო. ეს პროცესი რუსეთის იმპერიისადმი დამოკიდებულებასაც უნდა შეხებოდა.

2) მეორე პერიოდი — XIX საუკუნის 70- იანი წლების მეორე ნახევარი- 80 –იანი წლები. ილიამ და მისმა მომხრე „თერგდალეულებმა“ საფუძვლიანად დაამუშავეს ახალი მიმდინარეობის სამოქმედო პროგრამა. ამ დოკუმენტის მიხედვით, ქართველი ხალხის სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანად, ეროვნულ- პოლიტიკური ბრძოლა იყო გამოცხადებული. რაც შეეხება სოციალურ- ეკონომიკურ პრობლემებს, იგი უკანა პლანზე გადაქონდათ. ამ საკითხ-

ის დაყენებას, მეფის ხელისუფლება ადვილად ეგუებოდა მხოლოდ იმ თვალსაზრისით, რომ იგი ბატონისა და ყმის, კაპიტალიცისტისა და მუშის შიდა მორიგების საქმედ მიაჩნდა. აღნიშნულისგან განსხვავებით, ეროვნულ-პოლიტიკური ბრძოლის გამოვლინების მიმართ არსებული ხელისუფლება უმკაცრეს რეაგირებას ახდენდა, რადგან იგი იმპერიის ერთიანობის სასიცოცხლო ინტერესებისთვის ყველაზე სახიფათო მოვლენად მიაჩნდა. ამ ფონზე, ი.ჭავჭავაძე და მისი თანამებრძოლები, ქართველი ერის სასიცოცხლო ინტერესთა პირველ საფეხურად, „ჩვენი დაცემული ვინაობის აღდგენას“ თვლიდა. დასახული მიზნის მიღწევისთვის იგი არსებული პოლიტიკური სიტუაციის შესაბამის რეკომენდაციებს იძლეოდა: 1)ყოველგვარი სახის აჯანყებაზე და შეთქმულებაზე უარის თქმა; 2)მშვიდობიანი გზით ფართო საზოგადოებაში უნდა მოეხდინათ დაქვეითებული ეროვნული თვითშეგნების ისეთ დონეზე აყვანა, რომელიც ქართველთა ფიზიკურ არსებობას უზრუნველყოფდა; 3)ხალხის სოციალური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად შესაბამის ეკონომიკურ პირობებს შექმნიდა; 4)მთავარ ღოზუნგად წინა პლანზე უნდა ყოფილიყო წამოწეული- „ჯერ მაცოცხლე, მერე გამამდიდრე.“

იმავე ილიას მტკიცებით, ეროვნული თვითშეგნების ქართველებში აღდგენა- განმტკიცება იმ ნანატრ „რომად“ იყო წარმოსახული, რომლზედაც ქართველი ერის ყველა გზას უნდა გაეეღო. დასახული ამოცანის შესრულების საქმეში, მოწინავე ქართველობა სრულად უნდა ყოფილიყო ჩაბმული. მათი მხრიდან ქართველთა ეროვნული ცნობიერების გაჯანსაღება, უპირველეს და უსაჭიროეს საგნად იყო გამოცხადებული. ამ პრობლემის გარშემო ყველა ქართველი უნდა გაერთიანებულიყო და შეძლებისდაგვარად გაეწიათ ის მძიმე ჭაპანი, რომელიც დასახული ამოცანის გადაწყვეტას შეუწყობდა ხელს. ამ მხრივ გადამწყვეტი სიტყვა სკოლას, ბანკებს და თეატრს უნდა ეთქვა.

პირველ ეტაპზე ამ ამოცანის შესრულებით, იმპერიის ფარგლებში საქართველო ეროვნული ავტონომიის და ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მოპოვებას შეძლებდა. ეს იქნებოდა იმ საფეხურის მომზადება, რომელიც ქვეყნის სრული დამოუკიდებლობისთვის სამომავლოდ რეალური შესაძლებლობის გარკვეულ საფეხურს მოამზადებდა.

იგივე პროგრამა, ა)ეროვნული თვითშეგნების აღდგენას, ქართველი ხალხის სოციალური განთავისუფლების აუცილებელ პირობად აცხადებდა; ბ)წოდებრიობას და სოციალურ ჩაგვრა- ექსპლ-

ოატაციას დრომოჭმულად მიიჩნევდა; გ)საქართველოს ისტორიული განვითარების ისეთი გზა უნდა აერჩია, სადაც ყოველ პიროვნებას თავისუფალი მესაკუთრის და მშრომელის ხელშეუხებლობის გარანტია ექნებოდა.

ფ.ლომაშვილის აზრით, თერგდალეულთა ილიასეული სამოქმედო პროგრამის შემუშავებაში განსაკუთრებული როლი, ევროპის მოწინავე ისტორიულ- ფილოსოფიურ მოძღვრებებზე დაფუძნებულმა და ქართული სინამდვილისადმი შესატყვისმა ორიგინალურმა ისტორიულ- ფილოსოფიურმა კონცეფციამ შესარულა. იმავე ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, ილია ჭავჭავაძე ფილოსოფიური მონიშმის ტყეუობაში არასდროს ყოფილა. იგი ეეროპაში გაერცელეულ მიმდინარეობებს შორის სწორი არსეეანის გაკეთებას ცდილობდა და მხოლოდ იმ ღირებულებას იღებდა, რომელიც საქართველოს სპეციფიკურ სინამდვილეს მოერგებოდა და ქეეყნის განვითარებას შეუწყობდა ხელს. აქედან გამომდინარე, ისტორიული მოვლენების ახსნას პლურალიზმის პოზიციებიდან უდგებოდა და კვლევის პროცესში კომპლექსურ მეთოდს იყენებდა.

3)მესამე პერიოდი— რუსეთის პირველი რეეოლუციის პერიოდი, რომელმაც თეითმპყრობელობასთან აშკარა ბრძოლის შესაძლებლობა შექმნა. ისტორიოგრაფიაში დადგენილია, რომ ილიასე პოლიციის მიერ 1884 წლიდან მეთვალყურეობის დაწესების მიზეზი, მის მიერ საქართველოსათვის პოლიტიკური აეტონომიის და ადგილობრივი პარლამენტის მოთხოვნა იყო. ეს პოლიტიკური ღოზუნგი რეეოლუციის პერიოდში წინა პლანზე იქნა წამოწეული.

მეფის რუსეთში მიმდინარე პოლიტიკურმა პროცესებმა, თერგდალეულთა პროგრამაში გარკეეული ცვლილებების შეტანა მოითხოვა. მხედველობაში მაქვს საბრძოლო ტაქტიკის ლეგალიზაციის აუცილებლობა. ამ ფაქტორმა განპირობა ლეგალური საპარლამენტო „კონსტიტუციურ- დემოკრატიული“ პარტიის შექმნის საკითხის დრის წესრიგში დაყენება. მისი განხორციელების შემთხეევაში საქმე მთელი ერის ეროვნულ- დემოკრატიულ პარტიასთან გეეენებოდა. სამწუხაროდ, დასახული მიზნის განხორციელებას ხელი ისეე ქართველთა შინაგანმა დაპირისპირებამ შეუშალა. ეს პროცესი განსაკუთრებით XIX საუკუნის 80- იან წლებში გამოე-ლინდა.

პოლიტიკურ მიმდინარეობათა დაპირისპირების კულმინაციურ საფეხურს XIX საუკუნის 90- იანი წლები წარმოადგენდა. მხედველობაში მაქვს სამოღეაწეო ასპარეზზე „მესამე დასელთა“ მარქსისტული მიმდინარეობის გამოსვლა, რომელიც „თერგდალეულე

ბს“, განსაკუთრებით ი.ჭავჭავაძის ჯგუფს დაუპირისპირდა.

მართალია, 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობა იქნა აღდგენილი, მაგრამ იმ მცირე მონაკვეთში (1028 დღე) შეუძლებელი გახდა ი.ჭავჭავაძისა და „თერგდალეულთა“ სრულფასოვანი შეფასება. საბჭოთა რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა. იწყება თერგდალეულთა მოღვაწეობის ახლებური, საბჭოური შეფასება. ამ პერიოდს პროფ. ფ.ლომაშვილმა მეოთხე პერიოდი უწოდა.

4)მეოთხე პერიოდი— გასაბჭოებული საქართველოს ეპოქა. იგი ორ ქვე პერიოდად იყოფა: ა)პირველი ქვე პერიოდი— თერგდალეულთა სრული უგულებელყოფა. ილია ჭავჭავაძის სახელის ხსენების ამოძიკება. იმ მძიმე სიტუაციაში ეროვნული ცნობიერების მქონე ინტელიგენციის მაშინდელმა წარმომადგენლებმა, ი.ჭავჭავაძის სახელის სარეაბილიტაციოდ „მეცნიერულ ეშმაკობას“ მიმართა და ილიასეული თხზულებების 10 ტომშეულის კრებულში (1925-1929 წლების გამოცემა. რედაქტორები: პინგოროყვა და ალ.აბაშელი), სოციალისტური ელემენტების შემცველი ისეთი პუბლიკაციები შეიტანეს, რომელიც ი.ჭავჭავაძეს არ ეკუთვნოდა. რაც შეეხება ილიას მხრიდან ადამიანის თავისუფლებისა და თანასწორობისათვის ბრძოლას, საბჭოურმა მეცნიერებმა „სოციალიზმის“ ერთ-ერთ პრინციპად გამოაცხადა. მართალია, ამ „მეცნიერული მანიპულირებით“ სინამდვილის ფალსიფიკაცია მოხდა, მაგრამ იგი დიდი ილიას სახელის ისე წინა პლანზე წამოწევას დაედო საფუძვლად; ბ)მეორე ქვეპერიოდი— ილია ჭავჭავაძისა და თერგდალეულების არნახული აღზევება. საბჭოთა პერიოდის ლიტერატურათმცოდნეებმა, ილია რევოლუციონერისა და სოციალისტის ტიტულით ოფიციალურად მონათლეს. იქამდეც მივიდნენ, რომ საქართველოში მარქსიზმისა და თვით ი.სტალინის „წინამორბედად“ გამოაცხადეს. გიორგი თავიშვილის „მტკიცებით“, ისტორიულ-ფილოსოფიურ დარგში, ი.ჭავჭავაძე ისტორიული მატერიალიზმის „წინამორბედი“ იყო. რაც შეეხება მეცნიერებისა და ხელოვნების გაგებას, დიალექტიკურ მატერიალიზმთან და მარქსიზმთან „ახლოს“ იდგა. კონსტანტინე კაპანელის აზრით (1926 წელი), ი.ჭავჭავაძე, რუს რევოლუციონერ-დემოკრატებზე უფრო თანმიმდევრული რევოლუციონერი და სოციალისტი იყო. თავისი შეხედულების ძირითად არგუმენტად ილიას პოემას „აჩრდილს“ ასახელებდა.

5)მეხუთე პერიოდი— XX საუკუნის 90-იან წლებში საქართვე-

ლოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ილიას მემკვიდრეობის დადგენის მიზნით, მისი პუბლიკაციების გაცხრილვა იყო მოსალოდნელი. მხედველობაში მაქვს ადრეულ გამოცემებში შეტანილი და მისადმი მიკუთვნებული „ზოგიერთი „სოციალისტური“ თვალსაზრისის მატარებელი პუბლიცისტური წერილები. ასეთი სახის კვლევითი სამუშაოს ჩატარების შემდეგ, საფიქრებელი იყო, რომ ილიასადმი მიწერილი წერილები მის ტექსტში ავტორებს დაუბრუნდებოდა. სამწუხაროდ, 1987 წელს დაწყებული იჭავჭავაძის 20 ტომეულის გამოცემაში, XX საუკუნის 20-იანი წლების შეცდომები იქნა გამეორებული. მხედველობაში მაქვს იჭავჭავაძისადმი სხვის ნაწარმოებთა მიწერისა და აღნიშნულ 20 ტომეულში შეტანის ფაქტები. ამის შესახებ პროფ. ფ.ლომაშვილი 1999 წელს გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში „ერთხილად, ეს ილია“ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით ხგასმით მიუთითებდა.

რაც შეეხება იჭავჭავაძის მარქსიზმთან დაახლოების მცდელობას, საბჭოთა პერიოდის მკვლევარები, მარქსიზმის საკრიტიკოდ ილიას „ჩანაწერებს“ იშველიებდნენ. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, უარყოფით დამოკიდებულებას ფ.ლომაშვილი შემდეგი ფორმით გამოთქვამდა: ა)მარქსისა და ენგელსის შესაბამისი ნაწერების დეტალურად გაცნობა, ილია ჭავჭავაძის ნ.ჟორდანიასა და სხვა ქართველი მარქსისტების წინააღმდეგ დასაბუთებული საპასუხო გამოსვლისათვის დასჭირდა; ბ)ეს „ჩანაწერები“ ილიამ ქართულ მარქსისტებთან ბრძოლის კულმინაციურ პერიოდში გააკეთა; გ)პრობლემისადმი სიღრმისეულმა გაცნობამ, ილიას შესაძლებლობა მისცა, დამაჯერებლად დაემტკიცებინა, რომ მესამედასელები მარქსისა და ენგელსის აზრებს ამახინჯებდნენ, პლენაროვისა და სხვა მარქსისტების მცდარ აზრებსაც კი „თუთიყუშივით“ იმეორებდნენ. ეს ფაქტი, ილია ჭავჭავაძის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებების სწორად შეფასებისა და გარკვევისთვის უმნიშვნელოვანეს საფეხურს ქმნის. მიუხედავად იმისა, რომ ილიას ფილოსოფიური ტრაქტატები არ დაუწერია, მის მხატვრულ და პუბლიცისტურ ნაწერებში გარკვევითაა წარმონიშნული მისეული ორიგინალური ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფცია, რომლითაც ხელმძღვანელობდა სამწერლო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის პერიოდში.

ილია საზოგადოების განვითარებას ა)ობიექტური ხასიათის მატარებელად მიიჩნევდა და მისი აღმასვლის პროცესებს ბუნებრივ-გეოგრაფიულ პირობებს კი არა, ქვეყნის საზოგადოების შიდა ფაქტორებს უკავშირებდა; ბ)საზოგადოების განვითარების

განმსაზღვრელ პირობად, სახელმწიფოს მოწესრიგებულ შინაგან ორგანიზაციას (პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული) თელ- იდა; გ) სახელმწიფოს ორგანიზაციული მოწყობა და მისი პოლი- ტიკური ცხოვრების წესად დამკვიდრება, ადამიანის ნება სურ- ვილისგან დამოუკიდებელ პროცესს წარმოადგენს. ანტიმონის- ტურად განწყობილი ი.ჭავჭავაძე, საზოგადოებრივი ცხოვრების რომელიმე მხარის გაფეტიშებას უარყოფდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ეპოქის ცვალებადობა, წინა პლანზე საზოგადოების შესატყვისი ცხოვრების წესს წამოსწევდა. აქ განმსაზღვრელ ფაქტორს ი.ჭავჭავაძე ერის ეკონომიკურ სიძლიერეს აძლევდა. რამდენადაც ერის და მთელი საკაცობრიო ცივილიზაციის „მეტ- ნაკლებობას“ მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავდა, რომელიმე მათ- განზე ყურადღების გამახვილება ტაქტიკის სფეროს განეკუთვნე- ბოდა. რაც შეეხება ერისა და კაცობრიობის განვითარებას, ილია განუწყვეტელ პროცესად მიიჩნევდა, რადგან თვით „დაბერებაც“ გარკვეული გამოცდილების დაგროვებას უკავშირდებოდა. ეს პროცესი საზოგადოების განვითარების განახლებასაც ემსახურე- ბოდა. მისივე აზრით, საზოგადოებრივი განვითარება პროგრე- სულია და „ისტორიულ ყვაეილთა გრეხილში... მომდევნო წინან- დელზე ყოველთვის უფრო სრულია, უკეთესი და მშვენიერი.“ ამ ფაქტს უკეთებდა რა ანალიზს, ფ.ლომაშვილი დასძენდა: „ეს სი- ტყეები მოწმობს, თუ რამდენად წინ წასულა ილია ევროპელ გან- მანათლებლებთან შედარებით, რომლებსაც მთელი შუა საუკუ- ნეები „სიბნელედ“ და „ცივილიზაციის უკანდახვეად“ მიაჩნდა.“ იგივე ილია, ისტორიას საზოგადოების პროგრესულ წინსვლად თვლიდა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ ილია ჭავჭავაძე ქართველ მარქსი- სტთა „წინაპრად“ გამოაცხადა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ფ.ლო- მაშვილმა კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ყველა ის ისტორიკო- სი, რომელიც ილიას მარქსისტების წინამორბედად მიიჩნევდა. მისი სამართლიანი მტკიცებით, არასწორად იქნა გაგებული ილიასეუ- ლი მსჯელობა ცხოვრების, ხელოვნებისა და მეცნიერების ურთ- იერთობის შესახებ. მათ ანგარიში არ გაუწიეს იმ ჭეშმარიტებას, რომელიც ილიას ქონდა მოცემული საზოგადოებრივი ცხოვრებ- ის დუალიზმთან მიმართებაში. ილიასეული მტკიცებით, საზოგა- დოებრივი ცხოვრება ორი ნაწილისაგან შედგებოდა: ა) პირველი ნაწილი — მოაზრე ცხოვრება და ბ) მეორე ნაწილი — მოსაქმე ცხ- ლვრება. ისინი ერთმანეთზეა დამოკიდებული და წარმოდგენი- ლობის თვალსაზრისით ერთმანეთში მონაცვლეობენ. იმ შემთხ-

ვევაში, თუკი რომელიმე მათგანის ნაკლებობას განიცდიდა ქვეყანა, იგი ცალფეხა კაცს დაემგავნებოდა და საჭირო სიმარდით წინსვლას ვერ შეძლებდა. ილიასეული ტერმინოლოგია რომ გამოვიყენოთ, ქვეყანა, რომელსაც ორი უღელი ყოვლისშემძლე ძალონე არ ეყოლებოდა საყვეარში შებმული, იგი ცხოვრებისეულ საჭირო სახელმწიფოებრივ საფეხურებს წარმატებით ვერ გაივლიდა. აქედან გამომდინარე, ცხოვრების იდეური და პრაქტიკული მხარეების ერთობლიობა მიაჩნდა ილიას საზოგადოების პროგრესის წყაროდ, ერისა და კაცობრიობის უკედავების საფუძვლად.

რაც შეეხება საზოგადოების შიგნით წარმოქმნილ კლასობრივ წინააღმდეგობებს, ეს პროცესი ილიას კანონზომიერებად მიაჩნდა. კაცობრიობის მთელ ისტორიას იგი საზოგადოების ყველა სფეროში „ჰოსა და არას“ და რაც მთავარია, მისეულ ორიგინალურ შეხედულებებს, ისტორიის კონკრეტულ მამოძრავებელ ძალებთან მიმართებაში ჭიდილის ფონზე განიხილავდა. მართლმადიდებლური და ქრისტიანული რწმენის მიუხედავად, ღვთიური წინასწარგანსაზღვრულობას აღიარებდა. იმედროულად, ყოველგვარი სახის ფატალიზმისგან შორს იდგა და ბედისწერასთან ბრძოლა აუცილებლობად მიაცნდა. წინასწარდასაზღვრულობის ამოცნობისა და ბედისწერასთან ბრძოლის პრობლემას უკავშირებდა ი.ჭავჭავაძე ისტორიაში გამოჩენილი ადამიანების როლის საკითხსაც. მას გენიოსებისთვის დამახასიათებელ თვისებად მიაჩნდა შორსმხედველობა, არსებული მდგომარეობის სწორად და დროულად აღქმა. მისი მტკიცებით, მხოლოდ ამ თვისებებით აღჭურვილ პიროვნებას შეეძლო გასატარებელი ღონისძიებების დროს შემოებერტყა დროების მტვერი, როგორც ბელადი უშიშრად გაძლოლოდა ხალხს, თავისი ჭკუითა და აზროვნებით ერსთვის გზა გაენათებინა. სამეცნიერო ლიტერატურით დადასტურებულია, რომ ამ საპასუხისმგებლო ტვირთის ტარება აიღო თავის თავზე ი.ჭავჭავაძემ. როდესაც დასავლეთ ევროპაში და რუსეთშიაც (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი) ევროპული ორგანიციზმი (კონტი, სპენსერი...) – ერის დაბერებისა და კედომის საკითხი გააქტიურდა, ეს თეორია თვითმპყრობელურ რუსეთში პატარა ერების გასაქრობად წარმატებულად იქნა მომარჯვებული. მას საქართველოშიაც თავისი ადვკტები (ჯაბადარი და სხვები) გამოუჩნდა. ასეთ უმძიმეს პოლიტიკურ ფონზე, ილიამ ორგანიციზმის ეს პოზიტივისტური „თეორია“ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა. ისტორიის შედარებითი მეთოდი მან ერის მარადისობის მტკიცებისთვის გამოიყენა. ჯაბა-

დარისადმი დაწერილ პასუხში ილია ხაზგასმით აღნიშნავდა: „დაბერება ერისა, რომ მართალი იყოს, მაშინ თავის დროზედ ინგლისის, საფრანგეთისა და გერმანიის ერებიც სიბერეს გადაჰყვებიან, დაიხოცებიან, ამოსწყდებიან.“

ისტორიულ-ფილოსოფიური და შედარებითი მეთოდების მომარჯვებით, იჭავეჭავე თავისი ოპონენტების მისამართით დასაბუთებული ფორმით აცხადებდა, რომ არ არსებობდა ცალკეული ბიოლოგიური ორგანიზმი, რომელიც მხოლოდ იბადებოდა, იზრდებოდა, ბერდებოდა და კედებოდა. „ერი არის ადამიანთა ისეთი ერთობლიობა, რომელშიაც დაბერებულებს ახალგაზრდები განუწყვეტილად ცვლიან“. ეს იმას ნიშნავს, რომ ი.ჭავეჭავეძემ ერის მარადიულობის და უკვდავების საკითხი წამოსწია წინა პლანზე. ამ ფონზე, იგი ერის ხელოვნურად კედომის პროცესსაც შეეხო და იგი ერთი ერის მიერ მეორის დაპყრობას, მოძალადისგან მიზანმიმართულდ მოსპობას და ასიმილაციას დაუკავშირა. ამ შემთხვევაში, ილიას სამიზნე მეფის რუსეთის პოლიტიკური კურსი იყო, რომელიც დაპყრობილი მცირე ერების გაქრობას ითვალისწინებდა.

ყურადღებას იქცევს ისტორიის-ფილოსოფიური მეთოდოლოგიის გამოყენებით ხიზნების საკითხისადმი ილიასეული მიდგომა. იგი პირველ რიგში საფუძვლიანად გაეცნო გლადსტონის, გრეის, ლასლენდის, ლაველიეს, მილის, სისმონდის, როჯერსის და სხვათა შრომებს. მასში მოტანილმა ფაქტებმა, ილიას დსავლეთ ევროპისა და ქართული სინამდვილის ურთიერთ შედარების შესაძლებლობა მისცა. აღნიშნული ანალიტიკური სამუშაოს ჩატარების შემდეგ დაადგინა, რომ ხიზნობა ქართული მოვლენა არ იყო. გლეხობის ხიზნების კატეგორია ევროპაშიაც არსებობდა. ევროპელი ხიზნების მიწის მესაკუთრეებად გახდომაში, განსაკუთრებული როლი ევროპის ქვეყნებში გატარებულმა აგრარულმა რეფორმებმა შესარულა. ეს მოდელი იმდენად მიმზიდველი აღმოჩნდა, რომ მისი მეფის რუსეთში გადმოტანა და საქართველოში გაერცვლება მოითხოვა ილია ჭავეჭავეძემ. რუსეთში საგლეხო რეფორმით დაკანონებული მიწის მესაკუთრეთა ინტერესები რომ არ შელახულიყო, რეფორმამდე ხიზნების განკარგულებაში არსებული მიწების გამოსყიდვა და უფასოდ ისევ ხიზნებისთვის გადაცემა მთავრობას უნდა განეხორციელებინა.

ისტორიულ-ფილოსოფიური მეთოდოლოგიის გამოყენებით მიუდგა ი.ჭავეჭავეძე ქართველი ხალხის ისტორიული გამძლეობის პრობლემასაც. მისი აზრით, ამ მხრივ გადამწყვეტი როლი ქართველი

ხალხის ნაყოფიერმა სამეურნეო საქმიანობამ და გმირულმა სამხედრო თავდაცვითმა ბრძოლებმა შეასრულა. „ერთი მუჭა ხალხი რამ შეგვინახა? ხმალმა და გუთანმა. ჩვენ რომ დღეს ბინა გვაქვს, ადგილზე ფეხმოკიდებულნი რომ ვართ, სხეებივით აქეთ- იქეთ არ დავიქსაქსენით, ჩვენ რომ ამდენ დაუძინებელ მტერს გაუუძელით და გადაერჩით... ეგ იმიტომ რომ ერთ ხელში ხმალი გვეჭირა და მეორეში გუთანი, დასაბამიდან დღემდე.“

ისტორიულ- ფილოსოფიურ მეთოდზე დაყრდნობით მოგვცა ი.ჭავჭავაძემ ქართველი ერისთვის ქრისტიანობის განსაკუთრებული მნიშვნელობის სწორი და ამომწურავი განმარტებაც. მისი მტკიცებით, ქრისტიანობა საქართველოში ნიშნავდა არა მარტო ქრისტეს მოძღვრების აღიარებას, არამედ იგი ნიშნავდა საქართველოს მიწა- წყალს, ქართველობას, მამულს და ეროვნებას, რომელიც „რჯულთან ერთად შეერთებული, რჯულთან შესისხლხორცებული, უძლეველი ხმალია და შეუღლეწელი ფარი მტრის წინაშე.“ ეს დებულება დაედო საფუძვლად ილიასეულ ფორმულირებას „მამული, ენა, სარწმუნოება.“

ისტორიულ- ფილოსოფიური მეთოდით მიუდგა ი.ჭავჭავაძე ქართული სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსაპოვებლად მიმდინარე მოძრაობას და იგი ეროვნულ- განმათავისუფლებელი მოძრაობის განუყოფელ ნაწილად გამოაცხადა. ილია, რელიგიისა და მეცნიერების თანაარსებობასაც აღიარებდა და ამის ნიმუშად ეპისკოპოს გაბრიელ ქიქოძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ფაქტს იშველიებდა. მისივე მტკიცებით, ასეთი შესაძლებლობა რომ არ არსებულებოდა, მსოფლიოს ყველა გამოჩენილი მეცნიერი ათეისტად უნდა ჩაგვეთვალა.

ისტორიის- ფილოსოფიური მეთოდოლოგიის გამოყენების საფუძველზე, ი.ჭავჭავაძემ წარმატებით გაართვა თავი საქართველოს უძველესი პერიოდის ისტორიის მრავალ ურთულეს პრობლემას. მან დამაჯერებელი პასუხი გასცა დრეკერისა და სხვა პოზიტივისტების თეორიას— ერების თანდათანობითი კედომის შესახებ. ამ თეორიის მომხრეთა მტკიცებით, ერები თავის მოქმედებაში არ უნდა ჩქარობდეს და ბუნებით მინიჭებულ ძალებს ნელ- ნელა ხარჯავდეს. თუკი ამ მეთოდით იმოქმედებდნენ, მათი სიცოცხლე გახანგრძლივდებოდა და გვიან დაბერდებოდნენ. ი.ჭავჭავაძემ ამ მოსაზრებას ისტორიის მოთხრა და გაბიბრუება უწოდა. „ეს იგივეა- ამბობდა ი.ჭავჭავაძე- რომ კაცმა პური არ ჭამოს კბილები გამიცვდებო.“ საზოგადოების ინტენსიურ ცხოვრებას, ილია

მოელ კულტურასთან ერთად კაცობრიობის წარმატებით განვითარების დედაბოძად თელიდა.

ი.ჭავჭავაძის მიერ შემუშავებულმა სწორმა მეთოდოლოგიურმა პრინციპმა, ილიას შესაძლებლობა მისცა ისტორიულ-ფილოსოფიური და კონკრეტულ-ისტორიული შეხედულებების პარმონიზაცია მოეხდინა. მან საფუძვლიანად აითვისა იმ პერიოდის ევროპული საისტორიო ფილოსოფიური აზროვნების ზოგადმეთოდოლოგიური მიღწევები, რომელიც „ისტორიულ-შედარებით“ მეთოდს ეფუძნებოდა. მისი შემოქმედების შესწავლიდან ირკვევა, რომ იგი საფუძვლიანად ფლობდა აღნიშნული მეთოდის ყველა ნიუანსს. პრობლემისადმი მიდგომის მისეულმა ფორმამ, ილიას შესაძლებლობა მისცა, საქართველოში მიწის სათემო მფლობელობიდან კერძო ფეოდალურ, ხოლო ფეოდალურიდან კერძო კაპიტალისტურ საკუთრებაზე გადასვლის საკითხი, მსოფლიო ფეოდალიზმისადმი დამახასიათებელი ნიშნების კვლევის დონემდე აეყვანა. იგი მტკიცედ იცავდა მიწაზე პირადი საკუთრების შენარჩუნებას. მისი პოზიცია შესანიშნავად აისახა ოთარაანთ ქერიეში.“

ყურადღებას იქცევს ილიასეული დამოკიდებულება „კულტურათა დიფუზიის“ თეორიასთან მიმართებაში. ა)ამ თეორიის მიმდევრები, სხვადასხვა ხალხების კულტურების მსგავსებას, მხოლოდ მათი ურთიერთზეგავლენითა და შერევით ხსნიდა. ბ)რაც შეეხება მის მოწინააღმდეგეებს, ისინი საერთოდ უარყოფდნენ „დიფუზიურ“ ზეგავლენას და ყოველ ეროვნულ კულტურას ჩაკეტილ მოვლენად მიიჩნევდნენ. ამ ორი ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებებისაგან განსხვავებით, ი.ჭავჭავაძე ხალხების კულტურულ ურთიერთზეგავლენას შემდეგი ფორმით აყალიბებდა: 1)ერთი ხალხის კულტურაზე, მეორე ხალხის კულტურის აქტიური ზემოქმედება დასაშვებია, რის შედეგადაც ეს კულტურები ერთმანეთს ემსგავსებიან; 2)ერთმანეთისაგან სრულიად იზოლირებულ ქვეყნებში შეიძლება მსგავსი კულტურული მოვლენები წარმოიშვას და განვითარდეს. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტ როლს თითოეულ ქვეყანაში არსებული გარემოებების მსგავსება ასრულებს. ეს კანონზომიერება ხალხების რელიგიურ ურთიერთობაზედაც ვრცელდება. ხალხთა რელიგიის საკითხს, ილია ისტორიულ-ფილოსოფიურ საფეხურზე აყენებს და მას კულტურათა ურთიერთმემკვიდრეობის პრობლემასთან ორგანულად აკავშირებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილია, რომ საქართველოში საისტორიო-ფილოსოფიური კვლევის ე.წ. „კომპლექსური მეთოდის“ დამამკვი-

დრებული იჭავჭავაძე იყო. მან ისტორიის მაშინდელი ყველა დამხმარე დისციპლინა და პუბლიცისტურ მეცნიერებათა ძირითადი დარგი მაქსიმალურად გამოიყენა და ისტორიის- ფილოსოფიური მოსაზრებების დასაბუთების სამსახურში ჩააყენა. ეს განსაკუთრებით XIX საუკუნის 80- 90- იანი წლების ნაწარმოებებს ეხება. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით აღნიშნავს იმსახურებს მისი „აი ისტორია“ და „ქვათა ღაღადი“. აღნიშნულ პუბლიკაციაზე მუშაობის პერიოდს ილიამ მაღალ დონეზე გამოიყენა ისტორიის- ფილოსოფიის, ისტორიული გეოგრაფიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის, ფილოლოგიის, მითოლოგიის, ფოლკლორისტიკის, ლინგვისტიკის, ქრონოლოგიის, ისტორიული ანთროპოლოგიის, კულტუროლოგიის, არქიტექტურის, ხელოვნებათმცოდნეობის, ასტრონომიის, პალეოგრაფიის, ტოპონიმიკის, ფსიქოლოგიის, დემოგრაფიის, პერალდიკის და მეცნიერების სხვა დარგების იმდროინდელი მიღწევები.

იჭავჭავაძის ზემოაღნიშნული ნააზრევის ანალიზიდან გამომდინარე, ფ.ლომაშვილი დასძენდა: 1) ევროპის ყველა ძირითადი მიმართულების ისტორიულ- ფილოსოფიური აზრის გამოყენების საფუძველზე, ამა თუ იმ მოვლენის შეფასებისთვის ილია თავისებურ სისტემას ქმნიდა; 2) ილიასეული ისტორიულ- ფილოსოფიური მემკვიდრეობა ორიგინალურ სააზროვნო სისტემად ილიზმად შეფასდეს და მან, მსოფლიოს სხვა ისტორიულ- ფილოსოფიურ სისტემებს შორის საპატიო ადგილი დაიკავოს. 3) მისივე თქმით, ამ საკითხის დადებითად გადაწყვეტა, იჭავჭავაძის შემოქმედების ფართო და კომპლექსური კვლევის შედეგად უნდა მოხდეს.

§2. ნიკო ნიკოლაძე (1843- 1928)

XIX საუკუნის 80- იან წლებში, სამოღვაწეო ასპარეზზე გადის თერგდალეულთა მეორე დაჯგუფება (ნ.ნიკოლაძე, გ.წერეთელი, ს.მესხი...), რომლის ლიდერი ნიკო ნიკოლაძე იყო. ილია ჭავჭავაძის მიმდევრებისგან განსხვავებით, ნიკო ნიკოლაძის ჯგუფმა საქართველოს უკეთესი მომავლისთვის ბრძოლის განსხვავებული ტაქტიკური ხაზი აირჩია. პეტერბურგში სწავლის პერიოდში, ნ.ნიკოლაძე რუსეთის ნაროდნიკული მოძრაობის ერთ- ერთი აქტიური მოღვაწე იყო. ევროპული უტოპიური სოციალისტური მოძღვრებებისადმი

და ნაროდნიკული მოძრაობისადმი დაახლოებამ, ნ.ნიკოლაძე გლეხური სოციალიზმის აღიარებამდე მიიყვანა. მთელი რუსეთის იმპერიაში მცირე ერების, მათ შორის ქართველების წინაშე მდგარი სოციალური და ეროვნული თავისუფლების პრობლემებიდან იგი უპირატესობას სოციალურს აძლევდა. ა.გერცენის გაზეთ „კოლოკოლში“ დაბეჭდილ სტატიაში (1865 წ.)- „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“, პრინციპულად იყო დასმული საკითხი, რათა რუსეთის გარდაქმნის მოლოდინიდან გამომდინარე, ეროვნული მისწრაფება საქართველოს გვერდზე უნდა გადაედო. იგივე ნ.ნიკოლაძე, რუსეთის სინამდვილეში გლეხური სოციალიზმის დაუყოვნებლივ დამყარებას შესაძლებლად მიიჩნევდა.

სათაუდასნაურო ბანკის ორგანიზაციის საკითხებთან დაკავშირებით გამართული კამპანიის (1873- 1874) ანალიზიდან გამომდინარე, ილია ჭავჭავაძის „ახალი თაობა“, ნ.ნიკოლაძემ მოძველებულად გამოაცხადა და ისეთი „ახალი თაობის“ შექმნის საკითხი დააყენა, რომელიც თავის პრაქტიკულ საქმიანობაში იმ პერიოდის „თანამედროვე მეცნიერების“- გლეხური სოციალიზმის იდეურ მოძღვრებას დაეყრდნობოდა. ამ „ახალი ახალთაობის“ იდეოლოგიური და ორგანიზაციურლი საკითხების შესამუშავებლად, ნ.ნიკოლაძის ხელმძღვანელობით ქუენევაში ჩატარდა (1874 წელი) საზღვარგარეთ მყოფი ქართველი მოღვაწეების კონგრესი. ილიასეული საქართველოს ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნის ნაცვლად, შეკრების მონაწილეებმამთელი კავკასიის რეგიონალური ავტონომიის საკითხი დააყენეს დღის წესრიგში. იმავე ნიკოლაძის მტკიცებით, მისი ჯგუფი ადამიანურობისა და საზოგადოებრივი წყობის ახალი სრულყოფილი ფორმის ინტერესებს, კასტის, ან რასის ყოველგვარ ვიწრო და დამყაყებულ ინტერესებზე მაღლა აყენებდა. ილიასეული ბანკის მოგებაზე დამყარებული საქმიანობა, ნ.ნიკოლაძემ, ი.ჭავჭავაძის საწინააღმდეგოდ გამოიყენა და იგი მოძველებული ბურჟუაზიის მოღვაწედ გამოაცხადა. ამ ფონზე, ნ.ნიკოლაძე თავს იმ საზოგადოებრივ მიმართულებას აკუთვნებდა, რომელმაც თითქოს „კაი ხანია სრულებით დაამარცხა ბურჟუაიული მიმართულება.“

გაზეთ „ობზორში“ 1880 წელს დაბეჭდილ საპროგრამო სტატიაში ნ.ნიკოლაძე გარკვევით მიუთითა, რომ რასობრივ და რელიგიურ საკითხებს მათი ჯგუფი მეორე ადგილზე აყენებდა. ამ პოზიციის დასაბუთებას, მოგვიანებით ისტორიულ- ფილოსოფიური კუთხითაც შეეცადა. მისი თქმით, XIX საუკუნის რუსეთისა და მთელი მსოფლიოს ისტორიული გამოცდილების ფილოსოფიური განზო-

გადება ადასტურებდა, რომ ეკონომიკურ ბრძოლას თითქოს პოლიტიკურთან არაერთგვაროვნად კავშირი არ ქონდა. სენ-სიმონისა და ნიქერნიშევის მოწვევებით, ნიქოლაძე ცდილობდა საზოგადოება დაერწმუნებინა, რომ აღნიშნული პიროვნებების მთელი ძალისხმევა წმინდა ეკონომიკური საკითხების შესწავლა-გადაწყვეტისკენ იყო მიმართული. იმავე ნიქოლაძის მტკიცებით, სენ-სიმონისა და ნიქერნიშევის ნაწერებში თითქოს არაფერი იყო ნათქვამი შორეული პოლიტიკური მნიშვნელობის შესახებ. აქედან გამომდინარე, ყოველგვარი პოლიტიკური ბრძოლიდან ჩამოცილების შესახებ აღნიშნული მიმდინარეობის წარმომადგენელთა მიერ აღებული კურსს იგი უერთდებოდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იჭაგჭავაძისა და ნიქოლაძის იდეური შერიგება წარმოუდგენელი იყო. მათი დაპირისპირება იმ დონემდე მივიდა, რომ ერთმანეთი დუელში გამოიწვიეს. თუკი იგი არ შედგა, ერთ-ერთი სეკუნდანტის-სიკორსკის დამსახურება იყო (სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ სიკორსკის ერთმანეთის პირისპირ მდგარი ილია და ნიკო რომ დაუნახავს, ქალივით ტირილი ავარდნია: „რას სჩადით ქართველებო, სულ ორი გენიოსი გყავთ და, ორივეს ან ერთ-ერთს, ერთ დღეს კარგავთ?“)

თავისი შეხედულების გასამყარებლად ნიქოლაძის მიერ მოტანილი არგუმენტები, თითქოს XIX საუკუნის 70-იან წლებში ევროპაში სოციალიზმი უკვე „ცხოვრებაში შევიდა და განხორციელდა“, უსუსურ სახეს ატარებდა. ასევე დაუსაბუთებელი იყო მისი მტკიცებულება, რომ სოციალური საკითხის გადაჭრას, ავტომატურად თითქოს ეროვნული საკითხის გადაწყვეტაც მოყვებოდა. რუსეთის იმპერიის პირობებში არსებული ბანკების, სათემო მიწისმფლობელობის, ადგილობრივი თვითმმართველობის და სხვა ორგანიზაციების გამოყენებით, „სოციალისტურ სამოთხეში“ გადასვლის შესაძლებლობის ნიქოლაძისეული თვალსაზრისი, უტოპიური აღმოცნდა. ანალოგიურ ხასიათს ატარებდა მისი „მტკიცება“ იმის შესახებ, რომ ასეთ გზას მსოფლიოს, საქართველო გაუყვალავდა. იჭაგჭავაძისა და ნიქოლაძის შეხედულებათა ანალიზიდან გამომდინარე, ფ.ლომაშვილი დასძენდა: 1)თერგდალეულთა ნიქოლაძის მომხრეები დიდი მანძილით დასცილდა ილიასეული შეხედულებების ძირითად მიმართულებებს; 2)ნიქოლაძის ჯგუფი არა მხოლოდ ეროვნული საკითხის პრიმატს უარყოფდა, არამედ სოციალურ საკითხსაც თავის ნამდვილ შინაარსსა და სიმწვავეს აცლიდა. იგი მთელ მოძრაობას შემრიგებლურ ხასი-

ათს აძლევდა, რაც რუსეთის თვითმპყრობელური იმპერიისგან ქართველი და სხვა ჩაგრული ხალხების განთავისუფლებას აბრკოლებდა; 3) ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული აზრი, არსებული წყობილების სანაცვლოდ შედარებით ახალ სოციალისტურ წყობილებაზე გადასვლის მოთხოვნით ნ. ნიკოლაძის მიმდინარეობამ თითქოს რადიკალური სახე შეიძინა— მცდარია; 4) შეცდომაზეა დაფუძნებული გ. მელიქიშვილისეული კონცეფცია XIX საუკუნის მთელი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის რევოლუციურ და რეფორმატორულ ნაკადებად დაყოფის შესახებ. მითუმეტეს, ამ კონცეფციის თანახმად, რევოლუციური ნაკადის მიმდევრებად ხალხოსნები და სოციალ-დემოკრატებია გამოცხადებული. მითუმეტეს, მათ მიზანს სოციალური თავისუფლების მიღწევა წარმოადგენდა. რაც შეეხება რეფორმატორებს, ამ ცნებაში გ. მელიქიშვილს ის თერგდალეულები შეყავდა, რომლებიც ეროვნული საკითხის პრიმატს აღიარებდნენ; 5) საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მსვლელობამ, ნ. ნიკოლაძისა და მისი მომხრეების პოზიციის მცდარობა დაადასტურა; 6) საარქივო მასალებით დასტურდება, რომ მეფის ხელისუფლება სახელმწიფოსთვის ყველაზე დიდ საშიშროებად დაპყრობილ ერებში პოლიტიკური ბრძოლის გააქტიურებას მიიჩნევდა.

ფ. ლომაშვილის აზრით, განმათავისუფლებელი მოძრაობის ეროვნულ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ნაკადებიდან ერთ-ერთი მათგანისადმი პრიორიტეტის მინიჭება მეორის უგულებელყოფით არ უნდა განხორციელდეს. ორივე მათგანი ერთი მიზნისკენ— ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური თავისუფლების მოსაპოვებლად იყო მიმართული. აქედან გამომდინარე, მეფის ხელისუფლება ორივე მათგანს მეტნაკლები დატვირთვით ებრძოდა. მიუხედავად ამისა, ფ. ლომაშვილს მიუღებლად მიაჩნია ქართული საისტორიო და ფილოსოფიური აზრის მკვლევართა მხრიდან, თერგდალეულთა შორის, განსაკუთრებით ილიასა და ნიკოს შორის წარმოქმნილი იდეური დაპირისპირების მიჩქმალვა. იმავე ფ. ლომაშვილის მტკიცებით, თუკი ეს ელემენტარული ჭეშმარიტება არ იქნება დაცული, ასეთმა „კვლევითმა“ პროცედურებმა, შეიძლება XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი მოძრაობის გ. წერეთლისეული სამ დასად დაყოფის უარყოფის საკითხიც დააყენოს დღის წესრიგში. იმ მკვლევართა ჯგუფმა, ვისაც მეორე დასვლთა ისტორიული დამსახურების ხაზგასმა სურს, მან დასებად დაყოფის სამწვერვანი თეორიაც უნდა გაიზიაროს.

სოციალურისა და ეროვნულის ურთიერთობის ნ. ნიკოლაძისეული

დაყენება და გადაწყვეტა, ამ პიროვნების ეროვნულ ნიჰილიზმამდე მისვლას სრულებითაც არ ნიშნავდა. იგი იმ შეცდომიდან იღებდა სათავეს, რომელიც მისი ისტორიულ-ფილოსოფიური განათლების თავისებურებებიდან მომდინარეობდა. ნ.ნიკოლაძის მსოფლმხედველობა რუსულ და ევროპულ უტოპიურ-სოციალისტურ შეხედულებებზე ჩამოყალიბდა და სამშობლოს გაბედნიერებასაც ამ იდეური მრწამსის გატარებით ცდილობდა. ფოთის ქალაქის თავად მუშაობისა და დემოკრატიული საქართველოს არსებობის პერიოდში, მან მშობლიური ქვეყნისადმი უანგარო სიყვარული დაამტკიცა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. შ.ბადრიძე. ილია ჭავჭავაძე როგორც ისტორიკოსი. თბ. 1987 წ.
3. ა.იოსელიანი. საქართველოს ისტორიის პრობლემები და თერგდალეულნი. თბ. 1972 წ.
4. ე.დონაძე. ნიკო ნიკოლაძის სოციოლოგიური და ისტორიული შეხედულებები. თბ. 1987 წ.
5. ე.დონაძე. ქართველი სამოციანელები ახალი ისტორიის პრობლემათა შესახებ. თბ. 1970 წ.

ლექცია XIII

ქართული მეცნიერული ისტორიულ- ფილოსოფიური კონცეფციების ჩამოყალიბების პირველი ცდები

§1. მოსე ჯანაშვილი (1855— 1934)

ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების ცალკეული ელემენტების და მასთან დაკავშირებული დებულებების ჩამოყალიბება, ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების პროცესში პერმანენტულ ხასიათს ატარებდა. ეს განსაკუთრებით XIX- XX საუკუნეების მიჯნაზე შეინიშნებოდა. მხედველობაში მაქვს მათი სისტემატიზაციისა და მსოფლიო ისტორიულ- ფილოსოფიურ აზროვნებასთან მიახლოების ტენდენცია. ამ საპასუხისმგებლო ამოცანის შესრულების პროცესისადმი საფეხურებრივად აღმასვლის სახის მიცემა, ქვეყნის შიგნით და ქვეყნის გარეთ მოღვაწე ქართველი მოაზროვნეების ერთობლივი ძალისხმევით იყო შესაძლებელი.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულია ტენდენცია, რომ იმდროინდელი ადგილობრივი მოღვაწენი ამ საპასუხისმგებლო საქმეში არ მონაწილეობდნენ. ისინი მხოლოდ საისტორიო წყაროების შეგროვება- გამოცემით იზღუდებოდნენ. ფ.ლომაშვილის აზრით, შეფასების ეს ფორმა მთლად ზუსტი არ იყო. იგი აკნინებდა ადგილობრივი ნაკადის მნიშვნელობას ქართული მეცნიერული საისტორიო აზროვნების ჩამოყალიბებაში. მართალია, იმ პერიოდის მოღვაწე ისტორიკოსთა უმრავლესობა ძირითადად ფაქტობრივი მასალების შეგროვებით იყო დაკავებული, მაგრამ იყვნენ ისეთებიც რომლებიც ამ მასალების ერთმანეთთან შეჯერებას და სინთეზურ ანალიზს ცდილობდა. ამ მხრივ მოსე ჯანაშვილი გამოირჩეოდა. მან ქართული საისტორიო დოკუმენტური წყაროების მოძიებას და გამოცემას ფასდაუდებელი ამაგი დასდო. იმავედროულად, ერთ-ერთმა პირველმა შეიმუშავა საქართველოს ისტორიის ორიგინალური კონცეფცია. მხედველობაში მაქვს მის მიერ 1889 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილების სერია „ისტორიული მიმოხილვა“, რომელიც ავტორმა გადაამუშავებული სახით „საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს“ სახელწოდებით

1894 წელს წიგნად გამოსცა. მ.ჯანაშვილი კატეგორიულად უარყოფდა „ნიჰილისტურ“ მოსაზრებას საქართველოს მეცნიერულ-ფილოსოფიური ისტორიის შექმნის თაობაზე. საქართველოს წარსულის შესახებ ასეთი ისტორიის შექმნა მას საეცებით შესაძლებლად მიაჩნდა. ამ შემთხვევაში იგი უცხოეთის ისტორიკოსთა გამოცდილებაზე და კრიტიკული მეთოდის გამოყენებაზე ამახვილებდა ყურადღებას.

იმავე მ.ჯანაშვილის მტკიცებით: ა) საქართველოს ისტორიისადმი ფილოსოფიურად მიდგომით ირკვევა, რომ კაცობრიობის ისტორიის მსგავსად, ქართველთა ისტორია მარტივიდან სრულყოფისაკენ აღმავალი გზით ვითარდებოდა; ბ) არახელსაყრელი და შემფერხებელი საგარეო ფაქტორის მიუხედავად, მთელი საკაცობრიო კულტურა, ეროვნული კულტურების ურთიერთგამდიდრების ტენდენციას ამჟღავნებდა; გ) სპარსული, ბერძნული და არაბული კულტურების მხრიდან ქართულ კულტურაზე გარკვეული გავლენის მიუხედავად, მისი ეროვნული ხასიათი არ შეიცვალა და მან თვითმყოფადობა შეინარჩუნა; დ) დღევანდელი ევროპის კულტურა იტალიის ძველი კულტურის ღვიძლი შვილია, ეს უკანასკნელი კი საბერძნეთისა, საბერძნეთის კი ეგვიპტისა, ინდოეთისა და ასურეთისა.

აქედან გამომდინარე, მ.ჯანაშვილი აკეთებდა დასკვნას: 1) ისტორიის ფილოსოფიის თანახმად, ეროვნულ კულტურათა „მსგავსება-ერთობა“ და „ორიგინალობა-თავისებურება“ საზოგადოების განვითარების კანონზომიერი მოვლენა იყო; 2) საზოგადოების ურთიერთშორისი კავშირებიდან გამომდინარე, ნებისმიერ ქვეყანაში ადამიანის გენიის გამოვლინების შესაძლებლობები დიდ მანძილზე მაღრიბიდან- მაშრიყამდე არის დასაშვები. მისივე მტკიცებით, კულტურა მხოლოდ იმ ნიადაგზე ხეირობს, სადაც ახალის აღმასვლისთვის ნოყიერი ნიადაგია შექმნილი.

მ.ჯანაშვილი განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდა ეროვნული კულტურის თავისებურებისა და განუმეორებლობის დასაბუთებას. მისივე თქმით, ფინიკიელების მიერ გამოგონილმა ანბანმა და ებრაელებისგან შექმნილმა ქრისტიანობამ, სხვადასხვა ქვეყნებში თავისებური სახე მიიღო. ეს ფაქტი, მას შემდეგი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას აძლევდა: ა) საერთო და საკაცობრიო კულტურის ნებისმიერი სახეობა, სხვადასხვა ერებში მრავალფერად და მრავალსახად ინარჩუნებს არსებობას; ბ) ქვეყნიურებაზე მცხოვრებთა შორის განსხვავებული ზნე-ჩვეულება სხვადასხვა წყაროდან იქმნება, მაგრამ განსხვავებულ გარემოში ჩაეარდნის

შემთხვევაში, იმავე გარემოს შესატყვის ფერს და იერს ღებულობს. შინაგანი ფაქტორის სპეციფიურობის წინ წამოწევის ფონზე, მ.ჯანაშვილი ამა თუ იმ კულტურებზე გარემოს ზემოქმედების როლზე აკეთებდა განსაკუთრებულ აქცენტირებას. ქართველთა მხრიდან საშინელი ქართველობისადმი გაძლებისა და ფიზიკურად XIX საუკუნემდე გადარჩენის განმაპირობებელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად, მ.ჯანაშვილი ქართველთა შინაურ კულტურულ ძალას და შინაგან განწყობილებას ასახელებდა.

მ.ჯანაშვილმა თავისი ორიგინალური პოზიცია გამოავლინა რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის მიმართ. ამ მხრივ მისი შეხედულება შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: ა) მ.ჯანაშვილი ანტირუსული განწყობილების იყო. იგი რუსეთთან საქართველოს „შეერთებას“ „პოლიტიკური შორსგანუჭერეტელობის ნაყოფად“ აცხადებდა. ამ ფონზე პროაღმოსავლური ორიენტაციის დასაბუთებას ცდილობდა; ბ) დასავლეთისკენ „მიხედვის“ თანხმობის პარალელურად, ხაზგასმით მიუთითებდა აღმოსავლეთის შვილობის არდავიწყებისა და ისტორიული მეზობლების შესახებ; გ) მაშინ როდესაც კლერიკალების მიერ მოგონილმა ინკეიზიციამ დასავლეთი წაღეკა, საქართველოში მაღალი დონის მოთმინება არსებობდა; დ) რეფორმაციის შედეგად, მართალია დასავლეთი დაწინაურდა, მაგრამ „ეი ამ წინაურობას!.. ეგოისტური დასავლეთის ‘შეს’“ მირჩევნია ჩამორჩენილი აღმოსავლეთის „ჩვენ“. აქ რაღაც მშობლიურია, ტკბილია, სადაა; ე) აღმოსავლეთის პირვანდელი ცივილიზაციები, დასავლეთის ცივილიზაციის დასაბამი გახდა. „ეს აღმოსავლეთი კელაე შეიმოსა გონებრივი შარაევანდელით... აღმოსავლეთი ჭეშმარიტი ორიენტაციაა.“

ამ შემთხვევაში მ.ჯანაშვილის მიზანს, ქართული კულტურის საკაცობრიო კულტურის აკევანთან დასაკავშირებელი საფეხურის მომზადება წარმოადგენდა.

§2. დავით კარიჭაშვილი (1862- 1927)

მსოფლიო ისტორიის პროცესში ქართველი ხალხის როლისა და ადგილის განსაზღვრას ცდილობდა დავით კარიჭაშვილი. მან განათლება უცხოეთის უმაღლეს სასწავლებლებში მიიღო. იგი ცდილობდა დაესაბუთებინა ქართველების თავიდანვე კავკასიაში

და სამხრეთ აღმოსავლეთში ცხოვრების ფაქტი. 1907 წელს დაბეჭდილ ნაშრომში „საქართველოს მოკლე ისტორიაში“ აღნიშნული დებულება დასაბუთებული ფორმითაა წარმოდგენილი. იქვე დ.კარიჭაშვილი იძლევა ქართველთა განსახლების კონკრეტულ სივრცეს. მისი მტკიცებით, ქართველები სახლობდნენ აღმოსავლეთით თეთრ ზღვამდე (კასპიის ზღვამდე), სამხრეთით მესოპოტამიამდე და თაურის მთებამდე, დასავლეთით შავი ზღვის პირად ტრაპიზონის მიდამოებამდე. მისივე თქმით, ქართველებს მეზობლებთან მშვიდობიანი ურთიერთობაც ჰქონდათ და ომებსაც აწარმოებდნენ. ამ პროცესებმა განაპირობა ქართველთა ტერიტორიების უცხოელებისგან დაპყრობა და იქ მცხოვრები ქართველების თანდათანობით გაქრობა- გადაგვარება. წერილობით წყაროებში იგი საქართველოს ისტორიის მხოლოდ მტკერის და ჭოროხის ხეობებში მცხოვრები ქართველების წარსულის ასახვის დამადასტურებელ მასალებს და ამ ხეობებით შემოფარგელის განმაპირობებელი მიზეზების ახსნას ცდილობდა.

რაც შეეხება ქართველთა საერთო სახელმწიფოს შექმნის და ქართული ტომების გაერთიანების განმაპირობებელ მიზეზებს, დ.კარიჭაშვილის აზრით იგი მტრების გამუდმებული თავდასხმებით და მათი მოგერიების აუცილებლობით იყო განპირობებული. „ეს ბოლოს იგრძნეს ქართველებმა და იფიქრეს შეერთებულიყვნენ და დაეარსებინათ სახელმწიფო.“

მხოლოდ საგარეო ფაქტორის ზემოქმედებით ქართული სახელმწიფოს შექმნა ნაკლებად დამაჯერებელია. მაგრამ მისაღებია მისი თვალსაზრისი სახელმწიფოს წარმოშობის გეაროვნულ წყობილებასთან დაკავშირების შესახებ. მისი მტკიცებით, თუკი სტრუბონის დროს პირველ საუკუნეში იბერების სახელმწიფო წყობა გეაროვნულ პრინციპებს ემყარებოდა, ასეთივე უნდა ყოფილიყო ფარნავაზის მიერ (III საუკუნე) შექმნილი სახელმწიფოც. ამ თვალსაზრისის გასამყარებლად იგი რეტროსპექტრულ მეთოდს მიმართავდა. დ.კარიჭაშვილი არ იზიარებს ივ.ჯავახიშვილის მოსაზრებას ერთ და იმავე ხალხებში გეაროვნული წყობილების რამდენჯერმე გამეორების შესაძლებლობის შესახებ. იგი შესანიშნავად იყენებს კრიტიკულ ისტორიულ-ფილოსოფიურ მეთოდს. მართალია, „ქართლის მოქცევის“, „ქართლის ცხოვრებისა“ და სხვა უძველესი მატრიანეების ცნობებისადმი განსაკუთრებული ნდობის გამოცხადების მიუხედავად, გადაჭრით უარყოფს ამ მატრიანეებში მოტანილ დაუჯერებელ რელიგიურ და ბუნებრივ სასწაულებს.

დ.კარიჭაშვილი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, ვინც შეეცადა

ობიექტურად აესახა საქართველოს ერთიანი მონარქიის შექმნის განმაპირობებელი მიზეზები. მან ამ პროცესის სოციალურ-ეკონომიკურ საფუძველსაც კი მიაგნო. მისი მტკიცებით, არაბი და სხვა დამპყრობლებისგან ფეოდალური ზედაფენებისადმი მიწების კერძო საკუთრებად დამტკიცებამ, ხელი შეუწყო მათი მხრიდან ცენტრისკენული ტენდენციის გაძლიერებას, რაც მოგვიანებით ერთიანი ფეოდალური სახელმწიფოს შექმნით დამთავრდა. იმავე დ.კარიჭაშვილის აზრით, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნაში და ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებაში ქრისტიანობამ განსაკუთრებული როლი შეასრულა. შესაბამისი ფაქტების საფუძველზე დ.კარიჭაშვილი ამტკიცებდა, რომ არაბების ზეგავლენით, ცეცხლის თაყვანისმცემლობაზე ქართული მოსახლეობის მხრიდან უარის თქმამ, ქვეყანაში ქრისტიანობის გაერცვლება განაპირობა, ხოლო ეს უკანასკნელი, ქართული კულტურის კომპლექსური ფორმით შემდგომი განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორი გახდა. მისი სამართლიანი მტკიცებით, მწერლობის პარალელურად საქართველოში აღმავლობის პროცესი ხუროთმოძღვრებამც განიცადა. ერთობლიობაში ამ პროცესმა, როგორც დ.კარიჭაშვილი აღნიშნავს; 1)ქართველთა ეროვნული გრძნობების გაძლიერება გამოიწვია; 2)ერთიანმა ქრისტიანულმა სარწმუნოებამ, საერთო ენამ და მწერლობამ, ქართველი ხალხის ისეთი კონსოლიდაცია განაპირობა, რომ მისი დარღვევა არაბთა ბატონობამაც ვერ შეძლო; 3)ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცებამ ქართველობა გამამადიანებისგან დაიცვა, ხოლო ქართული ენისა და მწერლობის განვითარებამ ისინი ეროვნული გადაგვარებისაგან დაიხსნა.

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის განმტკიცებამ, რომელიც VIII საუკუნის მეორე ნახევარში დასრულდა, ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების ასამაღლებლად და ქართული კულტურის განვითარებისთვის მყარი საფეხური მოამზადა. დ.კარიჭაშვილის სამართლიანი მტკიცებით, იმ პერიოდის ქართველობა, სიამაყის მაღალ საფეხურზე იდგა და მომავლის უკეთესობის იმედით იყო აღვსილი. მათ წინაშე მხოლოდ ერთადერთი საკითხი იდგა — დაქუცმაცებული საქართველოს პოლიტიკურად გაერთიანება. ქართველთა მაღალმა შეგნებამ განაპირობა საქართველოს გაერთიანება და ძლიერ პოლიტიკურ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება. ასეთივე პოზიციიდან აშუქებდა იგი ქართულ, სპარსულ და არაბულ კულტურათა ურთიერთობის შედეგებსაც. მიუხედავად ამისა, იგი ქართულ კულტურაში ქრისტიანობისა და მუსლიმანობის ნაზავის სინთეზს ხედავდა.

ფ.ლომაშვილის აზრით, დ.კარიჭაშვილმა თავისი შეხედულებების ერთიან ისტორიულ- ფილოსოფიურ სისტემაში მოქცევა ვერ შეძლო. იგი პოზიტივისტური იდეური მიმართულების ზეგავლენის ქვეშ დარჩა.

§3. თედო ჟორდანია (1854- 1916)

ქართული წერილობითი წყაროების მოძიება, დაცვა- პუბლიკაციის საქმეში განსაკუთრებული დამსახურება თედო ჟორდიანის მიუძღვის. მის მიერ შედგენილი „ქრონიკების“ სამცომეული სპეციალისტებისთვის დღესაც სამაგიდო წიგნია. ამ ნაშრომმა, დროის გამოცდას გაუძლო. თ.ჟორდიანას „ქრობიკებს“ იე.ჯავახიშვილმა მაღალი შეფასება მისცა.

ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, თ.ჟორდიანამ ქართულ ისტორიოგრაფიაში კრიტიკული და შედარებითი ისტორიულ- ფილოსოფიური მეთოდები გამოიყენა. მან საფუძვლიანად შეისწავლა ევროპული და ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები. ამ ფონზე გააქეთა ქართლის ცხოვრების შეფასება და კონკრეტულად მიუთითა იმ ხარვეზებზე, რომელიც ქართლის ცხოვრების ავტორთა მხრიდან ყურადღების ცენტრში ვერ მოხვდა. ესენია: ა) ქართული მწერლობა და მისი ისტორია, ბ) ქართველთა სარწმუნოებრივი და გონებრივი ცხოვრება, გ) ოჯახური, საზოგადოებრივი და სამეფო წეს- წყობილება. აღნიშნული საკითხებზე, როგორც თ.ჟორდანია წერს „ქართლის ცხოვრება“ ჩვენდა სამწუხაროდ და სავალალოდ, თითქმის არაერთარ ცნობებს არ გვაძლევს.“ არადა, მისივე თქმით, ზემოთ ჩამოთვლილი საკითხები, XIX საუკუნის ისტორიოგრაფიის ყურადღების ცენტრში იყო მოქცეული.

იმევე თ.ჟორდიანას მტკიცებით, ქართველ მემკვიდრეთა მეორე ძირითად ნაკლს, ქრონოლოგიის არარსებობა წარმოადგენდა. ეს გარემოება ხშირად მათი შინაარსის გაგებას ართულებდა. ამ ხარვეზის დაძლევის მიზნით, იმ ეტაპზე მიკვლეული ისტორიული წყაროების კრიტიკულ- შედარებითი ანალიზის გაკეთებას შეეცადა. ამ შემთხვევაში თ.ჟორდიანას ამოცანას წარმოადგენდა: ა) ახალი საბუთების მოშველიების საფუძველზე, „ქართლის ცხოვრების“ ღირსების გამორკვევა; ბ) ახალი წყაროების და უტყუარი დოკუმენტების მეშვეობით მომხდარიყო „ქართლის ცხოვრების“

დაკეანძული (გაუგებარი) ადგილების გაშიფრვა; გ) ახალი ჭეშმარიტი საბუთების საშუალებით შეესებულებიყო „ქართლის ცხოვრების“ ქრონოლოგიური ნაკლი, გასწორებულიყო ვახუშტი-ბროსეს მიერ შედგენილი ქრონოლოგია; დ) ახალი ცნობებით შესაძლებლობის ფარგლებში მომხდარიყო „ქართლის ცხოვრების“ შევსება პოლიტიკური, სარწმუნოებრივი, გონებრივი და საზოგადოებრივი წარსულის ჩვენებით.

ამ შრომატევადი სამუშაოს შესრულება ერთი ადამიანის მხრიდან იმ ეტაპზე შეუძლებელი იყო. მიუხედავად ამისა, საკითხის ამ ფორმით დაყენება, ქართულ ისტორიულ-ფილოსოფიურ აზროვნებაში წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. პრობლემის სწორად დაყენების მიუხედავად, თ. ჟორდანიას მთელი ძალისხმევა პოზიტივისტურ-ფაქტოლოგიური მიმართულებით წარიმართა. მის მიერ შედგენილი „ქრონიკების“ პირველ ტომში თავმოყრილი მასალები IV- XII საუკუნეებს ეხება. მას დართული აქვს ახსნა-განმარტებები და კომენტარები. ეს დოკუმენტები მართალია პოზიტივისტურ-ფაქტოლოგიური ხასიათისაა, მაგრამ ისინი გარკვეული დოზით ისტორიულ-ფილოსოფიურ ცნობებსაც შეიცავს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, ივ. ჯავახიშვილი კონკრეტულად მიუთითებდა იმ შეცდომების შესახებ, რომელიც თ. ჟორდანიას აქვს დაშვებული ჯუანშერის თხზულების—ვახტანგ გორგასალის ცხოვრების დაწერის დროის (V- VI სს.) შესახებ. იგივე ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა იმ ურთიერთგამომრიცხავ მოსაზრებებზე, რომელიც თ. ჟორდანიას აქვს „ქართლის ცხოვრების“ შეფასებასთან მიმართებაში. ფ. ლომაშვილის აზრით, თ. ჟორდანიასეული ამ შეცდომების საფუძველი მისი არასაკმარისი ისტორიულ-ფილოსოფიური და მეთოდოლოგიური მოუძნადებლობა იყო.

§4. ნიკო მარი (1864- 1934)

ნიკო მარი (1864- 1934) პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველოლოგიური მიმართულების ანუ „ქართველოლოგიური სკოლის“ ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. იგი XIX- XX საუკუნეთა მიჯნაზე ქართველოლოგიური სკოლის ჭეშმარიტი მედროშის ტვირთს ატარებდა. მან ლინგვისტიკის დარგში პოზი-

ტივისტური გაელენა ადრევე დაძლია და ფაქტოლოგიურ კელე-
ვა- ძიებას, მისი შედარებითი თეორიულ- ფილოსოფიური განსო-
გადებაც შეუთავსა. მის ამოცანას წარმოადგენდა განესაზღვრა,
თუ რა ადგილი უნდა მიკუთვნებოდა ქართულ ენას მსოფლიო
ენათა სისტემაში. ამ მიმართულებით ჩატარებული კელევის შედ-
ეგად ნ.მარი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ქართულ ენას არა მარ-
ტო ეროვნული, არამედ საკაცობრიო მნიშვნელობაც კქონდა.
„ქართულ ენაში ცხადდება უძველესი ხანის... კაცობრიობის კულ-
ტურული წინსვლის ყოველი ნაბიჯი. ქართული ენა გაუღენთილ-
ია უძველესი ეპოქების... რელიქტური კავშირებით... ქართული ენით
ყველაფერი გამოითქმება, რაც დედამიწაზე შეიძლება გამოითქ-
ვას რა გინდა რა ენით... ქართული ენა მდიდარია, შეიძლება
ითქვას, შინაგანი თავისებურებებით იგი მსოფლიურია.“

ქართული ენისადმი ასეთმა დამოკიდებულებამ, ნ.მარი „იაფე-
ტური“ თეორიის შექმნამდე მიიყვანა. თავიდან იგი ქართული
ენის სემიტური წარმომავლობის შესახებ გამოთქვამდა მოსაზრე-
ბას. მაგრამ ქართული ხელნაწერების საფუძვლიანად გაცნობამ
იგი ქართული ენის სემიტურზე უფრო ძველად აღიარებამდე მი-
იყვანა. იმავდროულად ქართული ენა, სახელთა ბრუნვისა და ზმნათა
უღლების მქონე ენათა უძველეს ჯგუფს მიაკუთვნა. სხვადასხვა
ენების ლინგვისტურ- შედარებითი და სხვა მეთოდების გამოყ-
ენებით, მოგვიანებით დაადგინა, რომ მსგავსი ნიშნები სომხურ და
სხვა კავკასიურ ენებსაც ახასიათებდა. ანალოგიური მსგავსი
ნიშნები ნ.მარმა მსოფლიოს სხვა ენებშიაც აღმოაჩინა. ამ შემთხ-
ვევაში ნ.მარი მის მიერ შეგროვილი ფაქტობრივი მასალის ისტო-
რიულ- ფილოსოფიური განსოგადების აუცილებლობის წინაშე
დადგა. ნ.მარის ახალი მოძღვრების ჩამოყალიბებაზე განსაკუთრე-
ბული როლი შეასრულა რუსულ და მსოფლიო ორიენტალის-
ტიკაში ანტიევროპოცენტრისტული მიმდინარეობის შექმნამ. ევრო-
პოცენტრისტული ლინგვისტურ- ინდოევროპული მიმდინარეობის
დაძლევაში ნ.მარს განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის. 1927
წელს „იაფეტური“ კრებული V ტომისადმი დართულ წინასიტყ-
ვაობაში იგი ხაზგასმით წერდა, ისტორია არა მარტო ევროპულ
ენებს აქვს, არამედ იგი კავკასიაში მცხოვრებ ათობით ხალხთა
ცოცხალ ენებსაც აქვს. ამ ენებს უკავშირებდა იგი ხმელთაშუ-
აზღვისპირეთის, აფრიკის, ამერიკისა და აზიის იმ ხალხთა ენებს,
რომლებსაც იმ პერიოდის ევროპელები დაცინვით „ველურ“ და
„ტუსენცურ“ ენებს უწოდებდნენ

ფაქტობრივი მასალის განსოგადების შედეგად ნ.მარმა თავისი

ორიგინალური „იაფეტური თეორია“ XX საუკუნის 20- იან წლებში ძირითადად დასაბუთებული ფორმით ჩამოაყალიბა, ხოლო მომდევნო წლებში დაამტკიცა, რომ „იაფეტური ენების შექმნა წინ უსწრებდა ინდო- ევროპულ ენებს. მართალია, ენათმეცნიერების შემდგომმა კვლევა- განვითარებამ, „იაფეტური“ თეორიის ზოგიერთი დებულება – განსაკუთრებით ამ თეორიის პრაქტიკული გამოყენება შეუძლებლად მიიჩნია, მაგრამ იმავე თეორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დღესაც ძალაშია და მეცნიერულ ღირებულებასაც ინარსუნებს. ნ.მარის „იაფეტური თეორიის“ – ენათა წარმოშობის „პირამიდული“ სისტემის თანახმად: ა)ჯერ მოხდა ადამიანის მეტყველების ჩასახვა- განვითარება; ბ)ეს პირამიდა დგას უამრავი მოლუსკისებური ჩანასახების სახის მქონე წინარე ენების ფართო და საფუძვლიან ფუძეზე; გ)ადამიანის მეტყველება მრავალრიცხოვანი ტრანსფორმაციის გზით მწვერვალისკენ მთელი მსოფლიოს ერთიანი ენისკენ მიისწრაფვის; დ)კაცობრიობა, მრავალეროვნობიდან ერთი ეროვნებისკენ მიდის. მისივე მტკიცებით, აღნიშნული შეხედულების მიუღებლობის შემთხვევაში, მოწინააღმდეგეებს ყველა 3000- მდე ენის ერთ ენიდან წარმოშობის ბიბლიური თქმულება უნდა ეღიარებინა.

ძველი ქართული ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების შესწავლის საქმეში ნ.მარს განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის. მან პირველმა დაასაბუთა ნეოპლატონიზმის როლი იოანე პეტრიწისა და შუა საუკუნეების მთელი ფილოსოფიის განვითარებაში. მისივე მტიკიცებით, რენენსანსული პროცესები (XI- XII საუკუნეები) საქართველოში უფრო ადრე განვითარდა ვინემ ევროპაში. ამით ნ.მარმა ქართული და აღმოსავლური რენენსანსის თეორიის შექმნის საფუძველი შეამზადა.

ნ.მარის შეხედულებით, დედამიწაზე ენათა გავრცელების ტერიტორიული მიმართულების სქემა ასეთ სახეს ატარებს: 1)პირველი ენები აფრიკის ტერიტორიაზე ჩაისახა და მათი შემქმნელი ეთნიკური გაერთიანებები სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ მოძრაობდნენ; 2)კავკასია იქცა იმ გზაჯვარედინად, სადაც მოხდა ამ ენათა და გათიშვა ორ ა)აღმოსავლურ და ბ)დასავლურ შტოებად; 3)აღნიშნული შტოები ორ- ორ განშტოებებად განცალკევდა; ა)დასავლეთის შტოს ერთმა ნაწილმა, შავ ზღვას ჩრდილოეთიდან გადაუარა და ევროპის მიმართულებით წავიდა; ბ)მეორე განშტოებამ შავ ზღვას სამხრეთიდან აუარა და მთელი ხმელთაშუაზღვისპირეთი მოიცვა; გ)აღმოსავლეთის შტოს ერთი ნაკადი ცენტრალური აზიისკენ, ხოლო მეორე სამხრეთ- აღმოსავლეთის მიმართულებით გა-

ვრცელდა.

აღნიშნულმა პიპოთეზამ XXI საუკუნეში მეცნიერული სახე შეიძინა. მხედველობაში გვაქვს დმანისის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი პომინიდთა არსებობის დადასტურების ფაქტი, რომელიც ორი მილიონი წლით თარიღდება. იგი მხოლოდ აფრიკის სამ მილიონინ პომინიდთა თარიღს ჩამორჩება. რაც შეეხება დასავლეთში და აღმოსავლეთში აღმოჩენილ პომინიდებს, დმანისის პომინიდი წლოვანებით ორჯერ აღემატება.

ნ.მარმა განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართული კულტურისა და საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემებისადმი ისტორიულ-ფილოსოფიური მიდგომის თვალსაზრისით. მან პრინციპულად გაილაშქრა ეროვნული ისტორიის კვლევისა და პროპაგანდის საქმეში „აღვოკატური გამოსარჩლების“ მეთოდის გამოყენების წინააღმდეგ. მისი სამართლიანი მტკიცებით, ეს მეთოდი ქართველი ისტორიკოსებისთვის მისაღები არ უნდა ყოფილიყო იმ თვალსაზრისით, რომ იგი, სხვა ხალხების ისტორიის დაკნინების ხარჯზე, საკუთარი ხალხის ისტორიის გაზვიადების შესაძლებლობას ქმნიდა. იმავე ნ.მარის მტკიცებით, „ქართველებს კაცობრიობის წინაშე იმდენი დამსახურება აქვს, რომ მათ ამ დამსახურების გაზვიადება არ სჭირდებათ. ამიტომ აუცილებელია ამ დამსახურების სწორად დადგენა. ამის ერთადერთი საშუალებაა კრიტიკული მეთოდი, რომელიც ისტორიული მეცნიერების მთავარ მიზანთან— ჭეშმარიტებასთან მიახლოებას უსრუნველყოფს.“

ნ.მარმა შეძლო წარმატებით გადაეჭრა აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურებთან ქართული კულტურის ურთიერთობის ურთულესი ისტორიულ-ფილოსოფიური პრობლემა უძველესი პერიოდიდან მოკიდებული ქრისტიანობის გავრცელების პირველი ეტაპის ჩათვლით. მისი სამართლიანი მტკიცებით, პირველ ეტაპზე ქართული კულტურა უმთავრესად აღმოსავლურ სამყაროსთან იყო დაკავშირებული, ხოლო ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, ქართულმა კულტურამ პირი დასავლეთისკენ იბრუნა.

ნ.მარმა უდიდესი როლი შეასრულა მსოფლიოში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. მხედველობაში გვაქვს ქართული ფილოლოგიის, ლინგვისტიკისა და ისტორიოგრაფიის მსოფლიო ასპარეზზე გატანა და მთელი ქართული კულტურის მეცნიერული შესწავლისათვის საერთაშორისო მასშტაბური რეზონანსის მიცემა. ნიკო მარის დამსახურების შედეგი იყო ქართული კულტურით ევროპის ცნობილი მეცნიერების (აპარნაკი, რ.ბლუიკი.

ფრ.ფინკი, ა.ბუმსტარკი, ი.კარსტი...) დაინტერესება.

ნ.მარმა ორიგინალური მოსაზრება გამოთქვა ქართველთა ავტოქტონობის შესახებ. მან არ გაიზიარა ქართლის ცხოვრებაში მოტანილი ბიბლიური სქემა. იმავდროულად უარყო ქართველთა სამხრეთიდან მოსულობის ტრადიციული მოსაზრება და ქართველთა თავდაპირველ სამშობლოდ კავკასია გამოაცხადა. რაც შეეხება ქართველთა წინარე საერთო ენას, მისი ჩამოყალიბებაც კავკასიაში მიიჩნია შესაძლებლად. ნ.მარის ამ მოსაზრებამ, დროის მსვლელობას გაუძლო და თანამედროვე ქართულ მეცნიერებაში მხარდამტკერებიც გაუჩინა.

იმავე ნ.მარმა დიდი როლი შასრულა რუსთველოლოგიის მეცნიერულ საფეხურზე აყვანის საქმეში. მან წინა პლანზე პირველმა წამოსწია ქალის კულტისა და ძმადნაფიცობის ინსტიტუტის ადგილობრივი წარმომავლობის საკითხი. ეს ფაქტორი ნ.მარმა ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობის დამამტკიცებლად გამოიყენა. მიუხედავად ამისა, მან შემდეგი სერიოზული შეცდომები დაუშვა: ა) „ვეფხისტყაოსნის“ იგი XIV საუკუნის ნაწარმოებად მიიჩნეოდა; ბ) რუსთაველის მსოფლმხედველობას მუსლიმანური ხასიათის მატარებლად თვლიდა. პირველ ეტაპზე ნ.მარის ასეთი პოზიცია, მისი სომხოფილობით იყო განპირობებული, რაც ქართველ სწავლეულებში მისადმი დიდ გულისწყრომას იწვევდა; გ) 1917 წლის შემდგომი პერიოდიდან, ნ.მარმა რუსთაველი ადრინდელი ქართული ფეოდალური საზოგადოების პირმშოდ გამოაცხადა, ხოლო რუსთაველის აზროვნება, ფეოდალურის წინამორბედ ტოტემისტურ აზროვნებამდე დაიყვანა.

ზემოაღნიშნული შეცდომები ნ.მარმა, 1929 წელს პარიზში წაკითხული ლექციის დროს გამოასწორა. მან საჯაროდ განაცხადა, რომ ვეფხისტყაოსანი XII საუკუნის ორიგინალური ნაწარმოები იყო, ხოლო რუსთაველის მსოფლმხედველობა, ქართული ხალხური მსოფლმხედველობის „უკუფენას“ წარმოადგენდა. ნ.მარი შეეხო ქართული ენის სხვა ენებთან დაახლოებისა და მისი „გამსოფლოვრების“ საკითხსაც. მისი მტკიცებით: ა) ქართული ენა „კავკასიის საზოგადო ენის“ ფუნქციას ასრულებდა; ბ) ქართულად წერდა და ლაპარაკობდა კავკასიის მთიანეთის სამხრეთი ფერდობის ოსთა მოსახლეობის დიდი ნაწილი და აფხაზთა გარკვეული ფენები, ლეკების ერთი ნაწილი — დიდოელნი და თურქებიც; გ) წარსულთან შედარებით, კავკასიის საერთაშორისო ენის ზოგიერთი პოზიციის დაკარგვის მიუხედავად, ქართილი ენა კავკასიის მცირერიცხოვანი საერთაშორისო ენების ყველა თვისებების მქონედ რჩება.

ცნობილი ფაქტია, რომ ქართულმა საზოგადოებამ ნ.მარს ყველა ის შეცდომა აპატია, რაც ქართული კულტურის კელევისა და მისი 'შეფასების პროცესში' დაუშვა. მაგრამ არ აპატია ის უარყოფითი დამოკიდებულება, რაც დიდმა მეცნიერმა ქართული უნივერსიტეტის შექმნის საკითხში გამოიჩინა. ცნობილი ფაქტია, რომ ნ.მარი იმ კომისიას ხელმძღვანელობდა რომელსაც დავალებული ჰქონდა თბილისში ქართული უნივერსიტეტის გახსნის საკითხის შესახებ დროებითი მთავრობისადმი შესაბამისი დასკვნის წარდგენა. მან ქართულის ნაცვლად, „კავკასიური“ (ე.ი. რუსული) უნივერსიტეტის გახსნას დაუჭირა მხარი.

ნ.მარის განსაკუთრებული მსოფლმხედველობითი ცვალებადობა XX საუკუნის 30-იან წლებში მოხდა. იგი „იაფეტური“ თეორიის მარქსიზმთან „შერწყმას“ აღაპარაკდა. მის მიერ დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში დაბეჭდილ სტატიაში „იაფეტური ენები“, ქართული ხალხის წინაპრებად სკეითები და კიმერიელებია გამოცხადებული. მისი მტკიცებით: ა)იბერიის სახელწოდება, კიმერიელთა სახელწოდების სახესხვაობას წარმოადგენდა და მოსახლეობის ნაწილის მიმართ „იმერი“, ეროვნულობის აღმნიშვნელ ტერმინად უღერდა; ბ)ქართულში და მის მონათესავე ენებში არსებული სახელწოდებები— ნადირობის, სამხედრო საქმის, მიწათმოქმედების, მესაქონლეობის, მეტალურგიის, სოციალური წყობილების, რელიგიური კულტურის და ა.შ. თითქოს სკეითიზმებითა და კიმერიზმებით იყო აღვსილი. ამით ნ.მარმა ფაქტობრივად თავდაყირა დააყენა ქართველებისა და მისი კულტურის შესახებ ადრე გამოთქმული შეხედულებები. ნ.მარის ყველაზე დიდი მარცხი, ენების „კლასობრიობის“ აღიარება იყო. ეს ფაქტი გახდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ნ.მარის ავტორიტეტის საოცარი სისწრაფით დაცემის განმაპირობებელი ძირითადი ფაქტორი.

ნ.მარის მეცნიერულ დამსახურებას ქართველოლოგიის სფეროში (შეცდომების მიუხედავად), მაღალ შეფასებას აძლევდა ი.ჯავახიშვილი და აკ.შანიძე. ი.ჯავახიშვილის აზრით, „ქართველთმცოდნეობის ისტორიაში ნ.მარის სახელი სამარადეამოდ აღიბეჭდება.“ ფ.ლომაშვილის აზრით, ნ.მარმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული ისტორიული-ფილოსოფიური აზროვნების ჩამოყალიბებაში. მან მტკიცე მეცნიერული საფუძველი ჩაუყარა ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის წარმოშობა-ჩამოყალიბების იმ ძირითად კონცეფციას, რომელსაც ივ.ჯავახიშვილი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე თავგამოდებით იცავდა.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარი. თბ. 1986 წ.
3. შ.ძიძიგური. ნიკო მარი- ქართული კულტურის მკვლევარი. თბ. 1965 წ.
4. ქ.ნადირაძე. თედო ჟორდანია საქართველოს ისტორიის მკვლევარი. თბ. 2004 წ.

ლექცია XIV

ივანე ჯავახიშვილის როლი ქართული მეცნიერული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ჩამოყალიბებაში (1976- 1940)

შესავალი

საქართველოს ისტორიის პრობლემატიკისადმი ახლებური მიდგომა და მისი მწყობრ თეოდოლოგიურ და მეთოდოლოგიურ სისტემად ჩამოყალიბება ივ.ჯავახიშვილის სახელთანაა დაკავშირებული. მან დააფუძნა ქართული მეცნიერული ისტორიოგრაფია, წყაროთმცოდნეობა, არქეოლოგია, ეთნოლოგია, პალეოგრაფია, დიპლომატიკა, სამართალმცოდნეობა და სხვა. ივ.ჯავახიშვილის ისტორიულ-ფილოსოფიური შეხედულებების შესახებ საყურადღებო ნაშრომები გამოაქვეყნეს შ.კაკულიამ, ე.კოდუამ, გ.ყორანაშვილმა...

ივ.ჯავახიშვილის შემოქმედებითი ნააზრევის შეფასებამ რამდენიმე ეტაპი განვლო: 1) საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში (1918- 1921 წ. თებერვალი) ივ.ჯავახიშვილი, აღმავლობისა და აღორძინების გზაზე შემდგარი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ერთ-ერთი მებაირახტრე იყო. იგი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა იმ პერიოდის ქართულ საზოგადოებაში და მის სახელს იოტისოდენა ჩრდილი არ გაჰკარებია; 2) საქართველოს გასაბჭოებისთანავე, ივ.ჯავახიშვილს მიმართ რეპრესიებს ატარებენ, რექტორის თანამდებობას ატოვებინებენ და მუხუშუმის კონსულტანტად გადაყაეთ; 3) 1936 წელს ივ.ჯავახიშვილს საჯარო განკიცხვას უწყობენ, ხოლო 1938 წელს მის შესახებ საიდუმლო „დასკენას“ კმნიან, სადაც „ფაშისტურ-ჯაშუშურ“ საქამიანობაში ადანაშაულებენ; 4) საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შიდა-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკური კურსის შეცვლამ, ივ.ჯავახიშვილი რეპრესიებს გადაარჩინა. ყველა ჩამორთმეული უფლებები და თანამდებობები აღუდგინეს გარდა უნივერსიტეტის რექტორობისა. იგი საქართველოს უმაღლესი საბჭოს დეპუტატადაც აირჩიეს; 5) საბჭოთა ხელისუფლების ბოლო წლებში და საქართველოს დამოუკიდებლობის ხელმეორედ აღდგენის პირველ ეტაპზე შექმნილი იყო მოსაზრება ივ.ჯავახიშვილის საბჭოთა ხელისუ-

ფლებასთან დაახლოებასთან დაკავშირებით, ეს თვალსაზრისი გატარებული იქნა მისი თხზულებების 12 ტომეულში რომლის გამოცემა 1979- 1998 წლებში განხორციელდა. ივ.ჯავახიშვილის შესახებ შექმნილი შემოადინიშნული შეხედულება დღესაც ძალაშია და ქართული საისტორიო- ფილოსოფიური აზროვნების შემაფერხებელ ფაქტორს წარმოადგენს.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ივ.ჯავახიშვილი ალბათ ერთადერთი ისტორიკოსი იყო, რომელიც საბჭოურ იდეოლოგიას არ დაემორჩილა და თავისი შეხედულებების რევიზიას არ დათანხმდა.

§1. ივ.ჯავახიშვილი ქართველთა წარმომავლობისა და პირველსაცხოვრისის შესახებ

საქართველოს ისტორიის ერთ- ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც ისტორიულ- ფილოსოფიურ ჭრილში გააზრებას და გადაჭრას მოითხოვდა, ქართველთა წარმომავლობისა და პირველსაცხოვრისის გარკვევა იყო. ამასთან მიმართებაში არსებობდა ქართველთა ტრადიციული ხსოვნა მათი კავკასიაში სამხრეთიდან მოსულობის შესახებ. ისიც ცნობილია, რომ ეს ხალხური გადმოცემა ილია ჭავჭავაძემ და დიმიტრი ბაქრაძემ შესაბამისი წყაროების მოშველიებით გაამაგრეს. რაც შეეხება ნიკო მარს, იგი ქართველთა ავტოქტონობას უჭერდა მხარს. მისგან განსხვავებით ივ.ჯავახიშვილი ხალხთა „გადასახლების“ თეორიას ანიჭებდა უპირატესობას. მას ღრმად სწამდა, რომ თითოეული ხალხის წარსულის ცალკე შესწავლა, ისტორიის უმთავრესი პრობლემების ფილოსოფიურ დონეზე აყვანიტ უნდა დაწყებულიყო. ამ ამოცანის გადაწყვეტა ისტორიის ფილოსოფიას უნდა მოეხდინა. ივ.ჯავახიშვილის ერთ- ერთ ძირითად ამოცანად, ქართველთა პირველსაცხოვრისის კონკრეტული საზღვრების დადგენა წარმოადგენდა. 1912 წელს ენციკლოპედიისთვის დაწერილ ნაშრომში „საქართველოს ისტორიის მოკლე მიმოხილვა“- ში ქართველ ტომთა წინარესამშობლოდ, რომელსაც უძველესი საისტორიო ძეგლები თუბალსა და მოსოხს უწოდებდა, სამხრეთით მდებარეობდა. მათი განსახლების არეალი იყო ქალდეა, მესოპოტამია, მცირე აზია, შავი ზღვის სამხრეთ- აღმოსავლეთი სანაპირო. სხვა ინდოევროპული ტომებისგან შევიწროებულებმა დაიკავეს დღევანდელი მათი

ადგილი. იე.ჯავახიშვილმა კატეგორიულად უარყო პერიოდტეს მოსაზრება კოლხთა ეგვიპტური წარმომავლობის შესახებ. იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ზეპირ გადმოცემებსა და უცხოურ წყაროებში დადასტურებულ გეოგრაფიულ ტერმინოლოგიას. მაგ. საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი კუთხის-კოლას სახელწოდება იე.ჯავახიშვილს იმის დადასტურებად მი-აჩნდა, რომ კოლაელები ოდესღაც კოლხთა ტომის გაერთიანება-ში შედიოდა. ლინგვისტური მეთოდი იე.ჯავახიშვილმა ფართოდ გამოიყენა შემდეგ ნაშრომებში: 1) „საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობ-ლემები“; 2) „კავკასიურ ენათა თავდაპირველი ბუნება და ნათე-საობა“. ეს ნაშრომები იე.ჯავახიშვილს „ქართველი ერის ისტორი-ის“ „შესავალ“ ნაწილად პქონდა ჩაფიქრებული. „ქართული (ქარ-თლური, მეგრული, სვანური), სომხური, ალბანური, სპარსული, არაბ-ული, სირიული, ყაბარდოული, ჩაჩნური, აფხაზური, ჩერქეზული, ღუნძური, ლეკური, დაღესტნური და სხვა ენებიდან აღებული უძვე-ლესი გეოგრაფიული სახელების საფუძვლიანი ანალიზით, იე.ჯავა-ხიშვილმა მრავალ პრობლემას მოჰყინა ნათელი. მხედველობაში გვაქვს ქალღურ ლურსმულ წარწერებში დაფიქსირებული ტერ-მინების მისეული ანალიზი. მისი მოსაზრებით, იმ ადგილების გე-ოგრაფიული სახელების დამრქმევი მხოლოდ ქართულ-შარომა-ტული ტომები ყოფილიყვნენ, რადგან შესაბამისი ბოლოკიდური-ანი სახელები მხოლოდ ამ ტომების ლექსიკას მოეპოვებოდა ქა-რთველური ენით იყო შესაძლებელი. ეს იყო იე.ჯავახიშვილისეული მეცნიერული კონცეფცია ქართველთა წინააზიური წარმომავლო-ბის შესახებ. მართალია, ზემოაღნიშნულ ნაშრომებში გამოთქმუ-ლი ყველა მოსაზრება თანამედროვე მეცნიერების მიერ დადას-ტურებული არაა, მაგრამ უძველეს პერიოდში ქართველთა წინააზი-აში ცხოვრებისა და კავკასიურ ენათა ნათესაობის შესახებ მეც-ნიერულ ღირებულებას იგი დღესაც ინარჩუნებს. იე.ჯავახიშვილმა თავისი ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფცია ქართველთა სამხრ-ეთიდან მოსულობის შესახებ გამოკვეთილი ფორმით და ახალი არგუმენტებით ერთხელ კიდევ 1939 წლის 26- 27 მაისს სსრკ მე-ცნიერებათა აკადემიაში წაკითხულ მოხსენებაში გაახმოვანა. მან დააყენა საკითხი დასავლეთევროპულ სამეცნიერო ლიტერატურ-აში ზემოაღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში ბოლო 10 წლის მა-ნძილზე დამკვიდრებული კონცეფციის გადასინჯვის შესახებ. მი-თუმეტეს, მისი ჩამოყალიბება „მეცნიერული მეთოდების“ დარღვე-ვის საფუძველზე შექმნილად მიიჩნია. ადამიანის სამხრეთული

წარმომავლობის შესახებ მოსაზრება, იე.ჯავახიშვილს ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონემდე აჰყავდა. მისი მტკიცებით, საარსებო საშუალებათა წარმოების ზრდის შედეგად მთელი ეთნოსები და ეთნოსთა გაერთიანებები უძველეს პერიოდში თბილი სამხრეთიდან ცივი ჩრდილოეთისკენ თანდათან მონაცვლეობდა. აქედან გამომდინარე, ქართველურ და სკვითურ-სარმატულ ტომებს თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში სამხრეთიდან მისულად თვლიდა. ფ.ლომაშვილის აზრით, ევროპოცენტრიზმის კრიტიკა იე.ჯავახიშვილმა თავიდან მოკრძალებული ფორმით დაიწყო, თავისი ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფციით ევროპოცენტრიზმი საბოლოოდ დაასამარა. იგი მტკიცედ იყო დარწმუნებული, რომ „ინდო-ევროპელთა“ წინარე სამშობლო ევროპაში არ იყო. მან მტკიცე საძირკველი ჩაუყარა მსოფლიო ცივილიზაციის სამხრეთული წარმომავლობისა და მისი ჩრდილოეთისკენ თანდათანობით გადმონაცვლების თანამედროვე ისტორიულ-ფილოსოფიურ თეორიას.

§2. იე.ჯავახიშვილი ქართული კულტურის აღმოსავლურ და დასავლურ ცივილიზაციებთან მიმართების შესახებ

იე.ჯავახიშვილის სამეცნიერო კვლევის სფეროს საქართველოში აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურათა ურთიერთობის საკითხი წარმოადგენდა. ეს პრობლემა მის მიერ ძირითადად ისტორიულ-ფილოსოფიურ ჭრილში იქნა გადაწყვეტილი. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ქართულ საისტორიო აზროვნებაში ამ საკითხთან მიმართებაში სამი უმნიშვნელოვანესი მოსაზრება არსებობდა: ა)მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, რამდენადაც საქართველო აზიას მიეკუთვნებოდა, ხოლო ქართული კულტურის ჩასახვა-ჩამოყალიბება აღმოსავლურ ცივილიზაციასთან კავშირში განიხილებოდა, მან აღმოსავლური ხასიათი შეინარჩუნა; ბ)მკვლევართა მეორე ნაწილის მტკიცებით, ქრისტიანობის დასავლური მოვლენიდან და საქართველოს ქრისტიანული ქვეყნის ფაქტორიდან გამომდინარე, მისი კულტურა და ცივილიზაცია დასავლური ხასიათის ატარებდა; გ)აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიჯნაზე მდებარე საქართველოს კულტურასა და ცივილიზაციას „შენაჯვარად“, „ჰიბრიდულად“ აცხადებდნენ.

დისკუსიის ამ თავისებურმა ფორმამ, იე.ჯავახიშვილი მსოფლიო კულტურათა და ცივილიზაციათა ურთიერთმიმართების

ისტორიულ-ფილოსოფიურ პრობლემაზე მიიყვანა. მხედველობაში მაქვს ოსვალდ შპენგლერი, რომელიც კაცობრიობის ისტორიას კარნაპეტილ და შეუქმალ კულტურათა მწკრივად განიხილავდა, რომელთა მაკავშირებელი რგოლები უკვალოდ ქრებოდნენ. აქედან გამომდინარე, პირველ მსოფლიო ომს და ომის შემდგომ პერიოდს „ევროპის მზის ჩასვენებად“ მიიჩნევდა. მისგან განსხვავებით, იე.ჯავახიშვილი მსოფლიოს კულტურებსა და ცივილიზაციებს ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში განიხილავდა და მას, მთელი საკაცობრიო კულტურისა და ცივილიზაციის განუწყვეტელი აღმავლობის ჭრილში მოიაზრებდა. მიუხედავად ამისა, იგი ცალკეული კულტურების დაცემას და ცივილიზაციების განადგურებას არ გამოირიცხავდა.

რაც შეეხება აღმოსავლეთთან და დასავლეთთან ქართული ცივილიზაციისა და კულტურის მიმართებას, იე.ჯავახიშვილის მტკიცებით მისი გადაწყვეტა მხოლოდ საისტორიო აზროვნების მთავარი ფილოსოფიური პრინციპის— ისტორიზმის საფუძველზე იყო შესაძლებელი. იე.ჯავახიშვილის აზრით, ქართველები მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ხალხი იყო, რადგან მათი კულტურა და ცივილიზაცია თავდაპირველად აღმოსავლურ კულტურასთან იყო დაკავშირებული. ეს მოვლენა აშკარად იწინდა თავს ქრისტიანობამდე და ქრისტიანობის შემდგომი ეტაპის პირველ პერიოდში, რომელიც X საუკუნემდე გაგრძელდა. „აღმოსავლური ქრისტიანობის“ სახელით ცნობილი კულტურის მწვერვალი, ქართული ეროვნული მესიანიზმის ჩამოყალიბება იყო, რომლის ერთ-ერთი იდეოლოგები იოანე საბანიძე და იოანე ზოსიმე იყვნენ. აღმოსავლურ-ქრისტიანული პერიოდის მნიშვნელოვან ეტაპს, მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურა და ცივილიზაცია წარმოადგენდა, რომელმაც ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენებულ კულტურათა ურთიერთგამდიდრების ფუნქცია შეასრულა. მსოფლიოს ხალხთა კულტურების ურთიერთგამდიდრების ზოგად ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფცია, იე.ჯავახიშვილმა ქართველი ხალხის ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენის— საქართველოს აღმოსავლური და დასავლური კულტურულ-პოლიტიკური ორიენტაციის ცვალებადობის მიზეზების და შედეგების ასახსნელად გამოიყენა. მისი მტკიცებით, აღმოსავლური ტრადიციული ორიენტაცია, საქართველოს პოლიტიკურად დაშლას და კულტურულ დაქვეითებას უქადდა. რაც შეეხება დასავლური ორიენტაციას, იგი ქვეყანის ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის და კულტურული აღმავლობის მეტ შესაძლებლობას იძლეოდა. მიტუმეტეს, შუა

საუკუნეების ეროპა საკაცობრიო კულტურისა და ცივილიზაციის ცენტრად იქცა.

აღმოსავლურ- დასავლური ორიენტაციის პრობლემატიკას ქართველი მწერლებიც შეეხნენ. განსაკუთრებული ორიგინალობით გრიგოლ რობაქიძე გაოირჩეოდა. მისი მტკიცებით: 1) მხოლოდ ევროპული გატაცება ქართულ კულტურას შეზღუდული გზით წაიყვანდა; 2) აუცილებლობამ აღმოსავლურ- დასავლური კულტურების „დაქორწინება“ ანუ „სინთეზი“ მოითხოვა; 3) საქართველო აღმოსავლეთის ნატეხია და ჩვენი აკეანის დავიწყება შეუძლებელია. დასავლეთ ევროპა ძვირფასია, მაგრამ ევროპისთვის აღმოსავლეთის დათმობა დაუშვებელია. უმჯობესია მათი დაქორწინება ქართული ნადიმით გადავიხადოთ.

ყურადღებას იქცევს იმავე გრ.რობაქიძის შეხედულება საქართველოს ახალი აღორძინების გზაზე დადგომასთან მიმართებაში. მისი აზრით, საქართველოს აღორძინების გზაზე დადგომას სამი წინააღმდეგობა ეღობებოდა: ა) საქართველოს მრავალეროვნულობა; ბ) პოლიტიკური დეცენტრალიზაცია; გ) უცხოურ ძალთა გავლენის სიძლიერე. (მისივე აზრით სამივეს გადაჭრა შესაძლებელია); დ) რა ეუყოთ მეოთხეს— ჩვენს ეროვნულ ხასიათს, რომელიც ემოციურობით გამოირჩევა. იმავე გრ.რობაქიძის აზრით, ქართველთა ერთობლიობა და მთლიანი საქართველო ყველა სიძნელეს დაძლევა. დასახული მიზნის მისაღწევად იგი გამაფრთხილებელი ფორმით წერდა: „მხოლოდ ერთი რამ არის ჩვენთვის აუცილებელი, რაც ყოველწამს უნდა გვახსოვდეს. ჩვენ უფრო ემოციური ხალხი ვართ, ვიდრე გრძნობისა. ნამდვილი გრძნობა კი შეურყეველია, ღრმაა, სასტიკია. გრძნობა უკანასკნელ წვეთამდე— აი რა არის ჩვენთვის თავი და თავი“ საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ისტორიის გაგებაში გრ.რობაქიძე პეგელსაც ეკამათებოდა და რაციონალიზმის სქემებით ისტორიის ახსნას შეუძლებლად მიიჩნევდა. მისივე თქმით, რამდენადაც პეგელმა მთელი მსოფლიო ლოგიკურ სილოგიზმებში მოაქცია, ისტორიის ერთი ნაბიჯის ახსნაც ვერ შეძლო. მითუმეტეს, იდეათა სფეროში ყველაფერი იმთავითვე ისეთივე დასრულებულად უნდა მივიცინოთ, როგორც მათემატიკურ რეალში. „ხოლო ისტორია თავისთავად შემოქმედებაა, ზრდაა, განვითარება.“ გრ.რობაქიძის აღნიშნული სიტყვები ფ.ლომაშვილს XX საუკუნის ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური ლიტერატურის მშვენიერად მიაჩნდა.

მას შემდეგ რაც საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა (1918-1921 წწ.), გრიგოლ რობაქიძემ თავისი პოზიცია შეცვალა და პრო-

ევროპული ორიენტაცია დაიჭირა. ეს მეკეთრად გამოამჟღავნა 1920 წლის იანვარში საქართველოში ჩამოსული ევროპელი სოციალ-დემოკრატების დელეგაციასთან შეხვედრაზე წარმოთქმულ მისასალმებელ სიტყვაში. იგი ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ საქართველო მუდამჟამს მიიღტვოდა დასავლეთისკენ, მაგრამ აღმოსავლეთიდან მოვარდნილმა უბედურებებმა მახვილით გასწყეიტა ეს ლტოლვა და საქართველო შეწერდა შუა გზაზე. აღმოსავლეთსაც მოვცილდით და ვერც დასავლეთს ვესიარეთ. დღევანდელი შეხვედრით „იწყება ახალი უღელტეხილი ქართული ისტორიისა.“

ჟურნ. „ბარიკადში“ გამოქვეყნებულ ქართველ მწერალთა „მან-იფესტი აზიას“, კატეგორიულად იყო უარყოფილი დასავლეთისა და აღმოსავლეთის „სინთეზის“ და „ქორწინების“ შემარიგებელი თეორიები. 1920 წელს ამ დისკუსიაში ვახტანგ კოტეტიშვილი იაება, რომელმაც ქართული ხელოვნების გადაგვარებისკენ სწრაფვას მიაქცია ყურადღება. „დღეს ქართულ ხელოვნებას— წერდა იგი— ქართულობისა „აღარაფერი ეტყობა“, ყველანი ევროპელობის ციებ-ციხელებას შეუპყრია, მაგრამ ეს გაევროპულობა გარუსებას უფრო ჰგავს.“ ამან ფსიხოზის ხასიათი მიიღო.“ მიმბაძეულობამ დაგვასწეულა.“ მალე მთლად შევიშლებით. ასე გაგრძელება შეუძლებელია. „კმარა, გეყოფა!“ ახალი თაობა აზიის შარაგზას უნდა გაუდგეს... აქეთ არის შოთას სასახლე. აზიაში დაგვიდამდა და აზიაშივე უნდა ველოდეთ ჩვენი ხელოვნების დილას. დევიზი: უკან, აზიისკენ წინ წასასვლელად!“ იმავე დისკუსიაში ჩაბმულმა კ.გამსახურდიამ და ნ.მიწიშვილმა კონკრეტულად განცალკევებული ფორმით ვერ გამოკვეთეს: ა), „აღმოსავლური“, ბ), „დასავლური“, გ), „სინთეზური“ კულტურის ნიშნები. თითოეული მათგანის მსჯელობიდან ირკვევა, რომ მათთვის: 1), „აზიურ-აღმოსავლური“ ნიცშეს „დიონისურს“ ნიშნავდა; 2), „დასავლური“— აპოლონურს; 3), „სინთეზური“— ორივე მათგანის ნაზავს. აქედან გამომდინარე, მათ მიერ დასმული პრობლემა გადაუწყვეტელი დარჩა.

ფ.ლომაშვილის აზრით, არსებობდა სხვა გზა— ჯავახიშვილისეული, რომლის მიხედვით: ა), „აღმოსავლური“ მაშინ დომინანტობდა საქართველოში, როცა დასავლური ჯერ არ არსებობდა; ბ) საქართველოს ძველ კულტურას უპირატესად აღმოსავლეთის კულტურასთან ჰქონდა კავშირი; გ) საქართველოს ახალ კულტურას კავშირები „დასავლეთთან“ ექნება; დ) ქართული კულტურის ძირი აღმოსავლურია, ხოლო მისი კენწერო უთუოდ დასავლური იქნება.

ქართულ კულტურაში აღმოსავლურისა და დასავლურის ადგი-

ლის გარკვევის თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს რუსი პოეტის ოსიპ მანდელშტამის მიერ 1922 წელს დაწერილ ნარკვევში — „ზოგი რამ ქართულ ხელოვნებაზე“ გამოთქმული მოსაზრება. მისი მტკიცებით, ქართველები თავიანთი მძლავრი მეზობლებიდან მხოლოდ „ფორმას ითვისებდნენ“ და „საშიშ ზეგავლენას გააფთრებით ეწინააღმდეგებოდნენ“. „ქართული კულტურის არსი ყოველთვის აღმოსავლეთისკენ იყო მიქცეული, მაგრამ საქართველო აღმოსავლეთს არასოდეს არ შერწყმია და მისგან ყოველთვის განცალკევებული რჩებოდა.“ ეს მითითება, ქართველებისადმი ინდივიდუალიზმის ტრადიციული გზის შენარჩუნებისა და ‘საბჭოთა კულტურის’ მარწუხებში არმოქცევისკენ მოწოდებასაც შეიცავდა. ქართველების ამ მიმართულებით სელის ჩამკეტ საშუალებას, მაშინდელი საბჭოთა იდეოლოგიური წნეხი წარმოადგენდა.

§3. ივანე ჯავახიშვილი ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოშობის შესახებ

სახელმწიფოებრიობის წარმოშობის საკითხის შესწავლა, თავისი სირთულიდან გამომდინარე, ისტორიის ფილოსოფიის სფეროს განეკუთვნება. ამ პრობლემას მარქსამდელი და მარქსისტული ისტორიოგრაფიაც შეეჭიდა. თითოეული ეპოქის მკვლევარი, პრობლემისადმი მიდგომის თავისებური მეთოდის გამოყენებას ცდილობდა. ზოგიერთი მათგანი წინასწარ შემუშავებული ან ტრადიციულად დამკვიდრებული სქემებით მოქმედებდა. აქედან გამომდინარე, არსებულ პრობლემასთან მიმართებაში ამა თუ იმ მეცნიერთა მხრიდან გამოთქმული შეხედულებები ურთიერთწინააღმდეგობრივი იყო და დღესაც რჩება.

ცნობილი ფაქტია, რომ ეთნოლოგიის სფეროში არსებული მიღწევები მარქსისტულმა ისტორიოგრაფიამ მაქსიმალურად გაითვალისწინა და ოჯახის შექმნა გეარზე გვიანდელად გამოაცხადა. რაც შეეხება სახელმწიფოს ფორმირებას, მის წინა პირობად კერძო საკუთრების ჩამოყალიბება, კლასების შექმნა და მათ შორის შეურიგებელი ბრძოლა გამოაცხადა. ექსპლოატატორებისგან ექსპლოატირებულ ადამიანებზე ბატონობის იარაღად მან სახელმწიფო მიიჩნია. ამ თეორიას ივ.ჯავახიშვილი დაუპირისპირდა და

სახელმწიფოს წარმოშობა გვაროვნულ წყობილებას დაუკავშირა. ამ თეორიის მოწინააღმდეგეებმა იე.ჯავახიშვილისეული ეს შეხედულება, გერმანელი მეცნიერის პროფ. გეორგ ელინეკიდან აღებულად გამოაცხადა. ამ საკითხით პროფ. ფ.ლომაშვილი საგანგებოდ დაინტერესდა და გაარკვია, რომ იე.ჯავახიშვილისთვის სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხთან მიმართებაში გელინეკის შეხედულებიდან მხოლოდ მისადები საგარეო ფაქტორის (ომი, სამეურნეო-ტერიტორიული მეტოქეობა...) გარკვეული როლის აღიარება იყო. გვაროვნული წყობილების სტადიაში სახელმწიფოს წარმოშობის შესაძლებლობას გელინეკი ინდიფერენტული პოზიციიდან უყურებდა. მისგან განსხვავებით, იე.ჯავახიშვილმა საფუძვლიანად შეისწავლა ქართული და სომხური სახელმწიფო წყობილების შექმნის საფეხურები და იგი სპარსულ, სირიულ და არაბულ სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებს შეუდარა და დასაბუთებული ფორმით სათანადო დასკვნაც გააკეთა: 1) გელინეკისგან განსხვავებით, გადაჭრით უარყო „ურდოთა“, ტომთა და ოჯახთა მექანიკურად სახელმწიფოდ გადაქცევის შესაძლებლობა; 2) ამ საკითხთან მიმართებაში „პიპოთეზებისა და ვარაუდების“ საფუძველზე წამოყენებულ დებულებებს იე.ჯავახიშვილი მიუღებლად თვლიდა. აქედან გამომდინარე, იგი „სახელმწიფოებრივ ტერმინოლოგიაზე“, როგორც რეალურ და საიმედო საისტორიო წყაროზე დაყრდნობას მოითხოვდა.

ზემოხსენებული თეორიებიდან იე.ჯავახიშვილმა არცერთი არ გაიზიარა და სახელმწიფოს წარმოშობასთან მიმართებაში ახალი ისტორიულ-ფილოსოფიური თეორია შეიმუშავა. ა) სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის წარმოშობისთვის საზოგადოების ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფა აუცილებლობას არ წარმოადგენს; ბ) სახელმწიფოებრივად მაღალი საზოგადოებრივი ერთობა, ოჯახთა უბრალო გაერთიანებით არ იქმნება; გ) სახელმწიფოს წარმოშობისთვის გვაროვნული წყობილების ისეთი დონეა საჭირო, როცა ცალკეული გვარები და ტომები განვითარების მაღალ საფეხურზე იმყოფება და ერთმანეთთან შეკავშირებისკენ ისწრაფვიან. ეს შეხედულებები იე.ჯავახიშვილმა ქართული სახელმწიფოებრიობის შექმნას მიუსადაგა.

1928 წელს დაბეჭდილი „ქართული სამართლის ისტორიის“ პირველ ტომში იე.ჯავახიშვილი შეეცადა ისტორიულ-ფილოსოფიური განზოგადების საფუძველზე ის განმაპირობებელი მიზეზები აეხსნა, რამაც გვაროვნული წყობილების საფუძველზე შექმნილი ქართული სახელმწიფო, ათასწლეულის შემდეგაც ისევ გვა-

როვნული წყობილების დონეზე რომ დარჩა. ამ ფაქტორმა, იეჯავახიშვილს შესაძლებლობა მისცა გეაროვნული წყობილების „განმეორებადობის“ პიპოთეზა წამოეყენებინა. მისი აზრით, სტრაბონისდროინდელი საგვარეულო წეს-წყობილება პირველადი კი არა, მეორადი ან მესამეგზისაც შეიძლება ყოფილიყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ იეჯავახიშვილის სიცოცხლეში საქართველომ ორჯერ განიცადა რუსეთის მხრიდან ოკუპაცია-ანექსია და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა. ქართველი ერი, დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დილემის წინაშე აღმოჩნდა. მის თვალწინ ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობა- განახლებისთვის ბრძოლის პროცესების ისტორიულ- ფილოსოფიურმა გაანალიზებამაც შეუწყო ხელი იეჯავახიშვილის ზემოაღნიშნული „პიპოთეზის“ შემუშავებას. იმავე იეჯავახიშვილის მტკიცებით, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა, უარყოფითად აისახებოდა ამა თუ იმ ერის სამეურნეო- კულტურულ განვითარებაზე. ამის დასტურად იგი შემდეგ ფაქტს ასახელებდა: ა) დამპყრობთა მიერ ქართველთა „პირვანდელი“ სახელმწიფოებრიობის დანგრევა, პირველსაცხოვრისიდან მოსახლეობის მასობრივი გამოდევნა და ახალი მიწა- წყლის დაპყრობა; ბ) მძიმე პოლიტიკურმა პროცესებმა რომლებიც ქართველთა გაყრილობასთან (გამოდევნა) იყო დაკავშირებული. მისი შეჩერება და თავდაცვის მიზნით შეყრილობის (თავის მოყრა, ოჯახების შეერთება) განხორციელების საკითხი დააყენა. იგი ფაქტობრივად გეაროვნული წყობილების განახლებას მოითხოვდა.

იეჯავახიშვილისეული ეს პიპოთეზა, ქართველი ხალხის სოციალურ- ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებაში ეროვნული სახელმწიფოებრიობის მნიშვნელობის დასაბუთებას ისახავდა მიზნად. ქართველთა პირველსაცხოვრისი საკითხის გარკვევისას, იეჯავახიშვილი ქართველთა პოლიტიკური ისტორიის მოვლენებთან დაკავშირებული საკითხების განხილვას ძვ.წ. I საუკუნიდან იწყებს. თუმცა არც იმას უარყოფს, რომ ქართველებმა სახელმწიფოებრივი ცივილიზაცია ძვ.წ. XII- IX საუკუნეებში შექმნეს. VII საუკუნეში კიმირიელთა შემოსევების შედეგად, მცირე აზიიდან კავკასიაში გადმოინაცვლეს. ამ პერიოდიდან ქართველთა წინაპარი ტომების- მუსკების (მესხები), ტაბალების (იბერიელები) და კასკების (კოლხები) სახელი მცირე აზიაში ქრება და ქართველთა მოსახლეობა შავი ზღვის სამხრეთ- აღმოსავლეთი სანაპიროთი და ამიერკავკასიით შემოიფარგლა. ეს არის ქართველთა წარმომავლობისა და პირველსაცხოვრისის შესახებ იეჯავახიშვი-

ლისეული კონცეფციის მონახაზი, რომლის ძირითად დებულებას (ცალკეული კორექტების მიუხედავად) ბოლომდე იცავდა.

რაც შეეხება ქართული სახელმწიფოს სოციალურ საფუძვლებს შორის არსებულ „პირველად“, „მეორად“ და „მესამედ“ განმასხვავებელ ნიშნებს, ივ.ჯავახიშვილი მას შემდეგი პერიოდიზაციის სახით იძლევა: ა) I- VII საუკუნეები— საქართველოში მხოლოდ მონობა არსებობდა; ბ) X საუკუნე— საქართველოში პატრონყმობა იყო დამკვიდრებული და მონობა, როგორც საზოგადო მოვლენა აღარ არსებობდა. აქედან გამომდინარე, ივ.ჯავახიშვილი I- VII საუკუნეების და X- XIII საუკუნეების საქართველოს სოციალური წყობილების ურთიერთშედარებითი და ისტორიულ- ფილოსოფიური ანალიზის საფუძველზე დაასკენიდა, რომ ბოლო პერიოდის საქართველოში სუვერენ- ვასალური ურთიერთობა არსებობდა, რომელიც საფესურებრივად ბატონყმურ ურთიერთობაში გადაიზარდა.

§4. ივანე ჯავახიშვილი საზოგადოების განვითარების შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების შესახებ

ისტორიის- ფილოსოფიის ერთ- ერთ ურთულეს საკითხს, საზოგადოების განვითარების შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ურთიერთშემოქმედების გარკვევა წარმოადგენს. ამ საკითხთან მიმართებაში ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრება არსებობს. ზოგ მკვლევარს შინაგანი ფაქტორი მიაჩნია განმსაზღვრელად, ზოგიერთს— გარეგანი.

საზოგადოების განვითარების შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების ურთიერთობის პრობლემა ივ.ჯავახიშვილის წინაშე საქართველოს ისტორიის კვლევის პროცესში წამოიჭრა. იგი ქართველი ხალხის ისტორიის თავისებურებებით იყო განპირობებული. მხედველობაში გვაქვს ქართველ ხალხზე შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების განსაკუთრებული, ხშირად ერთდროული ზემოქმედება. ამ გარემოებამ ივ.ჯავახიშვილის წინაშე, აღნიშნული პრობლემის ეროვნულ და საკაცობრიო ჭრილში განხილვის საკითხი დააყენა. კრიტიკულ- შედარებითი მეთოდის პარალელურად ისტორიზმის პრინციპის გამოყენებამ, საქართველოს და სხვა ქვეყნების წარსულის შესახებ არსებული ფაქტობრივი მასალების ერთმანეთთან შედარებამ და ანალიზმა იგი შემდეგ დასკვნამდე მიიყვანა:

1)ერთი და იმავე ერის ისტორიაში საგარეო და საშინაო ფაქტორთა ურთიერთშეგავლენა მრავალჯერ იცვლება; 2)პოლიტიკური პროცესების ცვალებადობიდან გამომდინარე, წინა პლანზე ხან ერთი და ხან მეორე ფაქტორი წამოიწევს; 3)ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის ბედ-იღბალზე გადამწყვეტ გავლენას უძველეს პერიოდში საგარეო ფაქტორი ახდენდა. მისი ზემოქმედებით ხდებოდა ადრინდელი ქართული სახელმწიფოებრიობის დაკნინება და ქართველი ტომების „სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ გადმონაცვლება“; 4)შუა საუკუნეების აღორზინებული საქართველოსთვის გარეგანი ფაქტორები ნაკლებად საშიში იყო. მის ძლიერებაზე დამანგრეველ დარტყმას შიდა ფაქტორები (მეფეთა და დიდგვაროვან აზნაურებს შორის შინაური ბრძოლები) ახდენდა; 5)შინაური ფაქტორის განსაკუთრებული საზიანოობა, დიდგვაროვან აზნაურთა მხრიდან სამშობლოს დაღაბის ტოლფასოვან ქმედებას შეიცავდა.

ივ.ჯავახიშვილი განსაკუთრებულ როლს მოწინავე ქვეყნებთან (ბიზანტია, აღმოსავლეთის სახელმწიფოები) ქართული კულტურის ურთიერთობებს ანიჭებდა. იგი განსაკუთრებით წინა პლანზე წამოსწევდა ბიზანტიასა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში ეკლესიამონასტრების საქმიანობას, რომლებიც იმ ეტაპზე ქართული კულტურის ცენტრებს წარმოადგენდა. ივ.ჯავახიშვილის მტკიცებით: ა)საბერძნეთსა და პალესტინაში დაფუძნებულ ქართველთა მონასტრებში მიმდინარე კულტურული საქმიანობის შედეგად, ქართული მწერლობა თვისობრივად გამდიდრდა, ზოგიერთი საეკლესიო წესები ბერძნულის მსგავსად შესწორდა და ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა გამოიკვეთა; ბ)ბიზანტიურ-ქართული კულტურების მეტოქეობამ, ქართველთა ეროვნული თვითშეშეცნებისა და ეროვნული თავმოყვარეობის წინა პლანზე წამოწევას, მის ამაღლებასა და განმტკიცებას შეუწყო ხელი; გ), „ცხოველმყოფელი ელინიზმის“ ათვისებამ და შემოქმედებითად „გადახარშვამ“, XII საუკუნის საქართველო მსოფლიო რენესანსის დამწყებად აქცია; დ)ქრისტიანობის აღმსარებელი საქართველო, სპარსულ და არაბულ კულტურასაც დაეწაფა. იმ პერიოდის საქართველო, აზიისა და ევროპის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, ქრისტიანული და მაჰმადიანური კულტურისა და განათლების არა მარტო შემთვისებელი, არამედ შემაერთებელიც იყო; ე)აღმოსავლეთ-დასავლეთის ცივილიზაციებით გაპოხიერებული და ქართულ ეროვნულ ნიადაგზე არმოცნებული კულტურა, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის პარალელურად საფეხურებრივად იზრდებოდა და იფუ-

რჩენებოდა.

იე.ჯავახიშვილის ზემოაღნიშნული ძირითადი დებულებები, ქართული კულტურის საერთაშორისო მნიშვნელობისა და სიდიადის ისტორიულ-ფილოსოფიურ ახსნას წარმოადგენს. იგი არა მარტო ქართული კულტურის „ეროვნული ნიადაგის“ გადამწყვეტი მნიშვნელობის პარალელურად, უცხო კულტურათა გარკვეული დოზით გავლენის ფაქტსაც აღიარებს.

იე.ჯავახიშვილმა ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციისა და კულტურის დაცემის მიზეზები ისტორიულ-ფილოსოფიურ ჭრილში განიხილა. მისი სამართლიანი მტკიცებით, თუკი საშინაო ფაქტორმა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებაში და კულტურის აყვავების საქმეში მთავარი და გადამწყვეტი როლი შეასრულა, იმავე ქვეყნის კულტურის დაქვეითების და ერთიანობის დაშლის მიზეზი საგარეო ფაქტორი გახდა. ამ შემთხვევაში იე.ჯავახიშვილს მხედველობაში მონდოლთა შემოსევები პქონდა. დოკუმენტურ მასალაზე დაყრდნობით იგი ხაზგასმით მიუთითებდა: ა)დიდი სტიქიური უბედურების, ან ძლიერი მტრისგან დამარცხების შემთხვევაში, გაჭირებაში ჩაყარდნილი ერის ნებისყოფა ტყდება, სულიერად კნინდება და ძაბუნდება; ბ)შინაგანად დაკნინებულ-დაძაბუნებული (გადაგვარების დონემდე მისული) ადამიანის ცნობიერებაში, ეგოისტური გრძნობა და ცხოველური თავდაცვის ინსტინქტები იღვიძებს, პირად კეთილდღეობაზე ზრუნვა, სახელმწიფოებრივსა და საზოგადოებრივს ჩრდილავს. სახელმწიფოებრივი და საზოგადო ინტერესები მათთვის მეთვე ხარისხოვანი ხდება და წინა პლანზე პირადული კეთილდღეობის ცხოველური მე გაბატონებულ სახეს იძენს. იე.ჯავახიშვილისეული ეს დებულება უკედავია და იგი ყველა ეპოქის საზოგადოებრივსა თუ სახელისუფლო მმართველ პოლიტიკურ ძალას მიესადაგება. იე.ჯავახიშვილისთვის მიუღებელი იყო, როგორც კოსმოპოლიტიზმი, ისე შეზღუდული ნაციონალიზმი. მისი მთელი შემოქმედება ამ ორი უკიდურესობის დაძლევის და წარსულის ზოგადფილოსოფიური კუთხით შეფასების წარმატებულ მცდელობას წარმოადგენს.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის. ტ.III. თბ. 2012 წ.
2. გ.ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებურად წაკითხვის ცდა). თბ. 1999 წ.

3. შ.კაკულია. ადამიანის პრობლემა ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში. თბ. 1977 წ.
4. ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. დოკუმენტები და მასალები (XX საუკუნის 20- 30- იანი წლები). გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მ.ეაჩნაძემ და პროფ. გ.გურულმა. თბ. 2004 წ.

ლექცია XV

ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნება გასაბჭოებულ საქართველოში

§1. სიმონ ჯანაშია (1900- 1947)

ივანე ჯავახიშვილის გარდაცვალების (1940 წლის 18 ნოემბერი) შემდეგ, ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე დაისვა საკითხი თუ ვინ გასწევდა ქართველოლოგიის ამ სფეროს მესაჯეობას. მდგომარეობას იმ პერიოდში გაბატონებული მარქსისტული იდეოლოგია ართულებდა. განსაკუთრებით უმძიმესი სიტუაცია შეიქმნა 1936- 1937 წლებში, როცა სახელმძღვანელოს სახით ოფიციალურად „სსრკ ისტორიის“ სასწავლო წიგნი დააკანონეს. იგი ფაქტობრივად რუსეთის ისტორიას წარმოადგენდა და საბჭოთა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ერების ერთადერთ სამშობლოდ საბჭოთა რუსეთს აცხადებდა. მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა „საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების მოკლე კურსი“- ს დაბეჭდვის (1938 წელი) შემდეგ. საბჭოთა იდეოლოგიური მანქანა, კუმანიტარული მეცნიერების მარქსისტული იდეოლოგიის ჩარჩოში მოქცევას ცდილობდა. ისტორიკოსთა ნააზრევნი, დაკანონებული დოგმებს არ უნდა გაცდენოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, კუმანიტარული დარგის მკვლევარი მომავალს სასწორზე დებდა. მდგომარეობის შედარებით გამოსწორებას ხელი საბჭოთა კავშირის პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობის მიერ მიღებულმა იმ გადაწყვეტილებამ შეუწყო, რომელიც მოკავშირე რესპუბლიკების საშუალო სკოლებში ეროვნული ისტორიის სწავლების შემოღებას ითვალისწინებდა. ცნობილი ფაქტია, რომ ამ უფლებით პირველმა საქართველომ ისარგებლა. მხედველობაში გვაქვს ნ.ბერძენიშვილის, ივ.ჯავახიშვილის, ს.ჯანაშიას ავტორობით 1943 წელს დაბეჭდილი წიგნი „საქართველოს ისტორია. ნაწილი I. უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე“. იგი იმდენად მაღალ დონეზე იყო შესრულებული, რომ სახელმწიფო პრემია დაიმსახურა.

XX საუკუნის 30- იან წლებში საბჭოთა ისტორიკოსებს შორის მწვავე დისკუსია დაიწყო პირველყოფილი- თემური წყობილების

შემდეგ აღმოსავლეთში მონათმფლობელობის არსებობა- არარსებობის შესახებ. საბჭოთა ისტორიოგრაფია ცდილობდა, რათა მონათმფლობელური წყობილების კაეკასიაში (მათ შორის საქართველოშიაც) არსებობის და სსრკ- ის მთელი სამხრეთის ტერიტორიაზე გავრცელების მტკიცებულებების არგუმენტები გამოეძებნა. ამ დისკუსიაში აქტიურად ჩაება ს.ჯანაშია. 1932 წელს ორ ნაკვეთად გამოქვეყნდა მისი ნაშრომი „საქართველოს ისტორია“ სალექციო კურსი. ს.ჯანაშიამ ამ ნაშრომში ივ.ჯავახიშვილისაგან განსხვავებული კონცეფცია წამოაყენა და მისი დასაბუთება სცადა. მან ქართველთა სამხრეთიდან მოსულობის ივ.ჯავახიშვილის თეორიას, „ჰიპოთეზა“ უწოდა. რაც შეეხება ქართველთა ავტოქტონობის საკუთარ მოსაზრებას ძვ. წ. VI- V საუკუნეების საქართველოს ისტორიის „საფუძვლად“ გამოაცხადა. იბერიის სახელმწიფოს ძველი და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე სოციალურ სტრუქტურასთან მიმართებაში ს.ჯანაშიამ ახლებურად განიხილა სტრაბონის ცნობები. მან გადაჭრით უარყო ივ.ჯავახიშვილის შეხედულება სტრაბონისდროინდელ იბერიაში გეაროვნული წყობილების გაბატონებული მდგომარეობის შესახებ. პარალელურად ის მკვლევარებიც გააკრიტიკა, რომლებიც იმ პერიოდის გეაროვნული წყობილების რღვევაზე მსჯელობდნენ. ს.ჯანაშიას აზრით, სტრაბონისდროინდელი იბერია თავისებურ კლასობრივ საზოგადოებაზე დაფუძნებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, სადაც გეაროვნული წყობილებისთვის დამახასიათებელი ელემენტები „გადმონაშთის“ სახით იყო შემორჩენილი.

რაც შეეხება იმავე საქართველოს ისტორიის სალექციო კურსის მეორე ნაკვეთს, აქ ს.ჯანაშია შეეცადა მის მიერ წამოყენებული ზემოაღნიშნული კონცეფცია ისტორიულ მატერიალიზმთან და ივ.ჯავახიშვილის შეხედულებებთან შეთანასწორებაში მოეყვანა. საუკეთესო გამოსავლად მონათმფლობელურ ფორმაციასა და „მონობას“ შორის არსებული განსხვავება მიიჩნია. იგი განსაკუთრებული სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდა ძველი იბერიის სოციალური სტრუქტურის ანალიზის პროცესის დროს. მისი აზრით, სტრაბონის მეოთხე „გენში“, ე.ი. „ლაოებში“ მონობის ძიება შეუძლებელი იყო, რადგან მაშინდელი ბერძნული ლიტერატურა, მონას ადამიანად არ თვლიდა. ასეთი პოზიციის მიუხედავად, ს.ჯანაშია მიიჩნევდა, რომ ლაო, როგორც ადამიანი თემის წევრი იყო, ჰყავდა ოჯახი და გააჩნდა გარკვეული საწარმოო საშუალებები. ეკონომიკური ფაქტორებიდან გამომდინარე, მისი მონისადმი მიკუთვნებას ს.ჯანაშია დაუშველად თვლიდა. „ასეთი მწარმოებე-

ლი ყმაა და არა მონაო“ დასძენდა იგი. ქართველ ტომებსა და მონათესავე „ნაირის ქვეყნებში“ მონობის სისუსტისა და განუვითარებლობის განმაპირობებელ ძირითად მიზეზად, ს.ჯანაშიას არახელსაყრელი გეოგრაფიული გარემო მიაჩნდა. 1934 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“, ს.ჯანაშია, ძვ. წ. I საუკუნის საქართველოში გვაროვნული წყობილების არსებობას ასაბუთებდა. მისი მტკიცებით იმ პერიოდის საზოგადოება პირველყოფილი- თემური წყობილებიდან მონათმფლობელურზე „გარდამავალ“ საფეხურზე იმყოფებოდა.

მარქსისტული ისტორიული მატერიალიზმის მძლავრი გავლენის მიუხედავად, XX საუკუნის 30- იან წლებში ს.ჯანაშიამ სერიოზულ წარმატებებს მიაღწია საქართველოსა და მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების კვლევაში. მან გაიზიარა დ.კარიჭაშვილის დებულება ქართველი ტომების კულტურულ- პოლიტიკური ცენტრების სამხრეთიდან კავკასიისკენ გადმონაცვლების შესახებ. რაც შეეხება 1935 წელს ს.ჯანაშიას მიერ გამოქვეყნებულ მონოგრაფიას— „ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში“, იგი სოციალური რევოლუციის მარქსისტული მოძღვრების შესწორებასაც არ შეუშინდა და მის გამოყენებას საკუთერი კონცეფსიის გასამაგრებლად შეეცადა. ამ ნაშრომში მან საბოლოოდ ჩამოაყალიბა და დააზუსტა თავისი კონცეფცია სტრაბონისდროინდელი იბერიის საზოგადოების განვითარების გარდამავალი ხასიათის შესახებ. მისივე თქმით, იმ ეტაპზე იბერიას ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივ- ეკონომიკური ფორმაციის სახე არ მიუღია, რადგან წარმოების სხვადასხვა წესები ერთმანეთთან იყო დაპირისპირებული.

ს.ჯანაშიაზე განსაკუთრებული ზეგავლენა 1936- 1937 წლებმა მოახდინა. იგი იძულებული გახდა არსებულ იდეოლოგიურ რეჟიმს შეგუებოდა. ამან განპირობა მისი მხრიდან ა.შერსტაკოვის ავტორობით დაბეჭდილი „საბჭოთა კავშირის ისტორიის“ სახელმძღვანელოს მაღალი შეფასება. ამ სახელმძღვანელოს შემდგენელი, ქართველთა წინაპარი ტომების სახელმწიფოს— მონათმფლობელურს უწოდებდა, რითაც არღვევდა ს.ჯანაშიას შეხედულებებს აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში. 1937 წელს მეორედ გამოცემულ მონოგრაფიაში— „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“ ს.ჯანაშია უფრო გაბედულად ამტკიცებდა სტრაბონისდროინდელი იბერიის საზოგადოების მონათმფლობელურობას. მისი აზრით, სტრაბონის მიერ დასახელებული „გენები“ სოციალური წოდებები იყო და არა გვარები. იმავე ს.ჯანაშიას

მტკიცებით, სტრაბონისდროინდელი იბერია გარდამავალი ტიპის საზოგადოებას წარმოადგენდა, სადაც წარმოების საშუალებები ერთმანეთს ებრძოდა. თავდაპირველი დიფერენციაციის შედეგად ქურუმების (მონათმფლობელთა) გაბატონებული ჯგუფი შეიქმნა. მათი ბატონობის ფორმა განსაზღვრულ თეოკრატიის ხასიათს ატარებდა. რომისა და საბერძნეთის მსგავსად, საქართველოში მონათმფლობელობამ ფართო ხასიათი ვერ მიიღო და ბუნებრივია, იგი მთელი საზოგადოების საძირკველიც არ გამხდარა.

ცნობილი ფაქტია, რომ ს.ჯანაშიამ გარკვეული ხარკი საბჭოთა ხელისუფლების იდეოლოგიურ მოთხოვნებსაც გადაუხადა. (მხედველობაში გვაქვს საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის საქმიანობის უარყოფითი ფორმით შეფასება. იხ. ს.ჯანაშია. ტ. 5. გვ. 425- 436). ეს იყო დიდი მეცნიერის იძულებითი ნაბიჯი. ამ ქმედებამ მას შესაძლებლობა მისცა საკ.კ.პ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1936 წლის 26 იანვრის დადგენილების საფუძველზე სათავეში ჩადგომოდა საშუალო სკოლებისათვის განკუთვნილი საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს შექმნას. რამდენადაც მაშინდელი მარქსისტული იდეოლოგია კლასებისა და სახელმწიფოს წარმოშობას დაკანონებული დოგმების მიხედვით განიხილავდა, ს.ჯანაშიამ მეცნიერულ „ეშმაკობას“ მიმართა და ეს საკითხი (კლასებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა), სახელმძღვანელოს შესავალ ნაწილში გადმოიტანა. მეორე მხრივ, მონათა კლასის წარმოშობა თავისებურად, არამარქსისტულად ახსნა. მონობის უმთავრეს წყაროდ ომები— ერთი ტომის მიერ მეორე ტომის „დატყვევება“ დაასახელა. იმავე სახელმძღვანელოში ს.ჯანაშიამ ძველი წელთაღრიცხვის დასასრულის (სტრაბონისდროინდელი) ქართლისა და კოლხეთის სახელმწიფოები წმინდა „მონათმფლობელურ სახელმწიფოებად“ გამოაცხადა. მისი მტკიცებით, ძველი კოლხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე I საუკუნის დამლევს რამდენიმე წერილი სამთავრო არსებობდა. მონათმფლობელური წყობილების დაცემასთან ერთად, ძველი კოლხეთის სახელმწიფოც დასუსტდა. მისი არსებობის შეწყვეტა პონტოელებმა და რომაელებმა მოახდინა. ახალი სახელმწიფოს მშენებლობა კოლხებმა ახალ წესზე დაიწყეს. სახელმძღვანელოს მიხედვით, მონათმფლობელობა ქართლში ფეოდალიზმმა შეცვალა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში საფეხურებრივად ვითარდებოდა. აღნიშნულ პროცესებთან მიმართებაში, სახელმძღვანელოში მოტანილ დებულებებს უკეთებდა რა ანალიზს, ფ.ლომაშვილი დასძენდა, რომ სახელმძღვანელოს მიხედვით, თითქოს: 1) ქართველ ტომებში გვაროვნუ-

ლი წყობილებიდან მონათმფლობელურში გადასვლის პერიოდი 10 საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელდა; 2) მონათმფლობელური წყობილება 1 საუკუნეზე ცოტა მეტხანს არსებობდა; 3) მონათმფლობელურიდან ფეოდალურზე გადასვლას 6 საუკუნე დასჭირდა. ასეთი სახის წინააღმდეგობას ფ.ლომაშვილი ქართველ ისტორიკოსზე გაბატონებული საბჭოური იდეოლოგიის ზეწოლის შედეგებით ხსნის. „ეს ფაქტი- დასძენდა იგი- ორი ისტორიულ- ფილოსოფიური – მარქსამდელი და მარქსისტული მოზღერებების შეურიგებლობის თვალსაჩინო ნიმუშია.“

იმავე სახელმძღვანელოში ს.ჯანაშიამ, ბ.კუფტინის არქეოლოგიურ აღმოჩენებზე დაყრდნობით, დასაბუთებული ფორმით ჩამოაყალიბა ამიერკავკასიაში ქართველთა ავტოქტონობისა და მათი სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ გადმონაცვლების დებულება. მისი მტკიცებით, ძვ. წ. VI საუკუნის დამდეგს, საქართველოს მოსახლეობა იმდენად იყო დაწინაურებული, რომ სახელმწიფოს ორგანიზაციისთვის მყარი ნიადაგი გააჩნდა. ურარტუს სახელმწიფოს დამხობისა და ვანის ტბის მიდამოებში მისი ცენტრის მოსპობის მიუხედავად, ამიერკავკასიის რეგიონში სახელმწიფოებრივი და კულტურული ცხოვრება არ მოშლილა, რადგან მან უფრო ჩრდილოეთისკენ დღევანდელი საქართველოსკენ გადმონაცვლა. ს.ჯანაშიას მხრიდან გამოთქმული „გადმონაცვლებითი“ შეხედულების მიუხედავად, იგი ახალ ცენტრებს ვერ ასახელებს. ეს საკითხი საქართველოს უძველესი ისტორიის მკვლევართა შორის დღესაც გაურკვეველია. რაც შეეხება მტკვრის აუზში სახელმწიფოებრივი და კულტურის ცენტრის გადმონაცვლებისა და მისი არსებობის საკითხს, ამ შემთხვევაში იბერიის (ქართლის) დედაქალაქად მცხეთაა დასახელებული. ს.ჯანაშიას დიდ დამსახურებად უნდა ჩათვალოს, როცა მან იმავე სკოლის სახელმძღვანელოდან გ.ხაჭაპურიძის მიერ შესრულებული 1801- 1921 წლების ისტორიის მონაკვეთის ამოღება შეძლო. აღნიშნული ნაწილი, წმინდა მარქსისტული იდეოლოგიის მოთხოვნებს პასუხობდა და სინამდვილის ტოტალურად გაყალბებას წარმოადგენდა. აღნიშნული ქმედება, ფ.ლომაშვილს, სკოლის სახელმძღვანელოს ავტორთა პრესტიჟის გადარჩენად მიაჩნდა. იმავე ფ.ლომაშვილის აზრით, საბჭოთა იდეოლოგიური წნეხის მიუხედავად, ს.ჯანაშიამ ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების შეფარვითი ფორმით წარმოიქმნა სცადა.

§2. ნიკო ბერძენიშვილი (1894- 1965)

მძიმე იდეოლოგიური წნეხის ქვეშ მოუხდა სამეცნიერო მოღვაწეობა იე.ჯავახიშვილის მეორე მოწაფეს- ნიკო ბერძენიშვილსაც. განსაკუთრებით მძიმე ვითარება შეიქმნა 40- 50 -იან წლებში. მხედველობაში გვაქვს ქვეყანაში მიმდინარე საგანგებო იდეოლოგიური რეპრესიები, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიასაც შეეხო. 1949 წელს რუმინეთიდან და ბულგარეთიდან გრიგოლ ბაკურიანის ძის, ანთიმოზ ივერიელისა და ბესიკ გაბაშვილის შესახებ უპირიყვასესი საისტორიო მასალების ჩამოტანის შესახებ ნ.ბერძენიშვილის მიერ გამოქვეყნებული ჩანაწერების ზოგიერთი პასაჟი, „მარქსისტული სიწმინდისთვის მებრძოლი“ „წითელი პროფესურისთვის“ მიუღებელი აღმოჩნდა. ეს ფაქტი, ნ.ბერძენიშვილის წინააღმდეგ, ანტიმარქსისტის ბრალდებით ბინძური კამპანიის დაწყების საბაბი აღმოჩნდა. ნ.ბერძენიშვილის წინააღმდეგ დაწყებული ეს ბრძოლა კიდევ უფრო გაღრმავდა საქართველოს კპ ცკ პირველ მდივანად აკაკი მგელაძის დანიშვნის შემდეგ. აიკრძალა იე.ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიის“ V ტომი, რომელშიაც დოკუმენტურად დასაბუთებული იყო რუსეთის მიერ 1801 წელს საქართველოს დაპყრობა და ანექსია. ანალოგიური დამოკიდებულება იქნა შენარჩუნებული ნ.ბერძენიშვილის მიმართაც. თსუ-ს მაშინდელი რექტორისთვის ნიკო კეცხოველისთვის საქართველოს კპ ცკ-ს პირველ მდივანს აკაკი მგელაძეს უთქვამს: 1) შენი ისტორიკოსები ყველანი „დურაკებია“; 2) მათ არ იციან როგორ უნდა შეაფასონ რუსეთთან საქართველოს „შეერთება“ და სასოგადოებას მოძველებულ ფორმულებს სწრიან; ნიკო კეცხოველს აკაკი მგელაძისთვის შეუბედავს- „ისტორიის კათედრის გამგე ხომ ნიკო ბერძენიშვილია, ისიც „დურაკია?“ „ის ყველაზე დიდი „დურაკია“- უპასუხია ცკ-ს პირველ მდივანს. ეს ის პერიოდია, როცა რუსული საბჭოური ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებმა (მ.ვ.ნეკინა...), რუსეთის იმპერიის მიერ პატარა ერებისადმი განხორციელებილ დაპყრობით პოლიტიკურ კურსთან მიმართებაში სტალინისეული ფორმულა- „უმცირესი ბოროტება“ უარყო. ისინი შეუძლებლად თვლიდნენ დიდი რუსეთისგან პატარა ერების „განთავისუფლების კეთილშობილური“ ქმედების ბოროტებად გამოცხადებას. ასეთი კურსის სახელმწიფოებრივ დონეზე ოფიციალურად გატარება იმის მანიშნებელი იყო, რომ ამ საკითხთან მიმართებაში ყველა ისტორიკოსს ადრინდელი შეხედულება

უნდა შეეცვალა. ასეთი მოთხოვნა ნ.ნ. ბერძენიშვილის მიმართაც იქნა წაყენებული. 1954 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორიული მნიშვნელობისათვის“ ის შეეცადა დაესაბუთებინა: 1) კავკასიის ხალხების მოწინავე და პროგრესულმა ძალებმა, „ბარბაროსი“ დამპყრობლების გარემოცვიდან გამომდინარე, თავის გადარჩენის ერთადერთ იმედად რუსეთი აღიარეს; 2) მოსკოვის სახელმწიფო, ქართველი პატრიოტების მორალური სიმტკიცის წყაროდ იქცა; 3) 1783 წლის გეორგიევსკის აქტით გათვალისწინებული საქართველოს კავშირი რუსეთთან პროგრესული ძალებისათვის არასაკმარისი აღმოჩნდა და 1801 წლის აქტი გარდუვალი გახდა; 4) საქართველოს გარშემო შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობიდან საუკეთესო გამოსავალი 1801 წლის აქტი იყო, რადგან ჩვენი ქვეყნის პროგრესის საქმე მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა წარმართულიყო.

ისტალინის გარდაცვალების (1953 წ.) შემდეგ, ცენტრიდან წამოსული მითითებების გამო, ზემოაღნიშნული შეხედულების სკოლის სახელმძღვანელოებში გატარება აუცილებელი გახდა. ნ.ბ. ბერძენიშვილის რედაქტორობით 1956 წელს გამოცემულ სკოლის სახელმძღვანელოში, ა) 1783 წლის ტრაქტატი ქართველი ხალხის დიდი ხნის ოცნების განხორციელებად შეფასდა; ბ) რუსეთის მხრიდან საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მისანმიმართულად გაუქმება, ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ისტორიაში განცდილ მარცხად გამოცხადდა; გ) რუსეთის 1917 წლის „ოქტომბრის რევოლუცია“, ქართველი ხალხისთვის თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების დაბრუნებად იქნა მიჩნეული. სამივე ეს შეხედულება საბჭოთა იდეოლოგიის ჩარჩოში ჯდება და მისი გაფეტიშების მოთხოვნა სახელმწიფოებრივ რანგში იქნა აყვანილი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნ.ბ. ბერძენიშვილის რედაქციით გამოცემულ სკოლის სახელმძღვანელოში, ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის თრიალეთის ყორღანი „ტომთა დიდი კავშირის ბელადის სამარხად“, დიაოხი „ტომთა დიდ კავშირად“, კოლხა „ტომთა კავშირად“, ხოლო სასპერების სამეფო „დიდ გაერთიანებად“ გამოცხადდა. რედაქტორის მხრიდან ქართველ ტომთა სახელმწიფოებრივი ერთეულების ასეთი ტიტულით მოხსენიება, იმ პერიოდის ქართულ სინამდვილეში კლასების არარსებობის მოტივმა განაპირობა. ამიტომ, მთელი ეს პერიოდი „ადრე მონათმფლობელურ“ ურთიერთობათა გაბატონებისთვის „საფუძვლის მომზადებად“ იქნა მიჩნეული. იმავე ნ.ბ. ბერძენიშვილის მტკიცებით, VI-III საუკუნეების კოლხეთის სამეფო თითქოს „ადრემონა-

თმფლობელური სახელმწიფო“, ხოლო ახ. წ. I- II საუკუნეების ლაზიკის სახელმწიფო „ადრეკლასობრივი“ და „ადრემონათმფლობელურიც“ იყო. ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, ნბერძენიშილმა გაიზიარა ს.ჯანაშიას მიერ ადრე გამოთქმული მცდარი დებულება— უძველესი ქართული სახელმწიფოების მონათმფლობელური ხასიათის შესახებ. ტომთა გაერთიანების უმთავრეს მოვლენად ნბერძენიშილი კლასობრივი ურთიერთობის წარმოქმნას ასახელებდა.

უმაკაცრესი იდეოლოგიური წნეხის მიუხედავად, ნბერძენიშილმა წარუშლელი კვალი დატოვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მას განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის საქართველოში ფეოდალიზმის ისტორიის საფუძვლიან კვლევაში. ქართველი ერი მან ფარნავაზის ეპოქაში მიიჩნია ჩამოყალიბებულად. ამ მიზნით ფეოდალური ერის ცნება შეიმუშავა და ისტალინის ბურჟუაზიული ერის ცნებისადმი არდაპირისპირების გარეგნული ფონი შექმნა. ასეთი „მეცნიერული ეშმაკობით“, ხელისუფლების რისხვის აცილება შესძლო. იმავე ნბერძენიშილის მტკიცებით, ქართველი ერის ფარნავაზის ეპოქაში არსებობის ფაქტი, XI საუკუნის ისტორიკოსმა ლეონტი მროველმა დაასაბუთა.

განსაკუთრებით ინტერესს იწვევს 1949 წელს დაბეჭდილი ნბერძენიშილის ნაშრომი— „კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში.“ ფ.ლომაშვილის აზრით, ამ ნაშრომში ნბერძენიშილმა პრობლემის განხილვა— ანალიზის ჭეშმარიტ ისტორიულ-ფილოსოფიურ დონემდე აიყვანა მოახერხა. საქართველოსა და სხვა ქვეყნების საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის საერთო კანონზომიერებების დაადგინაც სცადა. მიუხედავად ამისა, მაშინდელი იდეოლოგიის ზემოქმედებიდან გამომდინარე, ნბერძენიშილმა კლასობრივ საზოგადოებაში ისტორიოგრაფიაც კლასობრივ მეცნიერებად გამოაცხადა. მისივე მტკიცებით, თითოეული საზოგადოებრივი კლასი საკუთარი ინტერესების შესაბამის ისტორიას ქმნიდა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ნბერძენიშილის დამოკიდებულება ქართული სახელმწიფოსა და წარმოშობა-განვითარების საკითხებთან მიმართებაში. მან იე.ჯავახიშვილისა და ს.ჯანაშიასგან განსხვავებული ორიგინალური კონცეფცია შექმნა. მხედველობაში გვაქვს პრობლემისადმი მისეული მიდგომა და ცალკეული საკითხებისადმი გამოთქმული შეხედულებები. თუკი: 1) იე.ჯავახიშვილი ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაციის ჩასახვა-განვითარებას გეაროვნულ წყობილებას უკავშირებდა და მას წი-

ნა აზიის ცივილიზაციას აკუთვნებდა, მისგან განსხვავებით 2) ს.ჯანაშია, ქართველთა კულტურული და პოლიტიკური ცენტრების სამხრეთიდან დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე თანდათანობით გადმონაცვლების და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი გამოცდილების გადმოტანის დამტკიცებას ცდილობდა. ამ მოსახრებას ნბერძენიშვილი პრინციპულად დაუპირისპირდა, რადგან იგი ქართული სახელმწიფოებრიობის „გარედან შემოტანის“ აღიარებად მინდა; 3) ი.ჯავახიშვილისა და ს.ჯანაშიასაგან განსხვავებით, ნბერძენიშვილმა პრობლემის გადაჭრა ახალი დამხმარე ისტორიული დისციპლინის— ისტორიული გეოგრაფიის საფუძველზე სცადა. ამ მიმართულებით მან საყურადღებო ორიგინალური ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფცია შექმნა. მისი მტკიცებით: 1) ქართული სახელმწიფოებრივი ცივილიზაცია დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოცენდა. ეს პროცესი ქართველთა წინაპრების მღვიმიდან გამოსვლით და გვარების მიერ ცალკეული „გორაკების“ დასახლებით დაიწყო. ყოველი ბუნებრივი სიმაღლე (გორაკი) მტრისგან და ნადირისგან თავდაცვის საშუალებად გამოიყენებოდა (გორაკისთვის თხრილის შემოვლება, მისი წყლით ამოვსება...); 2) საქართველოს ტერიტორიაზე გორათა სიმრავლემ და მისმა ერთმანეთთან სიახლოემ, მათზე გვარების განსახლებას და თანდათანობით მთის ძირისკენ ჩამოსახლებას შეუწყო ხელი. ამ პროცესმა მრავალგვარ სათემო ტერიტორიული განსახლების დონესაც მიაღწია და გარკვეულ მონათესავე ტომებად ჩამოყალიბა განაპირობა. დაბებთან ერთად გაჩნდა ციხე, თავდაცვის საშუალება; 3) კერძო საკუთრების გაჩენამ და კერძო მეურნეობის გაფართოების შეუძლებლობამ, გორის თანდათან დაშლა დააჩქარა. გორი მხოლოდ საკულტო ადგილად იქცა. დაიწყო ხევის ხანა. რამდენიმე ხევის გაერთიანებამ შექმნა „ქვეყანა“. ცენტრის ადგილს ქალაქმა დაიჭირა. ხევისუფალი (მმართველი) „ზღუდეში“ ზის. ქალაქში კი მეფე. „უფლის ციხეები“ ქალაქის ციხეებია, ხოლო „უფლები“ მონათმფლობელური გვარების „მამასახლისები“ და მეფედ ქცეული ხელისუფალი; 4) ქვეყნის „საციხისთაობად“ დაყოფა ფეოდალურ ეტაპზე ხდება. ხევისუფალი „ერისთავდება“. იგი რამდენიმე ხევის „ერის“ (სამხედრო ძალების) სათავეში ექცევა და ახლად წარმოშობილი სახელმწიფოს (სამხედრო ტერიტორიული) მოხელე ხდება. სახელმწიფოს წარმოქმნას წინ საერისთაოების შექმნა უსწრებდა; 5) ზემოაღნიშნული ფაქტორებიდან გამომდინარე, ნბერძენიშვილმა გადაჭრით უარყო ქართული „სახელმწიფოს გარედან შემოტანის“ თეორია და ქართლის

(იბერიის) სახელმწიფოს შექმნა, არსებული საერისთაოებიდან ერთ-ერთის მიერ სხვა საერისთაოების დაპყრობა- დამორჩილების შედეგიდან გამომდინარედ მიიჩნია. სახელმწიფოს ტერიტორიული ერთობის აღნიშნული გზა, ნბერძენიშვილს ყველა დროისა და ადგილის საერთო ისტორიულ- ფილოსოფიურ კანონზომიერებად მიაჩნდა; 6) ქართველი ერის ჩამოყალიბება ნბერძენიშვილმა მონათმფლობელურ ეპოქას მიაწერა. მისი მტკიცებით, ქართველი ერის ჩამოყალიბება ჩვ. წელთ. IV საუკუნიდან დაიწყო და VII საუკუნეში დასრულდა; 7) რამდენადაც იბერიამ ადრე დასძლია გვაროვნულ- ტომობრივი ურთიერთობა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ასპარეზზედაც ადრევე გამოვიდა, ეს პროცესი დაედო საფუძვლად ქართველთა მიერ დანარჩენი ქართული ტომების „ქართიზაციას“ ერთიანი ეროვნული კულტურით (ენა დამწერლობა, სარწმუნოება) და ეკონომიკით, რაც ერთიანი ქართველი ხალხის და მისი სახელმწიფოს შექმნით დამთავდა. იმავე ნბერძენიშვილის მტკიცებით, ქართიზაცია განიცადა მესხებმა, ჯავახებმა, კახებმა, კუხებმა და სხვებმა. ამ პროცესმა განაპირობა ეროვნულ- კულტურული ქართველის და მისი ქვეყნის საქართველოს შექმნა.

საბჭოთა იდეოლოგიის უმძიმესი წინებისა და ისტორიის ფილოსოფიის აკრძალვის მიუხედავად, ნბერძენიშვილი გამოსავალი გზის პოვნას შეეცადა. მხედველობაში გვაქვს ისტორიოგრაფიის, როგორც ისტორიის ერთ- ერთი დამხმარე დისციპლინის შესწავლის აუცილებლობის საკითხის დაყენება. მის ამოცანას, ისტორიული მეცნიერების მარქსიზმამდე წარმატებით განვითარების დასაბუთებული ფორმით ჩვენება წარმოადგენდა. ამ მიზანს ემსახურებოდა 1964 წელს დაწერილი ნაშრომი- „ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების მთავარი ხაზი“, რომელიც მოგვიანებით 1975 წელს დაიბეჭდა. ნბერძენიშვილის მტკიცებით: 1) წერილობით „ქართლის ცხოვრებაზე“ ადრე „ხალხური ქართლის ცხოვრება“ არსებობდა; 2) ქართულმა ხალხურმა ისტორიამ, სატომთაშორისო ურთიერთობების პარალელურად, საზოგადოების შიგნით მიმდინარე ურთიერთობის ამსახველი ურთულესი ეპიზოდები უხვად დაიცვა; 3) XI საუკუნის ისტორიკოსი ლეონტი მროველი და ჯუანშერი 1000 წლის წინანდელი მოვლენების აღწერას ვერ შეძლებდნენ, მათ რომ სანდო ცნობები არ ქონოდათ. ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ „იბერიას თავისი პოლიტიკური წარსულის ცოდნა მწყობრად გამართული თხრობის სახით... წინაქრისტიანულ ხანაში მოეპოვებოდა.“; 4) ჩვენამდე წერილობითი სახით მოღწეული „ქართლის ცხოვრება“, ქრისტიანობამდელი ქართლის წერილობითი ისტო-

რიის გაგრძელებას წარმოადგენს. იგი საქართველოს ფეოდალური ისტორიული აზროვნების პირმშოა და მისთვის დამახასიათებელი ყველა ნიშნის მატარებელია. „ქართლის ცხოვრების“ ამ ნაწილის განვითარების მაგისტრალური ხაზის გასარკვევად, ნბერძენიშვილს ქართული ფეოდალური საზოგადოების ძირითადი ეტაპების თავისებურებების გათვალისწინება აუცილებლობად მიანდა. ამ პრობლემის გადაჭრას იგი ისტორიულ-ფილოსოფიური გზით შეეცადა. მისი მტკიცებით, იმ პერიოდის ისტორიკოსთა აზროვნება, გამარჯვებული ფეოდალური ურთიერთობების აღმავალი ეპოქის შესაფერისი იყო. ისტორიკოსების გადმოცემებში წარსული მოვლენები და მიმდევარსა ცდელიანი აწყო ცხოვრება, მუდამ წინმავალი და იმედია იყო. მითუმეტეს, ქართველი ხალხი წარმატებით ებრძოდა შემოსეულ მტრებს (სპარსელებს, არაბებს, ხაზარებს, ბიზანტიელებს, ველის მომთაბარე თურქებს) და კავკასიელ ხალხებთან ერთად ქმიდა ერთიან ფეოდალურ კულტურულ სამყაროს.

ნბერძენიშვილის დაკვირვებით, ქართულ საისტორიო აზროვნებას თავისებური შეხედულება ჰქონდა შემუშავებული ომსა და შინაომს შორის არსებული განსხვავების შესახებ. ა) ქართველი მემკვიდრეები (ისტორიკოსები) ომად მხოლოდ უცხოელ დამპყრობლებთან სამკედრო-სასიცოცხლო შეჯახებას მიიჩნევდა; ბ) კავკასიელ ხალხთა შორის შინაომს და დაპირისპირებას, მონათესავე ხალხთა კონფლიქტად აღიქვამდა. პრობლემისადმი ასეთმა მიდგომამ, ნბერძენიშვილი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ მან მთლიანად გაიზიარა იჯ.ჯავახიშვილის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ იმ პერიოდში უნდა შემუშავებულიყო ლეონტი მროველის კონცეფცია კავკასიის ხალხთა საერთო წარმომავლობის შესახებ.

ნბერძენიშვილი ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარება დაქვეითების განმაპირობებელ მიზეზებთან ერთად, მის პერიოდიზაციასაც იძლევა: ა) ქართულმა ისტორიოგრაფიამ XII საუკუნეში განვითარების იმ დონეს მიაღწია, რომ იგი თავის თავზე ფეოდალური საზოგადოების პროგრესული მოძრაობის მესაჭეობასაც იღებდა; ბ) მონღოლთა ბატონობის პერიოდში (XIII- XIV საუკუნეები) ფეოდალური საზოგადოების დაქვეითებამ, საისტორიო აზროვნების დაქვეითებაც განაპირობა; გ) XV- XVI საუკუნეებში კიდევ უფრო დაკნინდა და დაეცა ქართული საისტორიო აზროვნება. ეს არის საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური დანახულობის ხანა; დ) XVII- XVIII საუკუნეები, ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარების— აღორძინების ეტაპი. „ვახტანგ VII- ის

„სწავლულ კაცთა“ კომისიისა და ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ საქართველოს ისტორიის „ერთიანი წიგნის“ შექმნა. „ეს იყო ქართული ფეოდალური ისტორიული აზროვნებისთვის თავის მობმა და ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების გარკვეული ეტაპი“.

რაც შეეხება XVIII საუკუნის ბოლო პერიოდისა და XIX საუკუნის დასაწყისის ნ.ბერძენიშვილისეულ შეფასებებს (გეორგიევსკის ტრაქტატი 1783 წელი; ერეკლე II-ის პოლიტიკური ორიენტაციის კურსი; რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობა), იმდროინდელი საბჭოთა იდეოლოგიის მოთხოვნებს პასუხობს. ამ ფაქტმა ნ.ბერძენიშვილი უდიდეს წინააღმდეგობაში ჩააყენა. ფ.ლომაშვილის აზრით, „გაბატონებული მარქსისტული იდეოლოგიისადმი დამორჩილებაც და მისი ნებაყოფლობითი გაზიარებაც დიდი მეცნიერის ნამდვილ შემოქმედებით ტრაგედიადა იქცა.“

§3. გიორგი მელიქიშვილი (1918- 2002)

გ.მელიქიშვილს იმ პერიოდში მოუწია სამეცნიერო ასპარეზზე გამოსვლა, როცა საბჭოური გაბატონებული იდეოლოგია შედარებით ლიბერალიზმისკენ იხრებოდა. ეს განსაკუთრებით მისი ცხოვრებისა და საქმიანობის მეორე ეტაპს— XX საუკუნის 70-80-იან წლებს ეხება. გ.მელიქიშვილის ხელმძღვანელობით შექმნილი „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“-ს პირველი ტომი, ქართული ისტორიოგრაფიის მთავარ განმაზოგადებელ ნაშრომად რჩება. მას წინამორბედებთან შედარებით, თავისი შეხედულებების გამოთქმა უფრო თავისუფლად შეეძლო. ისიც ცნობილია, რომ იმ დროისთვის წყაროთმცოდნეობაში, არქეოლოგიაში, ეთნოგრაფიაში და სხვა საისტორიო დარგებში დიდძალი ისტორიული ხასიათის მასალა დაგროვდა, რომელიც საფუძვლიან ანალიზს და მოძველებული შეხედულებების გადასინჯვას საჭიროებდა. ეს სამუშაო, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ პირველი ტომის მომზადებისთვის გარკვეულ საფეხურამდე იქნა შესრულებული. ქართული სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ მასში გატარებული თვალსაზრისი შემდეგი ფორმით შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1)სახელმწიფოს წარმოშობა კლასების გაჩენამდე არ მომხდარა. ძვ. წ. II ათასწლეულის დასასრულს და I ათასწლეულის

დასაწყისში საზოგადოება კლასობრივი და სახელმწიფოებრივი გაერთიანების მხოლოდ ზღურბლზე იდგა. ისინი განუვითარებელ სახელმწიფოებრიობას და განუვითარებელ კლასებს განასახიერებდნენ. ასეთი განუვითარებელი ადრეკლასობრივი სახელმწიფოები დიაოხი (ისტორიული ტაო) და კოლხა (კოლხეთი) იყო; 2) ფარნავაზიანთა ქართლის (იბერიის) და კოლხეთის „დიდი და მყარი გაერთიანებები“, პირველი ათასწლეულის დასასრულს გნვითარებული ადრეკლასობრივი სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობის პირობებში სახელმწიფოებრივი ხასიათის წარმონაქმნები იყვნენ. ამ პროცესმა შემდგომში საფეხურებრივად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში კოლხეთის, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში იბერიის სამეფოების შექმნას.

იმავე გ.მელიქიშვილის მტკიცებით, ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის მეორე ნახევარში (VI- IV სს.) აქემენიდთა ირანის ზეგავლენით, საქართველოს მოსახლეობაში გაღრმავებულმა ეკონომიკურმა და სოციალურმა დიფერენციაციამ, ქალაქის ტიპის დასახლებების შექმნა და ვაჭრობა— ალბ-მიცემობის განვითარება დააჩქარა. ამ ფაქტორებმა განაპირობა ისტორიული კოლხეთის მიწა-წყალზე ბერძნული საეაჭრო ახალშენების (ფაზიის (ფოთი), დიოსკურია (სოხუმი)...) გაჩენა. ამ ფაქტს უკეთებდა რა ანალიზს, ფლომაშვილი სავსებით კანონზომიერად სვამდა შეკითხვას: თუკი საქართველომ ასეთი სოციალ-ეკონომიკური წინსვლა განიცადა, როგორ მოხდა, რომ იბერია და კოლხეთი მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ხასიათის წარმონაქმნებად დარჩნენ, ხოლო მათი წინამორბედი დიაოხი და კოლხა სახელმწიფოებს წარმოადგენდნენ? იმავე ფლომაშვილის მტკიცებით: 1) დაუსაბუთებელი და წინააღმდეგობრივი ხასიათის მატარებელია გ.მელიქიშვილის მოსაზრება და მსჯელობა ელინისტური ხანის (ძვ. წ. III- I სს.) ქართლის მოსახლეობის ადრეკლასობრიობის შესახებ; 2) ამ საკითხთან მიმართებაში ურთიერთგამომრიცხავი წინააღმდეგობრივი შეხედულებებისგან თავის დაღწევის მიზნით, უმჯობესი იყო გ.მელიქიშვილს, იე.ჯავახიშვილის შეხედულების გაზიარება მოეხდინა და მაშინდელი ქართლის საზოგადოებისთვის „ადრეკლასობრივის“ ნაცვლად, გვაროვნული ეწოდებინა; 3) შეუსაბამობას ქმნის გ.მელიქიშვილის მხრიდან გამოყენებული ტერმინების (ადრეკლასობრივი, მონათმფლობელური, ადრეფეოდალური) იმ ხალხისადმი მისადაგება, რომლის „ძირითადი მასა“ ჯერ კიდევ „თავისუფალი“ და „დამოუკიდებელი“ იყო, სადაც „სათემო მიწისმფლობელობა“ და „პირველყოფილი- თემური წყობილების სხვა ტრადიციები არსე-

ბობდა“; 4) ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულების აცილების მიზნით, უმჯობესი იყო იე-ჯავახიშიშვილისეული ტერმინოლოგიის— „გაბატონებული გეაროვნული წყობილების“ გამოყენება.

ფ.ლომაშილს დაუსაბუთებლად და წინააღმდეგობრივად მი-
აჩნია გ.მელიქიშვილის მსჯელობა: ა) ელინისტურ ხანაში კოლხ-
ეთის სახელმწიფოებრიობის არსებობის გამორიცხვასთან დაკავ-
შირებით; ბ) ამ მოსაზრების დასამტკიცებლად პირველყოფილი —
თემური წყობილების გაბატონების არგუმენტად მოყვანა; გ) კო-
ლხეთის სახელმწიფოს მიერ მთიანეთის ჩამორჩენილი მოსახლე-
ობის დაუმორჩილებლობა და მთის პირველყოფილი- თემური
წყობილების ოკეანეში კოლხეთის დაწინაურებული ცხოვრების
მცირე კუნძულის სახით დარჩენის გაზეიადება. აღნიშნული ფაქ-
ტის ანალიზის საფუძველზე ფ.ლომაშილი კანონზომიერად სვამდა
კითხვას: თუკი ათასი წლის წინ კოლხეთს განვითარებული სახ-
ელმწიფოებრიობა ჰქონდა, ხოლო ახალი წელთაღრიცხვის დასა-
წყისში იგი პირველყოფილი- თემური წყობილების „ოკეანეს“ წა-
რმოადგენდა, მაშინ რატომ არ ეთანხმებოდა გ.მელიქიშვილი
იმავე იე-ჯავახიშილს, რომელიც ერთდამავე ხალხში გეაროვნული
წყობილების მრავალგზის განმეორების შესაძლებლობას უშვებ-
და. ანალოგიური წინააღმდეგობებით გამოირჩევა იმავე გ.მელიქი-
შვილის შეხედულება იბერიის სახელმწიფოებრიობის და მისი
მოსახლეობის სოციალურ ფენასთან მიმართებაში: 1) იბერიაში იმ
პერიოდში არა თუ გაბატონებული მონობა, არამედ „მასობრივი
მონობაც“ კი არ არსებობდა, რადგან ამის აუცილებლობას გარე-
განი და შინაგანი პირობები არ იძლეოდა; 2) ქართლში, რამდენა-
დაც მონობა ვერ გაბატონდა, იგი გეაროვნული წყობილებიდან
უშუალოდ ფეოდალურ წყობილებაზე გადავიდა.

ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ანალოგიური სახის მოსაზრებას
თავის დროზე იე-ჯავახიშილიც გამოთქვამდა. იმავდროულად
ქართული სახელმწიფოებრიობის ჩასახვა- განვითარების ცვალებ-
ად და ზიგზაგისებურ პროცესზედაც მიუთითებდა. იმავე იე-ჯავა-
ხიშვილის მტკიცებით, გარეგანი აგრესიული ძალების ზემოქმედე-
ბიდან გამომდინარე, ქართული სახელმწიფოებრიობა რამდენჯერ-
მე მოისპო და უსახელმწიფოდ დარჩენილი მოსახლეობა, გეარო-
ვნულ წყობილებას დაუბრუნდა და სახელმწიფოებრიობის განახ-
ლებას შეეცადა. ფ.ლომაშილის მტკიცებით, საერთო ჯამში გ.მე-
ლიქიშვილი სწორედ ამ დებულებამდე დადის.

გ.მელიქიშვილის მტკიცებით: ა) ძვ.წელთაღრიცხვის VIII საუკუ-
ნემდე კოლხეთი პირველყოფილი- თემური წყობილების პირობებში

ცხოვრობდა და არამყარ გაერთიანებას წარმოადგენდა; ბ) ამ არამყარი გაერთიანების ბაზაზე ჩამოყალიბდა ძველი კოლხური გაერთიანება— კოლხეთის სამეფო, რომელიც ძვ.წელთაღრიცხვის VIII ს. შუა ხანებში ერთიანი პოლიტიკური ერთეული გახდა; გ) ძველი კოლხეთის სამეფო, რომელიც XI- VIII საუკუნეებში არსებობდა, ქართველი ტომების უძველეს სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას წარმოადგენდა; დ) რამდენიმე საუკუნის შემდეგ დროინდელი— ძვ.წ. VI- IV საუკუნეების კოლხეთი ადრეკლასობრივი სახელმწიფო იყო, ხოლო კოლხეთის დაბლობზე არსებული პოლიტიკური ერთეული კლასობრივი სახელმწიფო. მისივე მტკიცებით, ანალოგიური პროცესებს ქონდა ადგილი ისტორიული იბერიის (ქართლის) ტერიტორიაზედაც. იბერიის მთაში პირველყოფილი— თემური წყობილება იყო გაბატონებული, ხოლო ბარში— კლასობრივი. ფ.ლომაშვილის მტკიცებით, გ.მელიქიშვილისეული შეცდომების განმაპირობებელ მიზეზებს იმ პერიოდში გაბატონებული მარქსისტულ- ლენინური ისტორიულ- ფილოსოფიური სისტემა განაპირობებდა.

სიცოცხლის ბოლო წლებში გ.მელიქიშვილი შეეცადა თავისი შეხედულება დაეზუსტებინა და იგი ივ.ჯავახიშვილის პოზიციასთან დაეახლოვებინა. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიისთვის დაწერილ სტატიაში— „აზიური წარმოების წესი“ მან საზოგადოების განვითარების კანონზომიერების ისტორიულ- ფილოსოფიურ ჭრილში განხილვის საკითხი დააყენა. შესაბამისი მტკიცებულების ფონზე დასაბუთებული ფორმით უარყო ძველად მოსაველური საზოგადოების „მონოკლასობრივი“ ე.ი. ან მონათმფლობელური, ან ფეოდალური ხასიათი. მისი აზრით მაშინდელი საზოგადოება გარდამავალ ხასიათს ატარებდა, მონათმფლობელობისა და ფეოდალიზმის ნიშნებს ერთდროულად ამჟღავნებდა. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ძველად მოსაველურ საზოგადოებაში ივ.ჯავახიშვილი გვაროვნული წყობილების დომინანტობას აღიარებდა და მის მომდევნო საზოგადოებას ფეოდალურს უწოდებდა. მისგან განსხვავებით, ძველად მოსაველური საზოგადოების შეფასების საკითხთან მიმართებაში, გ.მელიქიშვილი კელაჯ „ადრეკლასობრივის“ და „პროტოფეოდალურის“ პოზიციასე დარჩა.

XX საუკუნის 50- 80- იანი წლების ქართველი ისტორიკოსების შემოქმედებით ნააზრვეის ანალიზის საფუძველზე ფ.ლომაშვილს მიაჩნდა, რომ საბჭოთა იდეოლოგიური წნეხიდან გამომდინარე, საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის შექმნის ივ.ჯავახიშვილისეული გეგმა განუხორციელებელი დარჩა. მისი აზრით ამ ჩამორჩენილობის ლიკვიდაცია და საისტორიო ფილოსოფი-

ური აზროვნების თანამედროვე საერთაშორისო დონეზე აყვანა, საქართველოს ფილოსოფიური ისტორიის შექმნით გახდებოდა შესაძლებელი. ეს რთული და საპასუხისმგებლო საქმე, ქართული ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების სამომავლო ამოცანად უნდა ქცეულიყო.

რეკომენდებული ლიტერატურა

1. ფ.ლომაშვილი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია. ტ. III. თბ. 2012 წ.
2. შ.მესხია. საქართველოს ისტორიის გამოჩენილი მკვლევარი. თბ. 1960 წ.
3. მ.დუმბაძე. ნიკო ბერძენიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა. თბ. 1978 წ.

Shota Vadachkoria, Koka (Yasha) Kutubidze,
Parnaoz Lomashvili

History of the Philosophy of the History of Georgia (Course of Lectures)

Abstract

This is a textbook for students of technical universities on the history of the philosophy of the history of Georgia. The book covers the stages of the development of the history of Georgia from a philosophical point of view. Based on the relevant material, a reasonable answer is given to the question: what is the task of studying the course of history of the philosophy of the history of Georgia? On this background, the following important issues are discussed: 1. How did the medieval Georgian historical thinking perceives the history of Georgia from a philosophical point of view; 2. How Georgian historical thinking could cope with the extremely complex problems that arose at that time in Georgia and in the countries surrounding it from a historical and philosophical point of view; 3. What is the place of Georgian historical thinking in the world's historical thinking; 4. If the medieval providentialism was an obstacle to the further development of Georgian historiography; 5. What does the spiritual and secular literature of the providential character, consisting of historical and philosophical elements, mean for Georgian historical thinking; 6. How the nineteenth century Georgian historiography understood and interpreted the current problems of the history of Georgia from a historical and philosophical point of view; 7. At what level was the Georgian historical and philosophical thinking after Sovietization in the twentieth century. Where the trends of his ups and downs were and what determined these processes.

უცხო სიტყვების განმარტებითი ლექსიკონი

ა

აგნოსტიციზმი (ბერძნ.)— ცოდნა, შემეცნება. იდეალისტური მოძღვრება, რომელიც ობიექტური სამყაროს შეცნობას შეუძლებლად მიიჩნევს.

ადებტი (ლათინ.)— რაიმე მოძღვრების მომხრე, დამცველი.

ატაეიზმი (ლათინ.)— ცოცხალ ორგანიზმში მისი წინაპრებისათვის დამახასიათებელი ნიშნების გამოვლენა. რაიმეს გადმონაშთი.

დ

დეტერმინიზმი (ლათინ.)— განესაზღვრავ. მატერიალისტური მოძღვრება, რომელიც აღიარებს, რომ ყველა მოვლენა აუცილებელი მიზეზობრივი კავშირით არის განპირობებული.

დიფუზური (ლათინ.)— სხვადასხვა ნაწილის შერწყმით წარმოქმნილი. გაურკვეველი, ბუნდოვანი.

დიოფიზიტი (ბერძნ.)— მორწმუნე, რომელიც ქრისტეში ხედავს ორ ბუნებას— ღმერთისას და ადამიანისას.

დუალიზმი (ლათინ.)— ორნაირი. ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც სამყაროს საფუძვლად აღიარებს ერთმანეთის საწინააღმდეგო ორ საწყისს, მატერიალურსა და იდეალურს.

ე

ერესი (ბერძნ.)— რელიგიური მოძღვრება, რომელიც ეწინააღმდეგება გაბატონებული რელიგიის დოგმებს, გაბატონებული რელიგიური წესისგან გადახვევა.

ეკლექტიციზმი (ბერძნ.)— ამორჩეული. სხვადასხვაგვარი შეხედულებების და იდეური მიმართულებების უპრინციპო შეერთება.

ემანაცია (ლათინ.)— ღვთაებრივი საწყისიდან სამყაროს მთელი მრავალფეროვნების გამოშლა.

ი

იპოსტასი (ბერძნ.)— პიროვნება, არსი. ინდივიდუალურად, რეალურად არსებული. ქრისტიანულ მოძღვრებაში სამების თითოეული პირი (მამისა, ძისა და სულიწმინდისა).

კ
კარტეზიელები (ლათინ.)— მონაზვნური ორდენის წევრები. ეს ორდენი, საფრნგეთში შარტრეზის აღპურ ხეობაში XI საუკუნეში დაარსდა.
კარტეზიანელობა — ფრანგი ფილოსოფოსის რენე დეკარტის (1596-1650) მოძღვრების მიმდინარეობა.

მ
მონიზმი (ბერძნ.)— ერთი. ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც სამყაროს საფუძვლად აღიარებს ერთ საწყისს, მატერიას ან სულს.
მონოთეიზმი (ბერძნ.)— რელიგია, რომელიც ერთ ღმერთს აღიარებს. ერთღმერთობა.
მონოფიზიტი (ბერძნ.)— მორწმუნე, რომელიც აღიარებს მხოლოდ ერთს, ღმერთის ღვთაებრივ ბუნებას.
მონოთეისტური პროვიდენციალიზმი — ერთღმერთიანობა.

პ
პროვიდენციალიზმი (ლათინ.)— ისტორიული მოვლენების ახსნა არა შინაგანი კანონზომიერებით, არამედ განგების (ღმერთის) ძალით.
პოლითეიზმი (ბერძნ.)— ბევრი და ღმერთი. მრავალღმერთიანობა.
პოლითეისტური პროვიდენციალიზმი — მრავალღმერთიანობა.
პალიმფსესტი (ბერძნ.)— ძველი ხელნაწერი (ეტრატი), რომელზედაც ძველი ტექსტი გადაფხეკილია და მის ადგილზე ახალია დაწერილი.
პოზიტივიზმი (ლათინ.)— დადებითი, ფაქტებზე დამყარებული.

რ
რეფლექსია (ლათინ.)— ასახვა, საკუთარი აზრებისა და განცდების ანალიზი.
რეალი (ძველი ქართული) — ბრინჯაო.

ს
საზრისი— გონებით მოსინჯვა, ფიქრი, აზრი.
სქოლასტიკა (ბერძნ.)— ფორმალური, ცხოვრებასა და პრაქტიკას მოწყვეტილი ცოდნა. უსაგნო მსჯელობა.
სიმბიოზი (ბერძნ.)— სხვადასხვა სახეობის ორგანიზმის თანაცხოვრება.

სტოიციზმი (ბერძნ.)– გაჭირვების მტკიცედ ამტანი ადამიანი.
სენსუალიზმი (ფრანგ.)– შეგრძნება, ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომელიც შემეცნების ერთადერთ წყაროდ შეგრძნებას აღიარებს.

სპეკალი – ძვირფასი ქვების საერთო სახელწოდება.

სატრაპი (ბერძნ.)– ძველ სპარსეთში პროვინციის სახელწოდება.
სატრაპი- ამ პროვინციის მმართველი.

ტ

ტელეოლოგია (ბერძნ.)– განმსაზღვრელი. მიზნის განხორციელება (მიზნობრიობა).

უ

უკუფენა – უკუქცევა, გამოვლენა, გამოხატვა.

ფ

ფატალიზმი (ლათინ.)– საბედისწერო. ბედისწერის არსებობა.

რედაქტორისგან	3
შესავალი. ისტორიის ფილოსოფიის ისტორიის, როგორც სამეცნიერო დისციპლინის ჩამოყალიბების საფეხურებრივი პროცესი	6

ლექცია I

ქართული საისტორიო აზროვნების უცხოური სათავეები	16
§1. ქართველ ტომთა სახელმწიფოებრივი გაერთიანებების ასახვა ასურულ- ბაბილონურ და ურარტულ წარწერებში	16
§2. პირველი ქართული სახელმწიფოების არსებობის დადასტურება ებრაულ და ბერძნულ ლიტერატურაში	20
§3. ქართული ცივილიზაციის აღმოსავლური და დასავლური ელემენტების ურთიერთმიმართების საკითხი ქართულ მეცნიერე- ბაში	23
§4. ქართული ცივილიზაციის კორნელი კეკელიძისეული პერი- ოდიზაცია	25

ლექცია II

უძველესი საისტორიო აზროვნების ეროვნული სათავეები	28
§1. ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების ელემენტები ქართულ მითოლოგიაში	28
§2. ქართული ჰაგიოგრაფიის თეორიულ- ფილოსოფიური საფუძვლები	32
§3. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ (V საუკუნე)	34
§ 4. „ეესტათი მცხეთელის მარტვილობა“ (VI საუკუნე. ავტორი უცნობია)	35
§5. „აბიბო ნეკრესელის წამება“ (VII საუკუნე. ავტორი უცნობია)	36
§6. იოანე საბანიძე „წამებაი წმიდისა და ნეტარისა ქრისტეისა ჰაბოისი“ (VIII საუკუნე)	37
§7. „კონსტანტინე კახის წამება“ (ავტორი უცნობია)	40

ლექცია III

თეოლოგიურ- ფილოსოფიური პრობლემები პირველ

ქართველ მემატიანეთა შემოქმედებაში ————— 43

§1. „ქართლის მოქცევის“ უცნობი ავტორი ————— 43

§2. ლეონტი მროველი ————— 45

§3. ჯუანშერი ————— 51

§4. „მატიანე ქართლისაის“ ავტორი (XI საუკუნე) ————— 54

ლექცია IV

თეოლოგიურ- ფილოსოფიური აზროვნების აღმავლობის

ასახვა VI- X საუკუნეების ქართულ მწერლობაში ————— 57

§1. კირიონ კათალიკოსი ————— 57

§ 2. იოანე მოსხი (559- 634 წლები) ————— 58

§3. არსენ კათალიკოსი (საფარელი) ————— 60

§4. სტეფანე მტბეპარი „გობრონის წამება“ ————— 62

§5. ბასილი ზარზმელი. „სერაპიონ ზარზმელის
ცხოვრება“ ————— 64

§6. გიორგი მერჩულე. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ ————— 65

§7. სუმბატ დავითის ძე ————— 66

ლექცია V

ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების

გამოვლინება უცხოურიდან ქართულ ენაზე

თარგმნილ ლიტერატურაში ————— 69

§1. გიორგი მთაწმინდელი (ათონელი) 1009- 1065 წწ. ————— 69

§2. გიორგი ხუცესმონაზონი (მცირე) (XI საუკუნის
მოღვაწე) ————— 71

§3. ეფრემ მცირე ————— 72

§4. იოანე პეტრიწი ————— 74

ლექცია VI

ისტორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების გამოვლინება

აღმავალი ფეოდალიზმის ეპოქის ქართულ ისტორიოგრა-
ფიაში ————— 78

§1. დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსი ————— 78

§2. თამარის პირველი ისტორიკოსი ————— 81

§3. ბასილი ეზოსმოძღვარი	85
§4. ნიკოლოზ კათალიკოსი	86
§5. ისტორიულ- ფილოსოფიური ელემენტები X- XIII საუკუნეების ქართულ დიპლომატიკაში	89
§6. ჟამთააღმწერელი	91

ლექცია VII

ფილოსოფიის რენესანსული უკუფენა შოთა რუსთველის პოეზიაში (რუსთველოლოგიის განვითარების

პერიოდიზაცია) 97

§1. რუსთველის ვეფხისტყაოსნისადმი დამოკიდებულების (შეფასებების) I- V პერიოდი 97

§2. რუსთველოლოგიის VI პერიოდი 101

§3. რუსთველოლოგიის VII პერიოდი 102

§3. XX საუკუნის 70- 90- იანი წლების რუსთველოლოგია (VIII პერიოდი) 107

§4. რუსთველოლოგია XXI საუკუნეში (IX პერიოდი) 109

ლექცია VIII

დაცემის ეპოქის ქართული ისტორიოგრაფია 112

§1. დაცემის ეპოქის ადრინდელი საგვარეულო მატრიანეები 112

§2. ფარსადან გორგიჯანიძე (1626- 1696 წწ) 114

ლექცია IX

ქართული კულტურის გამოცოცხლებისა და აღორძინების ეპოქის ისტორიოგრაფია 116

§1. ბერი ეგნატაშვილი და „სწავლულ კაცთა“ კომისია 116

§2. ვახუშტი ბაგრატიონი (1696- 1757) 119

§3. სეხნია ჩხეიძე. პაპუნა ორბელიანი. ომან ხერხეულიძე 122

ლექცია X

ისტორიულ- ფილოსოფიური პრობლემები „გამოცოცხლება- აღორძინების“ ხანის ქართულ მწერლობასა და

საზოგადოებრივ აზროვნებაში 125

§1. სულხან- საბა ორბელიანი (1658- 1725) 125

§2. დავით გურამიშვილი (1705- 1792)	128
§3. ანტონ ბაგრატიონი-კათალიკოსი (1720- 1788)	131
§4. იოანე ბაგრატიონი (1768- 1830)	134
§5. იოანე ხელაშვილი (1772- 1837)	137
§6. დავით ბაგრატიონი (1767- 1819)	140
§7. იაგორ ჭილაშვილი (1790- 1838)	142
§8. სოლომონ დოდაშვილი (1805- 1836)	145
§9. ისტორიულ- ფილოსოფიურ იდეათა უკუფენა ქართველი „რომანტიკოსების“ შემოქმედებაში	148

ლექცია XI

თეორიულ- ფილოსოფიური აზროვნების დამკვიდრების მცდელობა XIX საუკუნის ქართულ

ისტორიოგრაფიაში	151
§1. თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782- 1846)	151
§2. მარი ბროსე (1802- 1880)	153
§3. სულხან ბარათაშვილი (1821- 1866)	155
§4. დიმიტრი ბაქრაძე (1826- 1890)	158

ლექცია XII

თერგდალეულთა ისტორიულ- ფილოსოფიური

კონცეფციები	163
§1. ილია ჭავჭავაძე (1838- 1907)	163
§2. ნიკო ნიკოლაძე (1843- 1928)	173

ლექცია XIII

ქართული მეცნიერული ისტორიულ- ფილოსოფიური კონცეფციების ჩამოყალიბების პირველი

ცდები	178
§1. მოსე ჯანაშვილი (1855- 1934)	178
§2. დავით კარიჭაშვილი (1862- 1927)	180
§3. თედო ჟორდანია (1854- 1916)	183
§4. ნიკო მარი (1864- 1934)	184

ლექცია XIV

ივანე ჯავახიშვილის როლი ქართული მეცნიერული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების ჩამოყალიბებაში (1976- 1940)_____ 191

შესავალი_____ 191

§1. იე.ჯავახიშვილი ქართველთა წარმომადგენლისა და პირველსაფეოდალის შესახებ_____ 192

§2. იე.ჯავახიშვილი ქართული კულტურის აღმოსავლურ და დასავლურ ცივილიზაციებთან მიმართების შესახებ_____ 194

§3. ივანე ჯავახიშვილი ქართული სახელმწიფოებრიობის წარმოშობის შესახებ_____ 198

§4. ივანე ჯავახიშვილი საზოგადოების განვითარების შინაგანი და გარეგანი ფაქტორების შესახებ_____ 201

ლექცია XV

ქართული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნება

გასაბჭოებულ საქართველოში_____ 205

§1. სიმონ ჯანაშია (1900- 1947)_____ 205

§2. ნიკო ბერძენიშვილი (1894- 1965)_____ 210

§3. გიორგი მელიქიშვილი (1918- 2002)_____ 216

History of the Philosophy of the History of Georgia (Course of Lectures)

Abstract_____ 221

უცხო სიტყვების განმარტებითი ლექსიკონი_____ 222

შოთა ილიას ძე ვადაჭკორია,
იაშა (კოკა) შალვას ძე კუტუბიძე,
ფარნაოზ ნიკოლოზის ძე ლომაშვილი

საქართველოს ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია (ლექციების კურსი)

საადრიცხოვო საგამომცემლო თაბახი 14
საბეჭდო ქაღალდი 60 X 84 1/16

წიგნის გარეკანის დიზაინის ავტორია ვასო ბეღიაშვილი

მკითხველთა საყურადღებოდ!
გამოცემა არაკომერციულია